Svenska siare och skalder eller grunddragen af svenska vitterhetens häfder. Intill och med Gustaf III:s tidehvarf tecknade af P.D.A. Atterbom. Andra delen

Bokutgåva

Bokhandlaren N. W. Lundequist, Upsala 1843.

Nehmt dies mein Blumenopfer, heil'ge Manen! Wie Göttern, biet' ich euch die eignen Gaben; Mit Euch zu leben, mit den grossen Ahnen, Ist, was mir einzig das Gemüth kann laben. A. W. von Schlegel.

GEORG STJERNHJELM, Svenska Skaldekonstens fader.

Inledning.

Låt oss imellertid nu vörda det vi äga! Det skadar ej, att vi vårt pund på gullvigt väga. Att se, hvad Norden ger, hvad sol i Sverige blänkt; Och om dess skalde-trän ha goda frukter skänkt. DALIN.

En ny dag tyckes börja uppgå, eller fastmera redan vara uppgången, liksom i allmänhet öfver Sveriges häfder, så jemväl öfver Svenska Vitterhetens. Att hafva tändt denna gryning, är en heder, som för alltid är fästad vid den ädle Hammarskölds namn. Den bana, som han bröt, har af andra blifvit fortsatt med växande rön af landsmäns deltagande. Också kan ej annat vara, än att kärleken till fäderneslandets häfder, ehvar han befinner sig rätt lefvande och fullständig, äfven innebär kärlek till den minnesteckning, som sysselsätter sig med dess vitterhet och litteratur. Här nämligen, och särdeles i dess Skaldekonst, framvisar sig den skäraste afspeglingen af svenska folklynnets egenheter; antingen de betraktas i sig sjelfva och i sin ursprungliga sammanflätning med Nordens naturlif, eller i sina beröringar med andra folkslags odling. Ingenting vore då öfverflödigare, än att här enkom utlåta oss i något förord och loftal öfver värdet, vigten, nödvändigheten af förtrolig bekantskap med det svenska snillets bemödanden i vittra yrken. Hufvudvinsten af allt det studium, som en bildad nation egnar åt sina häfder, beslår tvifvelsutan deri, att hon lär känna sig sjelf i sin forntid, för att kunna rätt begripa sig i sin nutid, och sedan, af dessa bägge kunskapers förening, skörda helsosamma tillämpningar för sin framtid. Förhåller det sig så: då är äfven visst, att också på detta fält uppväxer för svenska national-medvetandet en oberäknelig vinst; och det med hänsyn, ej blott till en ästhetisk, utan jemväl till en allmännelig historisk sjelfkännedom.

Ännu finnes ingen skildring af Iduns lefnadsöden i Svithiod, sådan vi önska den; ehuru möjliggjord genom aktningsvärda förarbeten. Men vi kunna åtminstone föreställa oss dess utkast; och dermed ungefärligen förutse de lärdomar, än manande, än varnande, än bedröfvande, än uppmuntrande, som af denna målning engång skola gifvas. Troligt är, att redan blotta utkastet meddelar nya bekräftelser på Ehrensvärds ryktbara dom öfver svenska folkets art och lynne; troligt, att äfven här möter oss ett hvimmel af utmärkta anlag och stora begynnelser, men hvars öfversigt företer ett helt endast af – fragmenter; troligt, att vi äfven här öfverallt stöta på skarpa och skärande motsatser, som tillika, esomoftast, inom ett och samma individuum träda oss till mötes; troligt, att vi sålunda äfven här träffa i ständig motsättning, nu den rörligaste enstaka personlighet och den orörligaste omgifvande massa, nu det djupaste allvar och det ytligaste lättsinne, nu den eldigaste tilltagsenhet och den isigaste liknöjdhet, nu det ystraste vikingsmod och det ömkänsligaste vemod.

Men om fördenskull, vid närmare skärskådning, den genom alltsammans gående motsatsen af den ljusrikaste naturfröjd, som i sin kortvarighet berusar, och den nattdigraste naturdvala, som i sin långvarighet förlamar, jemväl här yttrar följder, på hvilka den genast igenkännes; om således, å ena sidan, visar sig en oförneklig egenhet och styrka, som vanligare består i lyrisk hänförelse, känsloglöd och djupsinnighet, än i den mera objectift uppfinnande bildningskraft, som frambringar Poesiens episka och dramatiska skapelser; om, å andra sidan, också här den oundgängliga nödvändigheten, att mottaga inverkningar från andra tidigare bildade och längre i bildning framskridna folkslag, urartar till förtryck genom mängdens alltför stora håg, att slafviskt på sig inympa det utländska såsom sådant, och dervid tillbakasätta, försumma, ja förglömma det inhemska; om äfven inom denna rymd yppas ett national-begär, som, i syftning åt det Skönaste och Största,vill vara, omfatta och befrämja allt, men icke dessmindre, när detta ej kan ske, vill helst vara, omfatta och befrämja intet; om jemväl på detta område ingen syn oftare upprepas, än huru en orolig lust för skysväfvande jätteplaner, äfven då i dessa planer är sannt snillevärde, motverkas dels inom sig af brist på sjelfkännedom, sakkunskap och ihärdighet, dels utom sig af råhet, köld och klandersjuka; om det språk, som Sverige kallar sitt, är ett af Europas skönaste, och af alla de Germaniska, både såsom ett skaldekonstens och vältalighetens tungomål det yppersta, – men ännu fortfar att af flertalet bland just dem, hvilkas modersmål det är, missaktas, misshandlas, eller åtminstone vanvårdas; om, säga vi, dylika företeelser äro för det historiska betraktandet af fosterlandets vitterhet och konst ingalunda främmande: då kan ej förekomma oväntadt, att det helas bild också här gifver intrycket af ödslighet och armod, – men dock (vid nogare påseende) en ödslighet, som är full af själ, ett armod, som har en rörande fägring – ungefär sådan, som ett svenskt landskap visar,

”när en tankfull stjerna vid skogsbrynet står och en bergfors qväder i natten, och Freya gråter sin glimmande tår utöfver de ensliga vatten”;

då är ock, med det nu sagda, sjelfva den allmänna slutföljden af dessa betraktelser antydd; och lätteligen bör då, i fall någon framtid för svenska nationen och således för svenska vitterheten återstår, kunna skönjas, hvad gagn eller hvilka frukter de medföra. Man frågar ej sedan hvad man såsom svensk vitterhetsvän, men ock öfverhufvud såsom svensk fosterlandsvän, äger att göra och låta. Ty man har då gjorts uppmärksam, ej endast på de punkter, der svenska lynnet och snillet framvisa det fördelaktiga eller för framtiden lofvande af sina anlag; utan äfven på dem, der de blotta sina lyten, sina sköte- och svaghets-synder. Och sådan uppmärksamhet bör omsider inse, att dessa lyten och synder, om än till hälften medfödda, dock åtminstone till hälften förverkligats genom uraktlåtande af tillbörlig vilja, ansträngning, flit, tukt, eller i allmänhet af tillbörlig uppfostran (så af mottagen, som af sjelfgifven).

Vanligt är, att man, vid detta ämne, helst vänder sig till ljus-sidan; och denna har derföre blifvit esomoftast, både i vers och prosa, skildrad med mycken vältalighet. Det är sannt, att vår Nords natur är hög och kraftfull, och detta på ett sätt, som företrädesvis egnar sig att väcka djup betraktelse och känslorik själsstämning. Det är sannt om den i sådan omgifning uppvuxna sångmön, att hennes verldsåskådning liknar dess speglande insjöar, der mellan strändernas mörka berg- och trädskuggor en ljusblå himmel nedblickar. Det är sannt, att öfver denna spegling kan ömsom Nordens morgon och Nordens dag, ömsom Nordens afton och Nordens natt, utbreda sig med så storartad fägring, att i förra fallet en hög hjeltelåga, i sednare fallet en hög siarelåga, och i båda fallen en hög odödlighetslåga uppflammar inom hennes hjerta. Det är sannt, att till dessa stämningars samlif, än i strid, än i frid af omätlig glädtighet och omätligt svårmod, af jordomskapande bragdbegär och jordförskjutande längtan, sammanverka på en gång hennes sommars korta tjusningsdröm, hennes tidiga höst med sin skyndsamt affallande drägt, samt den långa vinterdvalans skumhet och stumhet; under det, att den förstnämnda årstiden, med sjelfva det ljusa af gräsets och löfvens grönska, påminner om dess snabba förgänglighet, men tillika om sin egen dermed förenade högre betydelse, – och deremot, i den sistnämnda årstiden, sjelfva mörkret tyckes enkom afpassadt, att låta stjernhvalfvet genomtindra med ett skimmer af Valhall och Gimle. Det är till och med sannt, att vintern sjelf i vår Nord kan, under vissa

förhållanden, äga en rörlighet och en friskhet, hvarom blott den, som lefvat deri, förmår äga en föreställning. Tänkom oss nu allt detta, i sitt sammanhang med den öfverhufvud ensliga ställningen af tillvarelse i en ofantlig landsträcka, som är glest bebodd och af ett ännu glest bildadt folk; tänkom oss dervid Skaldens själ såsom vanligen hotad af den lott, att sammanpressas af en natur-omgifning, i månget afseende njugg, och en mennisko-omgifning, i lika månget afseende torftig, – men af hvilka dock åtminstone den förra lika ofta medverkar, som motverkar hans sträfvan! Huru skulle vi då undgå, att finna förklarligt, hvad vår vitterhets häfder tillfyllest intyga: att hittills är det enda skalde-anlag, som i Sverige mäktat hinna fullkomlighet, anlaget för lyrisk sång; äfvenså, att försöken till utvidgande af denna krets, eller till frambringelser inom vissa såkallade objectivare dikt-arter, blifvit talrikare i den mån, som det nordiska sinnet, genom en på hundrafaldigt vis genad och stegrad bekantskap med det öfriga nuvarande Europa, börjat ryckas ur sin skogs-ensamhet in i hvirfveln af dess brokiga verldsmarknad? Ehvad än dessa (till en del berömliga) försök må bebåda, eller icke bebåda; särdeles för enhvar, som inser, att vitter tidsfördrifs- (må vara ock uppbyggelse-) läsning är en sak, och egentlig poesi en annan: så är dock sannolikt, att den lyriska förmågan alltid, eller åtminstone så länge grundförhållandet mellan nordisk natur och nordiskt sinnelag qvarbestår, förblifver det svenska skaldesnillets egnaste. Den är nämligen sådan, att den behöfver endast ett skönt ögonblicks hänryckning (lycksalig, antingen innehållet kallas sällhet eller smärta), för att kunna uppsväfva på ändtligen lösgjorda vingar, plötsligt framljungande eller framklingande sitt innersta på ett sätt, der skalden antingen gör det bästa af detta innersta till sitt ämne, eller ock rentaf förgäter sig sjelf, i och för något ämne af rikare, af högre beskaffenhet, Om åter ingen äkta lyrik kan tänkas ämnad, att vara någon trång sjelfviskhets uttryck: så torde vi djerfvas antaga, att den svenska, i sin ursprungliga mening, minst ämnats vara det; oaktadt de stora frestelser dertill, som tvifvelsutan ligga i den nyss antydda ställningen till natur och menniskor. Hela Sämunds-Eddan bevisar, att den skandinaviska sångdikten upprinneligen är en lyrisk didaktik, lika djupt theosophisk som heroisk. Icke blott i lyrisk känsla, äfven i lyrisk betraktelse och lyrisk berättelse vill ännu det svenska ättlings-qvädet brås på sitt ursprung. Ja! vi hoppas, att denna vilja, – emedan i den äkta lyriska enthusiasmen alltid den poetiska konstdriften innebor såsom rent sådan, – skall ock engång föra Sveriges diktkonst in på den enda väg, som hädanefter leder till verkliga framsteg; eller till det mål, der hon såsom dramatisk uppnår sin fulländning af konst- förmåga och konst-medvetande. En utveckling, förebildad redan i det höga tragiska drama, som är innehållet af den ur-svenska lärosångens verldsåsigt; och så väl i ett och annat af Eddans qväden, som i mången af våra gamla Folkvisor och Folklekar, är böjelsen till denna utveckling redan i sjelfva formen ögonskenlig.

Om nu således äfven vi, gerna och rundeligen, erkännt det myckna goda, det flerfaldigt lofvande af svenska diktarsnillets egenskaper och ställning: så föranleddes dock vårt uppehållande vid ljus-sidan allsicke af någon benägenhet, att blunda för skuggsidan; på hvilken åtskilligt möter oss af mindre hugnelig art. Många företeelser i vår vitterhets häfder förråda samma dignande mera under inre än yttre Jotuna- och Thussa-makter, hvilket på så oräkneliga blad af vårt fosterlands allmänna historia förekommer: samma böjelse för tröghet och en på förunderligt vis dermed blandad förflugenhet; samma lutning åt enstörighet och småsinnig afund; samma kastningar mellan braskande förhäfning och klenmodig förslappning; samma jägtande efter flärd och försmående af verklighet; samma osed att mode-vis hängifva sig åt inflytelser från främmande folkslag; samma lust – äfven i bättre fall – till förslagsmakeri, vindskiftlighet och lefnad öfver tillgångarna. Men bestämdt kan icke dessa vinkars mening göras tydlig, utan särskilda tilllämpningar. Nu må derföre blott en enda påminnelse tilläggas: den är sådan, att man derifrån skulle rakt kunna begynna vår vitterhets häfdateckning,

Man har i sednare tider mycket omtvistat, hvad i Sveriges vitterhet bär, eller icke bär, stämpeln af svensk originalitet och nationalitet. Man har, med skäl, uppställt denna egenskap såsom en hufvudfordran; men dervid esomoftast råkat yppa, att man ej gjort sig reda för dess rätta betydelse. Blott på en grundlig och opartisk häfdforsknings väg kan den frågan rigtigt besvaras. Men samma väg skall troligen ådagalägga, att den svenska originaliteten, der den verkligen är till, aldrig utesluter ett tillegnande af något utomlands ifrån

erbjudet sannt och skönt; emedan den alltid, genom sättet af detta tillegnande, vet bevara sin sjelfständighet och omisskännlighet. Icke sällan har en blindt ifrande fosterlandskänsla, i vidunderligt missförstånd af sina önskningar, tyckts yrka såsom ett grundvillkor för denna originalitets bestånd, att det svenska snillet skulle försätta sig i ett rent oberoende af alla utländska inverkningar. Vore slik yrkan i allmänhet rimlig och verkställbar, så skulle näppligen kunna nämnas något europeiskt land, der snillet befunne sig i en mera bekymmersam förlägenhet om medel att tillskapa en dylik sluten litteraturstat. Men lyckligtvis kan det trösta sig med Tegnérs utlåtelse:

”all bildning står på ofri grund till slutet; blott barbariet var engång fosterländskt.”

Redan en blick på vårt lands geographiska läge, så högt upp och afsides i det yttersta Thule, bör påminna oss, att det ej kan i något afseende vara ett ursprungligt cultur-land. Det står fjermare, än flertalet af Europas länder, från villkoren dertill. I oundviklig följd af detta läge, har vår bildning alltjemnt måst från andra folk emottaga både de stora ämnena och de stora väckelserna. Huru vill man neka, hvad vår nations hela historia, från sin början till närvarande dag, bekräftar genom en oafbruten bevisnings-kedja? Och gäller detta öfverhufvud om vår andel af europeisk själsodling, huru kan det annat än gälla äfven om vår skaldekonst och samtliga vitterhet? Det har jemväl i den hänsyn, hvarom nu är fråga, blifvit vårt öde, att den andliga solen, liksom den lekamliga, lyser på oss från andra länder, eller att hennes lifvande sken besöker dessa, innan det hinner till oss. Vi böra ej beklaga oss öfver den anledning, som äfven härigenom gifves oss, å ena sidan, till ödmjuk resignation under en af gudomlig skickelse tilldelad lott; å andra sidan, till varm känsla af förbindelse, af djup tacksamhet, – först mot Försynen, som ändock gifvit oss så mycket af diktens förmåga och af sjelfständig bildsamhet, samt derefter äfven mot de män, som än öfver vår dunkla Nord spridt en verklig Skönhetens morgonrodnad, än beredt möjligheterna till hennes fullare uppenbaringar, och i båda fallen lysa oss på vår bana med ovärderlig föresyn.

Hvarje folk är en egen mensklig personlighet i stort. Detsamma, som om hvarje enskild mennisko-person, gäller äfven om hvarje nation: att under hennes lefnad, vanligtvis, blir af henne aldrig någonting mer, men väl någonting mindre, än hvad hon i sin ungdom drömde och önskade. Det under lefnadsloppet beledsagande idealet är således, att kunna bli, om icke mera, dock så mycket, som kretsen af ungdoms-drömmarnes löften innebar. Lyckligt är fördenskull hvart och ett folk, som af sina äldsta barndoms- och ungdoms-drömmar har sköna minnen qvar; ty det äger med detsamma i skön hågkomst, eller kan äga, de äldsta gestalterne af sitt ideal. Dessa gestalter, i sitt genom minnets dikt och sanning fixerade skick, äro hvad vi kalla ett folks Myther. I det skaplynne, de skepnader, som de antagit medan folket ännu var ett natur-folk, förebildas de anlag, hvilka det sedermera såsom cultur-folk utvecklar. Både det egna Goda, som detta folk är förpligtadt att eftersträfva, och det egna Onda, som det är förpligtadt att undvika, har i dem företecknat sig med evighetsdrag. Der står alltså, tätt vid sidan af det framglimmande egendomliga idealet, också den beskuggande egendomliga carricaturen; lika outplånlig. I grunden är således, öfverallt, det nationalt mythiska jemväl det nationalt förebildliga. Det visar sig vara sådant allt klarare och klarare, ju längre nationen framrycker i cultur. De former, i hvilka detta förebildliga, under sjelfva tiden af folklifvets ungdoms-drömmar, var förenadt eller sammansmält med det alldagliga deraf, träda visserligen mer och mer tillbaka i skymning och glömska. Men det qvarverkar, genom en viss från sig meddelad känsloton och handlingsdrift, i det innersta af nationens diktan och traktan; det sätter derigenom, både på det skapande och förstörande af nationens historiska lefnad, en viss gemensam prägel; ändtligen, och sedan national-fantasien har på varaktigt vis utbildat förhållandet mellan denna prägel och dess ursprungliga modell, vaknar äfven national-reflexionen, såsom sådan, till besinning öfver dem båda. Förstår hon omsider det inre lifsband, hvarigenom det allmänna folklifvet ännu sammanhänger med sin första ungdoms myther: då förstår hon ock, att detta band måste klarast återspeglas i dess Poesi, och öfverhufvud i dess bemödanden till sköna konstskapelser. Ursprungligen har all Poesi varit Myth, och är det, i sjelfva grundlynnet af sin verldsåskådning, alltid, Det är fördenskull ej blott om nationens historiska framtid i allmänhet, det är ock

enkannerligen om dess poetiska eller ästhetiska framtid, som de visioner, hvilka i dess myther antagit en qvardröjande gestalt, förespående drömma. Också är det första uttryck af Poesi, som möter oss vid det historiska tidehvarfvets början, i hvarje hänsigt ett profetiskt.

Om vi nu, med sann stolthet, kunna utropa: huru herrliga Myther äro ej de till oss från våra stamfäder öfvergångna! så innebär detta utrop, i sanning, oändliga förhoppningar. Det sätt nämligen, hvarpå ett folks myther äro dess ideals urgestalter, kan endast i den mån vara något herrligt och betydningsfullt, som det folk, hvilket de tillhöra, var från begynnelsen utrustadt med stora cultur-anlag. I samma mån äro dylika ungdomsdrömmar tvåfaldt profetiska: de spå, både i allmänhet hvad menniskoslägtet, och särskildt hvad detta folk, kan och bör blifva. När man nu i Verldshistorien ser, huru mycket de Götiska folken verkligen blifvit, eller hvilken stor historisk rol de i allmänhet spelat: då skulle redan deraf, utan all närmare bekantskap med deras ungdoms-drömmar, kunna slutas i förväg, att dessa drömmar måste ägt synnerlig djuphet och fullhet. Äfven af Svenskarne har, under vissa tidskiften, något långt mera blifvit, än Europa, fästande sig vid de yttre tecknen af ringhet och fattigdom, hade väntat. Andra tider hafva kommit: men jemväl i dem är utrymme för mod och bedrifter. Ingenting vore sämre, än att, under vexlande skryt och grämelse öfver det försvunna, insomna på redan åldrade lagrar. Tvärtom: just en rigtig kännedom af de myther, genom hvilka det svenska folklifvet erhöll sin första fostran, drifver nödvändigt till den slutsats, att uppnåendet af ett än högre historiskt värde, än det redan i ett och annat tidskifte uppnådda, åligger de fordna Svears ättlingar såsom den heligaste pligt; om ock under förändrade omständigheter, och således under förändrade former. Det innersta syftet för en svensk vitterhets-historia bör derföre vara, att alltigenom, från sin ståndpunkt, framhålla det egendomliga svenska national-idealet; och alltså troget, med klarsinnig opartiskhet, afteckna ömsom annalkningarna dertill, ömsom afvikningarna derifrån. Men så långt, som ännu en svensk folkstillvarelse fortfar, har den på Edda-lärans blad de oförgängliga antydningar om sin historiska bestämmelse, hvilka den bör, så i dikten som i all annan handling, sträfva att bringa till begrepp och utöfning. Och således måste jemväl enhvar, som vill teckna svenska skaldekonstens häfder lefvande och lifvande, begynna dem med ett utdrag af ”Fimbul-Tyrs gyllne runtaflor”; eller ett skilderi, der vår Nords forn-skaldiska myth-verld framstiger i all sin dikt-vishet, alla sin sångs och sagas hufvuddrag.

Hvarför börja vi, alltså, ej genast vid betraktelsetrådens egentliga uppslags-ända; eller med att taga vårt första ämne ur sjelfva de forn-skaldiska Mythernas och Sagornas krets? Kunde vi ej då så mycket tydligare uppdaga det för vår nyaste vitterhet förebildliga af den omständighet, att i denna vår forntid en lyrisk lärodiktning, ej mindre theosophisk än heroisk, föregick och inledde det rent episka elementets framträde? Och hvad önskligare tillfälle gåfves, att till den afgjordt dramatiska karakteren af våra stamfäders myth-system hänvisa både dem, som i allmänhet betvifla möjligheten af en svensk dramatik, och dem, som hoppas att Romanen och Novellen skola blifva för vår Nord, hvad Hjeltesagan fordom var?

I sanning: idel spörsmål, hvilkas åstundan vi gerna skulle motsvara; så gerna, att vi skjuta dem ifrån oss med ett våld på vår böjelse. Långa mödor och mycken kärlek, egnade åt förberedandet af sådana framställningar, torde någon dag göra dem färdiga till meddelning. Ännu dock hindrade derifrån, ämna vi för denna gången, väl icke börja rentaf vid motsatta ändan, men välja våra föremål inom en rymd, som är oss betydligt närmare och slutligen befinnes gränsa intill vår egen. Den är nämligen, detta oaktadt, ännu ej på långt när tillräckligt känd; och likväl högeligen berättigad att vara det. Dess gräns på hinsidan är den tidpunkt, då svensk vitterhets-kärlek begynte – med något slags medvetande – eftertrakta en vitterhet såsom svensk och såsom konst. Dess gräns på vår sida är den tidpunkt, då principen för denna traktan började undergå en väsendtlig förändring. Dessförinnan var han, under stigande förfining af sitt yttre, alltjemnt i det egentliga väsendet sig lik; och emedan han, såsom princip, fann i Stjernhjelm och Dalin sina fosterfäder, framställa de, i tvåfaldig personification, egentligen en och samma grundsyftning. Det förändrade synsättet

åter – onekligen djupare, och småningom äfven klarare – erhöll sin förste siare i Thorild.

I.

Tiden före Stjernhjelm.

Före det sjuttonde århundradet kan, i konstnärlig mening, föga eller intet talas om någon Svensk Poesi och Vitterhet. Det forn-nordiska, tillsist nästan blott af Isländare utöfvade skaldskapet var visserligen en konst; slutligen till och med ett konstleri. Men den ridderliga folksång, som efterträdde det, var intetdera. Denna, eller våra gamla såkallade ”Folkvisors” poesi, var den till eget språk utbildade svenska munartens första. Den innebar ock det första grundvillkoret för en ny och skönare konst: nämligen kraften af verklighet, af sanning, af innerligt lif. Detta var mycket; ty det var en god början. Att blifva mer, – dertill behöfde det andra bildnings-villkors tillkomst.

Det skaldskaps-anlag, som i Sverige alltid varit det herrskande och således äfven mest utvecklade, är – såsom redan blifvit erinradt – det lyriska: men med stark benägenhet, att i sina frambrott, utan att dock förändra grundtonen, också undervisa och förtälja; eller luta grundtonens lyrik, såsom sådan, antaga ett didaktiskt och episkt lynne. I denna hänsyn har det forntida diktverk, som för Skandinaviens vitterhet står i spetsen, en för Sveriges vitterhet enkom förebildlig ställning. Det är nämligen af sålunda blandad art, och af den högsta; emedan det har Gud, Tiden och Evigheten till föremål. Detta qväde, hvarmed Sämunds- Eddan värdigt begynner, Valas Siare-sång, är – enligt alla kännetecken, inre och yttre – det äldsta, som finnes bevaradt på våra urmödrars tungomål. Öfverströmmande af lyrisk tjusning, om än i ofta hårda, oftare brutna och stundom förvirrade ljud, framsjunger det, från sin början till sitt slut, himmelens och jordens hemlighet; vid ett strängaspel, ur hvilket icke blott Sångmöns, utan hela Menniskoslägtets kall, strid, lidande, ångest och förhoppning klinga. Det meddelar en poesi, som är, inom en och samma ram, lyrisk i sin ingifvelse, episk i sin form, och didaktisk i sitt innehåll; eller i sin själ en ren känslodikt, en sagodikt i sin gestalt, och ändock en lärodikt så i syfte som i verkan. Oskattbar för all verklig kunskap om vår Nords innersta mening, visar oss denna urkund alltså den källa speglad, ur hvars ursprungs-åder de samtliga utgreningar framvällt, i hvilkas väldiga strömmar de fordna skaldeqvaden dela sig till hennes gemensamma fortsättning. Och härmed torde fyllest vara förklaradt, hvarför vår bok, ämnad till en bildsal åt svensk vishet och skönhet, har vid sin ingång ställt Vala, liksom invigande; med Ragnar vid hennes ena och Sigrun vid hennes andra sida.

De allmänna egenskaper, som utmärka den fornnordiska skaldekonstens form, motsvara på det nogaste dem, som utmärka dess väsende. Detta hade sin rot och näring i en mythisk hjeltelära, hvars krigiska tro ansåg hela verldslifvet för ett på samma gång tragiskt och segersällt gudaspel, der innehållet vore Gudars och Menniskors gemensamma pligt, att ärofullt genomkämpa Ljusets och Mörkrets, Lifs-eldens och Döds-eldens, det Godas och det Ondas långa tids-strid. I trogen öfverensstämmelse med sådan verldsåsigt stodo äfven de yttre form-egenheterna hos det skaldskap, som derur framgick. En genom allitterationer och assonanser starkt betonad rhythm, i sin gång sammanträngd, skyndsam, slående, – ljudande liksom af taktmessiga svärdslag på sköldar; en egen diction, skarpt åtskild från den prosaiska, än genom täta hänsyftningar på mytherna, med en stor förkärlek för gåtaktig sinnrikhet, än (mestadels just i följd häraf) genom nyttjandet af många ord och ordasätt, som ej annars voro brukliga – ofta sådana, som genom sjelfva sin föråldring syntes upplyfta språket öfver det hvardagliga, och göra det mera högtidligt; en ofantlig och ej sällan till öfverdrift urartande djerfhet i bilder, omskrifningar och ordställningar: se der, hvad våra fornfäders smak fordrade hos den skaldesång, som ville erkännas för äkta och behaga. Det låter sig lätt begripas, till hvilken konstlande själlöshet en slik form skulle förfalla, såsnart den uppfattning af lifvet, hvarigenom hon erhållit varelse, försvunnit ur verkligheten, utan att man ändock ville låta skenet fara. En tid kom, då Asarnes herrliga gudasaga hade upphört att tros; då betraktelsen hade mottagit ett annat innehåll, och handlingen andra syftemål, än hennes. Huru skulle det från henne utgångna skaldskapet då

kunnat på allvar fortsättas? Det fortsattes likafullt – eller utan allvar; såsom ett slags lärdoms-lek, som dessutom ännu kunde begagnas att säga artigheter åt furstarne och de förnäma. Sålunda i väsendet förvandladt till en lögn, måste det snart i formen förvandlas till ett virtuos-handtverk af bildkram och ordprång; ett ungefär lika andelöst, som det, hvilket sedermera från Grekland och Rom lånade myther, talesätt, versarter. I sjelfva verket återstod ju för dess idkare ingenting annat, som kunde för dem vara eget, än möjligheten att öfverträffa föregångarne och hvarandra i de oratoriska figurernas svårbegriplighet, i ordställningarnas inbundenhet, i versens prosodiska tillkrångling. Man hade icke glömt, hvari det karakteristiska af den gamla skaldekonsten låg: men den djupa och starka känsla, den ofta med höghet, stundom äfven med ljufhet skapande billningskraft, som i allt det bästa af denna skaldekonst tilltalar oss, kunde inom dess form ej längre inrymmas, än den gamla tron och verldsåskådningen der verkligt lefde. De dristigt målande och träffande tankbilderna, de liksom i stenstyl uttryckta sentenserna, de gåtartade liknelserna och omskrifningarna, som så lifligt spännt åhörarnes uppmärksamhet och eftersinning, de mythiska anspelningarna och den konstiga versbyggnaden, – allt detta måste desto mer förvandla sig till ett kärft pedanteri, ju envisare man bemödade sig att fasthålla det, ja, till och med att än ytterligare uppdrifva dess förskrifning. Sann poetisk anda kunde nu endast komma från ett annat håll; och den måste med detsamma uppenbara sig i en egen, en från den förras yttringssätt bestämdt afvikande, skepnad.

Mellertid se vi, af sjelfva det förfall vi nu anmärkt, huru fast, ifrån begynnelsen, den gamla formen var sammanvuxen med sitt innehåll. Den kunde derifrån, eller från sitt hedniska grundväsende, aldrig skiljas; den trotsade, ända till sitt sista, hvarje främmande inflytelse; först när den omsider tvangs till försök att med sig förena det ny-europeiska rim-sättet, började den sönderbrista. Men egentligen var den oförstörbar; för spröd att på något vis omsmidas, kunde den blott förkastas, eller öfvergifvas. – Huru gynnsam en så stark form skulle vara för allt uppbevarande i Minne och Tradition, är ögonskenligt. Den gaf derigenom ock orubbliga stödjefästen för all det slags berättelse, som småningom från skaldesångerna utgick och omkring dem grupperade sig i den obundnare gestalt, hvilken man derefter, i särskild mening, kallade Saga. Derföre hann ock denna, redan under den blott muntliga öfverlemningens tid, med så mycken bestämdhet utbildas, att den var längesedan färdig eller hade längesedan antagit sitt sedermera bestående skick, när den tidpunkt kom, då Sagorna började skrifteligen upptecknas. Det förhöll sig då med dem, som med sjelfva Sångerna: de flesta skrefvos icke (i mening af författande); de uppskrefvos blott. Ty de hade bevarats genom samma andel i folkets och de Högas gunst, som Sångerna, och genom ungefär samma åtgärder för deras tillförlitlighet, äfvensom för deras rigtiga uppfattning och fortplantning.

Men härom mera. vid ett annat tillfälle. Vi hasta till den nya sångdikt, som undanträngde den gamla medan denna knappt ännu märkte, hvilken farlig medtäflerska uppväxte vid dess sida. Hon infann sig såsom barn af den andliga verldsomhvälfning, hvarmed Korsets lära jemväl i Skandinavien, vid grundandet af sitt välde, försatte de christliga och de germaniska själselementerna i sammansmältande beröring. När derur alltså äfven här framgick en i dittills ohörda toner sig förkunnande diktningsmakt, som, utom sina öfriga goda egenskaper, för det första ägde den, att lefva: hvad annat måste ske, än att den just derigenom skyndsamt genombröt alla de i död forstelning qvarstående utanverk, med hvilka de isländska versmakarne hade omskansat sig? Men denna diktning var helt och hållet konstlös. Den späda vår-växtlighet, som vid dess blida ljud öfverklädde spillrorna, framblommade blott och bart ur en naturpoesi, hvars lif, omedelbart trängande från hjerta till hjerta, dock endast uttryckte folkets nya gemensamma själsstämning. Skulle detta uttryck någonsin kunna upphöjas från en ofri och omedveten (eller åtminstone blott halfmedveten) alstring af skönhet, till en egentlig och för Sverige egendomlig skönhets-konst: då fordrades, att det skulle först och främst upphöjas från en sådan blott allmän personlighet till en särskild, eller att skaldens förhållande till sitt folk skulle yttra sig såsom ett förhållande af både enhet och motsats: det vill säga: att innehållet af hans sång framställde jemväl hans själsförfattning såsom hans. Poesien kunde blott så till vida bli sjelfmedveten, som han sjelf blef sjelfmedveten såsom Poet. Den omnämnda innerligheten, så länge den var blott allmännelig folks-stämning, gjorde ej dertill fyllest. Andra villkor måste tillkomma, som medförde ämnen,

med hvilka denna nya syftning, liksom den hade sjelf framgått ur en sammansmältning af Christligt och Nordiskt, kunde införlifva sig till en fruktsam och i sköna former stadgad förening.

Det var endast skenbart, som den inom sig sjelf instörtande Asa-verlden tillspärrade sin dikt-källas flöden: ty den medeltida Folksångs-poesien är en ledning från samma källa, såsom ånyo uppspringande på en ur förödelse-hafvet uppstigen vårgrön ö, der det nordiska skönhets-sinnet kunde fatta fotfäste. Dess behof möttes här af en diktnings-art, som återigen var själ, och idel själ; till den grad luttrad genom Surturs-branden, att den af sitt väsende qvarbehöll blott det allra-enklaste, det allramenskligaste, eller företedde liksom blotta utkastet till sig sjelf. Det fagra i detta utkast kom icke från något utbytande af den fordna lifskänslan mot en annan, utan från hennes nya temperatur, eller hennes genom Christendomen tillvägabragta omstämning. Betraktad såsom mönster att efterbilda, var jätteskepnaden af Brages konst redan till mumie vorden; och det härmande formeltvång, hvarmed dess mönstergiltighet skulle fasthållas, måste förefalla ej blott tröttsamt, utan ock alldeles onjutbart, när den omständighet tillkom, att det gamla Norräna-språket, sådant det i sitt oförändrade skick fortfor vara hof-skaldernes, började i Sverige mindre allmänt begripas. Desse hof-skalder voro slutligen endast Isländare: hvilka, liksom annorstädes i Norden, äfven af Sveriges konungar och furstar länge höllos på stat till denna tjenst, i nästan oafbruten följd. Ännu Birger Jarl och Magnus Ladulås upprätthöllo detta bruk; men med dem ser man det försvinna. I deras salar, i jarlaborgen vid Bjälbo och kongaborgen vid Upsala, qvad på fornfädrens vis ännu Sturle Thordson, en brorson till Snorre Sturleson, och fullbordare af den om honom och hans ätt handlande Sturlunga-Sagan. Snorre sjelf hade, några årtionden förut, vistats en tid i Sverige, och jemväl vid Svea-hofven qvarlemnat minnen af sitt eget skaldskap. Hvad som deraf kommit till efterverlden, länder dock just till ett ovederläggligt intyg, att i den gammal-nordiska poesien, numera, snarare allt annat fanns, än poesi. Den hade öfverlefvat sig, och lefvat ut. Att Sturle Thordson förblef den siste Islands-skalden i Sverige, är märkvärdigt af tvenne skäl. Det bevisar, huru den svenska dialekten af Norräna-språket hade vid den tidpunkten redan utbildat sig i så egendomlig rigtning, att den äldre språkformen var mindre allmänt fattlig; men det bevisar ock, att äfven de förnäma och kunnigare vid samma tidpunkt vände sig bort från den Isländska sången, eller att den då, så hos högre som lägre, upphörde vara populär. Annan anda, än den som gynnat denna sång, gjorde alltså den förvandling välkommen, hvarigenom en af sin lifs-princip öfvergifven – och dymedelst åt döden hemfallen – sångverld undanvek för närvaron af en sjelfständig omdaningskraft, som ånyo, med bortkastande af alla bojor och munkaflar, mäktade yttra sig såsom en personlig erfarenhet, en sann verklighet, en trodd helgd af diktens ingifvelse och innehåll. Så uppstod, hvad vi nu kalla Folkvisan, och som i sitt upphof egentligen var Riddarvisa. Den forn-nordiska natur-tron återuppträdde der; men blott såsom bibehållande sina uräldsta eller för-Odinska beståndsdelar i deras ursprungliga enkelhet[1], och alltigenom försättande dem med de nya, hvilkas gemensamma lifspunkt den christliga andakten var. Redan den äldre nordmanna-dikten hade, när den icke rakt besöng en hemlighetsrik gudavisdom, hufvudsakligen hvälft sig omkring Kämpamod och Älskog. Huru befryndad med Nordlynnet den ande var, som till poler för sitt innehåll gjorde Älskog och Kämpamod, uppenbarade sig derföre snart, då han framlockade en otalighet af till båda sig anslutande qväden: alla, i sin egentliga kärna, bekännelser af upplefda och genomlefda själstillstånd; sjelfbekännelser, lika melodiska som oskuldsfulla, af menniskohjertats enklaste, men också djupaste erfarenheter. Det är med dessa sånger, och vid denna tid, som Svenska Vitterheten, öfverhufvud tagen, begynner.

Fästa vi oss likväl vid deras förhållande till Poesien såsom konst, när vi öfverskåda samtliga dessa företeelser af önskan och hopp, af längtan och saknad, af vilja och ovilja, af kärlek och hat, af glädje och smärta: då kunna vi ej annat säga, än att hela denna verld ändock visar oss en subjectivitet utan subjecter, en personlighet utan personer, en poesi utan poeter. Den är så mångfaldig, som menniskohjertat i sin enfald kan vara: men denna enfald har der, öfverallt, ungefär en och samma skepnad. Rik i sin mening, fattig på medel till dess uttryck, helsar den oss allestädes med ungefär samma anlete, samma blick, samma röst, samma åtbörd. Stämningar, belägenheter, böjelser, lidelser, betraktelser, framträda med en stor hjertlighet, ofta hög,

alltid naiv och rörande: men de äro sommarfröjden, kärleken, skilsmessan, sorgen, och så vidare, liksom i och för sig sjelfva, eller liksom allmänna och stående typer; det enda individuala af deras känsla, tanke, ton, färg är det nationala. Hvad af dem tillhör enkom den qvädande särskildt, såsom utgånget från honom, kommer ej till framställning; och när det någongång antydes, sker sådant på ett sätt, som gör hvarken till eller från. Dessa qväden äro fördenskull med skäl namnlösa, eller till sina författare okända: och så till vida äro de i lika fall med de urgamla tempelqväden, från hvilka den nyss undanträngda konstpoesien hade utgått; men med den skillnad, att den presterliga omsorg, som vakat för dessas bevarande i en noggrannare eller alltifrån begynnelsen mera fixerad tradition, icke här kunde finnas. De sånger, om hvilka vi nu tala, hafva alltid varit lemnade åt sig sjelfva med oinskränktaste sorglöshet. Och derföre kan på frågan, hvilkas verk de äro? hardt nära svaras: hvars och ens, af hvilken de sjungas. Det följer nämligen just af deras på opersonligt vis personliga innehåll, att hvar och en, som emottager dem från grannen eller ärfver dem från fäderne, lätteligen, ja nästan oundvikligen tilllåter sig vid detta innehåll någon utvidgning eller ombildning. Han tillägger – eller inlägger – hvad han behagar af sitt eget sinnes uppfattning och författning, men med lika obeblandad hållning af samma slags allmängiltighet; med hvilken alltså visan öfvergår från honom till en annan, och från slägte till slägte, liksom ett instrument, hvarpå enhvar griper oförändradt lika toner, under det han i dem ändock finner tillräckligt utrymme för sitt qval och sina fröjder. Och sålunda vandrande från mun till mun, slutligen från blad till blad, äro de, i sanning, skaldestycken utan skalder; emedan de författats gemensamt af sjelfva sin allmänhet.

För en sådan behandling, hvarigenom de fortplantades såsom städse omdiktade och likafullt ursprungliga, passade deras konstlösa rhythmer och stroph-byggnader förträffligt. Det är icke svårt att utspana, huru dessa uppkommo: när man känner de tyska, engelska och skottska folkvisornas från samma tid, och dervid påminner sig vissa dels från begynnelsen enkla, dels till enkelhet återgångna versformer, i hvilka de sednare isländska skalderne, som ock sjelfve redan hade mottagit syd-europeisk inverkan, pustade ut emellan sina versificatoriska kapplöpningar. Dylika öfvergångs-skepnader förberedde och inledde Folkvisans ännu konstfriare prosodi. Sådana voro den äldre Norräna-sångens Runhenda och den nyares Rimur. Bägge hade bortkastat Drapornas inuti versen brukliga half-(och stundom äfven hel-) rim, samt i stället beqvämt sig till det slut-helrim, som numera, när man talar om rim, plägar ensamt menas. Redan från sin början hade Runhendan, särdeles i jemnförelse med Drottqvädets arter, genom sin större simpelhet varit den egentliga folksångs-versen; och ännu närmare till ”visa” i nuvarande betydelse stod öfverhufvud allt hvad Isländarne kallade Rimur, emedan det var en upplösning af den åldriga Drottqvädes-formen till en likaledes upplöst Runhenda, hvaraf hade uppkommit en på nyare vis rimmad och flerartadt strophisk sång-vers. Föröfrigt röja sig i de äldsta af våra folkvisor ännu många spår af den såkallade allitteration eller det bokstafs-rim, som den gamla diktkonsten så högt älskade; äfvensom af dess tvåfaldiga bruk, dels såsom rent consonant-rim, dels såsom tillika vocal- och stafvelse-rim (half-rim, assonans, biklang). Å andra sidan är märkligt, att det ”omqväde”, som i dessa visor spelar en stor rol, ej sällan igenfinnes redan hos Norräna- dikten; det förekommer der icke blott på oregelbundet vis (såsom t. ex. i Völuspá det flera gånger upprepade: ”Förstån J än, eller hvad?”), utan jemväl på regelbundet (såsom t. ex. i Ragnars Bjarkamál). Sjelfva termen Visur (visor) var ärfd från samma håll. Detta ord betydde ursprungligen sång-stroph (eller stroph för sång); men sedan betecknades dermed ett så beskaffadt sammanhang af dylika stropher, som ej tillhörde något större helt, utan för sig sjelft utgjorde ett eget mindre; hvars uppkomst oftare härledde sig från sjelfva menigheten, än från de egentliga och konstmessiga skalderna. – Men härvid få vi nu ej uppehålla oss; också hade det techniska af de visor, om hvilka här talas, föga eller ingen betydenhet för deras qvädare.

I sjelfva verket: hvilken vigt kunde desse fästa vid versen, då de i allmänhet vid orden, såsom ord, fästade en så liten? Onekligt är, att orden i deras qväden voro endast contourer, som sökte sin fyllnad utom sig, eller i något annat, än ord; och detta andra funno de – i de melodier, med hvilka orden äro sammansmälta. Lätt skönjes, att de förevarande visornas innersta själ uttrycker sig långt fullständigare och fullkomligare i dessa, än i de mestadels blott löst antydande och lösligt hopfogade verserna. Men ingen poesi är utvecklad och

sjelfbestående, utan så vida, som hon förmår tolka sitt innersta genom sin egen musik. Det språkmusikaliska framklingar icke i de gamla folksångs-rhythmerna: det anklingar blott. Detta skick, om ock i sin art förtjusande, står likväl ännu nedom den utbildningsgrad, der det uppnår egentlig konstform och med detsamma den högre skönhet, som ej utan slikt uppnående vinnes. Det är till sådan form förmycket flygtigt eller flödigt; det måste fastgöras, måste förtätas, att kunna sedan vara skaldediktens egendomliga och för alltid oförytterliga tillhörighet. Detta syftemål åter förutsätter en särskild bearbetning, så väl lingvistisk, som prosodisk, till en viss afgränsad, afrundad, jemnmåttad språk-gestalt; hvars första villkor är, att den inre klangen blifver tillika en yttre, och att hela den fria rörligheten ingår sjelfvillig förening med en strängt lagbunden hållning, gedigenhet, slutenhet. Ända dittills möter oss ett skaldskap, hvars yttringar, så behagliga de än må vara, snarare tillkännagifva naturdrift än konstdrift. Ty ehvad än Poesien, såsom Skaldekonst, föröfrigt är, så är hon dock för det första språk-konst, och måste derföre kunna uttala eller utsjunga sig genom Språkets egna tillgångar. Sedan hon kan detta, försmår hon visserligen ej Tonkonstens anbud af ett sällskap, hvarigenom bägges verkningar ömsesidigt förhöjas; men dylikt beledsagande eller biträde har numera upphört vara ett ovillkorligen nödvändigt.

Det ögonblick åter, då Språket börjar besinna sig på sina medel till egen musik och sjelftillräcklig uttrycksmakt, är liktidigt och sammanfaller med det, då Diktaren börjar med medvetande vända sig inåt sitt eget bröst, och behandla den själsstämning, som han der finner, såsom (i närmaste rummet) sin. Först nu börjar inträffa, att han, då han utgjuter sin själ i något större eller mindre qväde, betraktar detta såsom sin skapelse (om ock af högre makter ingifven). Först hädanefter blifva således dikterna i bokstaflig mening poemer, d. ä. gjorda verk, konst-verk, utgångna i något enkannerligt och för alltid bestämdt skick från någon enkannerlig person, som är deras konstnär och har påtryckt dem sin personlighets prägel. Vill man hit tillämpa den gamla Rousseauiska stridsfrågan om Culturen och Naturtillståndet, så kan man tvista – ty hvarom kan icke tvistas? – om denna förändring är för Poesien en vinst, eller en förlust. Vinst är dock tvifvelsutan, att först härigenom kommer till uppenbaring all fullständig skönhets innersta villkor: som består deri, att den uppenbarande kraften framträder såsom fullständigt personlig – eller icke blott öfverhufvud såsom vissa mennisko-tidehvarfs och folks, utan jemväl särskildt såsom vissa menniskors och folksmedlemmars. Väl skulle diktaren ingalunda derigenom upphöjas till poet, eller hans verk till poem, att han i sjelfvisk mening besönge sig, eller sitt lilla enstaka ”jag”. Men annat är, att äga medvetande af sitt jag såsom af ett eget det Skönas verktyg, som är detta genom en fri afsigts förening med den nödvändighet, hvaraf han lockas eller tvingas; och att derföre i förhållande till allt, hvad han sjunger eller hvarom han sjunger, känna och uppföra sig såsom konstnär. Det gör härvid ingen skillnad, om sångens föremål, om qvädets rigtning, art, innehåll mera har hvad man kallar en objectif, eller mera hvad man kallar en subjectif, beskaffenhet. Hufvudsaken är, att den urkraft, som för allt Lif är på engång fundament och princip, äfven inom Dikten uppenbarar sig såsom bäggedera; ty förr kan ej Skönhetens sol i sin fulla glans framstråla. Denna urkraft är Personligheten. Men blott så långt, som det Personligas företeelser hunnit subjectift – eller inom skalden sjelf – vakna och förnimma sig, kan han till artistisk skildring gripa de objectiva företeelser deraf, som i verlds- och samhälls-hvimlet möta hans åskådning. Folksångens eller Folkvisans dikt har sin skönhet af den friska lifsverkan, hvarmed nyssnämnda urkraft är der tillstädes på grundläggande och inneboende vis. Men en rikare och högre skönhet uppenbaras, när samma kraft visar sig kunna öfverstiga denna grundläggning, eller skapa såsom utvecklad och fullherrskande. Det yppar sig då slutligen, att också den från denna ståndpunkt utgående syftningen leder till enfald: ty enfald är all äkta bildnings mål och fulländning. Men denna enfald har en föregående stor konstrikhet till förutsättning; så att det högsta, hvarmed den äkta bildningen fullbordas, är inom det Skönas område det samma, som inom det Sannas: vishetens oskuld.

Vi få således ej beklaga, att i Sverige, liksom annorstäds, den omedvetna eller åtminstone knappt halfmedvetna fägring, som utmärker vår medeltids menlösa Natur-diktning, omsider nödgades lemna plats för en sträfvan, hvars alster länge illa – och i det längsta blott svagt – ersatte, hvad de undanträngt. Vi få ej

glömma, att denna sträfvan syftade till Konst-diktning, eller till en svensk Poesi såsom Konst. Genom den förra var det stora steg taget, att i Sverige ett skaldskap uppkom, som sjelfständigt lifvades af en ny personlig verklighet och innerlighet, samt i kraft deraf lösgjorde sig från den höglärda onaturen af de sednare Islands-mästarnes tvångslagar. Alltjemnt återstod likväl det än större steget, att denna verklighet och innerlighet skulle upplyftas ur sitt blotta allmänliga, eller (på visst sätt) abstracta, tillstånd. Det är de första försöken dertill, som vi nu gå att betrakta. Taflan af vår medeltida Nords Folkvisa skulle visserligen ej bli mindre skön, än taflan af vår forntida Nords Eddasång: men vi måste här slå både den ena och den andra ur sinnet. Vårt nuvarande föremål har, i visst hänseende, hvarken blommans fägring eller fruktens; det innehåller dock den märkvärdiga, från den förra till den sednare ledande utvecklingsgång, som fyller deras mellanstånd.

Här må blott påminnas, att inom Skandinaviens ridderliga Folkvisa utbildade sig aldrig någon motsvarighet till den lyrik, som blifvit så vidtberömd under namn af Troubadours- och Minne-sången. Icke enda orsaken, men grund-orsaken var, att Kämpalifvet i Europas Nord aldrig hann oinskränkt förvandla sig till Riddarlif. Ty väl är Gustaf Adolf Protestantismens Gottfrid af Bouillon, och väl kunna de ädlaste af hans följesmän, i sannt chevaleri, mäta sig med dennes: men vid deras uppträdande var Medeltiden redan tillryggalagd; och med detsamma hade alla de omständigheter förändrats, hvilka enkom just för sådan lyrik voro gynnande. Bekant är, att den utmärker sig genom ett icke obetydligt mått af konstnärskap; särdeles i rhythmens och rimmens behandling. I motsats till denna lekande konst och konstighet, förete våra gamla folkvisor den enklaste möjliga gestalten af ett eljest i många drag likartadt diktslag; en gestalt, som dock tillika, i all sin enkelhet, är starkt försatt med episka, didaktiska, ja (slutligen) humoristiska beståndsdelar. Så beskaffad, har den, ehuru mer och mer tillbakaträngd i det tysta, mäktat fortsätta sitt lif ända inemot vår nutid. Den har, bakom alla de konstbemödanden, som velat åstadkomma en högre vitterhet i dess ställe, gått sin egen föga bemärkta gång: icke blott såsom en öfverlemning, som omsider qvarfanns nästan blott på allmogens läppar; utan äfven såsom en oförqväfd skaparlust, som gifvit sig luft i en mängd strödda visor från sextonde, sjuttonde, adertonde århundradet, – mestadels lika anonyma, som vackra. För den äkta Konstpoesien, då hon sväfvar i fara att förkonstlas eller bortkonstlas, skola de alla, så väl yngre som äldre, alltid tjena till medel att orientera sig vid och igenfinna rätta vägen. De hafva, om icke ordens poesi, dock sakens; med många prisade versfoster förhåller sig tvärtom. Man har ymniga tillfällen att derom erinras i vår samtid, der färdigheten, att kunna med ordprång eftergöra ungefär hvartenda hittills i verlden yttradt sätt af poetisk ingifvelse, har stigit till en höjd, som skulle förvåna, om den icke redan vore vanlig; så att inom skaldesångens rike, i stället för den fagra dikten, frodas nu, mer än någonsin, den fagra lögnen. Ämnet är för dessa ordprånglare likgiltigt: hufvudsaken är ådagaläggandet af deras till alla ämnen lika passande bländskens-förmåga; Poesiens utanverk äga de i sin makt, och dermed äro så väl de, som deras beundrare, nöjda. Också kan nästan ingenting vackert sägas, som de icke hitta på att säga – och med detsamma ohelga; endast flärden i det hela, endast det oafbrutna ståtandet, röjer dem. Thorild utlät sig om ett visst skådespel, att det är ”skönt – och förakteligt”. Man vore ofta frestad, att på nutidens ord-poemer och fabriks-noveller tillämpa samma omdöme; i fall skönhet kunde finnas annorstädes, än i ”lif af lif och själ af själ”. Det är detta, som gör, att den simplaste folkvisa (om hon är af äkta art) kan ännu i dag uppväcka ur minnets dvala en hel himlarymd af natursanning, oskuld, sagovår, hjeltekärlek, ljuf sorg och menlös glädje.

Ell slags motsvarighet till den såkallade ”Mästarsång”, som i Tyskland följde på Minnesången, skönja vi deremot i maneret och tonen af vissa vitterhets-alster, som utgingo från den tidens Lärde. Sådana äro de såsom språk-monumenter vigtiga försvenskningar af Tyska och Fransyska riddardikter, åt hvilka man gifvit namnet Drottning Euphemias Visor; sådana äro våra Rim-krönikor, – om än mera tillhöriga Historien än Poesien; och lätt skulle flera kunna uppräknas från samma tid, af dels berättande, dels (religiöst och politiskt) moraliserande art. Att äfven detta maner öfverlefde Reformationen, och alltintill Stjernhjelms framträde saknade hvarken idkare eller vänner, ådagalägges af t. ex. Messenii dramatiska försök; i hvilka ett genljud af Hans Sachs är märkbart,– ehuru icke till den svenske medtäflarens fördel. Ursprungligen var

detta maner ärfdt från de äldsta versificerade fransyska och tyska Riddar-romanerna. Några af de berömdaste bland dessa voro just de, som befinnas på Svenska öfverflyttade i Drottning Euphemias samling. Anledningen till dess upphof genom en norrsk drottning torde väl sannolikast gissas, om man antager, att hon, såsom svärmoder till den riddarprakt- och riddardikt-älskande Hertig Erik, lät ombesörja den för att dermed göra honom en angenäm skänk; och troligt är, att hon lade till grund den norrska samling, som hennes gemåls farfader, den vittre Konung Håkan Håkanson, hade föranstaltat omedelbart från originalerna 2. Hos dessa åter, och deras vederlikar, inträffar esomoftast, äfven då ämnet är rikt på poetiskt innehåll, att utförandets eller behandlingens poesi, – när man frånskiljer behaget af en viss allmänlig stylens naivetet, – inskränkes till ställen, der den yttrar sig liksom i förbigående och blott tillfälligtvis, under det en prosaisk magerhet och långsläpighet emellanåt desto enväldigare herrskar. Vid en sådan sjelfva urbildernas beskaffenhet, hvad är naturligare, än att de svenska efterbildningarna låta manerets brister än bjertare framstå, och dess förtjenster än tätare öfverskuggas? Helst när man här, i följd af Svenskans dåvarande stora otymplighet, måste ännu snarare tröttna vid den entoniga versformen af de åtta- till tiostafviga rimpar, vid hvilkas läsning man hör oafbrutet på lika vis återvändande hammarslag, som förgäfves bearbeta språkets hårdhet. Ju mera ämnet var till natur och uppfattningssätt ett krönik-artadt, – såsom just i Rimkrönikorna, – desto ögonskenligare blef det anmärkta förhållandet. Väl är äfven Firdusis Schah-Nameh – en ofantlig rimkrönika; men i Sveriges medeltid uppträdde ingen Firdusi. Det är ock föga troligt, att de svenska rimkrönikornas författare gingo ut på egentligt poetiska alster, eller ansågo sig för hvad vi kalla vitterhets-idkare. Hos de öfriga – och särdeles hos de klerker eller hofmän, hvilkas verk Drottning Euphemias diktsamling är – torde man kunna förmoda en instinkt af någon vitter utbildnings nödvändighet, en skymt af uppsåt att tillvägabringa en mera lärd poesi, oberoende af folksångs-maneret och musikens biträde. Om så var, slog dock företaget ej bättre ut, än att S. Birgittas Revelationer långt fullkomligare uttrycka äfven det poetiska af den tidens lynne; såsom ock nogsamt visar sig i det stycke ur deras af Sierskan sjelf3 författade svenska uppteckning, hvilket Lagerbring utgifvit och för dess "med ömhet vårdade språk" berömmer. Eljest, så framt ej Folkvisorna funnes, vore tidehvarfvets poesi sannerligen repräsenterad på ganska torftigt vis: i fall man icke vill dit hänföra den frejdade boken "om Konunga- och Höfdinga-Styrelse", författad, enligt somligas gissning, af Thorkel Knutson, enligt andras af Matts Kettilmundson, enligt en tredje af Biskop Brynolf, enligt en fjerde af Birgittas farbroder, Domprosten And. Men om än hvarje slags tankevärde, som framställer sig i ett ädelt och skönt språkföredrag, tillhör vitterheten i vidsträcktaste bemärkelse tagen: så måste väl dock medgifvas, att detta verk, som gör sin författare mycken heder, genom sitt ämne utesluter sig från vårt. Med folkvisorna hafva föröfrigt de nyssnämnda rimdikterna tre egenskaper gemensamma: föredragets naivetet, som likväl här ofta urartar till torrhet; formens enkelhet, som likväl här blifvit en nästan alldeles omusikalisk; och författarnes namnlöshet, som väl företer det vackra, att de i eller vid sitt verk glömde sig sjelfva, men tillika är ett tecken, att konstnärs-medvetandet ännu ej hade vaknat. Poetiska drag och ställen träffas hos dem alla; med undantag af den yngre och mindre Rimkrönikan. Den äldre och större har deremot flera; och särdeles när hon förlustar sig med skildringar: såsom t. ex. af förberedelserna och uppbrottet till Birger Jarls Finlandståg, af festligheterna vid Konung Birgers bröllopp o. s. v. Jarlens affärd och landstigning är sålunda beskrifven:

Han redde sig då vapen och tyg, Mången hjelte rask och oblyg; Hjelmar och pansar, ju mer och mer, De vordo då gäfva4 och gjordes fler. Hvar redde sig då i sin stad, Och gjorde gerna, hvad Konungen bad, Och sköto ut snäckor och löpaskutor; Många stora penninge-knutar Vordo då lösta och gifna dem, Då de skulle skiljas vid sitt hem, Och visste ej, när de komma åter. Vridna händer, och starker gråter,

Vardt då af många fruar sedder; Dock gläddes dem, att det var Guds heder, Som skulle meras af den färd! Mångt ett gammalt fäderne-svärd Vardt då nider af väggen klängdt, Der det hade många dagar hängt. De följdes då fagerliga till strand, Och helsades väl, och togos i hand; Mång röder mun vardt då kysst, Som aldrig kysstes sedan af hjertans lyst; Somliga sågos aldrig mer: Af dylik skillnad dylikt sker. Dem blåste bör5, de seglade dädan: De Hedna redde sig ock dess medan; De visste väl, hvem der skulle komma Till

deras skada och ingen fromma. De Christna lade der till hamna: Många otaliga förgyllda stammar Fingo hedna män der se, Som mera måtte sörja än le. Dem Christne gick der väl i hand, De togo sitt baner och gingo i land: Deras sköldar låto de der skina Öfver allt det land, och hjelmar sina.

I allmänhet berättar hon lifligt, karakteristiskt, underhållande; hvarvid hon jemväl ofta betjenar sig af samtalsformen med mycken skicklighet och fördel. Mera till den egentliga Poesien hör dock den i samma skepnad rimmade saga, der Alexandri Magni Historia blef, på den mäktige Bo Jonsons befallning, omdiktad på Svenska efter ett latinskt original. Ehuru tynade eller mattade, igenkännas der utan möda ljud från rymden af Tusen och en Natt, – flägtar ur de rosengårdar, i hvilka Firdusi och Hafis söngo.

Men just dessa bemödanden, i sin oförmåga att tillvägabringa en högre och konstrikare poesi än Folksångens, lemna det afgjordaste bevis, huru omöjligt sådant var – före någon närmare och allmännare bekantskap med de forn-klassiska folkens språk och litteraturer. Der nämligen – och blott der – förefanns en vitterhet, som i sitt slag redan var utbildad till den högsta fulländning, och hvars plastiska skönhet framställer, i afseende på sjelfva grundfordringarna för all skön form, ett mönster, lika allmängiltigt för poeternes konst, som för målarnes och bildhuggarnes. Derför kunde ock endast umgänget med Antikens vitterhet, i mån af sitt växande till ett förtroligt och nationligt, småningom väcka de klarare begrepp om vittra yrken, det lifligare sinne för skönt innehåll och skönt språk-uttryck, hvilka omsider skulle förhöjas till fullständigt konstmedvetande. Första anledningen och påstöten till detta umgänges allmännare befrämjande gafs, i Sverige liksom i Tyskland, af Luthers Reformation; fastän ur helt andra bevekelsegrunder, än ästhetiska. Den ifver är bekant, hvarmed – af lika bekanta skäl – Reformationens hufvudmän, äfvensom flertalet af hennes fortsättare och beskyddare, nitälskade för de latinska och grekiska språkstudiernas uppblomstring. Hon samverkade dertill hand i hand med den redan före hennes framträde vaknade, men nu till hennes vapenkamrat gjorda Humanism, som alltså, mer och mer, drog vinst för sitt interesse af hvad Reformationen befordrade blott ur theologiskt. Det kunde ej felslå, att, med den större och utspriddare kännedomen af Antikens språk, äfven skulle följa någon motsvarande kännedom af dessa språks litteraturer; och således af den verldsåskådning, den poesi, den konst med all dithörande technik, hvars oförgängliga skepnader äro i dem förvarade. Närmast tillhands, och derföre närmast användbar till medel för smak-rening och språk-förädling, var den Romerska.

Väl hade aldrig – icke ens under de mörkaste af Medeltidens skiften – förbindelsen med henne varit fullt afbruten. Äfven härutinnan har man gjort sig öfverdrifna föreställningar om denna tids "kunskaps- och sede-råhet" 6. Det är – såsom hvar man vet – ännu i dag en tros-artikel, att offentliga gudstjensten då bestod endast i messande och bedjande på ett främmande språk, och att det egentliga predikandet, eller det till undervisning lämpade meddelandet och utläggandet af Skriften och Christendoms-lärorna på modersmålet, började först med Reformationen; och likväl är det skick, hvari en närmare historisk kännedom visar sakens förhållande, ett betydligen annat7. Ungefär likaså inbillar man sig, att äfven i verldsliga ämnen herrskade en fullkomlig obildning, samt att undervisningen i språk och andra kunskaper var så godt som ingen; ehuru den stod på långt bättre fot före Gustaf I, än under och efter honom intill den ypperlige Carl IX, som var både den nya Kyrkans och den nya Lärdomens upprättare. Folkvisors, Krönikors, Diariers samstämmande vittsord förete oss Riddare, Statsmän, Konungar, som kunde latin och voro i alla "de sju fria konsterna" välförfarne: äfvensom de låta oss veta, att i nunneklostren, – den tidens pensions-inrättningar, – der de adeliga jungfrurna inhämtade att spinna silke och gull, sy och väfva bilder i duk, jemte konsten att leka på harpa, undervisades de ock att "läsa i Bibeln" och "lära sig Psaltaren", känna "böcker och runemål" 8, ja (någongång) till och med latin, när de befunnos särdeles lärgiriga. Men sannt är, att Roms inverkningar under denna tidsålder voro ändock hufvudsakligen det christna Roms, och att de fördenskull mestadels inskränkte sig till theologisk, scholastisk, öfverhufvud kyrklig beskaffenhet. Det visserligen flerfaldigare sätt, hvarpå denna inflytelse yttrade sig hos de syd-europeiska eller romaniska folken, kunde hvarken så tidigt, eller så genomgripande, bana sig väg i Europas Nord; ty här påträffades icke blott germaniskt folk-

och språk-lynne, utan tillika den art deraf, som bibehållit sig mest obemängd eller minst förändrad.

Omedelbart poetisk blef derföre Roms inflytelse här blott i en enda rigtning: den, som utgick från Kyrkosången. I denna rigtning meddelade sig nämligen en kraft, som eldade till fortsättning på de egna eller inhemska tungomålen. Härigenom uppkommo dels redan före Reformationen, dels i följe af henne, på dessa språk utgjutelser af christlig lyrik, hvilkas poetiska värde, jemnhögt med deras religiösa, än i dag uppbygger och hänrycker oss. Ja: sjelfva den mera verldsligt lyriska och didaktiska diktning, der – liksom t. ex. Biskop Thomas – en och annan klerk ville höja sig öfver Folkvisans rymd, började på sitt entoniga rimmeri göra någon användning af den latinska kyrkosångens musikaliska skick och vexelrika versformer 9. Men denna romerska Kyrko-poesi, den skönaste art af Tempelsång som funnits alltsedan Davids tid, och hittills icke öfverträffad af någon sednare, var likafullt – och just genom sin skönhet – fastmera ett hinder, än ett befordringsmedel, för uppkomsten af en inhemsk konst. Ty oändligt lättare föll sig, att i hennes anda och ton dikta på hennes eget språk, der styrkan, majestätet, böjligheten, välljudet kommo diktaren fullbildade till mötes, än att i det då ännu så gensträfviga modersmålet söka poetiskt uttryck för sin känsla; hvadan ock månget af de qväden, som framkallades af den tidens gudstjenst, befinnes vara författadt af Svenskar. Dessutom tillhör det i alla fall Kyrkosångens natur, äfven sedan den blifvit öfverflyttad på inhemskt folkspråk, att väl kunna ingå i en nationlig konstpoesi såsom en af dess väsendtliga factorer, men ingalunda kunna ensam tillvägabringa den. Ty rätteligen är all Tempelsång sjelf endast Folksång, såsom den både äldsta och högsta af samtliga Folkvisans arter; och deraf härrör, att i hvarje konstpoetiskt tidehvarf är Hymn- och Psalm-poesien desto fullkomligare, ju mer hon förmår bibehålla sin grundegenskap. Hennes högsta möjliga konstlikhet består, framförallt, i den största möjliga enkelhet och manerets minsta möjliga enskildhet. Medvetandet härom var ej mindre klart hos den tidens katholskt-romerska kyrkosång, än det är hos nutidens protestantiskt-svenska. Också är i detta hänseende betydelsefullt, att den till Helgon upphöjde Biskopen Nicolaus Hermanni, som författat den vackra hymnen till S. Birgitta ”*Rosa rorans bonitatem*”, är samme man, som har på modersmålet författat folkvisan om Nunnan Elisif Eriksdotter. Man kan ej undgå, att deri varsna en företeelse af inre nödvändighet, eller af Kyrkosångens och Folkvisans ursprungliga enhetsband. Äfven i våra dagar se vi samma frändskap fortfara. Hvem påminner sig ej om Hedborn, hvars harpa klingar bredvid Wallins liksom Assaphs bredvid Davids, att hans lyckligaste verldsliga dikter uppblommat omedelbart, likt gullvifvor i pingsthelgen, ur folksagans och folksångens ljusgröna vårgrund? Ingen kyrkosång är äkta, som är, eller vill bli, något annat än den högsta arten af folksång, – gudelig folkvisa. Men den utesluter fördenskull ock ur sin omkrets alla de interessen, alla de slag af Poesi, som ligga utom det gudstjenstliga andakts- och läroqvädet. Om vi nu tillika erinra oss, att den katholska kyrkosången, visserligen romersk, ändock ej var det fordna Roms; om vi besinna, att den således hvarken kunde eller ville vägvisa till den forn-klassiska vitterhet, konstbildning och språkbehandling, hvartill de romerska profan-författarne voro de närmaste ledarne; om, slutligen, sådan vägvisning, och deraf följande kunskap, var i denna tidpunkt det främst tillgripliga villkoret för möjligheten af någon inhemsk skön konst och litteratur: då är påtagligt, att en ditåt syftande aning måste framför allt annat söka närmare bekantskap med just dessa författare; hvilkas förmedlande ställning mellan Europas nyaste och äldsta cultur införde den sökande äfven i sullskapsringen af Greklands Vise och Skalder. Kunde man icke än dricka med dem ur deras spegelklara ingifvelsers källa, så fann man sig dock omsider på stigen, som ledde dit. Desto bjertare föll i ögonen, med detsamma, svenska smakens och språkets tillstånd. Vid de upptäckter, som gjordes, dagades mer och mer den hittills dunkla föreställningen om Vitterhetens betydelse; och tillämpningar på modersmålets uppdiktande togo sin början.

I Sverige, likasom i Tyskland och Holland, stod denna uppdagning i nära sammanhang med Reformationens allmänna verkningar. Likväl dröjde länge, innan den blef synlig i något bestämdt skick, eller i rak syftning på sitt mål. All dermed förenad traktan möttes af en större hårdhet i det andliga klimatet, än i det physiska; och kunde derför blott sent yttra sig med någon växande och kraftig liflighet. Sjelfva Reformations-tidehvarfvet, skådadt i sina omedelbara och herrskande företeelser, var ett för Vitterhet och Konst ingalunda

gynnsamt. Det hade rätt i sin kamp mot blind auctoritets-tro, mot det Heligas förverldsligande, mot andaktens sinnliga urartning; men sättet, hvarpå det utförde striden, föranledde ett nästan oinskränkt misskännande af allt, hvad sedan Kyrkofädernes tid hade utbildat sig inom den äldre Kyrkans omfång. Denna stämplades i allmänhet till blott en ny hedendomsform, värre än de förra; den borde derföre – lastas, och föröfrigt, så vidt möjligt, glömmas. Med dylik fördömelse följde öfverhufvud ett bortseende från Sinntighetens djupare mening, från Skönhets-glädjens rätt att också gälla såsom en af det christliga samhällslifvets beståndsmakter: ty den besegrade Kyrkan hade, mot slutet af sitt envälde, så betraktat den. Förgätande den ovilja, hvarmed hon fordom bannlyst Antikens förgudning af det Sköna, hade hon sjelf upplåtit ett spelrum åt sådant afguderi, och tydligen befrämjat de fria konsternas återuppblomstring i den afsigt, att göra sin egen makt öfver menniskornas sinnen fullständig genom deras. Hvad bör då förefalla oss naturligare, än att det tidehvarf, som helt och hållet uppfylldes af Reformationens interessen, allmänneligen blef ett mot behofvet af Skönhet ganska vresigt; så att i de länder, der Protestantismens ande visade sig mest nitisk, öfverröstades och nedtystades detta behof ett helt århundrade framåt, genom den theologiska polemik, som då utgjorde dessa länders nästan enda litteratur? Minst kunna vi förundra oss, med någon kännedom af Sveriges dåvarande ställning, att sådant blef förhållandet äfven der. Reformationens tidehvarf var der Gustaf I:s och hans söners: ett i sina följder nyttigt, men i sig sjelft endast oroligt och otrefligt. Det gaf hvarken utrymme eller uppmuntran, att tänka på vittra bragder: ty dess egentliga bildnings-innehåll var alltjemnt Protestantismens kamp för sin segers fullbordan. Der hände alltså, ”hvad man ej skulle tro, att Religions-ändringen utsläckte i lärdom och vitterhet de matta gnistor, som förut hunnit sprida sig[10]”. Med Kanikerne och Klostren upphörde den undervisning, som hos dem plägat inhämtas. Universitetet i Upsala nedlades. Endast några få svaga skolor, här och der tillvarande slumpvis, förságo landet med andliga och verldsliga Ämbetsmän. Öfver bådaderas okunnighet beklagade sig Konung Gustaf esomoftast, och bitterligen. Men dervid stannade hans åtgärder till förbättring.

Det våldsamma i Reformationens utbrott hade till en stor del framkallats af den hedniskt-antiqvariska rigtning, hvarmed en i det sydligare Europa nyvaknad humanistisk verldsåsigt, som ville undantränga det scholastiskt- romantiska tänkesättet, börjat tillika undantränga sjelfva det christ-trogna. När nu åter trädde i stället en tidsålder af polemiskt barbari, ett nytt chaos af krafter, som kämpade ensidigt och vildt: så sväfvade visserligen äfven nu en gudomlig anda öfver de upprörda vattnen; men sköna kunde dess tidigaste företeelser ej vara. Väl både man i Sverige då ännu föga erfarit de sireniska lockelserna. Man hade dock hört dem omtalas, och skydde för närmare rön. Det af ut- och inländska faror hotade fäderneslandets allmännaste samhälls-förhållanden; deribland, i främsta rummet, Trons och Kyrkans angelägenheter: se der de föremål, med hvilka den nya verldsskapelsen måste börja. Benägenhet för Diktens lekar, – kärlek till de fria Konsterna och smak för deras verk, – läsning af vittra författare ur äldre och nyare tider, – hvad kunde genom sådant härvid uträttas? Tvärtom: huru både onyttig och skadlig all dylik böjelse vore, tycktes åtskilliga föredömen af furstliga personer mer än tillfyllest ådagalägga. Blef ej Erik XIV en tyrann? den undersköna Cäcilia en sköka? Johan III – hvad vida värre var – en papist? Den art af tros- och sede-nit, som i en viss rigtning lyftat sig öfver tidsbildningens råhet, sammanhängde med denna i alla andra hänseenden ännu: det var då i sin ordning, att den förtjustes blott af dogmatiska stridskrifter och homiletiska stridstal. Om det ”liturgiska oväsendet,” såsom Nordin påstår, var ”det, som efter Reformationen först satte svenska snillet i någon rörelse:” så var denna rörelse dock alltför mycket förbittringens, att föranleda frukter, i hvilka snillets alstringskraft igenkännes. Desto afgjordare måste rättrogenheten anse det Sköna, och hvarje åt dess tjenst hängifven lefnad, för någonting anti-christligt; en finare vällust, som innebar idel syndförgiftade och vid jordstoftet fängslande retelser. Det var icke Gud, det var Djefvulen, som befanns uppenbarad i Naturen och Sinnligheten; man fästade sig derföre med förkärlek vid Fulheten sjelf, för att vara rätt säker mot affall.– Också sakna vi ej talande bevis på den ästhetiska skiljaktigheten i de gamla och de nya kyrkolärarnes sinnesstämning. Olaus Petri – såsom man ser af företalet till hans ”Tobiæ Comedia” – ville blott så till vida gilla ”poetiska dikter och spel,” som de kunde vara ett ”sätt att låta then menige hopen förslå hvad goda

seder och ett ärligit lefverne kräfva;" hvaremot Biskop Brask ansåg sig kunna uppbyggas äfven af Bojardo och Ariosto, hvilkas verk om kärleks-äfventyr han från Rom införskref vid sidan af Breviarier och Missaler 11. Samma motsats visar sig, när vi mot den nyktra, samvetsgranna, men onekligt prosaiska förståndighet, hvarmed Olaus Petri betraktar Nordens fornminnen och Göternes bragder, ställa den fantastiska fosterlandskärlek, som hänförde Johannes Magnus – i häfdforskning det sextonde århundradets Rudbeck – till försöket, att begåfva Sverige med en ännu diktskönare fornhistoria, än Danmark erhållit genom Saxo.

Småningom infunno sig dock ånyo begynnelser till ett ljusare sakernas skick; och det företrädesvis i kraft af de Språk-studier, dem Protestantismen hägnade för att begagna dem till vapen. Just af dessa studier vann det undertryckta Skönhets-behofvet så mäktigt bistånd, att det ändtligen ej längre tillät sig återhållas. Den herrskande Theologien fogade sig; och mildrade så till vida synpunkten, att hon numera såg i det Skönas behof och yttringar någonting, väl icke christligt, men också ej heller ochristligt. Det theologiska och det ästhetiska interesset gingo hvarandra derhän till mötes, att det sednares sysselsättningar – äfven såsom fritt sådana – antogos vara en i sig sjelf oskadligt verldslig lek, som derföre finge efter behag hämta sina leksaker från de Gamles mythiska fabler och öfriga poeteri-kram; blott med de förbehåll, att vid möjliga collisions-fall borde Vitterheten alltid gifva vika för Kyrkoläran, och att hvarje vers-tillverkare borde, utom sina "verldsliga dikter," äfven författa ett antal "andliga," såsom en gärd åt Kyrkan och den allmänna uppbyggelsen. Motsättningen mellan Dogmatikens och Vitterhetens områden blef dymedelst en fredlig. Den inre grund-enheten af Religion och Poesi begrep man ej: om den ock understundom anades. Men bägge fingo hädanefter bredvid hvarandra fortgå, utan befarande, att den sistnämnda skulle störa den förra genom sina (mestadels) blott tillfälliga och utvändiga beröringar. De många förträffliga Psalmerna från denna tid bevisa tvifvelsutan, att jemväl då lefde en djup känsla af Religionens och Poesiens invärtes samband; men de, som i sådana qväden utgöto sin bön, sin tack, sin ruelse och förhoppning, betraktade dem sällan annorlunda än såsom blotta – andakts-utgjutelser, hvilkas inre nödvändighet vore en uteslutande religiös. Detta förhållande sträckte sig, med ingen eller ringa förändring, genom det sjuttonde århundradet ett långt stycke in i det adertonde. Då ombyttes plötsligt bladet; och den fordran uppkom, att i collisions-fall borde Renlärigheten, ja Christendomen öfverhufvud, beqväma sig efter Vitterheten och Konsten, Dessförinnan kunde man, i samma person, vara god luthersk christen och god hednisk poet ungefär så, som ännu i våra dagar här och der träffas vetenskapsmän, hvilkas religiösa och vetenskapliga öfvertygelser hvila på sins emellan rentaf oförenliga antaganden, utan att derigenom någondera öfvertygelsen skakas. På längd, och i det hela, mäkta dock Religionen och Poesien lika litet finna sig belåtna med en sådan öfverenskommelse. Menniskan är född, att frukta Gud och vara glad. Sedan man insett, att det ena ej upphäfver det andra, återstår den insigt, att det ena ej kan tillvara utan det andra; eller att all verklig gudsfruktan är (med detsamma) glädje, äfvensom all verklig glädje (med detsamma) gudsfruktan. Denna insigt åter, – är den ännu för våra egna samtida fullklar? Näppligen. Desto mindre kunna vi fordra, att den, i sin egenskap af ästhetisk grundsanning, borde varit klar för våra förfäder. Att den icke var dem främmande i sin egenskap af moraliskt-praktisk, veta vi tillräckligt och erkänna, så ofta vi till den Gustavo- Carolinska tiden – förlåtligt! – blicka tillbaka med en blandning af stolthet och smärta.

Det anförda synes oss tillfyllest förklara, huru man kom till den förutsättning, hvarmed man, vid denna ljusare tidsålders gryning, äfven i Sverige oinskränkt antog: att endast Romare och Greker voro i besittning af de enkannerliga mönstren för vittra yrken; och att man, vid närmandet till dessa högsta förebilder, borde dana sig till möjligaste likstämmighet med de män, som hos andra samtida folk idkade vitterhet enligt samma förutsättning,

Sedan slägtförhållandet till Nord-Tyskarne och Holländarne nu blifvit ett förtroligare än någonsin, genom trosförvandtskap, politiska förbund och gemensamma krigsbragder, medförde det ock en till liknande

företag uppeldande kännedom af det ädla verk, som hos dem var påbegynt: att till en egen national-vitterhet utbilda det egna skaldelynnets och det egna modersmålets anlag. Redan länge hade ett bemödande dertill, sammansatt af patriotiska, poetiska och philologiska böjelser, fortplantat sig från Italien till Frankrike, från Frankrike till Holland, från de båda sistnämnda samfäldt till Tyskland; under gemensamt erkännande, att man borde först och främst gå i de gamla Klassikernes skola, för att der strängt underkasta sig en formal språk- och smak-uppfostran, om man ville på allvar komma till ett eget nyklassiskt värde och sjelfbestånd. Det var medelbarligen från alla dessa länder, men omedelbarligen från Holland och Tyskland, som en väckelse i samma rigtning omsider meddelade sig jemväl åt Sverige. Sådant måste inträffa, såsnart en man der uppstod med tillräcklig förening af mottagsamhet och skaparsnille. Denne man, som alltså i Sverige började, hvad i Frankrike börjats af Marot och Ronsard, i Holland af Heinsius, Hooft och Cats, i Tyskland af Weckherlin ochOpitz, blef Georg Stjernhjelm. Begåfvad med djupare och mångsidigare snille-krafter, än samtlige desse, skulle han visserligen såsom poet stigit vida högre än han steg, om icke sjelfva mångsidigheten hade förhindrat det. Mellertid begynte dock från honom, liksom i Tyskland från Opitz, den inhemska poesien såsom konst; och i denna mening helsas han med skäl för den svenska skaldekonstens fader. I allmänhet blef han förste upphofsmannen till den lingvistiska och techniska formalism, som sedermera utbildades till en i fransysk betydelse förfinad ”smak”. Mycket kan anmärkas om dess mera negativa än positiva halt; men onekligt är, att den var i sin art nödvändig och välgörande.

II.

Stjernhjelm.

Mången torde förundra sig, om vi påstå, att de trenne tidehvarf, som i vår vitterhets häfder kallas det Stjernhjelmska, det Dalinska och det Gustavianska (eller Gustaf den Tredjes), äro blott skiftande skepnader af ett enda, hvars innersta lynne alltigenom bestämmes af en och samma grundsyftning. Men sådant är verkliga förhållandet. Ehuru mer och mer klarnande, var i denna syftning en och samma instinkt eller förkänsla, af formvärde, af urväljande studium, af smak och konstförstånd; med blicken rigtad på Europas mest bildade folkslag, och med lågande fosterländsk nitälskan, att äfven svenska snillet och svenska språket engång skulle, efter fullbordad uppfostran, täfla med hvarje annat folks om skönhetens pris. Det var alltså – i grunden – Stjernhjelms verk, som fortsattes genom Dalin, och som ändtligen uppnådde genom Kellgren och Leopold sin fulländning.

Den väsendtligaste olikheten uppkom visserligen, då man efter Dalin antog såsom axiom, att den fransyska konstsmaken af Ludvig XIV:s tid vore, i hufvudsaken, alldeles densamma som den antikt-klassiska, och tillika en denna sistnämndas fullkomning, till en för alla tidsåldrar oföränderlig lag och föresyn. Men grundväsendtlig var skillnaden likväl icke. De Gustavianska vilterhetsidkarne, med rättmätig sjelfkänsla af sina framsteg i skönhetssinne och konstodling, ansågo den så; och detta må dem icke förtänkas. Ty sannt är, att tiden från Stjernhjelm till Dalin var öfverlägsen i vitter mångbeläsenhet och litterär-historisk kunskap, hvaremot tiden från Dalin till Leopold inskränkte sig till nästan blott vissa latinska och fransyska författares kännedom; lika sannt är dock, att denna sednare tid, oaktadt sina misstag i uttydningen eller tillämpningen af sin egen sträfvan, öfverträffade föregångaren i rikare fond af poesi och talent. Men gemensamma för dessa tidskiften voro, alltjemnt, den uppmärksamhet, som fästade sig, i bemödanden och bedömmanden, företrädesvis, ja nästan endast, vid det lingvistiska, det prosodiska, öfverhufvud vid det i composition och technik negatift formala; den undergifvenhet för de främmande mönstren, hvilken ofta ledde till ytlig härmning; och sättandet af vitterhetens kärna i ett något trångt upprättadt *utile dulci*, hvarmed man ville rättfärdiga hennes anspråk på medborgerlig vigt och aktning. Lyckligtvis skedde ofta, att snillet gick i sin praxis vida längre, än i sin reflexion; me vi tala här om theorien af det vittra tidslynnet. Sedan man vunnit, att ”Poeteriets” lek ej längre ansågs för en otillbörlighet, ville man ock, att någon ”redbar” betydelse skulle tillerkännas äfven sjelfva leken; för att göra förklarligt, huru så många både fullvuxna och lärda män kunde

deråt hängifva sig. Också är, alltifrån Stjernhjelms uppträdande ända till Svenska Akademiens stiftelse, den traktan hos de förnämsta litteratörerne oafbrutet märkbar, att höja det moraliska begreppet om Poetens kall och om de egenskaper, som tillhöra hans yrke. Dervid lådade nämligen, i det längsta, föreställningen om ett rimmande dagdrifveri, som tillika innebure en för vissa qvicka, men utsväfvande oduglingar anständig utväg, att vid allahanda tillfällen, genom än beställda, än obeställda qväden, förvärfva en lättfången allmosa. Allmänheten höll sig hårdnackadt fast vid den tro, att näppligen någon vore sannskyldig poet, som ej vore med detsamma, liksom *ex professo*, strykare, drinkare och fattighjon. Ännu i och efter Gustaf den Tredjes dagar anförde man, till bekräftelse derå, Lidners, ja Bellmans exempel; liksom man, under den för-Dalinska tiden, plägat åberopa Lucidors och Runii. Vi kunna häraf förstå, hvarför nyssnämnde Konung fann nödigt, att i Svenska Akademiens Stadgar, bredvid vittra förtjenster, föreskrifva moralisk välfrejd (och uttryckeligen ”goda seder”), såsom ett oeftergifligt villkor för valbarhet till ledamot.

Ändtligen frambröt med makt en aning om någonting mera enkom Svensk-haltigt, hvilket jemväl skulle från alla traditionala myndighets-lagar återvända till Naturens hjerta och ånyo intränga till Poesiens urkälla; någonting, der en innerligare och själfullare verldsåskådning skulle föranleda en innerligare och själfullare diktning; någonting, der den varmaste känsla och den ljusaste tanka skulle förena sig till en djupare uppfattning af menniskolifvet, för att derur låta framgå en fullständigare upplösning af dess motsatser till gudaskön harmoni. I denna aning låg således ock föreställningen om en Skaldesång, som icke längre imiterade de Gamles konst, och än mindre Fransmännens, utan sjelf nyskapade det Skönas uppenbaringar, eller vore en Konstens nyfödelse ur det återupplåtna Natur-djupet. Hvarigenom åter kunde slik nyfödelse förmedlas? Blott genom en till självkännedom uppstigande sjelfkänsla af Diktens ursprungliga väsende. Den förste, som började utveckla denna anings innehåll med rak tillämpning på Poesi och Svensk Vitterhet, den förste, som dermed uppträdde polemiskt och kritiskt, såsom förkunnare af ett nytt Skaldskap och en ny Gransknings-art, blef Thorild. Han är fördenskull ock rätte fadern till den såkallade ”Nya Skola”, der de elementer af Natur-enthusiasm och Speculation, som voro förenade hos honom, visat sig införlifvade med de romantiskt-historiska, hvilka länge utropades för ”tyskerier”, men i sjelfva verket äro lika forn-nordiska som Vala-qvädet. De, som tillvitat henne, att vilja blott sätta en annorlunda modificerad (en tysk) imitation i stället för den förra, hafva ej sällan varit personer, som handlat enligt grundsatsen: *pereant, qui ante nos nostra dixerunt*, men eljest sådana, som dels om Skandinaviens äldre och äldsta vitterhet ägt ringa kunskap, dels ansett den tillfälliga (och derföre kortvariga) öfvervigten af vissa tyska förebilders inflytelser för någonting grundadt i sakens princip. Hvad åter denna, eller sjelfva saken, angår: så skymtade, i alla fall, redan för Stjernhjelm – hans philosophiska skrifter visa det bäst – nödvändigheten och möjligheten af en vishet, som, för att tillfredsställande förklara lifvets gåta, endast kan framgå ur en full samverkan af de högsta speculativa och de högsta poetiska krafter.

Detta i allmänhet om betydelsen af Stjernhjelms plats i Sveriges vitterhet, och således i häfderna om dess snille-odling. Det särskildare utmärkandet är nu vår nästa skyldighet.

Närmaste förberedelser.

Hvad var, för ett framträde sådant som Stjernhjelms, undangjordt eller förberedt?

Om ofruktbarheten af Gustaf Vasas och hans söners tidehvarf hafva vi redan talat. Väl böra vi härvid ej förgäta det verk från denna tid, för hvilket äfven Vitterheten står i evärdlig förbindelse: den bekanta Bibelöfversättning, hvars upphofsmän, genom detta verk och andra, återställde svenska språkets egendomlighet, ja, räddade det ifrån att helt och hållet gå under såsom svenskt. Det var, då de båda bröderne Petri öfvertogo det, icke blott förtyskadt, utan fastmera fördanskadt till en grad, att föga återstod

till fullbordad sammansmältning med Danskan. Man har det ögonskenligaste beviset derpå, när man ser, huru mödosamt Konungen sjelf, med all sin ovilja mot Danmark, med all sin egen nitälskan för svenska språkets rykt, och med all sin vältalighet på detta språk, arbetade att frigöra sig från de danska inverkningarna. Olai Petri "Krönika" är, äfven i denna hänsyn, skrifven med mycken omsorg och stor förtjenst. Men icke för Vitterhetens, icke för Skönhetens skull gjordes dylika lofvärda bemödanden. De utgingo från patriotiska grunder; men dessa voro för det första religiösa, och för det andra politiska. De sednare bevekte Konungen på hans ålderdom, att jemväl i rim strida mot "the Danske". Denna stridskrift 12 har fosterlandskänslans värma och värde; men visserligen ej poesiens. Tidehvarfvet ägde ingen annan verklig poesi, än den gamla Folkvisans; hvilken då ännu, med föga minskad kraft, lefde qvar och fortsatte sig;

Hennes tonart igenfinna vi ock hos den ende skalden i denna tid, den olycklige Erik XIV; en regentkarakter hardt nära sådan, som om man föreställer sig Tasso på en konungathron. Mästare i hvarje ridderlig öfning, – fäktningens, ridtens, simningens, dansens, – dessutom språklärd, syllogist, mathematicus, stjerntydare, tacticus, målare, vältalare och sångare, var han med allt detta äfven sång-diktare, – i den dubbla meningen af skald- och tonkonstnär. Blott få af hans qväden – deribland ock ett par andliga, med hans musik – hafva kommit till våra dagar 13. En stor förlust! emedan de samtligen tillkännagifva en den äktaste poetiska anda; ifrån hans hjelte-grafskrifter och hans visa om sin kärlek till Catharina Månsdotter, diktade under hans välmakts-tid, ned till de båda i vår Psalmbok förvarade fromma klagosångerna, den ena diktad kort före hans afsättning, den andra under hans fångenskap. Så lyder hans epitaphium öfver Peder Banér, som med ära stupat i en drabbning mot Danska flottan:

Peder Axelson Banér, den ädle man, Adels ära och trohet aktade han;

Mer, än vällust och egen välfärd, Gods och skatter och deras värd'. Som en adelig hjelte, vig och stark, Sökte han de Herrar af Dannemark. Ridderligt lät han sin flagga flyga: De fångna skepp skola det betyga. Tappert att strida, det var hans sed: Der striden var starkast, der var han med. De Svenska förde han troligen an; På Svanen var han en höfvidsman. Den dag hans hufvud lades nid, De Svenske gåfvo sig illa dervid. Gudi hafver han offrat sin själ: För Sverige föll han – och är nu säll!

Om detta stycke – i maneret – ansluter sig till de gamla Rimkrönikorna, möter oss deremot omedelbart de gamla Folkvisornas stämning i qvädet om hans älskarinna. Denna visa är en af dem, som, oftast af honom componerade både till vers och melodi, plägade sjungas, i vackra sommaraftnar, vid hans båtfärder med sina förtrogna på Mälaren. Den må här införas enligt en medelväg mellan dess i läsarter skiftande uppteckningar, och med en och annan lätt jemnkning; ungefär så, som hans psalmer finnas behandlade i vår Psalmbok.

Väl den, som vidt ifrån klippor höga Får vandra på en nedrig ban: De hala branter han aktar föga; Han går, der foten ej slinta kan. Hvar må följa sitt eget sinn: Kär håller jag herdinnan min.

Det största slott varder ofta skakadt Intill grunden af dunderslag: Eho der bor, hafver sällan smakat En rätt förnöjelig glädjedag. Hvar må följa sitt eget sinn: Kär håller jag herdinnan min.

I stora hafvet gå stora vågor, För väder, klippor och storm så hård: Den, som är klok, efter slikt ej frågar; Han blifver vid källan i blomstergård. Hvar må följa sitt eget sinn: Kär håller jag herdinnan min.

Fattig för rikemans dörr sig bedröfvar, Klappar, och slipper dock sällan in: Hos Phillis jag det ej behöfver; Ty jag är hennes, och hon är min. Hvar må följa sitt eget sinn: Kär håller jag herdinnan min.

Har Phillis ej land, ej stora skatter, Så har hon dock, det jag begär; Den kärlek, hon mig med omfattar, Mig vida mera än guldet är. Hvar må följa sitt eget sinn: Kär håller jag herdinnan min.

Blänker hon ej af gyllend' smycke, Så blänka dock hennes ögon skön': Alldeles är hon efter mitt tycke, Fastän helt ringa i andras rön. Hvar må följa sitt eget sinn: Kär håller jag herdinnan min.

Den, som vill, må i luften flyga; Mina vingar gå ej så högt. Jag verlden vill fast öfvertyga: Till Phillis är mitt hjerta böjdt. Hvar må följa sitt eget sinn: Kär håller jag herdinnan min.

Farväl, med Gud, min hjertans lilja! Farväl, med mångom tusend' god natt! Det sker dock, efter Herrans vilja: Jag blifver den, som jag har sagt. Hvar må följa sitt eget sinn: Kär håller jag herdinnan min.

Från konungathronen följde honom Sångmön troget ned i det grymma fängelse, der han, tidtals beröfvad äfven skriftyg och papper, på marginalerne af någon bok, med en pinne doppad i kol- eller sot-vatten, antecknade sina ensliga tankar. Hans dämoniska natur, ömsom glansrik och tjusande, ömsom hemsk och blodig, vinner i poetiskt intryck, ju mera den uppfattas i sin egentliga och förfärliga sanning. Föröfrigt kan skuggan af denne monark, redan i sin födelse invigd åt misstankans och mjeltsjukans makter, vädja till de omdömen, som hans störste broder och ännu större broderson yttrat14. Med full rätt har Gustaf III, på det bekanta värdiga viset, hämnats hans minne.

De öfriga versmakarne i denna tid voro blott rimmare. Så äfven Carl IX, – att dömma efter hans "Rim-krönika". Den är skrifven med en viss slående kraftighet, hvars uttryck dock ofta är nog grofkornigt; i allmänhet med en eld, som, lik fadern Gustafs, mera är fosterlandsnitets, än poesiens. Carl IX inverkade mellertid onekligen, genom sin kärlek for både lärdom och vitterhet, gynnsamt på instundandet af en bättre framtid. I vittert afseende var hans smak företrädesvis rigtad på theatraliska framställningar: om än lika rå, som de författares, hvilka, med riks-historikern och riks-grälmakaren Messenius15 i spetsen, beflitade sig att uppfylla hans åstundan; än med "sannfärdiga Comedier", än med Tragedier, dem de sjelfve kallade "lustiga". Om Messenii dramer vore här öfverflödigt att orda; andra hafva fördömt dem tillfyllest. Han älskade dock – deri afvikande från sin förebild Hans Sachs – att i dem infläta sångstycken; och dessa, stundom bestående i äldre folkvisor, stundom af honom sjelf diktade i liknande art, äro – till större delen – ingalunda förkastliga. Mera båtande likväl, än Carls theater-kärlek, var, äfven i vitter hänsigt, hvad denne konung gjorde för läroverkens och synnerligen för universitets-bildningens upphjelpande. Det var från denna tidpunkt, som de humanistiska studierna i Sverige började taga fart, och en närmare kännedom af de Gamles häfdatecknare, poeter, myther allmännare spridas. I ej ringa mån bidrog härtill Skyttes broder, den till *Translator Regni* befullmäktigade Schroderus, genom mången af sina nästan otaliga öfversättningar. Vid denna tidpunkt begynte man ock, då man utmärkte frejdade personers berömvärda egenskaper, lägga vigt på den förtjenst, att vara "mäktig i Svenskan".

Men först med Gustaf Adolfs morgonglänsande styrelse, på engång hjeltekraftig och vårblid, började behofvet af egentlig vitterhet, och saknaden af en egen eller inhemsk, med större liflighet kännas. Hvilken poetisk natur den store Konungen sjelf var, derom har han ej blott i hela sin öfriga lefnad och verksamhet, utan äfven i både vers och prosa efterlemnat fullgiltiga vittnesbörd 16. Män uppstodo, flere och flere, som ansågo skapandet af en svensk vitterhet för en national-angelägenhet, och vitterheten sjelf för ett yrke, värdt att deråt offra allvarliga mödor, ja ett helt lefnadslopp. Härvid kom nu, naturligtvis, modersmålet i åtanka på ett mera särskildt sätt, eller såsom ämne för studium. I allt detta gingo de Konungens egna tankar och önskningar till mötes. Han förehöll (1626) Professorerne i Upsala, huru "det hade aktats bland fordna staters högsta berömmelser, att de fria konsterne varit skrifne uppå folkens egna tungomål; nu åter måste landets inbyggare använda mera flit, omkostnad och arbete på främmande tungomåls förstånd, att genom dem komma till kunskap om konsterne, än på konsterne sjelfva; det vore dock en påfvisk sed, att låta all högre vishet betjena sig af främmande mål. Andra folkslag började redan få en inhemsk litteratur: det vore skäligt, att Universitetets lärare sökte framkalla en dylik i Sverige". Närmast åsyftade denna föreställning utgifvandet af Forsii *Physica*, hvilket dem sålunda anbefalldes; men den uppenbarar tillika ett vida större syfte, som låg honom på hjertat, och hvartill han uppmanade sitt universitet att i främsta rummet samverka.

Man jemnföre härmed, bland annat, hans kort före sitt tyska korståg (1629) utfärdade ”Memorial för dem som antagne äro att vara Riksens Antiqvarii och Häfdesökare”; en Instruction, der 17 i femton punkter allt dithörande så noggrannt angifves, att den ännu i dag skulle kunna tjena till mönster. När man der t. ex. läser, huru dem ålades, att samla ”alla runeskrifter, så i böcker som i stenar; alla krönikor, historier, urminnes sagor och dikter om drakar, lindormar, dvärgar, resar, sägner, kämpe- och rimvisor, – deras toner icke förgätandes att uppspana; uppspörja folkets klädedrägter, sedvanor, gamla vapen, dryckeshorn, olika landskapers olika sinnelag; öfverallt samla förråd till ett fullständigt Svenskt Lexikon”, – med mera: så skönjer man tillräckligt, hvilket utrymme, i denna oförgätliga konungasjäl, fanns för alla stora och sköna interessen.– Gnistorna tände. En nyvaknad kärlek, en fosterlands-ifrande förening af archäologisk och poetisk enthusiasm, vände sig oskiljaktigt åt svenskt fornspråk och svensk fornhäfd. Den ville i båda rigtningarna samfäldt uppdaga spåren af en urtida folks-storhet; uppvisa dess sammanhang med den samtida, hvari de ”yfverborne Svears och Göters” var återfödd; och göra den sednare uppmärksam på de förpligtelser, hvilka den jemväl för sitt tal, sin dikt, sin forskning hade ärft från sådana förfäder.

Ägande sin utgångs- och stödjepunkt i Konungens egen sinnesart, hade denna förening likväl sin egentlige förste härold i den man, från hvars läppar Gustaf Adolf sjelf hade mottagit de tidigaste begreppen om svenska språkets dyrd. Vi begripa ej, huru Buræus18 kan nämnas utan vördnad. För sina kabbalistiska grubblerier vanryktad, fördes han dock af den rigtiga – om än förbryllade – aning, att en djupare vishet, än mängden kunde förmoda, låg förborgad i det gamla Norräna- tungomålets gömslor. Han var Run-kunskapens återuppväckare; ”Konunga- och Höfdinga-Styrelsens” upptäckare och utgifvare; den förste för både forn-svenskt och ny- svenskt språkstudium nitälskande; diktare af visor, som förråda åtminstone ett drömmeri om Poesiens och Theosophiens inre samband; författare af dessa tvenne äldsta svenska hexametrer, i sin ”Runa-ABCbok”:

Visdoms början sann är visst Guds allvara fruktan: Vis mig visan man, den i yngskone ratade tuktan!

och dessutom – genom en underbar omständigheternas fogning – enskild barndoms-lärare åt just de båda, som (enhvar på sitt vis) blefvo detta tidehvarfs ”mäktigaste i Svenskan”: Konung Gustaf Adolf – och Stjernhjelm.

Stjernhjelms förhållande till Språk och Vetenskap.

Nämndt har blifvit om de vitterhets-idkare, som under det härmed öppnade århundradet syftade till en svensk skaldekonst, att de danade sig – äfven i sjelfva sättet att begagna de latinska mönstren – hufvudsakligen efter tyska och holländska förebilder; och det naturliga, ja oundgängliga i allt detta har blifvit antydt. Väl måste erkännas, att ett grundfel dervid låg – icke i efterbildandet, men i beskaffenheten: den nästan öfverallt ofria, mestadels förtyskande, och öfverhufvud mot språkets obändighet med ringa framgång brottande. Också motsvarades, i allmänhet, afsigten icke af skaldegåfvorna. Ofta hände, dessutom, att de mindre betydliga klarast uppfattade hvarom frågan var, och att de betydligare parades med en vidunderlig smaklöshet. Ej heller får nekas, att de främmande inflytelserna voro äfven Stjernhjelm öfvermäktiga. Det hade mellertid fullt skäl, att detta århundrades vittre gemensamt ansågo honom för sin mästare: så att jemväl de af hans efterföljare, som genom sitt anslutande till Marinos och Lohensteins föredömen längst afveko från hans väg, lika oinskränkt deltogo i de öfriges beundransgärd, och inbillade sig troget vandra i hans fotspår. Ty ostridig är hans öfverlägsenhet: ej blott i skaldegåfvor, utan än mera i bestämdt medvetande om hvad svensk vitterhet borde vara, och i deraf följande kraftig sträfvan, att ställa denna vitterhets utbildning på en sjelfständigt inhemsk grund. Med snillefyndighet och djupblick, fästade han härvid sitt öga på tvenne hufvudsaker: å ena sidan, på sitt folks och sitt modersmåls egna skaplynne, med uppsökande af dess urförsta källor och begagnande af dess landskaps-dialekter; å andra sidan, på den

sinneshöghet, klarhet, måtta och enkla gedigenhet, som han älskade i den Grekiska och Romerska Antikens mästarverk. Och om än hans skrifter intyga, att han sjelf var beherrskad, mer än han trodde sig kunna undgå, af osvenska vidhängen: så vittna de dock tillika om en verldsåsigt, en själshelsa, en styl och en verskonst, hvari de antika och svenska beståndsdelarne ganska ofta sammansmält till både enhet och skönhet. Hvadan de ock bevisa, att till det nyss betecknade målet skulle man hafva kommit på hans väg, om den blifvit fortvandrad af lika krafter.

Hans höga föreställning om det Svenska Modersmålet, och hans nit för dess upplyftande till den förträfflighet, hvartill han ansåg det ämnadt, svarade fullkomligt mot hvarandra. Vi må höra honom sjelf uttrycka dem: i följande stycken ur hans ”Företal till Svea- och Göta-Mäles Fatebur”:

”Huru få äro de, som i verlden hafva bekymrat sig med annat, än det, som hafver varit dem för fötterne! Huru långt hafver varit emellan dem, som velat göra sig omak tänka och ransaka något tillbaka! Hvaraf är kommet, att fast alle folk i verlden lefva i mörker och blindhet af deras ursprung och härkomst. Det gamla och fordna, de mena sig veta, när man ser till, så är det ej annat, än antingen en tjock töcken och dimba, eller ett ljust moln, som formar sig i hästar, vagnar, berg, slott, resar, dvärgar, kronor, spiror, utan grund, utan varelse och sanning. Och detta är den reda (mestadels) ätterne i verlden hafva, om sin början och första tider. Vill man vända sig och se till Tungomålen: Gud! här ser man sin’ under! Vi talom, vi skrifvom och vetom intet hvad. Vetom intet, hvad mål vi talom; om det är vårt, eller andras. Hållom ock för fåfänga fråga derefter, och le åt, om någon derpå vill lägga någon tanka: intet betraktandes, att allt, hvad menniskan i verlden fyses om och äflas med, är gäckeri och fåfänga. Men likväl, när man noga vill tillskåda och med renan hug öfverlägga, hvad Målet (att en man kan tala med den andra) är för en ting; hvad det är för en gåfva af Gud; huru stor, outsägelig, underlig och obegripelig den gåfvan är: så menar jag väl vara värdt, att man, annan fåfänga förbigången, slår sig något till denna; om det är fåfänga, betrakta Guds underliga verk och högsta skänk, dermed han menniskan, i denna verlden, för all’ andra creatur prydt och begåfvat hafver.

”Målet och Bokstafven betjena båda ett ämbete: det ena bär ärende till öronen, det andra till ögonen; äro ädle budbärare; och derföre väl värde, att man något uppå dem vänder, att man lärer rätt känna dem, torfteliga nyttja dem, samt att man dem med behörige, anfödd-beqvämlige, färgor kläder och pryder; så framt någor önskar af dem hafva gagn tillika och ära. Hvarutaf jag, för min del, bevekt, gerna hafver velat afknäppa några stunder, der jag hafver kunnat, till att använda uppå vårt kära Fäderneslands, det Svenska Tungomålet; förmenandes det vara så högt tarfveligt, som lära Fransyska och Italienska. Hvilka ock hafva sin stora prydnad och nytta med sig; allenast att man icke högre håller en smyckad Tärna, än Fruen okammad och oflätad. Delta säger jag derföre, att jag vet vårt mål, af oss sjelfvom inföddom, vanvyrdas och föraktas, – för dess släthet och fattigdoms skull; så säga vi. Deremot fira vi och göra stor högtid af Fransyska, Spanska och Italienska, såsom rika af myckla ord och ordaegendomar; härliga af prång; glimmande af fagerlek, och flödande af socker och sötma.

”Ack! huru går det så? Huru kommer det till, att Du, ärliga, gamla, obefläckade Göta-Matrona, som hafver gjort alla dessa unga Damer rika, nu sjelfver äst så fattig vorden? Åldren gör mycket, sidvyrdning gör ock mycket; men mest gör det, att de skenfagra, dem du med din prydnad prydt hafver, locka och spänna dig dina egna barn ifrå. De, som något skulle draga tillsamman, till att kläda och smycka dig med, det vända de till dina fostrar och ambatar 19. Dock sker dig den misskund, att när armoden blifver allt för tjock, att det brister och bliker, så taga de af sina *Amier* till låns ett plagg och skyla dermed din blygsel. Men huru väl det står och tämer en till ålders kommen allvarsam Fru, som kläder sig efter gamla drägten, att hon behänger sig, här med ett och der med annat, sönderhackadt, fransadt, krusadt, gullbrämadt alamodiskt plagg – det se och le vi åt alla dagar. Jag ändock, för min person, hafver dragit billig medömkan deröfver och låtit mig gå till hjerta, huru den högvyrdeliga Matrona kunde komma till och hållas vid sin ärliga skrud igen. Hafver derföre begifvit mig i hennes Fatebur, igenomletat hennes öfverblefne gamle gömmor och qvarlefde skrin:

deruti jag hafver funnit mycket offgammalt, möglot och utnött; mycket bortkastadt halfnött; mycket af godt yrke, men af elake, nu aflagde mönster, hvilket, om det blefve lagadt och omskuret, skulle kläda och skruda väl. Ibland annat hafver jag ock hittat ett temmeligt förråd af smide, silfver och gull, gammalt starkt arbete, men bättre af stick och korn, ännu allmänt förarbetas. Finnas ock, ibland, dyrbara perlor och kosteliga ädelstenar; hvilka alla, om de kommo i en sinnrik konstnärs mästerlige hand, som vet och förstår huru och hvar hvart bör sättas, skickas och stiftas, tvekar jag intet man ju skulle komma en rik och prydelig skrud till väga igen.

”Summan på saken är denna: Jag hafver rönt vårt svenska tungomåls fel och fattigdom. Orsaken dertill hafver jag funnit, att det gamla målet är nedlagdt och kommet i förgätenhet, ja! i så tjock förgätenhet, att nästan ingen mer finnes, som det förstår. Det dock är fullt af allehanda märkeliga betydande ord och ordasätt, hvilke alla, eller mestendels, kunna upptagas, förnyas och så makliga föras i bruk igen. Hvilket icke allenast skulle göra vårt mål flödigt och rikt, utan ock ljuft, fagert och prydeligt.”

För att rigtigt förstå det anförda, må man veta, att han ansåg den ursprungliga Svenskan för ett med den ursprungliga Götiskan, och denna för jordens uräldsta språk, ur hvilket alla andra voro uppkomna och kunde härledas (Se hans skrift *Magog Aramæo-Gothus, hans Discursus Philologicus de omnibus Linguis in genere, et in specie de Suethica et affinibus*, m. fl.). Huru man i allmänhet, för att om sådant öfvertyga sig och andra, begagnade och med några inhemska traditioner sammanband allt hvad man hos gamla skriftställare fann taladt om Gother, Geter, Scyther, Hyperboreer, och så vidare, är allom kunnigt. Men den väg, hvarpå Stjernhjelm förberedde den längre fram af Rudbeck gifna hufvudbevisningen, var enkannerligen den Comparativa Språkkunskapens och Etymologiens; med slöseri af förvånande lärdom och fyndighet20. Ett så urgammalt modersmål syntes honom böra desto grundligare rensas från de utländska bländingar, med hvilka den tidens Svenska så ymnigt var späckad. Detta nit sträckte han således äfven derhän, att vilja i Philosophien, Mathematiken och alla öfriga kunskaps-arter uppfinna idel inhemska *termini technici* eller ”konstmätige Märkis-ord”, att bruka i stället för de latinska och grekiska. Huru kunde ”för vårt Svea-mål”, urspråkets omedelbara ättling, ”vara sämligt”, att i något enda afseende behöfva låna från ett annat? Och ägde det engång dylika ”välgrundade, tydlige, af sig sjelfva förståndlige Konst- och Skils- eller Afskedesord”, så skulle man dessutom snart få se, att ”ett godt svenskt hufvud, deruti ingen Lalin är kommen, äfven så snart kunde fatta och lära Konster och Vetenskaper, som en gammal uti Latin genomkokad Academicus”. Han åberopar härvid – i Företalet till sin mathematiska afhandling *Baculus Carolinus* eller Carls-Stafven – huru Cicero, ”med det förmäle: *audendum est*”, uppfunnit det latinska ordet *Proportio* i stället för det grekiska *Analogia;* och tillägger: ”detta Ciceronis man måste våga sätter jag mig till efterdöme; det tage så lag, som tiden framvettes varder lärandes”. Märklig är föröfrigt här, bredvid bannlysandet af de flesta 21 latinska, fransyska och italienska inblandningarna, denna ursäkt för de äfven hos honom sjelf alltför rikligt förekommande tyska: ”Hvad de Tyska ord och ordsätt, som dageligen hos oss inrita, belangar: så äro Tyska och Svenska språken två fullbördige Systrar af den ur-ålde förste Japhetiske Skytiske Modren födde, och är i sjelfva ätten ingen skillnad . . . Kunna derföre otaliga många Tyska ord upptagas, dermed vårt tungomål att rikta och bepryda, allenast att de blifva lämpade och lagade till vårt måls vis och mundart”. I detta yttrande ligger en viss sanning. Dock öfverskrider han vida dess mått, när han t. ex. utfärdar ett Cartel af ”erskinande riddare från de Elysiske Lust-fälder”, låter i en af sina Balletter en Poet uppträda ”hager”, i en annan Apollo veklaga att Daphne vardt ett ”lorbär-trä”, i sitt vidtberömda läroqväde Dygden anmana Hercules att göra Astrilds pilar ”stumpa”; – och tyvärr! ”Svea-målet” hvimlar hos Stjernhjelm ännu af slika öfverflödiga gäst-ord, med hvilka det icke är ”riktadt”, utan lappadt.

När vi mellertid jemnföra hans svenska skrifter, ser det nästan ut, som hade han just i sina vetenskapliga uppsatser lyckats bäst, att iakttaga språkets renhet; förmodligen af det skäl, att han skref dessa med större öfverläggning och granskning. Säkert är, att väl hade han gjort, om han, äfven till sina arbeten i prosa, oftare

nyttjat ”Göta-Matronans” tungomål än den Romerska Matronans. Då skulle ej blott hans svenska språk-nit, utan ock hans svenska språk-konst framstå i desto ljusligare dager. Framförallt måste vi anse för en beklagansvärd förlust, att han ej på modersmålet skref och fullbordade sina philosophiska afhandlingar; hvilka nu – liksom flertalet af hans arbeten – affattade på latin, och lemnade i fragmentariskt skick, qvarligga, outgifna och okända, på Stockholms Kongl. Bibliothek, i den derstädes förvarade jättedigra samlingen af hans Handskrifter. Det är den häpnad-väckande mängden och mångartigheten af dessa, som bäst förklarar, hvarför han, i allmänhet, börjat så mycket och fulländat så litet; ty den visar, på samma gång, hvad mannen var – och hvad han kunnat vara, om han ur den massa af lockande och skimrande förslager, hvarmed hans inbillning och lärdom nästan oupphörligt lekte, gripit några få till oförryckt mål för sin verksamhet. Men han var en litteratör af det slag, att han fastmera sjelf utgjorde en hel litteratur; hvadan han ock satte till uppgift för sin lefnad, att på egen hand skänka Sverige en sådan. Bland hans femtio till sextio särskilda verk, af hvilka blott omkring femtedelen blifvit tryckt, och ungefär lika många förkommit eller nu finnas blott till namnet angifna, tillhöra – utom Poesien – somliga Philologien (dessa äro de flesta), somliga Philosophien, somliga Lagvetenskapen, somliga Häfdforskningen och Statistiken, somliga Mathematiken och Naturkunnigheten. Än skref han ett Angelsachsiskt Lexikon (och det – liksom vid sina flesta företag – utan anvisare eller föregångare), än sökte han Quadratura Circuli; än commenterade han Isländska Sagor och Sveriges Landskaps-lagar, än utfann han grunderna för *Progressio Musica;* än kastade han sig omedelbart från Geometriens, Arithmetikens, Algebrans mysterier in i Speculationens, Theosophiens, Astrologiens, än tvärtom; än undervisade han i en afhandling ”om Trulldom och Förgöring”, huru de lagfarne skulle ”deri ransaka och dömma”, än i en afhandling om *Poesis nova Svecana*, huru ”sånggudinnorna skulle lära sig dikta och spela på Svenska”. Besinnar man nu härvid, att nästan alla dessa skrifter, hvar i sin art, vilja meddela nya åsigter och upptäckter, – med det gemensamma syfte att göra begripligt, dels huru all snilleodling utgått från Sverige, dels huru Svenskarne vore i stånd att uppnå den högsta tänkbara, och det i hvarenda rigtning: hvad under, om flertalet stannade vid begynnelser, afbrutna stycken, collectaneer, uppränningar eller schematiska utkast!

Detta är nu som det är; vi böra tacka för hvad han gjort, och hålla honom räkning för hvad han ämnat göra. Näppligen kunna vi dock förlåta, att han ej – om också blott i ett fragment – philosopherat med ”svea-götisk tunga”. Orsaken till denna svårförlåtlighet är en för hans minne ärofull: den består nämligen deri, att han var en verklig Philosoph, – en tänkare af hög betydenhet. De skrifter, dem han egentligen egnat till utvecklande och framställning af sin speculativa vishets-lära, bevittna en ny-platonisk, men sjelfständigt fattad och till försoning med Christendomen syftande, verldsåsigt; den philosophiska synpunkten var hos honom alltid förenad med den poetiska; och det honom egna sätt af sådan förening, hvarmed han betraktade hvarje art af mensklig odling, forskning, kunskap, är i dessa skrifter företrädesvis åskådligt. Det hade då visserligen, för både hans allmänna ingripande i svensk själsbildning och hans särskilda andel i svensk språkförädling, blifvit en icke ringa vinst, om han gjort sig det ädla besvär, att åt sitt fosterlands hemljud anförtro de tankar, som nu hvila undangömda i hans *Umbra Sapientiae divinæ et humanæ*, hans *Monile Minervæ*, hans *Templum Mentis ac Veritatis reseratum, in quo Archivum Naturæ retectum, revisum, recensitum* [22]. I motsats till de innehållstomma hårklyfvare, hvilkas metaphysiska konst och ära grundar sig på förmågan att erfara eller se så litet som möjligt, höll han för en dårskap, att vilja tänka öfver Gud, Menniskan och Naturen, utan öppna och friska ögon för Lifvets fullhet, eller utan att kunna skådande uppfatta dess ur-andliga Ena och Hela, hvars medelpunkt har afbildat sig i vår egen själ; han såg i vår verld, under alla dess skiftande former, en oafbruten symbolisk uppenbaring af den gudomliga; och i sjelfva Mathematiken en hieroglyphik, der den invigde hittar nyckeln till den högre kunskaps-herrlighet, det Vishetens smycke, som är Minervas halsband. Det philosophiska vetandet satte han i en klar insigt, huru de lefvande enheter af verkligheter och begrepp, som emanera från en treenig Gudom och i slik emanering utgöra detta smyckes länkar, sammanhänga för theoretisk kännedom och praktisk tillämpning. Grundvillkoret för sådan kunskap vore en sjelf-ransakning, hvarmedelst menniskotankan, sedan hon nedstigit till det lägsta af sin och all

varelse, ända till gränsen af intet, åter uppstiger till sin varelses gudomligaste del, för att der se spegelbilden af dess gifvare och fader. En på tingen rigtad undersökning, följande i spåren denne faders daningar, nedifrån de allmännaste form-förmågorna och de första naturkrafterna upp till mikrokosmen = menniskan, tillkomme det sedan att uppdaga, huru den evigt All-Ende i Kunna är med detsamma, som han är den evigt All-Vise i Veta, äfven den evigt All-Gode i Vilja. Inses han nu vara det första såsom ett lifgifvande Lyse, det andra såsom ett sig vid sig sjelf ländande Ljus, det tredje såsom en af Lyset och Ljuset utgående Eld, i hvilken dessa bekräfta sig såsom värmande, närande och älskande en sammanfattning af väsenden, som uppkomma genom deras egen lifs-forms harmoniska skapelselust och äro af den, på ändligt sätt, delaktiga: då visar sig, om allt sådant förstås i sin rätta andliga mening, att denna kunskapslära är tillika en dygdlära; ägande bland sina första grundvissheter materiens oväsendtlighet, och bland sina sista det ondas blott skenbara makt, är hon framför hvarje annan en sedligt fruktbärande, samt innerst med det bibliska Ordets sanningar öfverensstämmande.– Så mycket till en vink om Stjernhjelms philosophiska syftning. Man ser, att den förtjenar närmare bekantskap. Också ansåg han sig kunna med fog tillerkänna sin lära en visdom, som verkligen framtränger och ledsagar ”ur mörkren, till ljuset, genom skuggorna” *(ex tenebris, ad lucem, per umbras*); hvaremot det vanliga scholastiska grillfängeriet, hvars gry han tyckte sig se återupplefva i Cartesius, var för honom ett ”*philosophari sine mente*”, ett Philosophiens nerdragande ”*de coelo in lutum*”. Oväntadt kan föröfrigt ej förefalla, att i hans speculation ingår mycken kärlek för kabbalistik, astrologi och mathematiskt formelspel. Hans grundbrist är dock en oöfvervunnen förtrollning af den på abstract vis mystiska idealism, som i allmänhet, hos hvarje art af ny-platoniserande verldsbetraktelse, är den gamla utmärkande arfsynden. Det är föga troligt, att han, jemväl med större concentrering af sina krafter, skulle ha öfvervunnit den; han var dertill – så i ond som god betydelse – förmycket en Ficini, en Mirandulas, en Brunos själafrände. Icke dessmindre, om han klädt sina philosophemer i modersmålets drägt, skulle tvifvelsutan mången Svensk, ännu i dag, läsa dem med tacksamhet och beundran.

Emellertid, och för att gifva något begrepp om det sätt, hvarpå han kunde låta ”Göta-Matronan” uttrycka den omnämnda föreningen af philosophisk och poetisk synpunkt, må här införas ett stycke af den på Mathematiken gjorda tillämpning deraf, som innehålles i hans ”Dedication till Drottning Christina” af sitt verk *Archimedes Reformatus* eller nyuppfunna ”Metall-proberingskonst”. Genom dess meddelande hoppas vi äfven, att göra våra mathematiska och astronomiska vänner ett nöje.

”Den, som med flit vill betrakta och eftertänka, af hvad värde, tarf och nödighet, lust och beprydelse, den ädla *Mathesis*, det är Mate-Visheten, är: hvilken består i Mått, Tal och Vigt, och sig innesluter och utbreder uti och öfver allt, det Gud skapat och skickat hafver: så skall han besinna och säkerligen kunna hos sig sluta, att denna är den samma, om hvilken Poeterne, under det namnet Minerva, sjunga, att hon är aflad och födder af Jovis – det är, den högste, allvise Guds – hjerna. Och, menskeligt vis till att tala, så är hon i sanning ett Guds foster, i Hans oändeliga, obegripeliga Vishet, förr än verlden skapad blef, aflad och undfången, och sedan i sjelfva skapningen vyrkliga född och framburen. Och det så tidliga, och i så måtto, att hon strax, i Ljusets åtskiljande ifrå Mörkret, i Himlarnes hvälfvande, Luftens utbredande, Jordenes grundfästande och Hafvets afgränsande, är blifven sin Fader till en högra hand och hemliga råd, i hvars kraft den allfödande Fadren, genom Ordet, före begynnelsen all ting fattat, ärnat och ämnat, och uti begynnelsen all ting formliga beredt, verkat och fullbordat hafver. Af hvilken betraktelse den skarpsinnige Pythagoras, med förundran, är utbrusten till att säga: *Deus est Numerus, et Numerus Deus est*. Den högsväfvande Naturens Ransakare, Plato, fattar ock i ett fast beslut: att Gud all ting icke allenast hafver skapat och skickat, utan ock ännu uppehåller, styrker och styrer förmedelst Tal, Mått och Redo: *in Numero, Mensura et Ratione*. Det han, på åtskillig rum, i synnerhet der han handlar om Verldenes upphof och skapelse, med högförnuftig skäl underliga förklarar: bevisandes, att hela Naturen och den allverkande lefvande Verldenes kraft och lifgifvande Anda *(Anima Mundi)*, igenom hvars makt och drift allt, det Verlden omfattar och innehåller, tager sin varelse, grodna, lif och uppehåll, icke annat är, utan består uti en behöflig sammanstämning och

beqväm genlikhet, hvilkens reda utspringer och hafver sin grand i vissa tal, mått och mån till vigt och rörelse, Himlarne och de stora himmelska kroppar, Jorden, Elementerne och deras vyrkliga krafter emellan. I samma mening talte bemälte, och flere de äldste Philosopher, om den odödlige Menniskones Själ. Hvarföre hon jemväl, och hela Naturens skepelse, af dem Gamlom afmålas med en sammanljudande, välstämd Harpa. Xenokrates hafver kallat henne ett Tal, som hafver sin rörelse af sjelfvo sig; och med hvad tal Plato henne figurerar, är med förundring att se uti hans Samtal. Hvilket, i sanning, icke är fåfängt; utan härflyter af ett stort ljus, och grundar sig i Naturens djupa hemligheter; derom jag vid lägenhet, uppå en annan ort, mera vill tala,

”Nu vill jag allenast, hvad mält är om det Allmänna och det Odödeliga, ögonskinliga framte och betyga, med det vi hafvom för fötterne och dageligen med våra ögon se. Vi skönje och röne, att Menniskones och alla Creaturs trefnad, vanskeliga lif och lefnad, otvikliga består uti en jemnförfattning af de, i kroppen, sins emellan stridande beskaffenheter: ty så snart, som den tillbörlige sammanjemnaden af hett och kallt, vått och torrt, böljar falla, att en för den andra tager öfverhanden, så faller ock helsan, och uppväckes värk och krankhet; försvinner han hel och undergår, så är ock lif och lefnad slocknad och försvunnen. Och detta är det egenteliga våra dagars Tal, derom den Heliga Skrift i åtskillig rum förmäler; och märkeligen den vise Salomo, der han (ändock uti de ogudaktiges person) naturliga talar, om vårt lifs förgänglighet, med dessa ord: ”vårt tal är en gnista, som af vårt hjerta utgår; när det utsläckt är, så är lifvet borta som en falaska, och andan försvinner som ett tunnt väder”. Det samma spörje vi ock i Plantorna, som ingen känsel hafva, utan lefva i deras grodna. Så länge intet öfvergår det andra i dess vederbörliga tal och jemnad, utan roten hafver sitt tarfliga fäste, lag och vätska, den hon, ändelängs stammen, alla sina grenar, löf, blommor och åväxt till föda och förkofring utspisar, och plantan, med sina qvistar, af otidig köld och hetta förblifver oförkränkt: så blifver hon frodig uti sin gröda, blomstrar, bringar frukt och sprider frö, till sitt slägtes evärdeliga behåll och främjelse; till dess hon, efter sitt slägtes art och naturliga odel, hafver uppfyllt sina dagars – det är, sin af Naturen skipade varelses – tal, och måste förgås.

”Hvarutaf, medan allom, som sitt förstånd bruka, är klart och uppenbart, hurulunda hela Naturen, och allt det Naturen omfattar, icke allenast det för ögonen synligt och med händerna tasteligt är, utan ock det som icke annars än med förnuftet allena begripas kan, med thy mera, som i det Fördolda ligger, allt är uti och igenom den öfversvinneliga Mäte-Vishetens lag och mått inbundet, och inom hennes mål och tal sammanfattadt och ändadt: så kan ock ingen förneka, att hon ju är den värdigste, ypperste och högste af alla konster, som en dödelig menniska, i verlden, lära må och bör. Ty hvart vele vi vända oss, der hon icke är för oss, och der icke hennes tarf fordras? Lyftom vi våra ögon upp till Himlarna och Stjernorna, jemnförom deras mål, tal, lopp, sammanstämmo, tider, hvärf och omskifte, så måste vi med den Konungslige Propheten öfverljudt utropa: *Coeli enarrant gloriam Dei!* och prisa för en hög Guds gåfva den konst och vetenskap, igenom hvilken vi läre någorlunda förstå denna Guds underliga byggnad, och att vi med annor ögon kunne åskåda hans dråpeliga verk, än fä och det, som utan förnuft lefver. Kastom vi ock våra ögon omkring oss, långt och bredt, högt och djupt, så finner sig vid handen den allmätande Geometria: en tusen konsters moder, den sig svingar öfver allt det högt är, ingränsar det vidaste, afräcker det längsta och utöser afgrunden. Vi handle eller hande något: strax fordras den allsins-tarflige Arithmetica, den allt vårt sysslande och görande med tal och redo delar och urskiljer. Långt vore att tala om alle dessom afkomne konster: såsom Musica, Optica, Catoptrica, Dioptrica, Architectonica, Fortificatoria, Mechanica, Statica, Tactica, Pneumatica, Gnomonica, Pyrotechnica, Navigatoria, Algebra, Cosmographia, Stereometria, och hundrade andra, hvilkas namn allena vore för vidlyftigt att upptälja; heller än man mera skulle mäla om deras oändelige bruk och nyttor, till Vatten och Land, i Frid och Strid, i Skämt och Allvar; högnödige allom i all stånd och villkor, så dem som råda och bjuda, som dem som lyda och göra[23] . . . .

”Och hafver jag fördenskull ett verk, deruti Mathesis drifver sitt synnerlige spel, hållit värdigt, Eders Kongl. Maj:ts Högprislige Namn i underdånighet att tillskrifva: enkannerliga derföre, att hela Mathesis, för sin

allbegriplighet och outsägeliga nyttor, är en rätt Furstelig öfning och Konunga-id. . . . Dessförutan jag mig ock pligtig finner, detta mitt välmenta arbete (det jag, vårt loflige modersmål och fäderneslandet till heder, enkannerligen hafver velat skrifva på Svenska) Eders Kongl. Maj:t egenteligen att tillegna: betraktandes, att det alltid hafver varit i bruk, att der någon menar sig hafva funnit något nytt, det vare i boklige eller handverkiske konster, att han det som en förstling ingom androm, utan sin allernådigste Höga Öfverhet offrar och hembär; ja! om man i en bäck finner en skön perla, eller i sin örtagård en skön tulipa, drufva, äpple, så hafver varit sed, att man det af ett gladt enfaldigt hjerta sålunda frambär, dermed, såsom med ett tecken, betygandes, att allt hvad Gud mildeligen gifver, det njuter man förmedelst sin käre Öfverhets försorg; under hvars mäktiga beskydd hvar och en, i sina hyddor och under sitt fikonträd, med all möjelig ro och nöjsamhet kan söka och nyttja sina lifstarfver. Att ock vårt dyra Fädernesland, i dessa farliga, bullersamma tider, kringhvärfdt med uppenbara fiender och falska vänner, icke allenast är blifvet vid makt och i sitt goda behåll, utan ock dageligen dags med pris hafver tillvuxit och än vidare blomstras, . . . derutaf, om vi Undersåter hafve gagnet och nyttan, så bör ju Eders Kongl. Maj:t, näst Guds hand och barmhertighet, vår nyttas frukt och vederkänsel: Tack, och odödelig Ära. Hvilket ock, såsom det endaste vi Eders Kongl. Maj:t igen göra kunne, mig hafver drifvit och dristig gjort, detta mitt ringa förstånds blomster, för Eders Kongl. Maj:ts fötter, med största underdånighet att nederlägga; i det fattade fasta hopp och innige tillit, att Eders Kongl. Maj:t täckes denna mina tankars förstling, såsom ett ringa, men välment nyårs-offer 24, med anfödd konungslig mildhet och sådana ögon anse, som den Persiske Konungen ansåg och emottog vattnet af sin enfaldige bondes hand, och som sjelfve Gudarne pläga ett slätt offer af salt och mjöl, det af ett rent hjerta härflyter, med nåder vedertaga och anamma”.

Detta är, tvifvelsutan, ett språk, som låter höra sig; det må till och med heta vältaligt. Men för att rätt uppskatta dess förtjenst, bör man känna, hvilket brokigt blandgods och trastäcke af tre- eller fyrahanda tungomål den tidens vanliga Svenska var. Ja – Stjernhjelms eget hvardags-språk var likadant, när han talte och skref likt sina samtida! Man har efter honom en böneskrift till K. Carl Gustaf (1657), der han anhåller om hjelp ”till ett interim”, och ordar om sin ”intention, att till posteritetens nytta göra continuation i de tractater han inventerat, fast hindrad af continuerlige olyckor och tidernes oumdriflige fata”. I allmänhet är det ett besynnerligt skådespel, att hädanefter, hela detta århundrade igenom, se motsatsen mellan all den nitälskan för modersmålets renande, hvilken gång efter gång yttrar sig i Litteratörernes uppmaningar, med biträde af Konungars, Ministrars, Riks- och Akademi-Cancellerers påbud, och det icke dessmindre oafbrutna förhållandet, att både de sjelfve, och alla andra, ständigt fortsatte samma språkmängeri. Ty äfven de förnämste vitterhets-idkarne öfverläto sig deråt i det alldagliga bruket; fastän de eljest, i sådana skrifter på hvilka de sjelfve lade någon författare-vigt, gjorde sitt bästa att undvika det. Bland de högsta myndigheterna må här fyra exempel vara nog, att nämna: Oxenstjerna, som ville att Svenskan skulle hållas i lika anseende som Fransyskan; Christina, som redan hade i sinnet att stifta en ”Svensk Akademi”, men ej medhann det före sin thron-afsägelse; Carl XI, som utfärdade en förordning 1683, och en ny 1684, mot bruket af utländska ord i allmänna handlingar; Carl XII, hvars ifver för modersmålets sjelfständighet, ära och renhet är allbekant. Man jemnföre nu med dessa grundsatser deras eget tal- och skrifsätt! Lika förunderligt är, att alldeles samma motsats vidmakthöll sig äfven under det följande århundradet: blott med den skillnad, att Latinismerna och Germanisinerna undanträngdes af Gallicismerna, som nu blefvo enrådande. Gustaf III, Kellgren, Leopold, Svenska Akademien stodo – härutinnan – både till allmänheten och sig sjelfve i ungefär samma ställning, hvari Stjernhjelm, Spegel, Svedberg m. fl. hade befunnit sig; om än de Gustavianska litteratörerne visserligen framryckte betydligt längre, än de Carolinska, i det öfverklagade barbariets afskuddande. Ännu i dag är det långt ifrån utrotadt. Hos äldre, på 1780- och 1790-talet uppfostrade, personer går det i föga förminskadt svang; och värre är, att det dagligen näres till en för yngre slägter vådlig förkofran, genom massan af i fyrsprång skrifna tidningsblad och öfversättningar.

Hvad Stjernhjelm angår: så var han mellertid, i sin person ensam, en hel Svensk Akademi. Hans sträfvan, att utbilda en ren hög-svenska, var egentligen derigenom renande, att den var uppfinnande. Dels upptog han ur

det äldre språket – stundom äfven ur sjelfva Norränan – ord och ordasätt, som voro komna ur bruk, eller ock brukades endast i dialekter; dels skapade han sjelf nya. Icke alla af dessa val och nybildningar kunde lyckas. Men i afseende på de flesta, så af de förra, som af de sednare, måste man beundra hans takt och fyndighet. Med dem har han ock vunnit sitt syfte, att bringa dem i omlopp; så att de ännu i våra dagar allmänt begripas och nyttjas. Sammanbindningen, eller construction och periodbyggnad, sökte han återföra från den tysk-släpiga arten till den gamla, och med detsamma till större likställighet med den latinska. Honom föresväfvade idealet af en Svenska, der uttryckssättet vore starkt, concist, tankdigert, välljudande, på samma gång majestätligt och enkelt. Kanske hade i första rummet bort nämnas hans mod, att, ehuru sjelf lycklig latinsk poet, föredraga till diktspråk ett modersmål, som då var så helt och hållet endast råämne.

Stjernhjelm såsom Skald.

Troligen har man af det föregående tillräckligt insett, hvilken poetisk natur Stjernhjelm var, redan i sin Språkforskning, sin Philosophi, sin Mathematik. Så mycket mer torde nu kunna väntas, att detta skaplynne fram träder, med fullständig sjelfbekräftelse, i hans Poesi; eller att han – ehvad han än föröfrigt inlät sig med – ändock var egentligast Poet. Också öfvergår den förmodan, att han var framförallt begåfvad för Skaldernes yrke, till fullkomlig visshet, sedan man gjort sig förtrolig med hans skaldskap. Rättmätigt äro derföre de skrifter, dem efterverlden vid hans namn erinrar sig, egentligen hans poetiska. Och om redan det anförda ådagalägger, att han ville förädla svenska språket, ej blott till ett värdigt uttrycksmedel för stora tankar, utan ock enkannerligen till skön form: så utvisa dock företrädesvis dessa, huru han ville låta det återljuda ”Gudarnes Tungomål”.

Theorien af hans synpunkt i allmänhet för poesi, och i synnerhet för svensk poesi, var framställd i hans verk *Poesis nova Svecana;* men detta är ett af dem, som gått förlorade, eller åtminstone ej ännu kunnat igenfinnas. Kanske stannade det vid blotta begynnelsen. Förmodligen ämnade han denna skrift till en ”svensk Poetik”, eller anvisning huru den skaldekonst, som först nu i Sverige vore vaknad (*nova*), borde rigtas och fostras. Likväl sätter oss hans utöfning i fullt stånd, att sluta till hans lära. Redan under hans lifstid (1668) utkom, i sin första upplaga, samlingen af hans qväden; hvars halflatiniserande titel ”*Musæ Suethizantes*, thet är Sång-Gudinnor nu först lärande dichta och spela på Svenska”, både är en gärd åt hans samtids smak och tillkännager hans egen föreställning om denna samlings betydelse. Den låter oss tillfyllest blicka in i hans tankar om svenska snillets åligganden på denna bana, äfvensom i omfånget af hans vittra beläsenhet, och arten af de inflytelser den medfört. Hvarje kännare af den fransyska, holländska och tyska vitterhetens dåtida skick uppdagar lätt, huru nära hans egen, så i väsendet, som formen, dermed sammanhänger. Intet är förklarligare, än både huru han kom att åt det moraliskt-didaktiska elementet inrymma sitt förnämsta diktverk, och huru han bragtes att i svensk versbyggnad införa både Alexandrinen och Sonetten; på dåvarande ståndpunkt af språket och dess prosodi, ett jätte-företag! Men han ägde ock någonting sig egendomligt, någonting, hvari han afvek med lika mycket mod, som kraft, från de ny-europeiska förebilderna: och det var – ett vida mer antikt sätt att fatta Poesiens anda och den åsyftade inhemska vitterhetens skaplynne. Detta sätt blef hos honom, just i följd af sin större verkliga antikhet, ett ingalunda trälaktigt antikiserande. I känslan häraf vågade han äfven, hvad ingen af hans förebilder dristade, och hvartill Buræus blott på måfå framkastat en liten anledning: att till Hexametrer, ja öfverhufvud till en mängd af antikt- metriska versformer, böja ett modersmål, hvars tunghäfta knappt tillät vänta ens framstammandet af en dräglig rimvers. De andras ”poeteri” hade gemenligen i sigte den romerska vitterhetens rhetoriska maner; hos honom ensam träffas en natur, som med själens bottensvenska enkelhet och helsa förenar en blick, ett tycke, en ton af forn-grekiskt slägtbehag. Liksom hans metrik, så har ock hela hans poetiska diction något af Antikens första grekiska renhet; och detta är märkbart öfverallt, der han icke låter än den moraliserande, än den språk-experimenterande böjelsen för långt hänföra sig. Derföre är han

ock i sin lärodikt ”Hercules”, utan ringaste härmning, en svensk Hesiodus.

Sjelf ansåg han denne Hercules för sitt yppersta verk. Hans samtida, med K. Carl Gustaf i spetsen, beundrade det såsom oöfverträffligt; och det har alltsedan bibehållit en stor del af sin frejd. Äfven under den tid af obekantskap med vår äldre vitterhet, då det föga var kändt mer än till namnet, hyste man ännu för detta namn en smula aktning. En ny period för Stjernhjelms värderande började med den såkallade Nya Skolan, och synnerligen med Hammarskölds förtjenstfulla upplaga af hans ”Vitterhets-Arbeten” (1818). Dock torde, jemväl nu, hvarken dessa i allmänhet, eller Hercules enkom, räkna särdeles många läsare. Öfversvämmad, bortsvämmad af nyheternas städse växande störtflod, hvem kan äga minne och besinning för någonting så gammalmodigt? Och likväl – åtskilligt annat att förtiga – är hans nyssnämnda episkt-gnomiska lärodikt, om den på skiljovägen mellan Vällusten och Dygden ställde hjelteynglingen, ännu en i det Nyare Europas vitterhet ensamt stående; och hans ”Balletter”, ett slags uppränningar till Operor närmast svarande mot hvad man nu kallar Divertissement, gifva ett märkvärdigt begrepp om de skådespel, som i Christinas tid företrädde den egentliga Operans ställe. Till dessa sluta sig, i läsvärdhet som i syskonskap, hans såkallade ”Upptåg”; allegoriska repräsentationer utan dans, diktade i mindre omfång, samt med blandning af vers och prosa.

Stjernhjelms ”Hercules” har ensamt bland alla nyeuropeiska lärodikter den egenskap, att vara ett verkligt motstycke till Europas äldsta qvarvarande läroqväde, Hesiodi ”Arbeten och Dagar”. De likna hvarandra i det patriarkaliska af lärosatserna, förmaningarna, tonen; men hos Stjernhjelm har detta antagit ett gladare, ett till och med i komiska målningar sig förlustande lynne, tillika med mera bildlighet, mera personification, mera rörlighet. Man kan säga med någon rättvisa, att i afseende på sjelfva uppfinningen är Stjernhjelms förtjenst ej stor; och likväl är den äfven deri större, än man plägar föreställa sig. Ämnets – eller den bekanta parabelns – egentlige uppfinnare var den sinnrike sophisten Prodikos; hvars berättelse Xenophon (såsom det tyckes, i utdrag eller sammandrag) meddelar i sin bok om *Memorabilia Socratis*. Att Stjernhjelm dermed hade jemnfört den prydliga behandlingen hos Silius Italicus, der Hercules blifvit förbytt till den unge Scipio, är ögonskenligt. Tilläfventyrs kände han ock det lustspel, der Hans Sachs, på sitt vis, har bearbetat detta thema, låtande Venus förfäkta Vällustens och Pallas Dygdens sak. Men i alla fall tillhör honom sjelf, att hafva behandlat ämnet med flerahanda tillägg af eget fynd, och öfverhufvud med en frihet, hvarigenom det mottagit hans egendomliga skaplynne, utan att ändå (liksom hos Sachs) förlora sin antika prägel. Han fördes af en rigtig instinkt, att de Gamle borde liknas mera i andan, än i sådana nationala omständigheter, som uteslutande voro deras. Derföre lemnade han derhän det grekiskt-mythiska af Alkmenas son och dennes omgifning, för att i stället skildra sin Hercules ungefär såsom en ung svensk ädling, i hvilken egentligen åhöraren, eller läsaren, borde finna sig sjelf, sin egen ställning vid dylik skiljoväg, allegoriskt målad. Den Hercules, som han ville teckna, skulle vara intet annat, än den allegoriserade svenske Läsaren, på det att denne skulle kunna bli en förverkligad svensk Hercules. Men Poesien, såsom Poesi, kan ej annorlunda lära, än dels genom bild, dels genom sentens eller gnom af det slag, som, äfven såsom bildlöst, åtminstone – genom en blixtlik tank-åskådlighet – närmar sig till bildligt; och uppgiften dervid innebär, att alla dessa lärdomar sammanbindas till ett lefvande helt genom en sinnesstämning, der ett vist förstånd genomstrålar själen med ett ljus, som har i samma mått flammande värma och klar besinning. Äro dessa villkor tillstädes hos en skald, som ifrån barnaåren har närt sig af de Gamles studium och är van vid åskådningen af fornklassisk skönhet: så infinner sig den antik-artade framställningen sjelfmant. Helt naturligt kom derföre Stjernhjelm att för sin lärodikt välja den episka form, som är en af den Grekiska Poesiens äldsta skepnader. Till denna hörde sjelfnödvändigt Hexametern; åt hvilken han dermed gaf den svenska burskap, som den i våra dagar, sedan den under en lång mellantid varit landsförvisad, med stor ära återförvärfvat. Stjernhjelms hexametrer äro, i allmänhet, välgjorda och klingande. De skulle vara mönstergiltiga, om han hade till fullo genomtänkt sina egna metriska grundsatser, att Accenten är för vårt språk meterns grund, och tillika – i vissa fall – föränderlig genom Ordställningen. De prosodiska lagar, som långt efteråt upptäcktes af Adlerbeth (i spåren af Voss), hade då redan af Stjernhjelm blifvit insedda. Men han uppfattade dessa båda

grundsatser på ett vis, hvarigenom så väl hans hexametriska vers, som öfverhufvud hans antikt-metriska, esomoftast blef incorrect; ehuru han i allt öfrigt, genom undvikande af hårda consonant-möten, genom omvexling af måtten, genom imitativ harmoni, omsorgsfullt anbragta spondeer, takthvilor, cäsurer, med mera, noggrannt vinnlagt sig om dess välljud. Också älskade han, af alla versarter, hexametern mest. Han kände tvifvelsutan, att han i den bäst lyckades; och onekligen har han – åtminstone med icke många undantag – träffat dess rätta ton, oaktadt den bristande correctheten.

Fjermare från hans kärlek, än de antika versformerna, lågo de moderna, de rimmade. Han rör sig i de förra, vanligtvis, med större liflighet, säkerhet, konstfärdighet. Derföre har han ock i dem författat tvenne af sina Balletter: ”Den fångne Cupido”, och ”Freds-Afl”; endast den tredje – ”Parnassus Triumphans” – är, till största delen, rimmad. I sina rimverser synes han ofta mer besvärad, eller mera vårdslös, eller icke med hela sin själ närvarande. Likafullt införde han i Svenskan ett flertal äfven af detta slag; och i spetsen för dem Alexandrinen; den han förmodligen ansåg för Hexameterns moderna motsvarighet. Sjelf kallade han den *Metrum Heroicum Alexandrium* 25. Väl har man från hans tid alexandriner också af annan hand; – såframt Balletterna ”Denna Tidsens Fantasier” och ”Hela Verldenes Fröjd” icke äro af honom26: – men det var dock han, som genom sitt föredöme gjorde denna versart gällande och laglig. Märkbart är, att han äfven i afseende på sin rimmade vers hyste andra föreställningar om correcthet, än de, som sedermera blefvo rådande. Det ser ofta ut, som hade han (liksom hos Tyskarne Weckherlin, i motsats till Opitz) ansett sig gifva den ett ledigare, vexelrikare, själfullare skick, genom att göra dess gång mera sväfvande, mindre bestämd, eller genom att icke iakttaga en strängare rhythmisk likmätighet i takter och afskärningar. Måhända tyckte han sig finna en vink härom i Fransmännens och Italienarnes verskonst. Den största techniska fullkomligheten af hans rimverser har den korta, masculint par-rimmade jambiska, i det lifliga och täcka skämtstycket ”Harmskrift öfver den upphängde Astrild” (ett namn, hvars uppfinnare Stjernhjelm är). Detta stycke är ock såsom composition, bland hans rimmade dikter, det lyckligaste.

Så mycket till ett allmänt omdöme öfver hans poetiska skrifter. Till närmare bekräftelse, vilja vi fägna särdeles dem af våra läsare, som ej haft lägenhet till egen kännedom af dessa gamla qväden, med några prof af Stjernhjelms skaldekonst. Och under det vi se dessa stycken afspegla en stor och glad svensk själ, i midten af ett för Sverige ärorikt tidehvarf, föreställa vi oss tillika lätteligen, hvilket intryck verser, sådana som de följande, skulle göra på den tidens Svenskar och Svenskor; då de, liksom genom ett underverk (och är icke hvarje sann snillebragd detta?), fingo med ens höra sitt råa, barbariserade, af dem sjelfva dittills föraktade tungomål kunna sålunda tilltala eller tillsjunga dem!

I.

UR LÄRODIKTEN HERCULES.

1.

Slutet af Fru Lustas tal; och Dygdens uppträdande.

”Tag dina gåfvor i akt, medan åren och dagarne lida; Sätt dina krafter i bruk, förr än åldren och gråhåren yppas! Tänk! här är intet bestånd i verlden, och allt är i loppet. Såsom en eld, en ström, ett glas, ett gräs och en blomma, Brinner, och rinner, och skin’, och grönskas och blomstras, om afton, Men finns släckt, stilld, bräckt, och torkad och vissnad, om morgon: Alltså mennisko-lif, som en rök, försvinner i vädret. . . . . Solen bergas, och hvar dag vanskar hon ljuset i mörker, Men kommer upp och mornar igen, hvar morgon, å skiftes: Mennisko-lif icke så; när det engång skrider undan, Kommer det aldrig igen, men blir i det eviga mörka. Hvad blifver all vår lust, när kropp och själ äro skilda, Ögat har intet ljus, och örat har intet som höres? Ack! att ock ingen dröm är uti

den eviga sömnen!

Detta betänk, och lef, så länge du lefver i verlden. Mig följ! träd mig bi, till lust och fröjdiga dagar! Fröja skall vara dig huld, min allsom-käraste syster; Fröja, hvars öfvervälde beherrskar jorden och hafvet, Himmel och all' element: bland gudar och alla gudinnor Äldst och den ädlast' hon är; allt lefvandes moder och amma. Hon skall blifva din alldaga gäst, ditt ljufliga bi-vist; Lekar och löje derhos, med skämt och all' artiga pussar, Samt sjelfs-viljande, blinde, gull-vingade, nakote, snälle, Lille, med pilar och bloss och båga beväpnade skytten. . . . . Gör dig allsintet qval; var alltid lustig och sorgfri: Akt' icke fåfängt ros, eller last, för skam eller ära; Ära, så väl som skam, äro vind och namn utan ingäld. Gör, hvad dig rinner i hug: ty dig, och din-lika funkar27, Skrifven är ingen lag; för larver löpa små gossar. Spindelen i sitt garn bestrickar de spinkota myggor; Getingar snorra sig ut, och slippa de brummande brömsar. Sådan är allmänna lag: de fattige fastna, besnärjas; Stolte och store ej så; de trotsige drottar gå fria.

Nu, min Hercule, kom! utan högre betänkande, följ mig! Vägen är jemn ock bred, bland rosor och ljufliga liljor, Makliga rinner han hän, genom ängar och fuktiga dälder, Skogen är lustig, och qvistarne full' af qvittrande fåglar. Allsköns fruktbara träd, pomeranser och candiska drufvor, Allstädes, här och der, vid vägen och häckarne finnas. Många små menlösa djur man ser der spelande springa, Källor och lefvande vatten, fördelt' uti många små bäckar, Ruska28 så saktliga fram, genom blanka små glittrande stenar. Den svale vestvind surrar ibland och raskar i löfven, Spridand' en ljufvelig lukt, af blommor och helsosam' örter, Susar i saktan dön, uti skuggan, och lockar i sömnen. Allt är täckt, hvad här ögat ser och fötterne träda; – Kom, kom Hercule! kom! utan högre betänkande, följ mig!

Hercules, öfvertald, som en ung och hetsiger Herre, Var uppå språng, steg till, och ville nu följa Fru Lusta: I det en annan kom, i Frus hamn; menskelig ansedd, Dock icke menniska; men en trofast, ädel Gudinna. Hon var sedig uti sin gång, och vördig af anseend', Vigtig i later, full med allvar, och ärlig af uppsyn, Brun under ögon' och bränd af solskin, mager af hulle; Renlig i drägt, snöhvit, af silfverblänkande klädnad, Slätt, och rätt, och skär; på det ärliga, gamla maneret. Denna lät upp sin mun, och talte med allvarsam' ordom:

Hercules, ädel af ätt! till ära boren och korad! Hvart vill detta? Se till; statt stilla; gif akt, och betänk dig. Vetst du ock, ho den är, den med dig snackar i löndom? Denna, hvars pipa så sött dig flistrar29 och lockar i drömmar? . . . . Lusta ger hon sig namn; Fru Lasta med rätta månd' heta. Dock, om laster och skam äro lust; om lust står i odygd: Billiga, med allt fog, må hon sig kalla Fru Lusta. Hon! hon leder en väg både jemn och bred utan omak Gent rätt fram – i förderf; han glider all makelig ut-åt Lutande; lätt till gångs; men bratt och brattar' åt ändan, Intill dess der är intet mer håll; den resande måste Ränn' och ränna, till dess han störter och stannar i afgrund; Der honom ånger och ve, den odödlige matken och elden Möta med öppna gap, och anamma till eviga plågor. Vakta, min vän! se till; se, sådan blir änden å fröjden, Som dig denna så skönt afmålar och bildar i sinnet!

Nej, min son! icke så; till sällhets paradis ingen Fördes ännu af sömn, och rus, och lekar och löje; Arbet och omak, lust till ärlighet, allvare visdom, Leda dig in uppå min', det är Dygdenes, steniga fotspår. Min väg – han är uti förstone trång, bland stubbar och stenar, Muddig och ojemn, djup och beväxt med tistlar och törne, Bär allt uppföre stelt, mot våndliga klackar och klyftor; Tills emot ändan der, dig, tröttan och klifvande, möta Styrka och Tröst: de räcka dig hand, de stödja, de lyfta, Intill dess, att din fot är fästad och stadgad å banan, Som, sedan äfven30 och god, dig förer i salighets hallar31.

2.

Dygde-bud.

Gud, han är ärones Gud; Guds ansigte lyser oss äran; Äran är dygdenes rot, alla dygders grundval är äran. Dit måttar all Guds lag; den oss allom, i sjelfva naturen Fast inpräntad, uti vår själ och samvete lyser. Kåtkarlar32, torpare, trälar och allmänna pack bruka själen Endast i ställe för salt, att kroppen icke må rottna. Är då vår själ utan skäl? eller äro vi fänad och bestar? Släcke vi sjelf' vår eld, och dämpe det andliga ljuset, Det, som oss Skaparen i vårt bröst till lysn hafver upptändt, Vända vårt ansigt ifrån Guds ansigt, och sänk' oss i mörkret: Hvad blifver af vår själ, den Gud oss sjelfver har inblåst? Hvad blifver af Guds belät, af Skaparen tryckt i vår' hjertan? Hvad blifver af vår hamn, och mennisko-namnet vi fördom? . . . . Märk då, min son! som dygd sig grundar å Gud och i äron, Så är ock ingen dygd, som icke beror uppå visdom; Vett är dygdenes ljus, och visdom är dygdenes öga. Vett hörer arbete till; vinns ej utan idkeligt omak; Allt, hvad träffligit är, hvad högt och i kostliga värde, Allt, hvad prisligit är, hvad lof och rosande värdt är, Allt gifver oss vår Gud, genom idkesamt arbet och yrkan.

. . . .

Själen i allom är enahand' art, utaf himmelisk ädli: Skillnaden är, att den ena, som glömd, blir liggand' i stoftet, Der den andra tags upp; hon vaskas, hon skiras och kratsas, Glättas, och igrafs allrahand prydliga form' och figurer; Sådan är skillnan uppå den själ, som är lärd, emot olärd. Själen i mennisko-kropp, som en eld förborgad i flinto, Finner hon ej sitt stål, så gnistrar hon aldrig i blysning. Själen är hvars mans ägn 33; men blind, och bunden i mörker: Visdom är själenes sol, som töcknen skingrar och dimman, Att hon skönliga se kan, hvad henne tjenar och höfver. Profven är' konstrik; skönjs oft flärd uti glimmande gullglans. Vill du nu säga, min Hercule! mången är lärd, men en åsna, Toker i allt det han talar och gör, en tölper i gästbud,

Dock är han lärd: nej, Hercule, nej! En sådan är olärd, Fast honom flödde latin öfver öronen ned uppå skägget. . . . .

Än är ock ett, som märkligit är: Om än allhanda lärdom, Allsköns dygder och himmlisk vett ditt hjerta bekröna, Och den ädela Mildhet allen hon fattas i kronan: Så är' all' öfriga dygder af intet ljus, utan anseend'. Ty, hvad är Gud? om ej god, och sjelfva godhetens ursprung? Der icke röns ett godt, der är ingen Gud, eller Ära. Dygd utan dådlig mildhet, en dunst är, en målning i vatten, Skugg' utan kropp; en fyllning af vind; ett ljom 34, och ett nordblys. Födder är ingen man för sin skull allen hit i verlden; För sin omätliga lust eller all-stund-torstiga svalg skull, Fått hafver ingen lif. Ty, såsom plantor och örter, Fänad och fågel och djur i skogen och fiskar i vattnet, Alle till meunisko-tjenst äro skapad', och ärnad' af Herran: Så är ock mannenom man till fromma, den ene den androm, Ordnad af Guds försyn; den lägre skall tjena den högre, Store befrämja de små . . . . Derföre lef ock du så, att andre må prisa sig sälle, Af dina mildhets frukt: var allom nyttig i verlden.

Tänk ock, Hercule, på din ätt, och adelig härkomst! Mången af nedträdd rot, af oaktade fnöskota stubbar, Spritter här ut, skjuter upp, får löf och kommer i blomma; Mången af fattigt blod, utkommen ur taklösa kåtor, Stiger allt opp åt och opp, genom dygd och berömliga dater, Till det yppersta mål . . . . Finns deremot ock den, som, högt opp i rika palatser, Boren i silkes-säng, af Gud välsignad i vaggan, Fjerran af bedenhös vet leda sin adel och anor: Men så klagligit dock dem nyttjar, att snart han sig vinner Hån och spott i ställe för ros, af alla begabbas, Allom en öfverlast, och jorden en afrapi-börda35. Icke så du, min son! din pligt du tage å vara!

. . . .

Såsom en lampa sin eld förkofrar och lyser i mörkret, Alltmedan hon sin spädsel och näring njuter af oljo: Så vill ock adels stånd, med öfning af adliga dygder, Hållas uti sin glans. Tryter här af närande oljan, Släckt blifver adels-glans, och lampan hon tynes i mörker. Snöd är en Ädelman, den sjelf-sina dygder ej adla; Snöd

är en Ädelman, den mors-qvedet adlar allena!

3.

Ålderdomen.

Sist du ville betrakta den aldrig hvilande tiden! Ungdomens år uti brunst rasa fort, som en ilande hvirfvel: Åldren i mjugg, omärkt, sakt-smilaude, smyger i stället. Hvarföre gif god akt uppå glaset, att tiden i hvimsko 36 Ej löper hän: men lär och gör, hvad godt är, i tida. Tänk, hvad ett osnyggt djur en gammal och dygdelös man är!

Ålderen har sin vank. När stöd och stolparna bugna, Gaflarne luta fram-ut, och väggarna slå sig i remnor, Taket gistnar i dropp och huset begynner att braka; Qvarnen har ingen gång eller gny, och fensterne mörkna; Malört utur hvar knut, döfva nässlor i springorna växa; Hanen å gyllene brand37 springer inte mer om, lokar halsen, Lyder allsingen vind, men hänger och hotar att falla; Harpan hon är förstämd, ljuder illa; strängarne snarra: Då är i samma palats slätt lust mer; fröjden är ute; Gästabud, harpor och dans höra upp; både tjensthjon och husbond Tänka sig om, huru de må huset och härberget rymma. Sådan är mennisko-kropp, när åldren kommer, och åren Kröka din hals och rygg; både händer och hufvudet darra, Knän blifva styf', din fot han vacklar; och måst' du på siston' Trefotad hjelpa dig hän, som barnen, i början, å fyra. Vinterblommor uppå din kind, som saftlösa plantor, Gro och gråna med hast; och hösten i hufvudet hyser38; Håren flyta dig af, som vissnade löf utaf aspen, Skallen snöd bliker ut, der nu spela krusade lockar; Tänderne fall' och falna derhän; de qvarlefda stumpar

Vinn' inte mala sin mäld, men målet de märkliga stympa; Öronen döfna sin kos, och hörselen tappar och tyner, Ögonen dunkla sin kos, och synen molnar i mörkret; Rosen har ingen lukt, och vinet vill intet mer lika; Vett och sinne gå bort, fördvälmas i dvas och i glömsko, Krafter, och allt, fiker hän; och döden kikar ur ögon': Döden – är yttersta målet, hvari vi samkas och ändas!

Detta är det melankoliska slutet af ett skaldeverk som föröfrigt, alltigenom, andas ett ej mindre gladt, än djupt allvar. Man kunde häri tycka sig finna en flägt af den sorgsenhet, som i flera berömda lärodikter, förr eller sednare, frambryter liksom genom en ovillkorlig öfverrumpling; alltifrån Hesiodi, der den genomtränger Skaldens hela verldsåsigt. Också förekommer hvarken hos Xenophon, eller hos Silius, någon antydning till denna skildring af Ålderdomen, med denna slut-hänvisning på Döden. Förträffligare målning af sitt ämne, än den förra, finnes troligtvis ej på något språk; dock får man dervid ej glömma sista Capitlet af Salomos Predikare, hvarifrån han, synbarligen, hämtat första anledningen. Skalden har med denna tafla velat säga: det dystra tillstånd, som här skildrats, förestår menniskan såsom åldrig, hurudan än hennes lefnad varit; betänke man då, huru olycksalig annalkningen till jordlifvets gräns måste kännas för den, som förspillt det i snöda lustars rus, för idel förgängliga och lumpna ändamål, med sitt Sjelf till afgud! Men det sorgliga häraf upplöses i den högre glädje, hvilken, såsom det helas *usus practicus*, skulle uppfylla hjelte-ynglingens själ, i den mån han med afgjord kärlek och oförtröttlig verksamhet beträdde Dygdens bana. Hade han icke nyss hört henne yttra:

Dygd står i manna-mod, sig låter af ingo förfära; Motgång, sorg, fejd, vatten- och elds-nöd, dunder och dödar, Aktar hon allt för lek: hon vinner, och segrar i döden . . . Ser du, min Hercule, nu den gudomliga Dygdenes höghet?

Någon ytterligare vink behöfves icke. Blom räknar bland felen, att Skalden låter Hercules blott afhöra de båda Gudinnornas tal, men icke bestämma sitt val emellan dem; hvilket således sker utanför poemet, eller öfverlemnas åt läsarens omdöme. Men just detta ville Stjernhjelm. Huru den grekiske Hercules valde, kan icke vara någon okändt, som har äfven blott den allmännaste mythiskt-historiska kunskapen om hjeltens

lynne och bedrifter. Men för Stjernhjelm var Hercules just, hvad Perses var för Hesiodus: nämligen – den i allegorisk figur för sig sjelf visade åhöraren eller läsaren; hvilken det allena tillkommer, att göra sitt val, och dermed praktiskt fullända poemets innehåll. Också skulle, omedelbart efter den nyss anförda målningen, någon bifogad underrättelse om det af Hercules fattade beslutet endast förekomma matt, och onödigt störa läsaren i den djupa besinning, hvari just denna afslutning är enkom egnad att fasthålla honom. Äfven den förste uppfinnaren, hos Xenophon, har icke brytt sig om ett slikt tillkännagifvande. Silius deremot tillägger, sedan Dygden upphört tala och försvunnit ur synkretsen, dessa bägge rader:

Men i ynglingens bröst, af den visliga varningen uppfyldt, Tändes kärlekens eld, till Dygden, som stått för hans ögon.

Läsaren må nu afgöra, hvad Stjernhjelms poem derigenom förlorat, att han icke afskref detta verspar, eller påfann ett annat dylikt

Här åligger oss, att framförallt visa den upphöjning i anda, språk och vers, hvarigenom Stjernhjelms sångmö väckte hos sin samtid en ljuft häpnande öfvertygelse om möjligheten af inhemsk skaldekonst. Derföre medgifver utrymmet ej, att öka dessa profstycken med något af de komiska drag och skilderier, dem han, äfven såsom undervisande, ej försmått använda. De utmärka sig i allmänhet genom naiv natursanning och mycken karakteristik (så t. ex. beskrifningen på Dryckesgillet, en den trognaste och lifligaste tids-bild); ehuru visst icke alltid utan att gifva skäl, åt en nyare smak, till en och annan obelåtenhet eller ouppfylld önskan. – Lätt kunde föröfrigt ådagaläggas, att detta skaldeverk är behäftadt med åtskilliga brister: några, kanske, redan i sjelfva conceptionen och compositionen; säkerligen dock ännu flera i utförandet. Så i ena, som andra fallet hade låtit sig göra med fördel, att sorgfälligare begagna de båda föregångarne, och det utan ringaste intrång på den svenska behandlingens sjelfständighet, Äfvenså hade större nytta kunnat dragas af allegoriens flerfaldigade personification. Denna är just Stjernhjelms egen uppfinning; och taflan af Fru Lustas sällskap, liksom af henne sjelf, till utseende, skick och uppträdande, är en af poemets mest lyckade delar. Men döttrarna och sonen, i stället för att stå bakom eller bredvid sin förföriska moder såsom sysslolösa figuranter, hade bort sjelfva i samtalet, hvar efter sitt lynne, deltaga. Nekom ej heller, att man vid det helas genomläsning understundom träffar på sträckor, der sedebuden, tänkespråken, satiren, förmaningen dels fallit ner till prosaisk yttring, dels med afsigt – eller af falsk smak (ofta jemväl af öfvermäktig lust för språk-rön) – gifvit sig ett uttryckssätt, hvari den eljest så ädelt antik-artade hållningen är bortglömd. Likafullt, och huru än den vittra kritikens fordringar må skärpas, kan denne ”Hercules”, ur behörig synpunkt betraktad, aldrig förlora sitt rättmätigt förvärfvade hedersrum.

II.

UR BALLETTEN: DEN FÅNGNE CUPIDO.

(Dansad Drottning Maria Eleonora till ära, på Stockholms slott den 1 Novemb. 1649.)

1.

Venus till sin Son.

Kan du besinna, hvad harm, min Son! den stolta Diana Månde bevisa så ditt, som mitt gudomliga välde? Skall man längre se till, och lid’ hin odrägliga smälek? Allt det å jorden bor, och allt hvad i luften och hafvet Kräller och kryper och har sin svang och simmande, måste Tillbedja vårt majestät. Vår spiras makt öfver alla Vyrkliga sig breder ut. Ja, Himmel och Helvete måste Lyd’ och luta för oss! Den mäktige Himla-

Regenten, Jupiter, i hvars hand gror ljungeld, dunder och åska: När min son sticker an sitt bloss, och börjar att hota, – Då måst' Jupiter hämma sin eld, sitt dunder, sin åska; När som han allvare ser, lägger han sin scepter och krona Min son å fot, och gör sig blidan i älskog och ödmjuk.

Än Neptun den hissjote, salt-sjö-skummig i skägget? Aldrig är han så vild bland storm och rasande böljor, Aldrig är han så vred, – när Amor täcks vinka med öga, Måste han sänka sin arm med sin tre-tandiga gaffel; Skummen vringar han då ur sitt skägg och saltet ur håren, Läpparna lämpar i lag, sin blida Salacia kysser; Lyktar så vreden, att han Salacia somnar i famnen.

Triton och all hans hjord, hans fenade-fjellota boskap, Delphin, tumlande marsvin, glittrande, slipprige skälar, Jemte de hvälfvande berg, de skubbiga, skilpota hvalar: Alla befinna de min sons eld, i de grundlösa djupen; Alla så brinna de, midt uti vattnet och kölden, af älskog.
. . . . Det hafver rönt den stridsamme Mars, så väl som all' andra Gudar, och ädla gudinnor. Men hon, den spotska Diana, Hon är allen, som lek gör af oss, vårt rike föraktar. Hon gör utaf vårt våld ett spott, ett kitslande löje;

Hvarföre du, min son, som en hurtigan hjelte bete dig! Tag dina vapen, ditt bloss, din båga, din' ängstande pilar, Se ditt ramm; törs du, så träd henne käck under ögon; Vill du, så statt uppå lur; se till, att du drabbar i bröstet; List och kraft vare dig lika god', att fälla din ovän!

2.

Den af Diana afväpnade, och sjelf i henne föräl- skade Cupido, till hennes beläte, som han låtit afmåla i sin skölds silfverfält.

Sköna, hjertans-tröstliga bild, mins ögons Enda lust och rosamma fägnad; du, som Väcker i mitt sinne så kyska, goda, Heliga tankar!

Jag bekänner mig hafva gjort ett lyckligt Byte. Eld och brand äro släckt' och slitna; Ära, dygd och blygd i mitt unga hjerta Plantad' i stället.

Klara sköld, och du! deruti jag finner Skrifven all min lycka: du äst mig kommen Af en kär, kjert-älskelig hand; den jag skall Vyrd' utan ända.

III.

UR BALLETTEN: PARNASSUS TRIUMPHANS.

(Dansad Drottning Christina "till ära och tjenst, uti högtförnäma Prinsars och Prinsessors, Herrars och Fruars bivist, i stora spel-salen på Stockholms slott, till en fröjdefull Nyårs- ingång", den 1 Jan. 1651).

1.

Orpheus, med luta i hand, sittande vid Eurydice i en båt, förd af Charon.

Si! hvad kan en söt musik förmå! Det, som ingen kan, kan hon begå!

Nu min själs-lust har jag frälst ur Plutons haft[39], Medelst blott min sång och lutas ljufva kraft.

Eurydice.

Ack ädla ljus! o lif! jag ser en önskad hamn; Men fruktar dock, jag dör igen i Orphei famn.

Charon.

Ditt spel, o Orpheus! och din Kärstas söta sång Har gjort mig vägen kort, som dock är mörk och lång.

2.

Sång af Kärleken, Freden och Dygden.

Efter en rasande storm, slagg, hagel och iliga hvirflar, Skiner oss solen igen; mörker och dimma gå bort. Den gullhårige Phoebus klar uppstiger i höjden, Ljuflig och uppenbar, glimmand' i gyllene vagn. Hafvet och brusande flod sig sakta; de berghöga böljor Lägga sitt ifriga ras, bullra nu icke som förr. Örlog, omenskliga krig, rof, brand, lands-ödande, fängslan, Jemmer och ynkelighet, gräslig' ohörliga mord, Nu äro nederlagd'; allt ondt, all fejd har en ända; Mars är i bojor satt; Fred håller örlog i band. Seger är i förbund med Fred: båda, krönta med ära; Fred hafver hämtat igen Dygd, som i elände var. Dygd var i landsflykt; trängd, förföljd, förjagad af kriget. Kärlek är funnen igen, frusen och illa beklädd. Denne låg, hel förglömd, uti köld; försmäktad af hunger; Nu är ock han uppqvickt, fägnad af all' i gemen. Ej, du högälskliga ro! huru ljuft, huru täckligit är, der Kärlek och Dygd och Fred hålla hvarandra i famn! O Svea Drottning! Dygdfulla, kärliga, frida Furstinna! Dig bära vi (näst Gud) tack, för hin önskade fred.

3.

En Siren eller Hafsfru, mellan två Dryader.

Hjertans lust! si hafvet, huru stilla Det ligger, som en glittrand' spegel, Så blankt, som silfver smält i degel;

Allt är blidt, och höres ingen villa. Marken står i flor och fullan grödna, Och skogen här sitt löf i fägring; På bergen, djuren ha sin lägring, Intill dess, att dagen synes rödna. Kyle vestvind saktlig börjar susa, Små fåglar leka, pittra, springa; Fru Näktergal man hörer klinga! Allt fröjdar sig; ty här bo Pax och Musa.

4.

De nio Muserna och de tre Gratierna, infarande i en försilfrad vagn, blomsterbeströdd, dragen af två Lejon, som köras af Amor.

Vårt rikes fromma Står nu i blomma, Bragt i högsta flor; Parnassi höjder, I lust och fröjder, Firas af vår chor.

Aganippes källa Begynner hälla Christalline-flod: Hon, som tillförne, Torr, ibland törne, Öfvergifven stod.

Den halft begrafne, Död-bleka Daphne, Har fått löf och lif: Hon gror, och grönskar; I Svea, önskar Hon sig sitt förblif.

De nakna Gratier, Amors Amasier, Löje, Skämt och Lek, Gå städs i dansar, Bekrönt' med kransar; Vet' af intet svek.

All sinnrik tunga Nu höres sjunga, På mångfaldigt vis, Christinæ dater; Ja, Turk och Tater[40] Bära Henne pris.

5.

Poesiens upprättare Homerus, Pindarus, Virgi- lius och Horatius.

Ehvar Parnassus grönskar, grönskas ock Poeter; Hvar Phoebus är, med Muser, är ock deras ätt. I Grekland man numer förgäf's Parnassum leter, Som finns i Svea-land, med allt sitt folk, försätt.

6.

Aurora och Muserna nedstigande från himmelen41, till den stora slut- balletten, "hvarunder hela Parnassen blifver glänsande, och upplyst i prakt och härlighet".

En purpur-liflig, fin Aurora Dig stiger upp, o Svea kär! Lycksalighetens horn hon bär, I följe med den blomstrand' Flora.

Den länge önskad', ofta spådde, Den första verldens Gyllne Tid, Dig yppas, Svea, ljuf och blid; Christinæ hand dig det förmådde.

Gustavi arm, Christinæ hand är Den Gud, igenom himmelsk kraft, Har gjort så stark och segerhaft 42, Att still't är örlog, krig och klander.

I landet blomstras pris och heder, Af allt, hvad som man lära må, Af allt, hvad mans-vett kan förstå, Af allsköns dygd och ädla seder.

Den Gud, som i vårt land så fogar, Att åkerman af ingo vet, Som annat är än rolighet, Att svärden smidts till rist och plogar;

Den regn och solsken har i händer, Och råder öfver Jupiter, Den Phoebi klarhets mästar' är: Vår brist i ymnighet han vänder.

Den samme Gud, han låte skina Sin' blida ögons nåde-sol, På Svea Drottnings rikes stol, Och fröjd' oss länge med Christina!

Eljest är denne *Parnassus Triumphans*, oaktadt sina vackra ställen, svagare än de öfriga, så till sammansättning som utförande. Utan tvifvel måste, bland Stjernhjelms compositioner af detta slag, företrädet tillerkännas "Den Fångne Cupido": i uppfinning, i dramatisk samlänkning och utveckling (så långt sådan här kan ingå); öfverhufvud i poetisk halt. Dernäst står Balletten "Freds-Afl", som dansades på Stockholms slott, till firande af Drottning Christinas födelsedag och den återvunna freden, den 8 Decemb. 1649. – Vid betraktandet af dessa Divertissementers mångskiftande versarter, – på svenska språket då ännu alldeles ovanliga, till en stor del ganska konstfulla, och till störsla delen antika, – vet man i sanning ej, hvad af de tvenne är mest beundransvärdt: färdigheten hos de uppförande "högtförnäma" Herrarne och Damerna, att vederbörligt recitera dem; eller färdigheten och tålamodet hos Stjernhjelm, att inöfva dem deri. Vi hafva, för vår tids läsare, med flit valt våra prof ur de enklaste, de till utseende och inrättning minst lärda. – I förbigående må påminnas, att hans behandling af den sapphiska versen visar, jemnförd med Kellgrens, Oxenstjernas och andres, huru öfverlägsen han var dem i prosodisk kunskap.

Stjernhjelm utgaf sina Balletter, enligt Drottningens önskan, äfven på Fransyska och Tyska. Dessa öfversättningar bära icke hans namn, och kalla sig icke öfversatta från Svenskan. Någon villrådighet, huruvida ej öfversättningarna äro just originalerna, och de svenska texterna deremot öfversättningar, borde likväl aldrig kunnat uppkomma. Öfverallt i de svenska Balletterna yttrar sig, på bestämdaste vis, det egentliga af Stjernhjelms skaldelynne och diktningssätt. Arckenholtz säger ock uttryckligen, att Stjernhjelm för Drottningens hoffester componerade Balletter på flera språk. Härtill kommer det nöje, hvarmed han, esomoftast, på sina titelblad gömde sig under diktade benämningar. Således har Parisaren Helie Poirier,

angifven såsom författare till *Vaincu de Diane*, existerat lika mycket och lika litet, som t. ex. Astgram Kannitmer, – den föregifne klagosångaren öfver den "hängde Astrild".

IV.

SILKES-MASKEN.

"Kling-dikt på Authoris Sinn-beläte (*Emblema*)".

Håll stilla, mitt förnuft! dig saktelig' besinna, Hvad detta vara må? Du ser här en figur, En usel naken kropp, en mask, ett kreatur Som ingen skapnad har; der intet är till finna

Som ögat lyster se. Men märk! här ligger inna Mer, än en tänka kan: en nyttig, ädel, pur, En sällsam, underlig, af Gud beredd natur; En mask, hvars spis är blad, hvars id är artigt spinna;

Hvars spånad silkes-tråd; hvars verk och väf är siden! Af blad gör han en skatt: till dess han, tom och mager, Invecklad in-dör i sin väf, och lifvet stäcker. Men si! En ny figur, med vingar prydd, med tiden Här kommer fram igen, uppqvickter, fin och fager; En liflig sol hans själ med kraft, en gång, uppväcker.

Man skönjer, att han formade sina Sonetter på det alexandrinska sätt, som bland de fransyska och tyska sonettisterne var öfligt. – Sin skämt-klagan öfver Astrild har han beledsagat med en tysk sonett; en sådan förekommer äfven i "de igenfunna Dygders Upptåg", jemte en tysk visa. Man ser af dem, att han ägde den dåvarande Tyskan fullkomligt i sin makt. Den sednare sonetten, – ett tal af Roms hjeltar till Drottning Christina, – skulle ej vanpryda ett rum bland sjelfve Flemmings.

V.

HEROISK FÄGNESÅNG PÅ DROTTNING CHRISTINAS FÖDELSEDAG[43]

Upp, upp, Aurora! kom! Hvar blifver du så länge? Jag menar, nu är tid, att man står upp af sänge. Lägg an din mantel röd; slå ut din' gyllne hår; Din' rosenkinder te; låt se din' ögon klar. Och du, som himlens höjd bepryder öfver alla, Du, qvicke Phosphorus, den vi på svenska kalla Den ljufve Morgonstjern! Hvar klifver du? stig opp! Stig opp: säg Phoebus an, att han sig till sitt lopp Som snarast färdig gör. J Timmar, Phoebi tärnor, Fort, spänner an; med vagn, med hästar fram! Och Stjernor, J, Nattens barn, gif' rum! – Se Phoebus, gyllend-klar, Nu hastar till sitt spann, är färdig, käck och snar.
. . . . Ja, kom, kör på! låt vidt de fagra strålar glimma; Din gyllen-glänsand' vagn, som skingrar tökn och dimma,

Låt rulla fort: bär oss en ljus och klaran dag; En dag, som allom är till fägnad och behag. Klif upp, o Phoebe, högt i himmels sal; låt skina Förutan moln och regn och snö, ditt ansigt fina! Gör anstand, och förbind den raske Aeolus, Att han instänger Nordan-gnall och Ostan-brus. Den ljufve Zephyrus, hall suse sött och sakta; Att luften, vattn och berg och dal må märk' och akta, Att denna dag är hög och helig Svea-män! Välan: J Svea-män, och så hvar unger sven, J rusten eder till: J gören eder färdig, Med hästar, spär[44] och svärd; ty denne dag är värdig, Att firas i all prakt, torner- och riddarspel, I vin och gästeri, förutan vank och fel. J Fruer och Jungfrur skön', i guld och gyllenstycke, Med reverents gån fram i högtids skrud och smycke! Beviser eder fröjd med ljufligt tal och sång, Med visor, dans och lek, och allsköns äre-prång. Och si! hvar Nyinpha snäll, hvar herde och herdinna, I marken, tända bloss, och låta fröjd-eld brinna. På bygden höres

rop, och skrik och skri af fröjd; Af glädje höres drön och dön, allt upp i höjd: Säckpipor, trummor, harpor, lurar, nyckelgigor, Allt bland hvart annat: kärngar, drängar, bönder, pigor, De dricka, dansa, flyga, flänga, glamma, gny; De qväda, le, och gantas vid, i hvarjan by. I städer ock, så väl som slott och faste borger, Der höres ock, dess Gud ske lof, af inga sorger: Fioler, dulcian, och storta45, symphoni, Pandurer, och regal, och lutor, klinga fri'. En ljuf vocal-mnsik, basuner och cornetter 46, De gå i fullan svang bland pukor och trompetter. Si! Allt gläds öfverallt. Vårt hjerta, mun och ljud Dig tacka gladelig, allsvåldand' Herre Gud: Att Du, vårt fädern'sland till stöd och uppehälle, Har tillsatt och upphöjt, uti sin Faders ställe, Det enda hjelte-blod; en öfverblifven qvist Utaf Hin Stores (ack! den Svea hafver mist!) Hin store Gustafs stam. Gustaf! den verlden kände,

Bar undran åt, och rädsl, och vyrdning till sin ände. Nu, Herre! Du, som i Din arms Kraft, underlig', Beskyddat har vårt land, vår stat: vi bedje Dig, Du värdes än Ditt folk beskärma! Och regera Vår Drottning mild, allt med Din Ande god! Förmera I Hennes ädla själ all kunglig kraft och dygd, Till Hennes pris och lof; till fiend's hån och blygd; Men oss, Din' fosterfår, Ditt helga folk, Din kyrka, Till trygghet, värn och tröst; till frid, försvar och styrka! Ack Gud! att jag mång' år må sjunga, denna dag, Min Drottnings lof: vårt land till fröjd; Dig till behag!

Detta stycke synes vara den tidigast utgifna af de skalde-skrifter, dem Stjernhjelm ville vidkännas. Han fann då ännu nödigt (hvad han sedan ej bekymrade sig om), att på baksidan af dess titelblad meddela en "uttydning uppå de poetiska ord" (vill här säga: mythologiska namn), "som i detta verket brukas": Aurora, Morgonrodnan; Phoebus, Solen; Minerva, Vishetens gudinna; Venus, Skönhetens; Charites, "tre Täcklighetens gudinnor"; o. s. v. Gafs denna undervisning åt de "högtförnäma?" Eller åt hvad man i våra dagar kallar den "stora" allmänheten? Det sednare är troligast. Man påminnes deraf, mellertid, om bägges obekantskap med vissa andra dylika namn (t. ex. Aphrodite, Ares, Artemis, Demeter m. fl.), när, öfver halftannat århundrade efteråt, den Nya Skolan uppträdde.

VI.

BRÖLLOPS-BESVÄRS IHUGKOMMELSE.

Hammarsköld har i sin upplaga intagit två större stycken, bägge satiriska: det ena kalladt "Tidens Seder", det andra "Bröllopps-Besvärs Ihugkommelse".

Det förra, tillförne otryckt, har icke förut varit Stjernhjelm tillkändt; annorlunda, än att det finnes tecknadt med hans namn i den å Linköpings Bibliothek förvarade Rolandska Handskrift-samlingen. Det borde ej heller kunna honom tillkännas. Redan den omständighet gör saken misstänkt, att det, i sådan längd, är författadt på rimmade Hexametrer. Väl förekomma dylika, någongång, äfven hos Stjernhjelm. Så talar Mars, i andra "cortin-öppningen" af *Parnassus Triumphans;*

Fastaste borgar, beväpnade slott, land, städer och åker, Folk och fä, gods, penningar, hus, och allt det jag råker, Måste gå kull, uti eld och mull; allt måste förödas; Allt, hvad ock lif har och anda, det måste på jordene dödas, Hvar jag och mine gå fram. Mord, brand, rof, fängelse, pina, Kedjor och band, samt jemmer och gråt äro rätterna mina.

Den tredje af dessa verser framter till och med detta anbringande af rim inuti versen, hvilket sedermera, en lång tid framåt, blef så omtyckt; Runius, och hans allmänhet, voro alldeles förtjusta deri. Sjelfve "Hercules" har några inuti-rimmade hexametrer, – såsom då der säges, att Flättjans drägt var

Ringad och slingad i kors, med fransar i lyckor och nyckor;

men blott högst sällan, och med bortkastande af slutrimmen. Det enda undantag der, som förenar bådadera, är följande verspar:

Hel i dag och sund; frisk, lustig, fager, och röder; Morgon kaller i mund, stock-stelnad-styfver, och döder.

Ögonskenligt är dock, att Stjernhjelm vid sådana tillfällen hängaf sig åt en lekande nyck, hvars förlustelse han ansåg tillåtlig i smått, men ingalunda berättigad till vidare utsträckning. Att han vid rim i hexametrer fästade ett blott komiskt begrepp, skönjes ytterligare af hans sätt att använda några sådana i den skildring af ”Bröllopps-Besvären”, hvarom strax kommer att talas. Icke dessmindre togo sednare versmakare, med största allvar och id, hans ögonblicks-lekar till mönster för långa qväden; så att den äkta hexametern blef omsider alldeles undanträngd af denna halft antika, halft moderna af-art. Smaken för densamma bibehöll sig länge, och ända nedom Dalins tid. Men det var egentligen under sednare hälften af tidehvarfvet från Stjernhjelm till Dalin, som Hexameter-rimmandet var gängse och älskadt: och icke blott af Rimmare; ty man har, i denna form, den rättvist berömda Dedicationen till Gud af Spegels ”Guds Verk och Hvila”, äfvensom en och annan rätt vacker sång af Frese. Härtill kommer allt det omisskännligt nyare, som ifrågavarande stycke, noga betraktadt, förråder i språk, i ton, i hänsyftningar på förhållanden och seder, i användandet af termen ”Pietist”, med mera. Alltsammans preglar det till ett alster af någon, som lefvat ungefär i Freses tid, eller i tiden af Dalins ungdom, och som lyckligt nog försökt sig i ett maner, numera blifvet ett slags *commune bonum*, men dock bibehållande månget af de förebildliga Stjernhjelmska dragen. Vi voro derom öfvertygade47, långt innan vi blefvo varse, vid ett bläddrande i äldre upplagan af Dalins ”Vitterhets-Arbeten”, att det första poemet i dess tredje band är just detta stycke; fastän der infördt under öfverskrift ”Nya Tiden i Sverige”, och förkortadt till hälften af det Hammarsköldska exemplarets innehåll. Den aftryckta delen, här och der betydligt sammandragen och ändrad, lyktar dock just vid det ställe, der hos Hammarsköld den skarpa philippiken mot ovärdiga Prester begynner. Denna omständighet har undfallit både Hammarsköld och Sondén. Äfvenså har varit dem obekant, att i Höppenerska Samlingen, förvarad å Kongl. Bibliotheket i Stockholm, finnes den sednare hälften, eller utfallet mot Presterne, såsom ett särskildt helt, kalladt ”Preste-Rim af Landtmätaren Kruse 1738”; med anmärkning, att man hade ”tagit denna skrift för ett foster af Argus”, och att den gifvit anledning till mycken förtörnelse. Oss förekommer sannolikt, att Dalin, om än icke skrifvit det hela, dock på något vis haft sin hand med i spelet. Att en del deraf inkom i första Dalinska upplagan, bevisar åtminstone, att denna upplagas utgifvare, som var Dalins egen halfbror, ansåg det vara författadt af honom, och troligen hade funnit det bland hans öfriga handskrifter; men velat frånskilja den anstötliga prest-målningen; der tidens protestantiska presterskap skildras ungefär alldeles så, som det sjelft plägade skildra det katholska. Ur den nya och mera vårdade upplaga, som utgafs af smakläraren Rudin, blef hela stycket rentaf uteslutet: förmodligen dock ej af nit för den goda smaken, – emedan ett annat i samma maner (Fabeln ”Ängen”) der upptagits48; utan derföre, att Rudin antingen betviflade dess äkthet, eller icke ville ånyo väcka Presteståndets vrede.

Ganska Stjernhjelmisk deremot, både i form och andra egenskaper, är den sednare af dessa båda satirdikter: hvilken, genom sättet af sin afslutning, tillkännagifver sig varit ett Bröllopps-qväde. Äfven detta stycke fanns endast otryckt, innan det af Hammarsköld utgafs: men det har alltifrån äldre tider varit skattadt för ett verk af Stjernhjelm; är såsom sådant af hans biographer angifvet, och under hans namn i Palmsköldska Samlingen infördt. Det enda, som här kunde väcka någon betänklighet, vore, att dictionen, som i hans öfriga skaldedikter vanligtvis har stark böjelse för en viss lärd och ej sällan till konstleri drifven utarbetning, här möter oss i en husmansdrägt, stundom till och med alltför ledig. Syskontycket af ”Hercules”, ur hvilken ock uttryck, ja halfva verser flerstädes här anträffas, är mellertid så afgjordt, att det omöjligen kan öfverhalkas. Synbart är, att Skalden, längre framskriden i ålder och likväl oförminskadt liflig, här velat slå sig lös eller låta sig gå; man tycker sig märka, att han diktat, och för sina förtrognaste uppläst, detta Epithalamium – i nattråck. Det skildrar, mestadels med öfvervigt af en komisk ton, de mångfaldiga bryderier och vedermödor, som dels föregå, dels efterfölja hvarje giftermåls-förbund; dock så, att sakens ljusa sida tillsist göres

gällande. Stjernhjelm har roat sig att här fullständigt utmåla, än med komisk sanning, än med komisk öfverdrift, hvad redan Hesiodus erinrar om äfventyren af qvinno-umgänge och äktenskap. Han har gjort det med särdeles godt lynne; och ville man säga, att ”Hercules” är hans didaktiska Iliad, så kunde man kalla dessa ”Bröllopps-Besvär” hans didaktiska Odyssée, som i vissa fall supplerat den förra. I sitt hela är det – om det än vunne på att vara kortare – ett muntert underhållande, och äfven såsom tids-bild interesserande stycke. Man får ej stöta sig på ett och annat drag, som öfverskrider hvad vi nu anse passande att säga och läsa. Begynnelsen, en behaglig tafla öfver den svenska ung-sommaren, må här få en plats.

Phoebus, han har sin vagn, med de guldglimmande piggar Samt eldsprutande, svårt regerliga, drakota fåglar, Vändt; med tygeln i krok, från Barbrer och torkade Blåmän, Mot de mätliga 49 land, och sist till Nordiska näset;

Och far nu så märkliga fort, uppvärmer och aflar, Med sitt ljufliga ljus samt allting skådande strålar, Hvad på jordene finns, uti lundarne, luften och hafvet. Flora bepryder igen med rosor och artiga blommor: Nu man ser narcisserna små samt späda violer Bryta sig upp bland snön, mot den lifgifvande solen; Primula Veris är här; tulipaner af hundrade färgor. Trädgårdsmästaren har nu ställt sina snören i vinklar, Mäter, i rutor och artiga kast, labyrinter och kringgång. Nu man ser, uti ljufligit ljus, den svarte fasanen; Tereus ock, vid djupa moras, höres klagande qvittra. Nu befinnes igen Philomela, den sorgsna, vid älfven, Och talar om sin nöd med stapplande, qvidande tunga. Nu tillika man ser, vid böljorna, uti det tysta, Flyga och svinga sig om, den fast mångtaliga Progne, Med sin vanliga konst, högt upp, sitt näste befästa. Nu man ser skogsdufvorna blå, Semiramidis ammor, Stararne flyga i flock, bofinken, sparfvar och änder, Näktergalarne små, steglitsor, hämplingar, amstar, Sjunga och qvittra med art uti mång’ tusende stämmor. Nu hörs ljudande klang af rördrom uti morasen; Storkarne komma nu fram; långnäbbota, kacklande vildgäss; Nu synas ock igen Palamedis vakande tranor Para sig hop. Så ock alla de djur, som vistas i skogen: Hjortar och hind, samt elgar och rå, snällfotade harar, Springa med storan lust uti de grönknoppade lundar. Hvar tager sin till sig: och vilja nu börja sig alstra. Hvad Neptunus han har uti de kringlöpande strömmar, Hvad uti sjöar och haf finns, hvad uti älfvena spelar, I den ljufliga sol så väl som den ljufliga skugga, Allt, hvad beherrskas utaf den blå-sjötvingande Thetis, Rörs i sitt innersta lif till lust, upptändes af älskog. Summan är det: allting bestrider den lille Cupido, Men ej djuren allen, utan också djurenas herre, Menniskan, gör han ock nu till lust fastmera benägen. Så den rike, som har med guld uppfyllda schatuller, Gånger i dans hos de guldglänsande, dyra Madamer, Fri för korg och sorg; ty gullet kafvar allt under. Ja, den fattige smyger ock in, – dock sällan hos höga, – Men sin like han söker igen, och sig fröjdar i löndom. Frisker och ung går med uti dans, när strängarna klinga; Gammal och grå, som sitter i vrå, ler, lurar och tiger,

När han minst vet utaf, står pilten med gyldene vingar, Läggande an, med list uppvärmande kallaste gubben. Salomon i sin konst, fast högre än Konungar alla, Var utaf kärlek full, både tusende hustrur och frillor. Var icke Phoebus lärd på spel, på verser och örter? Blef dock tänder i eld till den högfärdiga Daphne! Paris för Helena brann, och Acis för skön Galathea. Ville ej ock den enögde best, *Polyphemus in antro*, Gerna deran? kröp ut, och låg uppå backen i solen? Stundom med sång och dikt han ville Jungfruna blidka, Stundom med skryt och skräpp, som mången det ännu för sed har; Var han än stor och lång, honom tvingade lille Cupido. Gammal och ung, rik, fattig, skön, lekt50, lärder och olärd, Stark och svag, hög, låg, allting som finnes i verlden, Tyr sig ihop; magnet och stål, räf, stickor och halmstrå: Att man görligen ser, huru Gud den ädla Naturen Underlig’ har beredt, beprydt och med kärleken itändt.

Beskrifningen på en Hustru, sådan hon bör vara, lyder så;

Är en tröst uti nöd, en borg i sorger och ångest, Hustrun det är; en ära och mannens ädlaste krona. Väl är den, en sådana får, som Gudi behagar! Hon är sedig och from, frisk, lättlynt, mannenom trogen, Ståndar ej vid hvar knut och den förbigående lastar, Men blifver i sitt hus och gör hvad i husena tarfvas. Faller ock tiden lång, läs hon i den heliga Bibel. Kommer ock en med mannenom hem, när mannen är lustig, Ser hon ej

surt uppå den, häfver ut sin ondska på gästen, Hamrar och ramlar i vrå, att fat och tallrikar hoppa; Utan är hurtig och from, och gör allt hvad mannen behagar. Sådan en hustru är mansens hjelp; Guds dyrbara gåfva! . . . . Hon är ju lik en bärande qvist af sötaste drufvor, Fattar om mannen, som stöd, och höjes af honom i luften. Ty äro de berömmelse värd', böra prisas af allom, Som i det högt beprisliga stånd sig tänka begifva, Och med ljufligit mod hvarannan till äkta begära.

Slutligen vänder Skalden sig till sjelfva Brudparet, med denna tillämpning:

Som oupplöselig ring, deruti finns allsingen ända, Så skall kärleken Er vara stark, oändlig i döden. Bruden är ock beprydd med krono och renaste perlor, Allsköns finaste guld, diamanter och dyra rubiner: Sådant tecknar en ren och Gudi behagelig lefnad. Guldet ej minskas i eld; Guld är ock helande läkdom: Så skall kärleken Er ej mörkna, ej minskas i motgång; När den ena befinns vara sorgfull, klämder i hjertat, Skall den andra då strax sin kärleks guld låta blänka. Smycket är ock god märkelse nog, samt kedjor och armband; Kedjor och armband länkas ihop samt lämpas i leder; Så skall kärleken Er uti leder lämpas i ordning, Och, som pansare-band, ett godt ord följa det andra. Kronan är urminnes häfd, hos brudena funnen af ålder: Ty man förr med rosor och ax plägat bruden bekröna, Dermed ymnoghet all, långt lif, god helsa beteckna. Förr gafs kronan ock ut åt krigsmän och stridbare hjeltar, De der frejd hade vunnit i strid eller ock i belägring: Bruden har ock, med segrande hand, i stridene dämpat Mer, än beväpnade män: de många begärelsens andar, Som med listiga skott bekämpa väl ofta vår ungdom; Och är derföre den, som bär sin krona med äran, Värd god lycka och hvars mans pris samt hugnelig trefnad, Jag vill sådana dygd fullgerna beprisa, berömma, Och med detta beslut Er önska så länge må väl gå, Till dess villande hjort som en örn i luftene flyger Och utur hafvet igen sig gjuta de brusande strömmar. . . . . Svinger härom med kannor och krus, högtärade Gäster! Jungfrur, ställer Er an! Musikanter, brommer på spelen!

Det är troligt, att han diktat detta brölloppsqväde under sina sista lefnadsår, sedan *Musæ Suethizantes* redan voro utgifna. Märkligt är, att versens behandling här mera närmar sig till vårt begrepp om correct hexameter-byggnad. Likaså, att åldrade eller nydanade ord, jemte ovanliga ordböjningar och ordställningar, här blifvit undvikna. Månne af beqvämlighet? eller af uppsåt, emedan Skalden hade ställt sig på alldags-lifvets grund och botten? Det vissa är, att maken till brudskrift kan, intill Dalins tid, under ett af slikt kram öfverlastadt århundrade ej uppvisas.

I valet af profstycken ha vi gifvit företrädet åt sådana, som, genom sina formers enkelhet och lätta fattlighet, lifligast afspegla både Skaldens sinnesstämning och Christina-hofvets glädtiga lynne. Det vore ej svårt, att betydligt öka deras antal; och ej heller, att framdraga andra, som skulle bjertare, än här skett, ådagalägga, huru långt äfven han var ifrån att kunna afkläda sig all bismak af sin samtids osmak. Bevisadt är mellertid, hvad oss närmast låg om hjertat: att Stjernhjelm ägde verklig Skalde-kallelse; att den grad, som han uppnådde i dess gåfvors utveckling, är en aktningsvärd; och att han således med rätta behåller sitt rum af fader till Sveriges skalde-konst.

De finnas nämligen, som påstå, att han fördes till sitt skaldskap, mindre af någon i hans inre ursprunglig nödvandighet, än af en patriotisk bevekelse, hvaråt han öfverlät sig, icke utan ett visst mått af talent, men i grunden dock af en reflecterande afsigt. Han var – säga de – i allmänhet ett klyftigt, qvickt och fyndigt hufvud, som med sitt öfriga lärdoms-förråd äfven förenade en grundlig kännedom af både det gamla och det nyare Europas vitterhet, samt dertill större förmåga, än någon af sina samtida, att begagna denna kunskap vid poetiskt-philologiska rön med sitt eget modersmål. Derföre, alldeles liksom han öfverhufvud med sinnrikhet och framgång försökte sig i nästan hvarje på den tiden förevarande art af forskning och

skriftställeri, fattade han omsider det beslut, att äfven i Vitterheten förvärfva åt sitt segerkrönta fädernesland äran af en egen litteratur, som redan vid sitt första uppträdande skulle uthärda täflan med de högst-bildade europeiska folkens; och han lyckades deri – ungefär lika långt, som han lyckades i allt annat. Vi neka ej, att detta påstående har ett sken af sanning. De, som göra det, åberopa jemväl den sena (nämligen åtminstone fyrtio-åriga) ålder, i hvilken Stjernhjelm först grep till skaldelyran. Han vore på det viset ett slags svenskt motstycke till Alfieri, som först i sin sednare mannaålder började idka poesi, och författa tragedier; om det än af enhvar, som vet att Alfieri härmed egentligen ville blott väcka sina landsmän till storsinnade moraliska och politiska tänkesätt, i alla fall måste medgifvas, att Stjernhjelms uppsåt var ett mera rent ästhetiskt, eller mera åsyftade vitterheten såsom vitterhet. Men den sist andragna omständigheten bevisar ej mycket; – om den ens bevisar något. Själens ungdom har, hos så månget snille, ådagalagt sitt oberoende af kroppens. Rousseau diktade sin känsloglödande roman, *La Nouvelle Heloise*, mellan sitt fyrtionde och femtionde lefnads-år; Gluck började framträda med sina mästarverk först omkring sitt femtionde, och skref sin eldigaste opera – efter sitt sextionde. Dessutom; hvem vet, hvad och huru mycket Stjernhjelm kan hafva tidigare skrifvit, som han ej funnit värdt offentlighet, eller ock ej värdt att sedermera, såsom blifven ett hylladt skaldemönster, vidkännas? Det är ingalunda osannolikt, att flere af de anonyma qväden, som ännu finnas qvar från tiden af tretti-åra krigets början, äro diktade af honom, i hans yngre dagar. Så t. ex. den visa, som, under öfverskrift ”Balen”, träffas i den svenska fornsångs-samlingen Nordmansharpan51. När man jemnför den derstädes gifna målningen af dåtidens fröjde-seder och sällskaps-förlustelser, med den, som förekommer i den nyss anförda ”Heroiska Fägnesången”, så frestas man snart till den gissning, att det är Stjernhjelm, som helsar åhöraren eller läsaren i detta qvädes slut-stropher:

Vill någon fråga om denna lilla dikt? Hvad hon betyder, det är direct: Af en ung Student hon qvädin är, Hvart rättskaffens hjerta skänkt och förär’d.

Härmed *valete*, ungersvenner all’, Jungfrur och mör till ett stort tal! När J sjungen denna ljufliga sång, Dricker min skål, önsker mig god’ nätter mång!

(Hvarvid ock dessutom, huru han ännu på äldre dagar stundom slog sig lös, kan efterses i hans politiska *Discursus Astro-Poeticus mixtus et comicus*52; der, bland de första verserna, en Satyrus från Skåne svarar den till krig uppmanande Mercurius:

Som Gud vill, Bror lill! *non est locus aptior ullus*, *Armorum satis est;* en bonde går ock uti fältet. Bössor har ock hvar man; *quid restat? nihil, nisi* matsäck).

Hvad åter beträffar, att han skall – jemnt upp – hafva lika mycket lyckats i sina poetiska försök, som i sina andra auctorliga, och således ej med bestämdt intyg af en afgjordare natur-kallelse till Poet, än till Språkforskare, Historicus, Jurist, Philosoph och Mathematicus:

så är detta ett påstående, hvars besvarande förutsätter en fullständig samling af alla Stjernhjelms skrifter (der äfven samtliga Manuscripterna vore tryckta), och tillika en fullständig kännedom så af bemälta kunskaps-arter, som af deras dåvarande europeiska skick. Det svar, som under denna dubbla fullständighets afbidan kan gifvas, är dock lätt gifvet. Skulle icke vara nog, att påminna om det fragmentariska skick, hvari han lemnade och öfvergaf nästan alla slika öfriga bemödanden? Eller derom, att mot de stora bristfälligheter, som i etymologisk, i historisk, i juridisk, i philosophisk, i mathematisk måtto hos honom uppdagats och än vidare kunna uppdagas, icke några på långt när jemnvigtiga förete sig inom hans skaldekonst?

Å vår sida tillstå vi beredvilligt: det hände icke blott – och af ganska naturliga skäl – hans samtidingar, äfvensom hans närmaste efterverld, att för högt uppskatta hans skaldesnille; detsamma har äfven händt Hammarsköld, – och af tvifvelsutan mindre giltiga orsaker. Den i hans upplaga på sidd. 48–54 gifna (och sedan på flera ställen vidare utförda) karakteristiken öfver Stjernhjelms Poesi, är något alltför enthusiastisk.

Äfven den mera modererade, som befinnes i hans ”Historiskt-Kritiska Anteckningar om Svenska Vitterheten”, går ännu i ett och annat väl långt. Såsom t. ex. då der försäkras (med anledning af en monolog i balletten ”Den fångne Cupido”), att Shakspeare ”skulle funnit en mäktig medtäflare i Stjernhjelm”, om denne hade företagit sig att dikta egentliga Dramer. I märkvärdig motsägelse härtill, finner man, ett par sidor förut, sjelfve Hammarsköld antaga: ”det är troligt, att hans philologiska interesse egentligen dref honom till hans första poetiska försök”. Då dervid omnämnes det föregifvande af Paschius, att Stjernhjelm ”eldats till sina metriska bemödanden för att dymedelst ådagalägga Svenska språkets förvandtskap med det Grekiska och Romerska, emedan det kunde tillegna sig dessas versformer”; bifogar Hammarsköld för sin räkning, att skälet bör snarare sökas ”i hans fosterländska ifver att bilda en äkta Svensk Verskonst och regelbinda språket genom en bestämd, på säkra grunder hvilande Metrik” (således ändock ingen rent poetisk bevekelsegrund!). Motsägelsen kan blott på ett sätt häfvas: nämligen så, att Stjernhjelm först i anledning af detta patriotiskt-philologiska syfte kom till upptäckt af sitt eget verkliga skalde-anlag, och dymedelst, ungefär lik Saul, som utgick att söka en åsninna och fann ett konungarike, enligt Hammarskölds föreställning var utgången att söka en svensk prosodi, men råkade finna en svensk poesi tillika. Hvad eljest den nyss anmärkta öfverdrifna uppskattningen angår, så framkallades den, såsom en – till en början nyttig – reaction, genom den obilliga nedskattning, hvilken vid Hammarskölds uppträdande var gängse. Också vore ej så mycket klandervärdt, att han för högt upplyftat Stjernhjelm; i fall han ej dervid tillika, hänförd af samma oppositions- och reactions-lust i tadel som i beröm, för djupt nedsatt Dalin. I harmen öfver dem, som gjort Stjernhjelm till en obetydlighet mot Dalin, gjorde han nu Dalin till en obetydlighet mot Stjernhjelm. Men ingen, som är i stånd till noggrannt och fördomsfritt betraktande, bör kunna neka, att Dalin var, i förhållande till sitt tidehvarf, en alldeles lika storhet, som Stjernhjelm var i förhållande till sitt. Öfverträffade den nyssnämnde i vissa egenskaper, så öfverträffade Dalin i andra. En sats, hvars giltighet hvarje opartisk jemnförelse skall intyga.

Den, som skrifver detta, är just ingen vän af medelvägar; och ej heller, så vidt honom veterligt är, derföre känd eller beskylld. Men visserligen händer ofta nog, att medelvägen är den, som bör väljas. Så äfven i frågan om Stjernhjelms skalde-förträfflighet. Vore han en skald af första eller högsta ordningen: då skulle hans alster uppenbara en djupare och rikare fantasi; då vore, sannolikt, antingen deras antal större, eller ock hade han gifvit sin bildningsgåfva utrymme i compositioner af än större art; då skulle i hans ”Hercules” den gnomiska betraktelsen ej så ofta lemna den målande bildligheten och den episka stylen ur sigte; då hade det philologiska och prosodiska experimenterandet, som onekligt är en af de Stjernhjelmska poemernas hufvudegenskaper, spelat en mindre starkt framstickande rol; då skulle en viss innerligare lyrisk värma och skärhet vara i dessa poemer mindre sällspord; då hade ock frändskapen med den inhemska gamla Folkvisan ej kunnat förträngas och öfvertäckas af den akademiska grund, hvarpå han, omedelbart uppfostrad af Grekland och Rom, ansåg Svenska Vitterhetens tempel böra uppföras. Å andra sidan: vore Stjernhjelm intet annat, än en lärd versmakare af patriotism, en med viss fyndighet, eller till och med talent, utrustad anställare af språk-rön och meter-rön: huru kunde då hafva inträffat, att dessa poemer ändock, till större delen, innehålla och uttrycka så mycken verklig poesi? huru hade han då, delad, som han var, både mellan mångfaldiga vetenskapliga forskningar och mångfaldiga af Staten ålagda värf, kunnat ända till sin lefnads slut fortfara att idka Poesi, såsom sin käraste sysselsättning? huru hade då hans ”Hercules”, i trots deraf, att undervisningen stundom framstår nog naken och till och med trivial, mäktat ändock, för det mesta, så lyckligt bibehålla den antik-artade tonen? och hans Balletter, hvarifrån hade då de undfått sitt rörliga, sitt mångstämmiga och mångfärgade lif? eller skulle detta, i så mycken uppfinning, klang och prakt, vara framfödt endast ur – en lärd öfverläggning? Än flera dylika frågor kunde göras. I en ställning eller under tidsförhållanden, der i Språk och Vitterhet allt var att skapa och försöka, måste sjelfnödvändigt en viss philologisk och prosodisk syftning, på ett utmärkande sätt, ingå i det hela af hans skaldskap. Sådant synes oss lika naturligt, som att härigenom ej sällan skulle uppkomma ett skaplynne af något som gjordes just för sjelfva rönets skull, ett tycke af något jägtande efter påhitt i ord, böjningar och versformer, en lutning till

archaistisk affectation. Långt ifrån att man bör häröfver yttra missnöje, förtjenar det fastmer vår beundran, att, bland oräkneligheten af slika rön, ändock de flesta måste erkännas för lyckade. Dessutom innebär det ingalunda någonting motstridigt till hvad vi sagt om den inre verkligheten af hans poetiska kallelse, att han, måhända, kom till fullt medvetande derom först genom tanken: Hvem vet, om ej svenska folklynnet och svenska språket äro lika egnade för Skaldekonst, som de Grekers och Romares? och hvem vet, om ej jag kunde gifva någon vägledning dertill?

Stjernhjelm såsom Enskild.

Och härmed taga vi afsked från den ärevördige Stjernhjelm. Hans grundfel var, att med brinnande ifver börja mycket, hvilket han ej ägde ihärdighet att fullborda. Men äfven deruti finna vi honom bottensvensk. Jemväl hos honom yppar sig den besynnerliga motsats, hvilken i vår Nord är inom en och samma personlighet så vanlig: motsatsen mellan ett verkligt snilles eld, och en med lättsinne blandad maklighet eller liknöjdhet. Den månglust för mångslöjd, det förslagsmakeri, den nyckfulla otålighet, som vidlåda det svenska kynnet, beherrskade sjelfva denna stora själ alllför mycket. Härtill kom en dryg andel af den allmänna segerdruckenhet, hvari man tyckte sig ej böra våga mindre med pennan, än med svärdet. Alltsammans dref till ständig omvexling af företag. Hans vänner hörde honom, i flera utlåtelser, oförtäckt yttra sitt begär och hopp, att genom sina skrifter lefva hos efterverlden i kärt minne. Till Secreteraren Cantersten, som frågade honom om vinsten af hans idkeliga studerande och skrifvande, svarade han: ”när jag engång dött, lära många finnas, som tala om mig och hålla i lof mina skrifter”. – ”Då har ni intet gagn deraf, inföll Cantersten 53. – ”Så ser ni saken”, genmälte Stjernhjelm; ”men min lust är, att veta mitt namn hågkommet i berömmelse, sedan jag ej mera är till”. – Och likväl – huru bekymmerslös han esomoftast var om dessa skrifter, synes bäst af hans svar till boktryckaren Wankijf, med hvilken han öfverenskommit om tryckningen af sin afhandling *Baculus Carolinus*, der han ville meddela en af sina vigtigaste vetenskapliga upptäckter. Han hade lemnat manuscript till första begynnelsen. Men då en sättaregosse, för att erhålla mer, infann sig vid ett tillfälle, då han i några besökande vänners lag var särdeles upprymd, ropade han till gossen förtretad: ”Helsa du Wankijf och fråga honom, om jag skall sitta och pina ut ögonen på mig för hans skull?” Med detta besked fick gossen gå; något vidare manuscript blef aldrig öfverlemnadt; – och ”Carls- Stafven” hvilar, i likhet med sina flesta syskon, ännu gömd bland massan af hans handskrifter. Sannt är, att man, i dylik belägenhet, ofta frestas till samma helsning. Men vill man utgifva böcker, så gör man klokt i att affärda sättaren på annat vis.

Hvad härvid i ej ringa mån länder till ursäkt, är hans nästan oafbrutna kringkastning mellan skiftande öden och ämbets-befattningar. De sednares sällsamma mångfald, och till en del olikartighet, intygar, att de Styrande ansågo honom till nästan allting lika skicklig. Född i Dalarne54 1598, såsom son af en Bergsman, hvars förfäder varit adeliga, gjorde han sig tidigt bemärkt genom snillegåfvor och kunskaper, samt ägde jemväl, en tid, sin Konungs (Gustaf Adolfs) fordne informator Buræus till handledare. Hemkommen från resor i Tyskland, Holland, England, Frankrike, ja Italien, gjordes han 1625 till Lector i Moralen vid det nyss inrättade Gymnasiet i Vesterås, och kort derefter vid Stockholms Gymnasium Illustre. Derifrån förflyttades han 1630 såsom Assessor till Dorpts Hofrätt; under hvilken tjenst han 1631 adlades med namnet Stjernhjelm, genom ett i fältlägret vid Werben utfärdadt sköldebref, samt förlänades med tvenne lifländska gods, Stjernlund och Vasula. Dittills hade han, med ett från förfäderne återupptaget namn, kallat sig Lilje. Anledningen, att gifva honom det nya namnet i stället för att blott ny-adla det förra, säges Konungen hämtat af den underrättelse, att Stjernhjelm hade i sin barndom, vid en resa öfver sjön Runn i en stjernklar vinternatt, svarat sin fader, som frågat honom hvarifrån Stjernorna komma: ”Himmelen är idel ljus, och Gud vandrar deruppe af och an i himlasalen; men som han är en ganska stark man, så stöter han ibland, med doppskon af sin käpp, hål på dess golf; ljuset innanför lyser då igenom, och det kalla vi Stjernor”. Mellertid

sysselsatte man honom flinkt med jordens angelägenheter; och några år efter den plötsliga förvandlingen från Gymnasii-Lector till Hofrätts-Assessor, blef han (1639) Landtråd i Lifland; hvarvid han tillika tjenstgjorde såsom Revisions-Commissarius och medlem af Dorpts Öfver-Consistorium. Hemkallad 1642 till Ledamot af den Commission, som förordnades att öfverse och förbättra Sveriges Lag-verk, utnämndes han 1648 till Vice President i Dorpts Hofrätt; men befalldes ändock, att en tid framåt qvarstanna i Stockholm såsom Riks- Antiqvarius och Archivets Förman; med uppdrag derjemte, att vid främmande Gesandters emottagande förrätta ämbetet af Hof-Canceller. Förjagad från Lifland 1656 af de plötsligt inbrytande Ryssarne, som sköflade och brände hans gods, och sedan han vid öfverfarten på Ålands-haf genom skeppsbrott förlorat allt, utom sitt och de sinas lif, erhöll han af K. Carl Gustaf understöd, och 1658 befattningen att vara Lands-domare eller Lagman i det då nyss till Sverige afträdda Trondhiems Län. Man insatte honom derefter i Reductions-Collegium; men detta ledamotskap undanbad han sig, sedan han en liten tid pröfvat betänkligheten och förhatligheten af en syssla, som dessutom efter Carl Gustafs frånfälle ej fick bedrifvas med något allvar. Angenämare blef honom den i enlighet med hans önskan uppdragna förrättning, att, på grunden af den tillförlitligare mätare för mått, mål och vigt, som han utfunnit, närmare bestämma och berigtiga de i riket antagna55. Tillika mottog han (år 1661), – hvad han i Christinas tid hade vägrat, – att i Krigs-Collegium inträda såsom Krigs-råd. Icke långt derefter instiftades Antiqvitets-Collegium, på Riks-Cancelleren M. De la Gardies tillstyrkan. Hvem var sjelfskrifven till dess Ordförande och Styresman, om icke Stjernhjelm? Han blef dertill utnämnd 1667, med ett särskildt arfvode och dessutom ett årligt tillskott af 300 Daler Silfvermynt, att förena med lönen af sitt bibehållna Krigsråds-ämbete. Det var såsom innehafvare af denna dubbla befattning, som han i Stockholm, i ett vid Brunkeberg beläget hus, den 22 April 1672 afled; sjuttiofyra år gammal.

Man ser här en prof-charta på ämbetsmanna-värf, som temligen motsvarar den på hans litterära och auctorliga förehafvanden. Mera ändamålsenligt för Sveriges Litteratur, och särdeles för Sveriges Vitterhet, hade visserligen de Makthafvande kunnat, för det mesta, använda så sällsynta förmögenheter. Men det var en skön öfverdrift i den tidens förtroende för snille, lärdom, vetenskap. Man tilltrodde dem en nästan öfvernaturlig tanke- och handlings-vidd; en spänstighet, som kunde stegras utan gräns, till omfattande, till genomträngande af alla ämnen för mensklig insigt. De högstbegåfvade måste derföre låta sig behaga ett befordringssätt, som troget uttryckte en så vacker fördom. Åren från 1642 till omkring 1650 utgjorde det mest lysande, och sannolikt äfven det gladaste, tidskiftet af hans lefnad. Det var då, som han, omhuldad med högsta ynnest af sin unga och ovanliga Drottning, egentligen i egenskap af hennes Hofskald kom att gifva luft och fart åt sin böjelse för Poesien. Hon älskade hans samtal och hans skrifter; plägade kalla honom och hans landsman Stjernhök "mina Dalstjernor"; och han var länge bländad af henne med förtjusning. Mer och mer blef han dock varse, att den Store Gustaf Adolfs dotter, i grunden, var en qvick – äfventyrerska. Hvilken upptäckt! Svårigheten af de uppgifter, som ålågo henne att lösa, var stor; kanske större, än hennes fleste bedömmare insett: men för stor hade den icke varit för hennes hufvud, om hon ägt hjerta och samvete att värdigt begagna det. Af alla utvägar, att reda sig ur en under skimrande yta flerfaldigt oroande förlägenhet, valde hon derföre – och ganska skyndsamt – den sämsta: att, halft af naturlig lättsinnighet, halft af förtviflan, låta allt gå vind för våg, tills nödvändigheten af en styresman blef tvingande och intet annat återstod, än thron-afsägelse och derefter följande sträfvan att fullborda sin sjelf-bedöfning. Vi veta ej, huru tidigt Stjernhjelm anade en slik utgång; men dåraktigheten, yrseln, den gränslösa sjelfviskheten af hennes karakter och regeringssätt kunde omsider ej undfalla honom. Hennes växande hängifvenhet åt ovärdiga gunstlingar och utländska snyltgäster väckte hans förtrytelse. En hans grundsats, hvaremot hans eget lynne och umgänge noga svarade, var denna: "väl vore, om en svensk bergsmans grofhet och en fransysk snushanes galanteri komme att blandas tillsammans, halfparten af hvardera, så att barnet blefve en ärbar frihet och lustighet, med uppqvickad ande och ändock den gamla svenska ärlighetens behåll". Men han blef öfvertygad, att Drottningen föredrog det fransyska snushaneväsendet obemängdt, utan ringaste svensk tillblandning. Fullständigt bevis derpå erhöll han, när han såg sig undanskjuten i skuggan af den fräcke

charlatanen Bourdelot; hvilken han derföre ock gjorde till skott-tafla för hvassa stickord. Äfven om de öfriga favoriterne – t.ex. den till Lejoncrona adlade och till hofråd upphöjde hofskräddaren – sparade han ej infall och epigrammer. Slutligen hände honom, att äfven i afseende på Drottningen sjelf yttra sig med någon sidvördnad 56. Det ena med det andra berättades. Han föll i onåd; och tillsades att oförtöfvadt afresa till Lifland, utan att ens utbekomma sista årets arfvode för sin plats i Lag- Commissionen. Vid sidan af sin några år tillförne förvärfvade maka, Cäcilia Bure – Hammarsköld, som kallar henne Elisabeth, säger henne varit hans ungdoms-lärares Buræi dotter – tröstade han sig på sin egendom Vasula, med sina barns uppfostran och flerahanda litterära arbeten. ”Hercules”, i utkast färdig redan före 1650, fullbordades der i sitt nuvarande skick. Han utgaf detta poem från trycket i Upsala 1653; troligen under samma besök der, då han i en offentlig och af Drottningen sjelf bivistad Disputations-act försvarade sig mot Terserus, som erhållit hennes tillåtelse att försöka vederlägga sin väns philologiska irrmeningar. Hvad Stjernhjelm tänkte om hennes afsigt härmed, veta vi ej. Men sannolikt nog är, att hans Drottnings lynne, hof och regentvishet stodo för hans själ, när han målade denna ”Flättjaus” bild:

Ett öga grät; med det andra då log hon: snart var hon efterst, Snart var hon föråt i tripptrapp, snäller och dansvig å fotom. Hon var klädd uppå fransk, derå allt var brokot och krokot; Ringadt, och slingadt i kors, med fransar i lyckor och nyckor; Pappadt, och knappadt i längd och i bredd; med spitsar och litsor, Bundt omkring, och i ring, *à la mode*, beflittradt och splittradt. Hon bar uppå sin hand ett seglande skepp utan styre.

Från Lifland återkommen till Stockholm i yttersta armod, af Ryssarne och hafvet utplundrad, fann han sig af fordna föregifna vänner skydd och flydd. Sin smärta deröfver, sin tacksamhet mot de få undantagen, som ännu kändes vid ”den af jordens högsta gudamakt *Juno Moneta* förskjutne”, har han förevigat i sitt vackra latinska, en Boethius värdiga poem: *Idyllion Anacreonticum ad Amicos certos et probatos*. Han vände sig nu till den fjerran i krig frånvarande Hjelte, som genom Christinas förnuftigaste handling erhållit hennes thron; och denne skyndade att understödja honom, så fort omständigheterna kunde tillåta. Men i goda bergnings-villkor kom Stjernhjelm aldrig mera. Hans olycka, liksom fäderneslandets, ville, att Carl Gustaf, den snillrikaste och störste af Sveriges Konungar näst intill Gustaf Adolf, bortrycktes midt i blomningen af kraft och bedrifter. Stjernhjelm hade nu varit förlorad, utan De la Gardie; som, bland många goda egenskaper, ägde den att vara verklig Mäcenat. Han slapp upplefva denna sin sista lycko-sols nedgång. Icke dessmindre dog han så fattig, att hans lik måste öfver tvenne år vänta på begrafning, tills hans arfvingar hunnit vinna en rättegång och Kammar-Collegium förordna om en anständig begrafningshjelp. Ändteligen visade man honom, den 28 Juni 1674, denna sista äretjenst: i S. Claras kyrka, med stor procession och ståt, samt vederbörlig likpredikan, som hölls af hans gamle vän och opponent, Biskop Terserus; hvarefter vid grafven utdelades några (ännu förvarade) minnesord, författade af hans skalde-lärjunge, sednaste umgängsvän och förste biograph, den unge Samuel Columbus.

Men så var han ock en slät hushållare. Med hela sin själ lefvande i ämnen af oförgänglig halt, gladlynt, gifmild, förslags- och förhoppningsrik, ansåg han penningen för ett vedervärdigt föremål att tänka på och handtera. Pungen plägade ligga på hans skrifbord, tillgänglig för pigan eller uppassaren, som fick, efter godtfinnande och samvete, sjelf ur den förse sig med de dagliga behofvens utgifter; om räkenskap eller redovisning blef aldrig fråga. Naturligtvis var den ofta tom: men – säger Columbus – ”om han icke hade mer än en tre-dalers plåt på fickan, var han dock lika munter; då han hade mycket, mådde han väl, och då han hade litet, kom han ock dermed ut”. På sådana fötter stod hans hus under de sista lefnadsåren, då han var enkling. Troligt är, att det varit skött ordentligare af hans husfru. Men äfven långt förut hade det befunnits i sådant obestånd, att han nödgats anlita Oxenstjerna om understöd, liksom sedermera Carl Gustaf. Det syntes honom nästan ett axiom, att rikedom och höga själsgåfvor ej kunna sammantrifvas. De, som voro vittnen till hans trångmål och beklagade det, hörde honom ej sällan yttra, än: *bonæ mentis comes est paupertas*, än: *aut Philosophum, aut Divitem oportet vivere*. Då han engång, i ett samqväm hos en af rikets yppersta män, på

skämt förebråddes af denne, att oaktadt all sin mångkunnighet vara fattig och mager, hvaremot en viss i sällskapet närvarande ämbetsman vore så förmögen och frodig, svarade han: ”ja! den, som har läst något, så vet han något, och den, som har stulit något, så har han något”. Det påpekade mönstret hade nämligen riktat sig på försnillning af Kronans inkomster. I det hela tog han sin timliga belägenhet lätt; kanske förmycket. Men i allt, och således äfven häri, blandade sig hos honom spelande lättsinne och det djupaste allvar. Såsom skeppsbruten uppkastad på en ödslig strand med sin familj och de öfriga medresande, väckte han de andra ur deras nedslagenhet genom att sjunga och dansa, och begagnade sedan deras upprymdare sinnesstämning till föreställningar om tålamod och förtröstan på Försynen. Hans tvenne herrskande lidelser voro: begär efter Vishet, och begär efter Ära. *Quam dulce est sapere*! utropade han, omringad af sina böcker och papper, med glädjestrålande uppsyn till den i hans arbetsrum inträdande Columbus. Till valspråk hade han: *virtutis gloria merces*. Men äran satte han i den erkänsla, som skördas för en rastlös verksamhet till menniskornas gagn och upplysning. Han hördes ofta upprepa: *magna est felicitas, posse bene mereri de multis*. Om menniskomängdens öfriga fikande och äflande plägade han instämma med Persius: *o curas hominum, o quantum est in rebus inane!* På sin sotsäng förklarade han, att han aldrig hos någon författare sett upptecknad en vissare sanning, än att ”det menskliga lefvernet är en ὄιαρ σϰιας, en skugge-dröm, eller dröm i och om skuggan57”. Blott så till vida ägde detta skugglif för honom värde, som det gaf tillfällen att vinnlägga sig om en högre utveckling och en varaktigt lefvande, välförtjent åminnelse. ”Att utstå möda och fara för heder och ära”, hörde man honom säga, ”är för en ädel själ den sötaste libertet”. Om vrångvist häcklande och bakdantande var han obekymrad. Hans tänkesätt deröfver målas i detta hans Epigramm om ”Månan, den en hund skäller på”:

Månan i tysthet går sin gång, och aktar ej hundglafs; Så gör en lastlös man, som ärliga lefver i stillo, Ler åt gabbare-gläns och klaffare-tunga föraktar.

Bland hans tänke- och minnes-språk förekomma dessa fyra reglor för samlefnaden med menniskor: ”att förakta verldens och lyckans oförrätter; att ej förakta någon; att hugstort förakta andras förakt; att måttligt högakta sig sjelfvan”. Vänskapen var, näst Visheten och Äran, hans tankars ideal, hans känslors hänryckning. Det vanliga slaget af vänskap kallade han *amicitia ollaris* 58. Till den högre vänskapens pris finnes mycket i hans handskrifter antecknadt.

Oaktadt sin kärlek för enslighet och studier, mottog han gerna besök, och var i sitt umgänge högst älsklig. Utom etymologiska skrifter, voro honom de metaphysiska kärast; till de poetiska återvände han gerna; Aristophanes och Plautus tillhörde hans vederqvickelser. Hos sin tids prester stod han i tvetydigt rykte för sina theologiska åsigter. I Lifland, der naturkunnighetens nyaste upptäckter voro okända, höll presterskapet på att lysa honom i bann för häxmästeri och gudlöshet, sedan han genom solglas tändt eld på en bondes skägg, och för Juris Professorn Virginius, efter flerahanda hemlighetsfulla omsvep, framvisat, under mikroskop, ett visst allbekant kräk såsom sin *spiritus familiaris*. Jemväl i Sverige funno de rättrogne hos honom åtskilligt betänkligt. Bland annat, hans upphöjande af Götiskan på Hebräiskans bekostnad, och hans benägenhet att antaga Prä-Adamiter; hvadan De la Gardie, när Stjernhjelm hade begärt hans lof att trycka sitt företal till Ulphilas, men emellertid redan tryckt det utan hans vetskap och emot Terseri råd, sade: ”mannen är sjelf ett stycke af *Præ-Adamitis*”. Dessutom hade han hörts utlåta sig: ”mycken mun-plottring och mycket mess-bivistande är käring-gudfruktighet; men hafva Gud för ögonen i sitt lefverne, och sträfva efter dygd för dygds skull, det är gudaktighet; och att icke förqväfva den ädla själens ljus genom best- och söl-lefnad, eller skämma det genom arghet och ondska, som är den rätta *absentia Dei*”. En dylik trosbekännelse kunde man ej antaga för renlärig. Till och med Terserus, ehuru nyss förut sjelf förkättrad och förföljd, kunde ej afhålla sig i sin likpredikan, att varnande antyda ett och annat om den aflidnes mindre christliga tänkesätt. Men Stjernhjelm dyrkade Gud troget på sitt vis, och rönte deraf ymnig välsignelse. Det rena intrycket af hans friska ålderdom har man i detta lilla stycke till ”Helsans Pris”, hvilket han diktade,

”vid nästan fyllda 68 år, i gröna gräset vid Jakobsdal[59]”:

Helsan är allt. Allt, allt är allsintet, der intet är Helsan. Kongliga våld, makt, prakt, gull, vett, är allsinte mot Helsan. Rikedom, ungdomslust, konst, gunst, äro vanskliga gåfvor, Kommande, gångande, som en vind; tacknämliga, ljufva, Dock ej länger, än Helsan är hos: viker hon, fare väl Fröjd! Helsan allen är, i hvilko beror vår verldsliga sällhet. Helsa till lif ock själ gifve Gud, vår eviga Helsa!

Så oförsvagad förblef hans själs och kropps styrka, att han ännu året före sin död kunde utgifva sitt frejdade Ulphilanska verk, med Moeso-Götisk text samt Svensk, Isländsk och Latinsk öfversättning, Glossarium och det nyssnämnda Företal, hvari han för sista gången, med förnyadt uppbjudande af alla sina krafter, sökte bevisa Götiskans och Forn-Svenskans rättighet att gälla såsom jordens ur-språk.

Rörande är Columbi skildring af tiden näst före hans bortgång. En dag hade han skickat ut den trogne lärjungen, för att i marknaden efterhöra hos ”Bokförarne”, om de hade ”något nytt verk om Christna Religionens sanning”. Men ett sådant fanns ej. Stjernhjelm blef misslynt; och på Columbi fråga, hvad han tyckte ”om Mornæo, Grotio, så ock vår Lenæo?” svarade han: ”de äro vackre karlar, men i den materien göra de icke tillfyllest”. – Columbus: ”Tron J, att man blir salig, om man dör i tron på vår heliga Religions läror?” – Stjernhjelm: ”Ja”. – Columbus: ”Hvad görs då behof, att bekymra sig om flera vägar, när man har en viss? Är icke bättre, att följa den gifna, som är säker, än sväfva i en orolig tviflan; helst i de saker, dem dock ingen menniska kan utleta? Om vi än tale och skrifve aldrig så mycket derom, är dock allt stympverk. Är icke derföre bäst, att skjuta oss i Guds hand, göra vårt bästa och låta Gud sörja för det andra?” – Stjernhjelm: ”Så menar ock jag”. – Kort efteråt, då han redan låg på dödsbädden, och sedan han yttrat de förut anförda orden om menniskolifvets egenskap af skugg-dröm, sporde honom Columbus: ”Är ännu något, som J viljen gifva mig vid handen?” – Stjernhjelm: ”Det allrabästa, som man i verlden kan äga, är ett gladt mod. Hvad jag kan förmana och råda, är, att icke vidlyftigare med verlden och det verldsliga sig inlåta, än med sinnets rolighet kan förlikas. Mitt sinne har varit starkare, än att det af lyckans ostadighet kunnat omdrifvas. Mitt nöje har bestått i godt hjerta och god helsa, ärligt och vettigt lefverne, samt deraf flytande gunst och afhåll bland folk, jemte en viss förtröstan till Gud, som mig slika gåfvor förunnat”. Härpå sammanknäppte han sina händer med dessa ord: ”Gud, som mig har låtit komma hit i verlden, gör af mig hvad Din gudomliga vilja behagar! Jag tackar Dig, att Du har låtit mig födas en menniska, gifvit mig godt förstånd och andra fullkomliga menniskogåfvor, en helsosam kropp, dageligt bröd, förnöjligt sinne, och i allt ett fröjdigt gemöt. Jag vill nu dö, om Du så behagar, och min sista fröjd är ett godt samvete; menskliga fel och brister tror jag att Du mig förlåter”. Några dagar derefter begärde han presterligt samtal och nådemedlens åtnjutande. Hans sinneslugn var orubbligt och hans aftynande plågfritt. Den sorgsne Columbus framstammade sin önskan, att, efter bästa förmåga, fira hans minne i en grafskrift. ”Skrif” – svarade den döende – ”skrif blott de orden: *Vixit, dum vixit, lætus*” (Så länge han lefde, lefde han glad).

Till kroppsställning och växt var Stjernhjelm lång och reslig, med lemmar af idel jemnmått och friskhet. Hans utseende var manligt och angenämt; hans sätt att framställa sig, värdigt och otvunget. Ur allt hans väsende lyste frihet, glädje, djuptänkthet och redlighet. Klädsel och prydnad upptogo föga hans omtanka; hans klädnad var snabb, beqväm, men snygg, om än i hans råck ofta satt en gammal knapp bredvid en ny. Af hans ädla och kraftfulla anlete äger man flera afbildningar. En af dem befinner sig ingrafven i en signet-ring på dens hand, som tecknat dessa drag. Den skänktes af unga landsmän, vid företagandet af en utländsk resa. Dyrbar qvarlefva från en tid af förhoppningar, sympathier och uppmuntran, må den, genom sin dagliga erinran om svenska skaldekonstens fader, verka såsom en talisman, att stadigt hos sin ägare vidmakthålla ”ett i allo fröjdigt gemöt”.

Stjernhjelm hade fyra barn: tre söner, och en dotter. Den förste sonen, Johan Marqvard, blef Capten, och satte sig ned i Lifland. Den andre, Georg Otto, blef Assessor i Kongl. Bergs-Collegium; afled året efter sin fader; och begrafdes med honom på samma gång. Han var artist; det äldsta graverade portrait man har af

fadern, i stor qvart, är hans verk. Den tredje sonen, Gustaf, dog ogift. Dottren Christina trädde 1686 i äktenskap med en Lagman Silvius. I Sverige utslocknade ätten 1767, med sonsonen Carl Otto, som varit Löjtnant i fransysk tjenst, och afled på sin gård Dagholm vid Uddevalla. Dock säges den lefva qvar i Lifland, fortplantad genom den äldste af Skaldens söner. År 1818, då Hammarsköld utgaf sin upplaga, bodde (enligt hans uppgift) ännu på godset Vasula en Stjernhjelm, ifrigt sysselsatt, liksom stamfadern, med etymologiska forskningar. Kanske lefver han der, och etymologiserar, än i dag.

Ungefär trettio år hafva förlidit, sedan Sånga kyrka, på Svartsjö-landet, förvarade en kopparkista, som bar denna påskrift: ”Fordom Kongl. Maj:ts Troman Herr Krigs-Rådet den Ädle och Välborne Georg Stjernhjelm född är 1598 den 7 Augusti och i Herranom saligen afsomnad i Stockholm den 22 April 1672”. Nu finna hans jordiska lemningar ej längre der. En af de vandaliska reparationer, som i vårt land äro så vanliga, företogs omsider äfven med denna kyrka. Stjernhjelmska grafven plundrades, och Skaldens aska kastades ur sitt hvilorum. Så berättas det. Hans vänner kunna trösta sig. Hvad af honom oförgängligt återstår, hvilar inom en fristad, som af intet våld kan störas: det minnesgoda svenska hjertat; och dess hvila der är en från tidehvarf till tidehvarf fortsatt lefvande verkan. Den noggranna underrättelse, som låtit oss veta, att han föddes kl. 4, 18 min. på morgonen, har med skäl äfven tillagt om hans födelsestund, att den inträffade just ”när solen uppgått i östern, samt constellationerna Hercules och Lyran dominerade horisonten”. Ty Hercules, såsom personification af Dygdens hjelte-höghet, gjorde han till medelpunkt för sin poesi; sjelf var han, i hela sin lefnad, en glad Hercules vid Lyran; och vid sin bortgång hade han öfver det svenska snillets rymd tändt morgonstrålar, som ej mer kunde släckas.

STJERNHJELMS EFTERFÖLJARE.

Vi hafve stilla rott med Platone och igensökt Atland. Andre torde sedan med fulla segel kunna dit fara med Homeri Ulysse.

Rudbeck.

STJERNHJELMS EFTERFÖLJARE.

Inledning.

Fast Björnen frost uppå oss ifrigt fräser, Och kölden här mest solens eld har släckt; Fast Boreas helt kall och kulen hväser; Har dock vår själ den qvickhet i oss väckt: Att verlden snart lär stum och häpen tro, Det Muser ock uti vårt clima bo. Frese.

Föga lönande torde det af mången skattas, att taga någon öfversigt af de vitterhets-idkare, som närmast intill Stjernhjelm vandrade i det af honom upptända ljuset. Månne detta ej af några ibland dem ökades? –Se der, hvad man velat neka. Antingen har man brutit stafven öfver dem alla, såsom idel ”prosaiska rimmare, merändels af den lägsta medelmåtta”; eller åtminstone menat, att utvecklingen af vår skaldekonst, under de sextio åren från Stjernhjelms bortgång till Dalins uppträdande, stod ungefär alldeles stilla. Det förra domslutet är Leopolds60; det sednare Bloms. Kanske har man dock i båda fallen misstagit sig.

Om flertalet af dem, som anslöto sig till Stjernhjelm, gäller visserligen, att deras fortsättning af hans verk mera var viljans, än förmågans. Han gaf dem sitt föredöme, men kunde ej skänka dem sitt snille. Blom, som har den förtjenst att behandla honom med en oskrymtad aktning, säger: ”Stjernhjelm hade smak blott för sin

tid, men snille för alla”. Vackert, fastän halfsannt: ty huru vore han hvad han är, om han ej gått framom sin tid äfven i smak? Men väl hände honom, att icke alltid göra det; och deraf skedde, att de mindre snillebegåfvade, dem hans exempel lyste i ögonen, ofta valde till mönster just sjelfva de stundom framstickande smakbristerna. Så till och med Lindsköld61: hans Ballett ”Den store Genius” påminner tvifvelsutan lifligt nog om Stjernhjelms dikt-sätt; men gör det likväl, mestadels, blott genom manerets öfverdrift. På skalde-lagern synes dock han gjort föga anspråk. Hans flesta stycken äro små tillfällighets-foster af en poetiserande hofman, – och med redan stark fransysk tillsats: några icke utan ett artigt sällskaps-behag, eller ett i sin enkelhet skärt känslo-uttryck (såsom i den af Blom anförda strophen ur grafsången öfver Prins Ulrik). Men äfven verkligare poeter, än han, undgå ej inbegreppet i det omdöme, att hos ingen af Stjernhjelms efterföljare träffas ett snille svarande mot hans eget.

Blott i en enda rigtning höjde man sig till en ännu djerfvare och skimmerrikare flygt: i det poetiskt-antiqvariska fosterlands-nitets. Sverige, i hast blifvet Protestantismens hufvud och hufvudmakten i Europas Nord, genomfors af en känsla, att vara det fordna nyupplifvade Göta-väldet; och ur denna känsla utvecklade sig en uppfordran, att det nu borde ock åt sina snillekrafter bereda en frejd jemnhög med sina vapens, eller äfven i språk, fornminnen, konst, vetenskap eröfra ett hufvudrum. Dertill ansåg man höra, att det folk, som öfverträffade alla andra i krigisk bedrift, också öfverträffade dem i historisk ålder; att vårt Svea-mål vore det ursprungligaste af alla; att vår Nord varit all Culturs äldsta hem; att jordens berömdaste nationer, äldre och nyare, vore våra förfäders både ättlingar och lärjungar. Detta skulle bevisas – och bevisades på ett sätt, der åtskilliga sanningar och rigtiga aningar bortblandades i en grann dimma af halft ouppsåtlig, halft uppsåtlig sjelf-förbländning. Redan i Stjernhjelms bröst glödde, såsom vi sett, bakom alla hans lärda och vittra företag den Rudbeckska berusningen. Men nu uppträdde, några år efter Stjernhjelms frånfälle, Rudbeck62 sjelf; och öfverflög vida allt, hvad i slik hänsyn dittills blifvit försökt. Hans ”Atland eller Manheim” (hans verldskunniga Atlantica) är ett verk af ofantlig både lärdom och fyndighet. Betrakta vi det såsom en archäologisk Roman: så belönar det, äfven ur poetisk synpunkt, rikligen sin läsning. Det helas anda har en hög episk lyftning, som ock meddelar sig åt skrifarten; så är t. ex. slutet af första delen rentaf hänförande. Är man poet derigenom, att man med gränslös fosterlandskärlek och fosterlands-stolthet förenar ett lika mått af uppfinnande och enthusiastisk fantasi, samt tillika en väldig vältalighet, som rycker läsaren med sig: då var denne Rudbeck den störste poeten i sitt tidehvarf. Med skäl har dock Wieselgren anmärkt, att de sednare delarne af hans verk äro mattare än den första.

Att föröfrigt Vitterhet och Skaldskap ej i detta tidehvarf hunno längre, än de hunno, dertill angifver Blom, utom sjelfva snillenas underhaltighet, dessa bägge orsaker: ”deras synbara sorglöshet att rådföra goda främmande mönster, äfvensom en lång och allmän saknad af all upplysande och agande granskning”. Den sednare omständigheten kan hvarken till sin verklighet, eller till sin menliga inflytelse, förnekas: ehuru man sett, att rätt stora snillen förmått göra sig väg ändå, och ehuru väl kan påstås, att för dem (de mindre att förtiga) är det öfvermått af granskning och granskar-lust, som utmärker vår samtid, långt menligare. Med den förra deremot förhåller sig på ett besynnerligt vis. Är Bloms mening, att goda främmande mönster ej rådfördes, så har han orätt: de rådfördes tvärtom med en förvånande, och af våra flesta läsare troligen ej hos den tidens Svenskar förmodad, beläsenhet. Men det är sättet af rådförandet, som man har svårt att begripa; emedan dess följder, dess inverkningar, vanligtvis förekomma oss så osynliga eller så ofruktbara. Både författarne, och en stor del af deras allmänhet, stodo, i mångfald och omfång af vitter läsning, ej blott öfver den Gustavianska tidsålderns; utan ock fastmera öfver, än under sjelfva nutidens. Ja, till och med om den allmänna sällskaps-bildningen i Christinas och Carlarnes tid får man ej hysa alltför låga föreställningar. Hurudan den var redan under Christinas barnaår, derom upplyser i någon mån den fransyske Legations-Secreteraren Ogiers resbeskrifning; som äfven i detta afseende, liksom i månget annat, gifver en oväntad bild af det dåvarande Sveriges inre tillstånd. Säkerligen äro prestdöttrar på landet, som spela harpa och luta, och dervid sjunga franska, italienska och latinska visor, ännu i dag en ej mycket vanligare företeelse, än de strömmar af spanskt vin, som bos lands-prostarne och småstads-borgmästarne flödade ur stora förgyllda

silfverbägare. Af de ny-europeiska vitterheterna kände man företrädesvis den Tyska och den Italienska: den förra i grund; den sistnämnda långt allmännare, än sedermera i Sverige någonsin. Om Stjernhjelms bekantskap med både Italienska och Spanska litteraturen vittnar den i hans ”Hercules” befintliga förteckningen på Fru Lustas hand-bibliothek. Beläsenheten i all möjlig Grekiska och Latin är man van, att hos dessa kärngubbar förutsätta: men hvad säger man, när t.ex. Spegel höres åberopa Tyskarne Opitz, Rist, Flemming, Gryphius, Lohenstein; Holländarne Heyns, Cats, Vondel; Fransmännen Marot, Ronsard, Bellay, Bartas, Malherbe, Chapelain, Corneille, Moliere, Boileau; Engelsmännen Chaucer, Spencer, Sidney, Drayton, Cowley, Milton; Italienarne Dante, Petrarca, Boccaccio, Sannazaro, Poliziano, Ariosto, Tasso, Guarini, Marino, med flera? Ja, torde man invända: slik kunskap fanns dock väl endast hos de få utmärktare Litteratörerne. Men sådant vederlägges bäst af den teckning, som Spegel, i företalet till ”Guds Verk och Hvila”, gifver af sin tids läsande menighet. Det heter der: ”Efter månge nu berömma hvad som skrifvet är i främmande språk, och gerna läsa det Petrarcha hafver diktat om Kärlek, Ariostus och Boyard om Rolando, Tassus om Jerusalem, Marino om sin Adonide, Guarini om sin Trogne Herde, Chapelain om sin *Pucelle*, Spencer om sin *fairy Queen*, Cowley om sin *Mistress* etc; ja, somlige hafva ingen bok hellre i händerna, än Caporales Smädeskrifter, Fulvii Testi Visor, Achillini Sonetter och sådant mera, som är

versus inopes rerum, nugæque canoræ:

så må man ju lida, att något Andeligit, omskönt enfaldigt, uti vårt språk ock ibland gemene man utsprides. Ja, om Marot och Ronsard, Chambrun och Serres, Malherbe och Scudery, Theophile och Saint Amant, Moliere och Corneille hafva vunnit så högt anseende och så stort beröm, så må jag åtminstone förtjena en gunstig ursäkt: helst emedan jag tror, att månge hafva nu nästan förnöjt sig uti ofvanbemälte skrifter; såsom ock mer än ofta genombläddrat Philanders Syner, Gryphii Grafskrifter, Harsdörffers Samtal, Lohensteins Tragedier; varandes ock tilläfventyrs ledse vid att höra mer talas om Cid och Tartuffe, Telepho och Oreste etc. Ty sjelfva Barnen kunna nu snart förtälja

Aleitheon Pacci, Thebas et Terca Fausti”.

I sanning: för den nuvarande ”stora allmänheten” – eller hvad man då kallade ”gemene man” – skulle det vara mer än svårt, att bestyrka sin öfvervigt i vitter boksynthet. Vi kunna knappt till vår publiks fördel beropa oss på öfversvämningen af dåliga Romaner (mestadels i än dåligare öfversättningar): ty äfven denna syndaflod har sin motsvarighet i den ingalunda oansenliga roman-massa, som i den tiden – särdeles från Frankrike – hvälfdes öfver Europa; och hvaribland t. ex. Mad. Scuderys ofvanföre stå nämnda. Der saknades till och med icke hvad man nu kallar ”tendens-romaner”, och det af flerahanda slag; alltifrån Barclaji vidtberömda Argenis63. Det mesta åter, som vi efter Spegels angifning uppräknat, är – verklig Poesi!

Visserligen dock icke allt. Spegels målning, som visar, att mot sjuttonde århundradets slut redan den Fransyska vitterheten började med stora steg nalkas till sin instundande allmakt, visar dessutom, huru, vid de ”goda mönstrens” sida, äfven åtskilliga mindre goda broderligen uppställdes och – såsom det tyckes – med lika förtjusning beundrades. Förklare hvem som det mäktar, huru ett onekligt sinne för Poesi kunde, jemväl hos de förnämste af Sveriges Litteratörer, vara behäftadt med så mycken brist på omdöme; nämligen äfven på det omdöme, som innehålles i blotta poetiska känslan såsom sådan! Huru man kunde, liksom just Spegel vid sina digra rimverk öfver Skapelsen och Paradiset, känna Milton och imitera Bartas: – detta, och annat dylikt, är för betraktaren af den Carolinska tidsålderns vittra bildning det gåtolika.

Efter det nu sagda om Skalderne från denna tid, kan mången hålla för en vågsats, att svenska vitterheten och konsten befinna sig hos dem i något slags framskridande. Icke dessmindre skall det följande ådagalägga ett sådant. Det är, hos några, en stigande upptining af lyrisk innerlighet och förhöjning af känsloton, en sorgfälligare laggrannhet och smidighet så i versen, som i språket; en bådas förljufning genom en rikare

musikalisk behandling; öfverhufvud en större ansats af, hvad man sedan allmänligen betecknade med ordet ”smak”. De utmärktaste hithörande äro Columbus, Lagerlöf, de ända in i den Dalinska tidsåldern lefvande och verkande Grefvarne Gyllenborg, samt –

i visst afseende – Spegel. Denna grupp skulle man kunna kalla den egentliga Stjernhjelmska skolan; den älskar framförallt, att göra sin poesi till värdig tolk för en from och vis lefnadsåsigt. Hos andra består framskridandet i ett poetiskt fribyteri, som likväl, i sjelfva sin yra och spillning af missbrukade krafter, vittnar om en diktar-liflighet, en fantasiens rörlighet och lekande form-skiftlighet, som hos den föregående tidens rimmare aldrig funnits. Repräsentanterne för detta slag äro Lucidor och Runius: hvilka derigenom, på samma gång, förlora sig i den stora samtida rimmar-massan och likväl höja sig öfver den. Att, i motsats till detta ohejdade och förnedrande versmakeri, ånyo förhjelpa det vittra yrket till sedlig frejd och grundadt anspråk på allvarlig aktning, blef syftemålet för den lärda Fru Brenner: sjelf en blott versmakerska, till egentligt skaldskap mindre begåfvad än någon af de förutnämnda; men i den angifna rigtningen gagnelig genom sin hedervärda personlighet och ställning i samhället, sin förening af qvinliga dygder med manliga kunskaper, och bägges sammanparning med den i Sverige då alldeles nya företeelsen af en vitter författarinna. Hos några åter ser man den motsats, som framkallades af förbemälta liderliga hushållning med både verkliga och skenbara gåfvor, yttra sig såsom en sträfvan, att mot den platthet i tankarna, den alldaglighet i språket och versen, hvaraf det gängse vers-tillverkandet var stämpladt, göra gällande ett strängare begrepp om bildningskraftens lyftning och om deremot svarande konstrik form; hvarvid de till föresyn valde vissa lysande italienska mönster, jemte vissa tyska själsfränder, som redan tagit samma vändning. Här är Dahlstjerna chorföraren. Obilligt skulle nekas, att genom denna sträfvan åtskilligt vanns; och icke blott i formal hänsigt. Men dess missledda fikande att undvika hvardaglighet, matthet, låghet, slog öfver, ehuru på ett ingalunda snillelöst vis, i det motsatta lytet af onatur och vidunderligt konstleri. Varnade af bägge ytterligheterna, uppträdde mot slutet af detta tidehvarf ett par idylliska sångar-andar, som närmast ansluta sig till den förstnämnda gruppen, men på ett sätt, hvari redan det följande tidehvarfvets finare odling ögonskenligt framgryr. Dessa, hos hvilka man bör ganska högt uppskatta både anlagen och deras bruk deraf, äro Frese och Fru Nordenflycht. Den sednare står, till och med, bredvid Dalins sida i spetsen för den tid, som från honom räknas. Men i sjelfva verket är hennes poetiska personlighet en skepnad, hvari den försvinnande äldre tiden för sista gången helsar oss, såsom der, till det mesta, med denna nyare sammansmält.

I.

Columbus och Lagerlöf.

Dalkarl liksom Stjernhjelm, men af en mera len och (jemnförelsevis) qvinlig sinnesart, var – såsom vi redan sett – Samuel Columbus64 hans omedelbare, eller personlige, lärjunge. Omfattad af den gamle mästaren med faderlig ömhet, blef han genom denne anställd i Antiqvitets-Collegium såsom Cancellist. Han var en älskvärd ung man, af hvilken Stjernhjelm hoppades mycket. Men en tidig död afbröt hans utveckling. Redan i sitt trettiondesjunde år afsomnade han; kort efter hemkomsten från en flerårig utländsk resa, den han gjort såsom ett par Renstjernors handledare. Den ene utgaf sedermera hans skrifter. Af sina samtida beskrifves Columbus såsom en man af utmärkt dygd, blygsamhet och sällskaps-glädtighet; men svag kroppsbyggnad.

Troligt nog är, att han var begåfvad med större kärlek för poesi och större omhugsan dervid, än poetisk skaparkraft. Men icke kunna vi underskrifva, hvarken Sahlstedts, eller Bloms, eller Hammarskölds domslut. Den förstnämnde, som eljest, vid urvalet till sin Svenska Anthologi eller ”Samling af Verser på Svenska” (1751–53), på vid gafvel öppnat dess portar för hvarjehanda rimkram, har mot Columbus betett sig med oväntad stränghet. I ett eftertal, hvari han vill fastställa rätta tänkesättet ”om Poeter och Verser i gemen, och om denna Samlingen i synnerhet”, förklarar han så väl honom, som Lucidor och Runius, obegagnelig till sitt

ändamål, och säger om Columbus särskildt: ”Han äflades med att göra visor och verser; men ur en temligen tjock (?) volum af hans sammanhämtade arbeten har jag, utom ett par smårim, icke funnit något enda stycke, hvarmed jag kunnat förnöja läsaren”. Blom yttrar sig: ”Man har kallat honom Sveriges Flaccus, förmodligen derföre, att han sjelf kallat för Oder några af sina rim. Hans stil sjunker sällan djupt under medelmåttan, men höjer sig ock aldrig deröfver; hans tankar äro hvardagliga, och således (!), med få undantag, förnufts-enliga”. Hammarsköld slutligen: ”Columbus var icke af naturen kallad till skald. Intet af hans qväden förråder de idealiska åsigter af verlden eller den oemotståndligt inbrytande och hänförande känsla, eller den till intagande, bildligt lefvande gestalt mäktigt skapande fantasi, som utgöra den äkta skaldens särskiljande egenskaper”. Hvad skola vi dervid tänka; redan om vi blott påminna oss denna bekanta, i sin hjertliga enfald så outsägligt ljufva aftonpsalm:

Nu hafver denna dag, Allt efter Guds behag, Sin ända äfven nått; m. m.

en psalm, som väl har vunnit åtskilligt genom redactörerne af 1696 års Psalmbok, men dock ursprungligen är hans? En ”mäktigt skapande fantasi” är, tvifvelsutan, icke deri: men en skapande är der dock; ännu mer en ”hänförande känsla”; och äfven en ”idealisk åsigt af verlden”, så vida en sann religiositet ej kan annat, än skåda verlden ur en (i verklig mening) idealisk synpunkt. Men detsamma gäller i allmänhet om de bättre af hans dikter. Hammarsköld sjelf undgår icke, att i de hexametriska och närmast om Stjernhjelms maner påminnande, med hvilka Columbus först uppträdde psevdonymt under namnet Myrtillus af Bergen, förnimma en poetisk flägt. Men mera såsom hans egen, eller mera såsom en af mästarens ingifning oberoende, yppar sig denna flägt i de bästa af hans *Odæ Sveticæ* och öfriga sångstycken. Mot dem kunna vi föga annat anmärka, än att de nästan alla skulle vinna på förkortning. Allraminst skall man i Sahlstedts samling varseblifva mycket, som öfverträffar dem, eller ens är dem jemnlikt. En stigande fullkomning i språk och vers, är i dessa stycken omisskännlig: men tillika en både genom mildt allvar och mild glädtighet tilldragande själsstämning; ej stark i uppfinning, men i utförandet älsklig genom ett naturligt, ofta sinnrikt, alltid ädelt, behag. I denna beskrifning på Paradiset, tagen ur hans ”Bibliska Verld”, skönjas både välgjordare alexandriner, än Stjernhjelms, och visserligen jemväl någon förtjenst dessutom:

Det var ett nätt begrepp af all Naturens fägring; Fullkomligheten sjelf der hade fått sin lägring, Och utslöt vank och fel, att allt, endrägtelig, I glädje, frid och fröjd hos menskan hvilde sig. I detta morgonland ock fyra strömmar flöto, Som all den sköna trakt med frösam fukt begöto; En ljum och ljuflig vind, med säflig svalkand’ flägt, Upphöll den blida jord vid stadig sommardrägt. Den skönhet ej allen den nedra jorden prydde, Men ock i luftens rymd en liflig sötma spridde;

Fast ljufligt andas nu de friska rosors mund; Dock så anmodigt ej, som fordom Edens lund.

Hvart Adam, ombehvärfd med sådan prakt, sig vände, Det syntes, liksom allt, ock liflöst, lionom kände; Ehvart han om sig såg, berg, dalar, slätt och skog, I bivist af sin Kung, allt gladde sig och log. I gräs och löfvad mark, de raska djuren sprungo; I hög- och lägre chor, de gälla fåglar sungo; Den täcka näktergal, han ömsom höra lät Sin drill och sina slag på tusenkonstigt sätt. En våghals af en rå, nu der af klippan hängde; Nu der en stenbock högst, i bergeskrefvan, klängde; Der rände fort en hjort, och hurrand’ hornen vred; Der sprang gesvind en hind, att buskan sveg derved. För Adams mynd’ och makt, och vördnads-pligt tillfyllest, Der trädde lejon fram, att te sin Konung hyllest; De tigrar sammaleds; den vilda leopard, Af menskans ögonstrål, blef ock, från fjerran, snard. Från hidet funno sig de rambeväpnad’ björnar; Från högsta himmelsflygt, de sol-motstarrand’ örnar; Och satte, båda två, med samma åtrås brunst, Sitt angenämsta rof i enda Menskans gunst.

All verldens ögonmål, allt lifs och lefnads nöje, Var: söka Menskans lust, dess muns och hjertans löje. Hon alltings art förstod, i grund, och alla djur Hon nämnde först vid namn, hvart efter sin natur. Det allt, den Mannens mod till sådan glädje rörde, Att han, i mensko-hamn, en engla-lefnad förde! En fröjd den andra

bar, en lust den andra dref; Att aldrig någon dag för Adam sorgse blef.

Oss synes bär ådagalagd en skildrings-förmåga, som allsicke är föraktlig. Än bättre anstår den rena lyriken hans sångmö. Till bevis må lända följande fyra prof.

I.

KÄRLEKENS PRIS.

All lifs och lefnads springekälla, Jag menar dig, o Kärlek ren! Hur skall jag ditt beröm framställa? Ditt mesta lof är dock ditt men. En himmelsk tunga borde mig, Om dig att sjunga värdelig.

Då ett oskapadt hisligt öde Var, det dock slätt alls-intet var: Gud, just af Kärleks öfverflöde, Den fagra verlden skapat har. Af Gud blef Kärlek först utsänd; Till Gud bör han ock blifva vänd.

Hvem är, som än ditt lopp förmenar? Hur är din makt så underbar! Jord, himmel, vatten du förenar, Att det får lif, som lif ej har; I elden är ditt hem förvisst: Du äst i verlden först och sist.

Förutan dig, är allt i tystnad, Ohyggligt, mörkt, iskallt och dödt; Med dig, är allt i ljuflig lystnad, Fröjdsamligt, täckt, ånyo födt: Som Norden för all segel-nål, Äst du för all natur ett mål.

Du äst, som ädla hjertan adlar; Hvar nedrig tanka, är din sot; Förutan dig man bittid’ sadlar, Men kommer aldrig fot om fot; Du, höga drift uti vårt blod, Du yrker, styrker allt vårt mod!

Till dygd och ära du oss böjer, Gör konst och lära till vår ro; Allt hjerte-gnag ur vägen röjer, Som plär hos arga sinnen bo. Du äst det starka verldens band, Som sammanhåller folk och land.

All skönhet snart sitt värde miste, All’ ögons strålar vorde stum’; Hvad gåfvor är, snart ingen visste: Men får blott Kärlek minsta rum, – Som blixt och åska genomslår, Slik kraft man genast känna får.

Förruttnelsen du evigt trotsar, Din är, och blir, ju segren än; Hvad tid och ålder sönderkrossar, Hopsamlar du till lifs igen. Hvad jordiskt är, till jord förgås: Af Kärlek åter vederfås.

I solen blott, är elden finer; I jorden, är han stoft-bemängd: I Gudi blott, ren kärlek skiner; I syndigt hjerta, är han vrängd. Dock, om förnuft oss råda får, Blir oss en stadig Kärleks vår.

Ty älskom nu, hvart redligt sinne, Det vackert, godt och ärbart är! Hat, afund, ondska, sorg försvinne, Som blod och mod förtära plär! Då sannas våra hjertan vid, Att ock vår tid är gyllen tid.

Af samma stroph-byggnad, tonart och (nära nog) värde, är hans sång till ”Äkta Ståndets Pris”; vid hvilken Erik XIV:s visa om sin Catharina tycks föresväfvat hans minne.

II.

NATURLIG DÖDSBETRAKTELSE.

Hvad är det åt, att jag mitt sinne qväljer, För fåfäng vinst min ädla frihet säljer, Förgäfves mödar hufvud, hand och läpp? Jag pine, plåge, qvälje mig framhärdigt; Dock kommer den, som gör mitt verk ej värdigt En fingerknäpp.

Har jag engång ur menskors samfund farit, Blir se’n med mig, som jag had’ aldrig varit: Jag blir uti det

långa tysta bragt; En långlig natt har stillat ben och länder, En långlig sömn har ögon, fötter, händer Tillsammanlagt.

Ett annat folk då solens klarhet skådar, Min lägerplats en ann’ med föttren trådar; Ack! att jag sjelf blir sinnelös till mull! Jag har spelt ut, min vandring har en ända, Mitt glas65 är tomt, min trå är af, min slända Är spunnen full.

Jag har nu lärt, invärtes verlden känna, Hur fåfängt är allt, hvad vi efter-ränna, Hur lyckan sjelf hon ställer oss försåt. Gif Gud, min verld med äran genomvandra! O! mycket fik och släp om allt det andra Är intet åt.

Träd, Frihet, fram, i dina sanna smycken! Träd fram, och bryt mitt ok i tusen stycken, Mitt ok, med allt sitt träle-likt besvär; Mitt ok, det jag sjelfvilligt på mig lade, Då jag af oförstånd till skuggan sade: Du äst mig kär.

III.

LUSTVINS GAVOTT MED DE FEM SINNENA.

Synen.

Ingen må mig det förneka, att jag Vackert älska må: Vackra rosor, vackra liljor, leker ögat gerna på. Vackra seder gör jag heder, Vackra later, vackra dater, Vacker fågel, vacker fjäder, Vacker flicka, vackra kläder.

Hörseln.

Ingen må mig det förneka, att jag Lustigt älska må: Lustig sång och lustig skämtan, lyder örat gerna på. Frisk trummeta, puka, trumma, Lustigt om min öron brumma; Clav-cymbal, fiol och luta, Hvem kan vilja dem förskjuta?

Smaken.

Ingen må mig det förneka, att jag Ljufligt älska må; Ljuflig mat och ljufva drycker, spelar tungan gerna på. Kokadt, lagadt, stekt och sudit, Har mig aldrig än motbjudit: Ljufligt vin derpå att taga, Kan min maga ock fördraga.

Lukten.

Ingen må mig det förneka, att jag Vällukt älska må: Vällukt hjert’ och hjerna styrker, friskar mod och blod också. Oliban, jasmin och ambra, Friskar kistor opp och kamrar; Rosen-Benzoe-tinctura Hand och kinder lifligt skura.

Känseln.

Ingen må mig det förneka, att jag Kärligt älska må: Kärlig lek, och kärlig skämtan, sigtar all Natur uppå. Lärke-kirr och dufve-putter, Tuppe-knorr och orre-kutter, Gå dock ändtlig’ ut derpå: Att hanen hönan nalkas må.

IV.

LUSTVINS VISA,

Lustvin sjelf.

Musikanter, speler opp, Som J kunnen vackrast låta! Stränga-klang gör mod i kropp; Hvad kan tvist och oljud båta? Lilla gosse! stäm väl in; Låt din skära röst oppgälla: Hur en pilt hos vännen sin Allrafogligst sig skall ställa.

Gossen.

Med en skön och prydlig drägt Våren jorden öfverkläder; Deråt lärkan spelar täckt, Lid och lund sig kampvis gläder, Stränge Cato misslynt går För sig sjelf, och illa tyder, Om jag i min ålders vår Unga lemmar fagert pryder.

Svarta natten slår sin råck Ut, med fållar bred’ och sida; Med sin skugga, mörker-tjock, Skygger, skyler landet vida: Hvirfvel-sväfvand’ tanke-svärm, Vidt och hårdt och svårt bekymmer, Är den svarta sky och skärm, Som vår glädjesol oss skymmer.

Sand i sko, gör känseln agg; Sting mot hjertat, bära fara; Svartesjukans törnetagg Låter aldrig rolig vara; Lyster skalken gör’ ett puss Och med list sitt fång betrakta, Argus samt Acrisius Fåfängt vaka, fåfängt vakta.

Dock, den frukt är alltförsvår, Som för högt i luften hänger; Man ock lättlig’ den försmår, Den i mark ett väder slänger. Men, ho låter se sitt kort, Han gemenlig’ spelet tappar: Gjordt i tid, är mycket gjordt; Ryck på refven, när det nappar!

Lustvin.

Lustigt, Gossar! Denna dag Gladeligt till slutet qvädom! Visan har ock vackert lag; Nu välan! vi sammanträdom Uti Floræ rosengål, Medan vädret så vill skicka; Alla vackra flickors skål Vill’ vi der i afton dricka!

Af Columbi samtida voro äfven hans ”*Epigrammata* eller Öfverskrifter” mycket värderade. Man har efter honom många sådana, dels på Svenska, dels på Tyska. Några kunna jemväl inför nutidens smak ganska väl bestå. T. ex. dessa bägge:

Doctor Faustus.

Hvad hulpe mig, om ock jag Doctor Faustus vore, Om jag, till ett beslut, dock sist till Fanders fore?

Man och Hustru, ett.

Att man och fru är’ ett, det tros; förutan då, När de sins mellan slåss: då känns, de äro två.

Han har ock både i svenska och tyska verser besungit sin mästare Stjernhjelm; med rättmätig försäkran, att denne varit en man, ”den aldrig döden blir mäktig att plåna ur faderlandets minne, så länge verlden ser solen upplysa sina dagar och månan sina nätter”.

Öfverhufvud skref han den tidens Tyska så, att få infödde Tyskar skrefvo den bättre eller jemngod. Bland de många qväden, som i hans samling finnas diktade på tyskt mål, träffa vi ett och annat af hans mest poetiska. Här angår oss dock endast hans förhållande till det svenska. Lustvins dans med de fem Sinnena möter oss i både svensk och tysk skepnad. Onekligt är, att i den sednare rör sig hans sångmö till och med ledigare och sirligare. Detta kan förklaras blott af det främmande språkets då redan uppnådda högre odling.

Columbus tillhörde en ästhetisk slägt. Brodern Johan, som – enligt titeln på trenne '"herde-visor", dem vår skald insände till hans bröllopp – var "Professor uthi Poeterij vidh den Kongl. Academien i Vpsala", högaktades allmänt såsom latinsk poet; förenade, med förtrolig kännedom af Grekiska, Hebräiska och Arabiska litteraturen, en stor beläsenhet i den Tyska, Fransyska, Italienska, hvilkas tungomål han ock talade med mycken färdighet; samt var derjemte en varm musik-älskare. Fadern Jonas, likaledes latinsk poet, hade någon tid i Upsala innehaft samma Professors-befattning, sedan han förut varit anställd vid Vesterås Gymnasium såsom på samma gång Lector i Grekiskan och Musik-Directör. Såsom Poeseos Professor höll han tillika föreläsningar öfver Musik. Såsom Prost i Husby, lät han i sin kyrka genast uppsätta ett "dråpligt orgelverk", med en inskrift i latinsk vers, om orgelns införande i kyrkomusiken genom Påfven Vitalianus. Bägge dessa sistnämnda Columber skrefvo, utom latinska verser, äfven svenska. – Till vår skald, ehuru icke prest, öfvergingo i arf både den presterliga och den musikaliska stämningen. Båda igenkännas i den fromma naturglädje och njutning af sitt kortvariga lif, hvarmed han i ett af sina sångstycken utropar:

Ack Himmel! hvi är dock vårt lif så stackot blifvit? Hvi har Naturen oss ej tusen år medgifvit, På hvilka vi Guds verk å jorden måtte se, Allt till den Högstes lof och vår förnöjelse?

Dessa "*Odæ Sveticæ* eller sång-vis författade Verldsbetraktelser", dem han sjelf 1674 utgaf särskildt och dedicerade till M. De la Gardie, äro alla beledsagade med melodier af hans vän Kongl. Capell mästaren Düben. Angenämt vore, att öfver dem, såsom minnen af den tidens svenska tonkonst, höra musik-kännares omdöme. Ännu i begynnelsen af 1700-talet söngos de allmänt.

Samtidig med Columbus, men öfverlefvande, qvad i samma rigtning, med lika omsorg och närbeslägtad röst, brodern Johans lärjunge och efterträdare såsom "Professor i Poeteriet", Lagerlöf66. Stor egentligen såsom latinsk talare, är han ock både såsom latinsk och svensk poet aktningsvärd. I sednare afseendet kan han betraktas såsom en fortsättning af Columbus; dock synes han granskat sina skaldefoster ännu strängare. Samlingen af hans latinska tal och skaldedikter är känd; och bland det vackraste, som någonsin blifvit oss bekant af romersk vers, är det derstädes förekommande grafqvädet öfver en gammal rättskaffens Capellan. Af hans svenska stycken deremot äro blott få tryckta och allmännare tillgängliga. Jemte den stora sorgfälligheten om språket och versen, samt herrskande benägenhet för ett på den tiden älskadt herde-maner, utmärker dem naturlighet, täckhet, ljufhet, stundom ljufmatthet; egenskaper, hvilka man ock alla igenfinner i den behagliga "Herdeklagan", som Dalins vän Carleson förvarat i sin "Samling af utvalda Svenska Rim och Dikter till Svenska Skaldekonstens upphjelpande (1737–38). Verserna öfver Friherrinnan Rosladin har Blom med förtjent beröm omnämnt. Deremot meddelas hos Hammarsköld hans ryktbaraste och mest omtyckta qväde, den i flera decennier allmänt förtjusande Visan:

Ifrån den dag jag Elisandra Den första gång med mina ögon såg m. m.

Hon har visserligen det grundfel, att vara för lång: dock äro ännu hennes tio tolfradiga stropher läsbara, och några deribland vackra. Ända intill Fru Nordenflychts dagar var hon ett föremål för alla vitterlekanes härmning. Man lånade af denna visa stroph-byggnaden och melodien, äfven till gudeliga sånger. Fru Nordenflycht sjelf har gjort likaså; i ett qväde, som har till öfverskrift: "det högsta nöje, känna och ära Skaparen".

II.

Grefvarne Gyllenborg.

Af Lagerlöf bildades de bägge poetiska Grefvarne Gyllenborg: bröderne Olof67 och Carl68. De studerade i Upsala under hans professors-tid, och tillhörde hans förtroligare umgängs-krets. En poetisk natur gick inom denna slägt länge i arf. Deras farfader, Apothekarn i Upsala Simon Wolimhaus, hade åtminstone så till vida haft en sådan, att han varit en ifrig kabbalist. Derigenom hade han ock råkat i en besynnerlig tvist med Buræus. Denne lät nämligen, till allmän bestörtning och med många förmaningar enkom till de syndiga Upsala-boerne, under sommaren 1647 den förkunnelse utgå, att Yttersta Domen skulle komma just det året, på hösten; till och med dagen var beramad. Då framträdde Wolimhaus med den upplysning, att man ägde något längre beredelsetid, emedan Buræus missräknat sig på flera månader; så att Domens ankomst ej kunde väntas före nästföljande vår. Buræus blef förargad, och framdrog nya bevis för sina uträkningar; men Apothekarn gaf ej heller efter. Ändtligen slogo de vad. Buræus uppsatte sin gård; som skulle afträdas till motparten, om dennes calculer befunnos rigtigare. När på den bestämda dagen ingen Yttersta Dom hörts af, anmälte sig Wolimhaus med anspråk på gården, och stämde omsider Buræus in för stadens Magistrat: som likväl fann skäl i Buræi anhållan om uppskof till våren, då man finge utröna tillförlitligheten af Apolhekarns räknesätt. Våren kom – och jord och gård förblefvo *in statu quo* 69. Blandningen af poetiska och financiella böjelser öfvergick från gubben på sönerne, hvilka båda blefvo adlade och högt uppsatta män: Kongl. Rådet Grefve Jacob Gyllenborg, och Riksrådet Grefve Lejonstedt. Bägge dessa bröder författade i sin ungdom, med Stjernhjelm i sigte, åtskilliga hexametriska tillfällighets-stycken. Den sednare, i ett lofqväde vid Carl XI:s anträde till regeringen, synes varit den förste, som i stort införde seden att rimma hexametrerna, både vid slutet och inuti. Olof och Carl Gyllenborg voro den förres söner. Det är en i vår vitterhets häfder egen företeelse, denna grefliga skaldeslägt; af hvilken fem medlemmar der förvärfvat sig rum. Den siste och ryktbaraste, Gustaf Fredrik – sångaren af Själens Styrka, Årstiderna, Tåget öfver Bält, – var Olofs och Carls broderson.

Af dessa sistnämnda bröder förekomma qväden i Carlesons och Sahlstedts samlingar. Carleson har upptagit fem: fyra af den äldre, och ett af den yngre; alla öfver och till Carl XII; alla visande i poetisk förklaring tänkesättet hos den tidens ädlaste Svenskar, de Carolinske eller ”Konungske”; alla utmärkande sig lika genom ett omisskännligt skaldeanlag, som genom en glödande kärlek till Konung och Fädernesland. Flere ha redan anfört stropher ur Carl Gyllenborgs Sång öfver Segern vid Narva; äfvensom af Olof Gyllenborgs ”Nyårs-Lyckönskan” (1718) det glädtiga slut, der ingen annan önskning säges återstå, än att, som Hjelten sjelf är ”en makalös Kung i nåd, i vett och strid”, så må ”hans läger väl i krig bli makalöst bland alla, men ej hans läger dock bli makalöst i frid”. Deremot har man med tystnad förbigått hans trenne fröjd-qväden öfver Konungens hemkomst från Turkiet: af hvilka det sista här må införas i sin helhet.

De Nordiska Länders Högstönskeliga Nyårs-fägnad på den 1 Januarii 1715.

Himmelens yppersta ljus, som menniskors tider och stunder Delar i nätter och dar, i veckor, i månar och år, Vexlar om sommar med höst, och vinter förbyter i vår, Pryder med blomster och löf de vissnade fälter och lunder; Solen, hvars herrliga glans och brinnande rörelses makt Lockar ur jorden fram så dyrbara skatter och håfvor, Solen, som dagelig-dags utdelar otaliga gåfvor, Nalkas nu, åter igen, den nordiska verldenes trakt!

Solen nu nalkas, att allt sin lifliga trefnad beskära; Nalkas, att muntra oss upp, då mörkret allt ängsligit gör; När allt bleknar af köld, när grönskan på markene dör, Isiga vätskor och snö båd’ jorden och luften besvära, Solen då vänder sig om, och skyndar till Norden sitt lopp, Tjockaste mörker och köld förvänder i ljusesta dåsar; Gifver ock rundelig allt, hvad öga och öra behagar, Tidernas sorger och qval beblandar med ljufligit

hopp.

Nordiska folken likväl, som pläga sig högelig glädja, Årligt ock fira den tid, då dagarne stiga i höjd, Komma nu föga ihåg den vanliga solenes fröjd; Gud har behagat, att en mer hugnelig glädje tillstädja: Glädje, som lefvande gör de halfdöda hjertan och bröst; Glädje, som lofvar ock ut all önskelig fägnad på jorden; Glädje, som vinteren gör till herrligste sommar i Norden, Sommar, som aldrig skall bli förmörkad af tidernas höst.

Hjelten, som himmelens Gud begåfvat med tappraste mandom, Kongeligt hjerta och mod, med vittraste klokhet och vett, Hjelten, hvars like af dygd i verlden man aldrig har sett, Bland dem, som Konunga-namn fått bära af folkom och landom, Hjelten nu kommer till oss, som Gud har utkorat till vän; Ypperst i gudeligt nit, som kättja och flättja nerdämpar, Ypperst i örlog och strid, bland modige, blodige kämpar: Hjelten nu kommer, och för till oss Guds bistånd igen.

Vore nu alle, som Han: så trägne i gudliga tankar, Alle så faste i hopp på Herrans oändliga nåd, Litandes ej på sin makt och mennisklig vishet i råd; Vore ej någon, som mer på samvetet lastar och sankar; Bodde Gudsfruktan hos oss, och Rättvisan uti vårt land; Älskade alla sin Kung, som Konungen älskar oss alla: Skulle vi intet så lätt i plågor och olyckor falla; Skulle Gud aldrig från oss mer taga sin nådiga hand.

Evig' Allsmäktige Gud! odödlig, de dödligas Fader! Tidernas början och slut! Du slutar nu åter en tid, Sorgelig, ängslig och mörk, af menniskors blodiga strid; Börja den tiden, o Gud, som Hjelten i Norden gör glader! Börja den tiden, som frid och sällhet allena tillhör; Tiden, som länger Dens tid, som fostrat upp tidernas ära; Tiden, som gifver en fröjd, hvars minne all tid skall sig lära! Börje den tiden, o Gud, som alla lycksaliga gör!

I allmänhet kan om dessa bröder sägas, att Lagerlöfs poetiska förtjenster återupplefva hos dem i en manligare skepnad. Ämbetsmanna- och statsmanna-pligter förde dem ifrån skaldebanan, eller bragte dem att sluta den såsom poetiska dilettanter. Bägge upplefde Dalins tidehvarf. – Carl Gyllenborg vinnlade sig mycket, under sednare delen af sin lefnad, om skapandet af en Svensk Theater. Bland annat, öfversatte han från Engelskan en Tragedi "Andromache", och bibehöll der originalets orimmade jamber; de första sådana, som blifvit försökta i Svenskan. Han var en man af lärdom, angenämt umgängssätt, tillvinnande, äfven bländande egenskaper. I striden mellan de splitflockar, hvilka såsom "Hattar" och "Mössor" vunno en olycklig namnkunnighet, tillhörde han de förra, blef deras hufvudman, besegrade Arvid Horn, och var, – dårad af fantastiska förhoppningar om återvinning af Sveriges carolinska makt och ära, – förnämste tillställaren af den förunderliga krigsfanfaronnaden mot Ryssland 1741. Fostrad af Görtz, trodde han, att i vissa conjuncturer allt borde vågas; men han ägde hvarken dennes politiska snille, eller någon Carl XII att påräkna till verktyg. Han var ej bättre profet, än hans farfader Apothekaren. Det skulle alltså för Sverige varit en tvåfaldig fördel, om den poesi, som han på ett så vådligt vis inmängde i sina statsmanna-värf, hade fått uttömmas i tragedier och hjeltedikter.

III.

Spegel.

Vida större skaldefrejd omgaf mellertid ett namn, som äfven i vår Kyrkas tideböcker är outplånligt: den såsom Psalmist ännu vår gudstjenst förskönande Spegel[70]. Efter Stjernhjelm var han den bland tidehvarfvets vittre grundlärdaste och äfven i all poetisk litteratur mest mångbeläste. Hans rum bland Parnassens sångare motsvarar likväl icke på långt när det, som han evärdligen innehar bland Sions. Han är – kort sagdt – det sjuttonde århundradets Wallin. Dennes ära, då han såsom Psalm-skald täflar med alla tiders yppersta, kan ej förringas genom den sanning, att han – deri från sina medtäflare Franzén och Hedborn

fullkomligt åtskild – nästan blott såsom sådan är poet. Likaledes återstår ock for hans föregångare Spegel en oförkränkt rättighet till vår vördnad, oaktadt mycken sanning ligger i hans blygsamma sjelfbekännelse:

Jag hafver önskat stiga Med min ostämda giga Uppå Parnassi klint; Och lära der så spela, Att jag ej skulle fela: Men si! jag har ej hinnt.

Afräknar man från Wallins verldsliga poemer den öfvervigt, som en stegrad vältalighet och öfverhufvud en större språkets och smakens odling skänka, så äro Spegels dem i allt annat jemnlika; ty äfven i Spegels kunna vi uppleta spridda smärre bitar och drag, som emotsäga den dom, hvilken icke dessmindre ovederläggligt gäller om det hela.

Långt annorlunda skulle vårt omdöme bestämmas, i fall hans digra och öfvermåttan långsläpiga arbeten, om ”Guds Verk och Hvila”, om ”det Tillslutna Paradiset”, om ”det Återvunna Paradiset”, mäklat bibehålla samma anda, som lifvar det Företal och den Hymn till Gud, med hvilka det första begynnes. Både företalet och hymnen äro nämligen sannt poetiska: det förra, genom sitt brinnande nit för Poesien och sitt värdiga, med all dess värma tolkade begrepp om hennes väsende; den sednare, genom sin verkliga och höga skönhet. Hvad kan man ej hoppas, när man läser följande inledning, ställd ”till Poesiens rättsinnige Älskare”?

”De Gamle hafva sagt Poesien vara den första vaggan, i hvilken Vishet hafver hvilat, och är så dejlig, men så oförmärkt uppvuxen, som perlan uti perlemor. Hedningarne hafva ment Poesien vara Gudarnes eget tungomål, det menniskorna ej kunna lära, med mindre dem gifs en synnerlig beqvämlighet ifrån Himmelen. Thy hafver Ennius kallat Poeterne helige, sägandes dem genom Gudarnes besynnerliga nåd sändas hit på jordene. I lika måtto betygar Ovidius det vara en gudomelig ande, som uppväcker sådant lif och ljus i förståndet, att man i korta verser kan sammanfatta så åtskilliga ting. Thy äro ock alla de gamlas lagar, alla *sibyllina oracula*, samt de äldsta sede-läror, på det sättet beskrefna; och fördenskull så mycket mer utaf gemene man trodda och vördade. Ja! ingen vill eller kan vägra Poesien sitt rätta beröm, utan den, som är så vrång och afvog, att han ej kan lida, det der är sommar uti året och ungdom uti menniskans lefverne.

”Men ingen vardt fordom dagar hållen för Poet, med mindre han var utöfvad i all Philosophi och Verldslig Vishet, kunnandes densamma på ett konstigt sätt och med beqväma ord ljudligen utföra. Den, som till det namnet rätteliga svarade, han vardt hållen i största värde och anseende. Thy hafver Agamemnon, då han reste till Trojanska kriget, allrahelst lemnat sin gemål Clytemnestra en Poet till tuktomästare; och Aegistheus kunde ej öfvertala henne till någon odygd förr, än han listeliga hade samme poet ihjälslagit.

”Det är fördenskull intet under, att alla nationer, som hafva älskat Dygd, hafva jemväl älskat Poesien. Huru högt Götarne hafva skattat sina Skalder, huru hjerteliga de kunde fröjdas och uppmanas utaf ett drottqväde, och huru sämliga de belönte den, som uti dylika snilleverk var en konstnär, det betyga nogsamt våra sagor och gamla skrifter. När Romarne hörde Virgilii verser uppläsas, då stodo de alle upp så månge som voro tillstädes, och ärade den fattige Poeten nästan så högt som sjelfve den mäktige Kejsaren.

”I synnerhet är Poesien tjenlig till Guds lof och pris, ty Andakt synes uti densamma så fager, som Aron uti sina silkes-kläder, eller som Förbundsens Ark öfverdragen med klart guld. Fördenskull hafva ej allenast Fäderne i den första Kyrkan, Ambrosius, Prudentius, Sedulius, Bernhardus, med flere, så utsatt sina anderika tankar, att deras upplyste själar hafva både från Helicon och Siop utspridt många klara strimmor; utan den Helge Ande hafver ock sjelf esomoftast, så på Mosis svåra tunga som på Davids ljufliga harpa, lärt oss, huru vi med Rim och Psalmer skolom lofva Gud; ja, den trösteliga Jobs bok, och andeliga Salomons brudevisa, äro skrefne med poetiskt ordalag. Man må fördenskull intet undra, att jag i lika måtto hafver fattat lust till Poesien, och vinnlagt mig om att blifva kunnog uti den konsten; som ingen hafver hatat utan de, hvilkas arghet varit lika stor som deras oförfarenhet.

”Dock består den ingalunda uti, omskönt man ock tager anledning utaf andras arbete, att ej töras gå med

mindre man ser andras fjät och fotspår framför sig. Ty hvad konst är det, att göra en stor väf utaf andras garn? Sannerliga: jag finner intet så ljuflig smak i det Grekiska vinet, att jag hafver lust till att dricka sjelfva dräggen; ej heller så sött ljud i den toscanska gigan, att jag girnas dansa efter hvar sträng”.

Nekas kan likväl icke, att detta, i sin prosa, är ett vida bättre poem, än det efterföljande rimverket är i sina verser. Nyare granskare hafva påstått, att ”Guds Verk och Hvila” är blott en fri öfversättning efter Areboes danska *Hexaëmeron*, som åter är en dylik efter *la Sepmaine premiere* 71 af Du Bartas, hvars eget verk är en dylik efter ett Hexaëmeron af Greken Pisides. Dermed vore föga förloradt. Värre är, att de utsträckt samma påstående äfven till den nyssnämnda Hymnen. Här förhåller sig dock så, att uppfinningens och första uppränningens heder ej kan frånkännas Arreboe; men att Spegels bearbetning är en fullständig omarbetning, som oändligt öfverträffar det danska utkastet. Tyvärr! detsamma kan icke sägas om den öfriga massan; ehuru den i sjelfva verket synes vara, mindre en fri öfversättning, än en fri omskrifning, med otaliga egna tillägg; ja! han tycks fastmer hafva begagnat en holländsk efterbildning (af Heyns), än den danska. Denna vers-foliant är af vigt för enhvar, som historiskt studerar vårt modersmål och sysselsätter sig med ordboks-anteckningar; äfvenså gifver den i sammandrag ett inbegrepp, en öfversigt af den tidens naturkunskap72. Men för dem, som läsa den blott ur ästhetisk synpunkt eller för att söka poesi, är den knappt möjlig att genomtråka. Visserligen påträffar man (särdeles i hvarje ”Dags” början) understundom anropanden och skildringar, der den descriptiva didaktiken – eljest öfverallt jordkrypande – gripes af en högre skaldelyftning, en eldigare lifsflägt. Men dessa hämmas och qväfvas öfverallt af två besynnerliga olycks-infall: det ena, att, med förtrolig kännedom af alla de bästa mönster, som vid sjuttonde århundradets slut voro att tillgå, likafullt välja ett af de sämsta; det andra, att affatta det långa verket i alltigenom qvinligt rimmade alexandriner. Verserna, äfven dessutom nog entonigt och tungt gjorda, bekomma härigenom en så omotståndligt söfvande egenskap, att man ej begriper, huru Spegel sjelf kunde hålla sig vaken och fortsätta. Också tyckes han efter afslutandet, vid en återblick på sina dagsverken, hafva deraf rönt något intryck; emedan han i sitt företal yttrar: ”mig är vederfaret det som sägs om Jul. C. Scaligero, att jag intet allenast hafver sufvit sött, utan snarkat på Parnassen”. – I sina bägge andra hufvud-verk, om det tillslutna och det återvunna Paradiset, låter han de qvinliga rimmen omvexla med manliga. Detta är ett företräde: men torde ock vara det enda. Deremot lider han i dessa arbeten på den jemnförelse med Milton, hvartill man der ovillkorligt föranledes. I sitt rim-sätt tillåter han sig föröfrigt mången vårdslöshet: och hans behandling af språket, för hvars dyrd, renhållning och uppodling han i det oftanämnda företalet kraftigt ifrar (med klagan öfver sina landsmän och hänvisning på utländske Lärdes föredöme), har i allmänhet större förtjenst af den prosaiska dictionen, än af den poetiska.

Skadan, att han ej öfverlemnade sig endast åt ren lyrisk diktning, bevisa ej blott hans förträffliga Psalmer, – med hvilka (af samtida) blott Arrhenii täfla; ditåt synes äfven ett och annat af hans smärre verldsliga qväden häntyda. Bestämdare kunna vi ej dömma, emedan han – enligt sin egen berättelse – låtit de flesta af dessa förkomma; hvartill han uppgifver den orsak, att han ”höll dem i nesligt värde”. Hans Hymn, eller Åkallan till Gud, är egentligen sjelf en psalmisk lofsång. Troligtvis är den just derföre så lyckad. I sanning: hvad skulle en sådan än i dag qväda, som förmådde höja sig öfver detta:

Herre, du mäktige Gud! hela verldenes Skapare store! Om jag snäller i vett, samt vitter i tungone vore, Skulle din eviga makt af mig så vida berömmas, Att dina dråpliga verk ej skulle på jordene glömmas. Evig och obegripelig är din varelse rena, Och dina tankars djup förslår din vishet allena!

Herrlighet är din drägt, och ljus dina dagliga kläder: När du nådiger äst, allting sig fröjdar och gläder; Din välsignelse kring hela verlden strömmar och flyter, Och din dyrbara skatt rätt aldrig minskas och tryter; Din barmhertighet är hvar morgon ny, och besöker Jorden och hafvet, att allt sig ljufligt ymnar och öker . . .

. . . .

Ändalös är din kraft: ty klipporna remna och buga, Jorden skångrar73 och räds, om Du vill vredliga truga;

Kungarne tigga din nåd, när du vill straffa och hota, Englarne skyla sin helgd, ja helgon falla till fota; Solen svartnar i moln, när som ditt ljungande lyser Stjernors glimmande här af darrande räddhåga ryser; Himmelen häpnar och flyr, ja himlastoderna skälfva, Skyarna skifta sin hy och sig förblandade hvälfva; Helvetet hisnar, och allt hvad der bland andarna fängslas, Gräslige resar och troll djupt under vattnena ängslas!

Kraftiga äro din' ord; ditt namn är högst öfver allas; Stor uti råd och mäktig i dåd Du, Herre, må kallas: Ty huru verkar du? Hvar kan slik Mästare finnas? Makalös är din konst; dina under kan jag ej minnas. Upphöjt har du din stol öfver alla himlarnas höjder, Och klädt all' dina rum med allsom skönaste slöjder! Månne man en så klar demant på jordene finner, Som en strimma der ur den sköna solene rinner?

Stjernorna du så nätt uti ordning ställer och sätter, Att ej perlor och guld bebräma kläderna bätter.

. . . .

Nordan sträcker du ut på intet, och höjderna hänga Uppå ett ord, och jordenes ymn 74 sig i luftena svänga; Vattnet samkas ihop uti molnen såsom i läglar, Skyarna remna dock ej, men stå som silfver i däglar; Hafvet reser sig upp, och vågorna pläga sig häfva, Att de djerfliga syn's mot sjelfva stjernorna sträfva, Dock töra de likväl ej öfver jordene flyta, Eller ett endaste fjät utom sitt råmäre bryta; Källornas ådror ha gång igenom hårdaste jorden, Och hela marken hon är en djurgård dejelig vorden! Ljufligit är tillse, huru djuren och fåglarna spisa, Huru de gamle sin art och seder åt ungarna visa: Örnen i luftene far och koxar i solenes änne, Frestar ock ungarna små, om de hafva dylika nänne75; Kajan hoppar å land, men svanen simmer och seglar, Ankan plaskar ikring och sig uti bäckarna speglar; Orpheus harpan då slår, när vågen hvilar och lättjas, Phoebus saliga ler, när fisken spelar och kättjas.

. . . .

Herre! utöfver allt ville Du dig låta behaga, För kreaturens tarf en lustgård ståtelig laga! Sådana gåfvor och gods, som himmel och jord månde bära; Gömmer du ej för Dig, men vill åt oss dem förära; Derföre, Helige Gud! vid dessa din' gerningar alla Hisnar mitt förstånd, mina tankar digna och falla! Du togst arbetet an, som var slik mästare värdigt; Du fullbordade väl och gjorde't snarliga färdigt: Skulle man om slik' verk tillbörliga dikta och sjunga, Sannerlig höfdes då en Engels heliga tunga!

Detta är vår Spegel i sin glans; och visar, huru orätt han gjort sig sjelf, när han i sitt företal försäkrar, att han icke ansåg sig begåfvad till Poet; och att han fördenskull öfvat sig i språk och rimkonst endast för att framgifva "ett christligt verk, hvilket hos dem, som gerna något läsa, kunde uppväcka en tacksamhet för Guds ogerningar, en förundran öfver hans makt, en kärlek till hans godhet". Han synes blifvit förd ifrån den egentliga skaldebanan, dels genom sin egen höga tanke om hvad till en sannskyldig Poet hörde, dels genom sitt stränga begrepp om hvad honom såsom en Själaherde ålåg. Det sednare dref honom att försmå Diktens fria utöfning och yrke, för det gagn, som han trodde sig befrämja genom långa versificerade predikningar. Tvifvelsutan låg ungefär samma åsigt af Lärodiktning, som yttrar sig i Wallins "Uppfostrare", bakom den så skönt uttryckta föreställningen om Poesiens förhållande till Visheten. Han bekänner t. ex. att han väl "haft mycken rättelse" af de reglor, som Homerus och Virgilius, Horatius och Macrobius, Scaliger och Vossius m. fl. föreskrifvit: men funnit skäligt afvika "från denna som Tassus och Castelvetro gifvit hafva, att man uti Poesien bör intet söka eller förhandla annat, än det som kan fröjda och förlusta läsaren". Han har deremot, "liksom alle rättsinnige, städse bifallit Horatii mening *Omne tulit punctum* etc.; dock utan att slå i vädret den förevitelsen, hvilken Petrarcha hafver gifvit en lärd Poet i Italien, sägandes, att han obetänkt hade förtungat de späda *Musas* eller *Pierides* med de tolf lagsens taflor".

Det sista gjorde han ändock sjelf, tyvärr, alltförmycket; ehuru med mellanstånd, som låta skönja, att motsatsen stod i hans makt. Ty jemväl en lättare ton, en ton till och med af fransysk artighet, kunde han stundom anslå. Såsom t. ex. i denna stroph af den äfvenledes framför Guds Verk och Hvila ställda

dedicationen ”till Sveriges Fruntimmer”:

Kunde jag demanter skrifva, Och hvart ord en perla blifva;

Vore slikt ändå ej värdt, Att J skolen det berömma: Ty, hvad eder täckes drömma, Öfvergår, hvad jag har lärt.

Hvad Spegel föröfrigt var, såsom Lärd, såsom Prest, såsom Medborgare, hör ej hit att omtala. Blott ett: ingen har tagit ett större steg, än denne Biskop, till Svenska Allmogens upplysning. Han införde, och utverkade lag på, den allmänna läsning i bok, hvilken denna allmoge har att tacka för den större och mera jemndelade själsodling, hvaraf den länge förmånligt varit utmärkt. Slutet af hans lefnad blef dystert, och gaf honom rikligt ämne för hans sista vittra arbete: en satirisk ”beskrifning om den namnkunnige Riddarens Herr Högmod Nedfalls märkeliga bedrifter, bland hafsens brusande vågor och sina egna susande tankar”. I sitt politiska tänkesätt tillhörde han, liksom Stenbock, Wachtmeister, Tessin, med lif och själ de ”Konungske”. Icke blind för de olyckor, dem enväldets storsinnade oförstånd hade bragt öfver landet, insåg han dock ej, huru de skulle afhjelpas genom det småsinnade oförstånd, hvarmed mångväldet började uppsticka sitt hufvud. Enighet, trohet, oegennytta, hjeltemod voro ännu, enligt hans åsigt, utvägar till ärofull räddning; och framför hvarje annan räddning borde man föredraga – en ärofull undergång. De motsatta krafter, som på riksdagen 1714 gjorde sig gällande, grämde honom till döds. Han lemnade riksdagen plötsligt, begaf sig till Upsala, och afled. Han öfverlefde dock ej fullt det Gustavo-Carolinska Sverige. Det qvarstod, vid hans död, i Carl XII:s person; men följde honom, snart derefter, i grafven.

IV.

Lucidor och Runius.

Mellan dessa bägge män, af hvilka den förre var samtidig med Columbus och den sednare med Spegel, är visserligen en skillnad i skaldegåfvornas mått; men en stor frändskap i deras art och sättet att dem begagna. De äro så till vida hvarandra lika, att de röja anlag til något bättre och högre, än de blefvo; att de lefde för ögonblicket med oinskränkt lättsinnighet, helst med glaset i hand eller kannan på bordet, – ströende omkring sig, dagligen, stundligen, rimgods, vers-ramsor korta eller långa, beställda eller obeställda, liksom göpentals ur outtömliga säckar; att de dervid foro fram på utländska språk, gamla och nya, med lika skenande fart, som på det svenska; att de föga bekymrade sig hvad de skrefvo och allraminst huru de skrefvo, emedan stundens lust – eller stundens betalning – var det mål, bakom hvilket de sällan tänkte sig ett annat; att de voro ett slags cyniska philosopher, som midt i samhällslifvet bibehöllo ett obesväradt natur-tillstånd; att de, i några af sina qväden, slagit an, om icke Bellmanska, dock Bellmans-artade toner; att de dogo i sin ålders blomma, sedan de genom offer till de Christnas Gud sökt afböta sina täta offer till Bacchus och Venus; slutligen, att de, fastän sålunda gående en egen författar-väg, som icke var den bästa, dock snarare kunna räknas till den Stjernhjelmska skolan, än till någon annan. Till de dygdesamma, städade, i skaldskap som i lefnadssätt välbetänkta Columbus och Lagerlöf, de grefliga Gyllenborgarne, den (i ordets hela sanna mening) vördige öfverpresten Spegel, kan ej uppställas en mer afstickande motsats, än detta versmakar-par; som, med all sin lättfärdighet och slurfvighet, vann ett rykte vida öfverglänsande deras. – Jemnför man åter de ifrågavarande männen sins emellan: då är tvifvelsutan Lucidor till den grad öfverlägsen i genialitet och energi, så auctorlig som personlig, så af vittra som af ovittra utsväfningar, samt ändteligen af ruelse och samvetsqval, att Runius deremot, i alltsammans, förekommer såsom blott en mattad och beskedliggjord efterklang. I deras ställning till granskande läsare är föröfrigt den skillnad, att på sådana tänkte Lucidor aldrig, och att Runius väl emellanåt knotade öfver dem, men skref lika derpå löst ändå.

——

I.

Lucidor.

På dylika poeter tänkte Spegel, när han anmärkte i sitt berömda företal: ”Månge hafva fuller den inbillningen, att Poesien hafver trefnad när hon är rotad i vinträdet, och att poeter skrifva bäst med den saften som flyter utaf drufvorna; ja, Horatius säger:

Nulla valere diu, nec vivere carmina possunt, Quæ scribuntur aquæ potoribus ..

”Men”, – tillfogar han, – ”om det gälla skall, så är intet uti hela min skrift som kan vara behageligt: ty sjelfva Sanningen är mitt vittne, att jag ingen vers hafver skrifvit

. . . dum furit Lyæus, Dum regnat rosa, dum madent capilli”.

På raka vederspelet af den fromme biskopens försäkran kunde Lasse Johansson[76] åberopa Sanningens vittsord: ty under sin fruktsammaste tid skref denne näppligen en rad såsom nykter. Det nu anförda namnet var hans prosaiska. I sin poetiska rol utbytte han det mot åtskilliga andra, – såsom Clarimond den Semper-Lustige, Laurinus den Sorgbundne, med flera; men oftast mot det, hvarunder han derför blifvit allmännast frejdad: Lucidor, med tillägget den Olycklige. Den sista benämningen bär han ej utan stora skäl; skäl, som i någon måtto göra hans vilda lefnad ursäktlig. Han var ej alltid sådan, som han blef. Det ser ut, som hade han mer af förtviflan, än af ursprunglig böjelse, kastats in i sitt stormiga rucklare-lif; och massan af hans verser, så chaotisk den är, låter dock bestämdt urskönja två – om icke tre – genomgångna förvandlingar,

Han gällde för oäkta son af en Amiral Lars Strusshjelm, som hade tjenat sig upp från båtsman och var gift, men dog (1651) såsom – inom sitt äktenskap – barnlös. Han säges ock hafva stundom sjelf kallat sig, eller blifvit kallad (till och med i tryckta skrifter) Strusshjelm. Enligt en nyare gissning[77], – hvars anledning skall nämnas längre fram, – lefde hans moder ännu 1668 i en ingalunda föraktad belägenhet, såsom gift med en man af något anseende, hvilken troligtvis hette ”Johan” och föreställde Lucidors fader, under det att ynglingens förnamn ändock var den rätte faderns bibehållna. Åtskilliga orsaker göra troligt, att det vanligen angifna födelseåret (1650) icke är det sanna; men äfvenså, att han svårligen kunnat vara född före 1645 eller 1646. I båda fallen var Amiralen, som hade blifvit båtsman redan år 1600, således en man, som blef hans fader, ej af någon ungdoms-villa, utan af en vid de sextio eller sjuttio åren stadgad öfvertygelse, att sådant ”gick an”; och denna omständighet är icke ovigtig. Det vissa är, att en annan Amiral, nämligen den ryktbare Riks-Amiralen och Riks-Fältmarskalken Grefve C. G. Wrangel, höll gossen till studier och under hans första ungdom ”påkostade honom mycket”. Förmodligen hade Wrangel varit den bortgångne Strusshjelms kamrat eller gynnare; och det var dessutom i ett så mäcenatiskt tidehvarf en ganska vanlig sed, att fattiga, men snillrika gossar och ynglingar vid sina studier understöddes af förnäma herrar. Icke dessmindre ådrog det, hos några, Wrangel sjelf misstankar för ett lönligt faderskap. Voro de grundade, så upplefde hans fadershjerta deraf en ringa glädje.

Såsom student kom ynglingen till Vestergötland, och förälskade sig der i en fröken, som ock besvarade hans låga. Hennes verkliga namn var Magdalena Sjöblad, dotter af en Löjtnant vid Vestgöta Infanteri. I Lucidors kärleks-qväden heter hon än Margaris[78], än Castalinna, än Iris o. s. v. Det var tvifvelsutan hans sällaste tid, när han till henne qvad:

Ditt sol-stråland’ ögonpar Tänder elden, som jag har, Och har gjort mig snart till aska; Sedan sorg min lyckas lopp, Samt min kropp Vill med tidig död förraska, Utan hopp.

Dina kinders rosenfärg Torkar ut min blod och märg:

Dina läppars skönhet skiner, Som corall och purpur ler; Ja, hvad mer, Som de rödaste rubiner Färgen ger.

Då skall jag, med sorglig fröjd, Dock i grafven bli förnöjd, Att jag har för din skull lidit, Margaris! min själs behag! Andra Jag! Och intill min dödsstund qvidit Natt och dag.

Följande täcka visa, i hvars början den sista tanken upprepas, tillhör ock denna tidrymd:

Iris, allrabästa vän! Ack! när ser jag dig igen, Och får med dig tala? När upprinner dock den dag, Att min själ, mitt andra Jag, Du, mig skall hugsvala?

När sig solen till sitt lopp Reser utur hafvet opp, Reser ock min jemmer; Mer, än hon, den stillastår; Ty min sorg ej nedergår, När sig solen gömmer.

När se'n natten öfverhöljt Molne-kappan, månen, följd Utaf stjernor, skiner: Qvälja Morphei drömmar mig, Att jag, fåfängt glad! ser Dig, Som allt qval upptiner.

Mången skönhet finnes här, Som med skäl dyrkvärdig är; Lell mig ingen kränker: Ty jag, som solblomman sig Efter solen vänder, mig Till dig, min sol! länker.

Segelsten och jernet har Vexelkärlek, som dem drar, Att de samnas gerna. Så drar Du ock hjertat mitt, Att det rättas efter Ditt: Min magnet och stjerna!

I en annan visa, diktad under regnväder, heter det, att ”Frigga sjelf icke vill längre vara Skönhetens gudinna, utan har afstått det åt henne; inför hennes fötter nedlägger Astrild sina pilar, Thor sin dunder-kil, Oden sin brynja, Phoebus sina rötter (?); för henne buga sig alla gudar och gudinnor; hon hyllas såsom Frigga af Östan, Vestan, Nord och Söder, – ja, af

Allt, hvad här på jorden ler: Dock – derför ses Himlen gråta, Genom detta långa våta, Som så stadigt rinner ner; Han är svartsjuk öfver Jorden, Gråter alltså dag och natt, Och afundas hårdt, att Norden Skall besitta sådan skatt”.

Men – i sin förtjusning glömde de båda älskande, att de icke voro gifta. Följden gaf åt all denna poesi en tragisk utveckling, hvars utkast på prosa heter: ”Kongl. Maj:ts Bref till Göta Hofrätt angående Studenten Lasse Johanssons Lägersmål med en Adelig Jungfru. Dat. Stockholm d. 11 April 1668”. Man får der veta, att han blifvit anklagad inför domstol, med yrkan på det stränga straff, som i den tidens lag var stadgadt för ”löskekarlar som lägra adeliga jungfrur”; likväl ock, att både Magdalenas föräldrar och Hofrätten, vid närmare besinning, funnit skäl till mildare åtgärder; de förra hade gjort förbön hos Konungen, och Hofrätten äfvenså. Utslaget blef, att, alldenstund bemälte Student ändock ej kunde med fog kallas en ”lösker-man”, och emedan det ”förspörjes af hans föräldrar och qvaliteter, att han förmodeligen med tiden lärer kunna sig evertuera”, så ville man, ”så *in favorem conjugii*, som för hennes föräldrars förbön”, lindra straffet derhän, att, ”sedan han henne bättrat och till hustru tagit, skall han på tvenne års tid förvisas vårt land och rike och dess underliggande provincier; då han sedan kan få den nåden, att komma in i vårt land igen”. Det afseende, som här fästes äfven på hans ”föräldrar”, är onekligen ett ganska märkligt; – och derpå grundar sig hans nyaste biographs redan omnämnda gissning 79.

Kärande och dömmande hade nu härmed gjort sitt bästa. För den stackars flickan vanns dock intet annat, än att hennes namn blef genom denna rättegång bekant för efterverlden. Domen gick ej, eller ock blott till en ganska ringa del, i verkställighet. Något giftermål blef ej af. Väl ser det ut, som hade han afseglat till sin landsflykt, eller åtminstone varit i begrepp dertill. En afskeds-visa, som börjar:

Så måste jag dig, kärsta vän, förlåta? O hjertans sorg, o qval, när vänner såta Mot hug och vilja måste skiljas åt!

antyder det temligen bestämdt; särdeles i de trenne sista stropherna:

Farväl, min vän, min själ, mitt lif, min kära! Min fordom ögnatröst, min lust och ära! Farväl, mitt hjertas barn och bästa vän!

I fall att Himlen helsan mig behagar, Förtröstar jag, att han min resa lagar Snart hit igen.

Jag sitter nu, beklämd af dröfve-tankar, Min längtan och mitt hopp för tross och ankar: Ty Väder-guden blåser strängt emot, Medömksam af den sorgen som mig sårar; Och himlen fäller, lika som jag, tårar, Sjuk af min sot.

Jag skrifver här ditt namn i våta sanden, I Ekols-vik vid Nereus-salta stranden; Och, fast det skött80 af vädret måst' förgå, Skall det likväl uti ett stadigt minne, Och i min själ, liksom uti mitt sinne, Jemt' hjerta stå.

Icke dessmindre, om han verkligen reste af, befann han sig på hösten samma år (1668) i Stockholm: ty der förherrligade han, i October, en Handelsmans bröllopp med "Gifte-Ros", under namn af "Asthold Skaldkär den Olycklige". Gezelius förtäljer, att han vid denna tid "började i Stockholm med en Skrifvare-syssla, vid hvilken han dock strax ledsnade, obekymrad om sin uppkomst". Men landsflykten? Blef han, med så stor förkortning deraf, eller kanske med full förskoning derifrån, benådad? Måhända på Wrangels förbön? Och hvarför uppslogs äktenskaps-förpligtelsen? Bröts bandet af hennes vankelmod? af hans? eller af hennes föräldrars farhåga för hans oefterrättlighet? Kanske voro alla dessa orsaker samverkande. I en visa, som begynner:

Så är ditt hjerta från mig vändt, Och vill med vilja intet mer mig känna?

klagar han bitterligen, att den Älskade "mång' tusen gånger svurit honom en ed", den han "trodde skulle evig hållas"; han hade då "ej tänkt, att olikt stånd, och tid, kunde ändra mångens tankar; dock" – fortfar han – "tröstas jag derved: du bröt, ej jag, vår ed". Han tillägger:

Hvad jag har svurit, det skall stå, Fast himmel, jord och afgrund skulle blandas, Och med mig gå I mörka grafven, i tysthet att blifva; Fast om din falskhet kedjan kunde rifva, Den min olycklig' lycka på din vilja smidt . . .

I ett annat qväde åter, hvars början och thema är:

Låt hvem, som vill, gå Sin väg till att löpa, –

emedan "det tager ej lag en tvinga med böner mot eget behag", förklarar han sig "gerna se, att jungfrun skämtar, men också att hon låter det bli när intet är tid"; hvartill han, för yttermera visso, fogar:

Låt bli, Phillis, då Om mig till att tala! Till hustru dig få, Jag ej kan förmå: Ty kattost och fikon, Ell' trollbär och krikon, Ej äro som ett! Allena dig välja, Min frihet försälja, Det vore visst ledt; Mång' sorger och pust Ett äktenskap qvälja, Med frihets förlust.

Ej fria jag må, Men fri vill jag vara: Låt andra fortgå, Som hustru vill få! Jag låter dem fara, Allt uti en skara, Att resa i frid; Till rida sig laga Med kappa och kraga, Och hornen bredvid: Jag blifver benöjd (Fast andra behaga) Ej njuta den fröjd.

Huru trogen han dessförinnan varit, må vi lemna. Kanske var det ännu Margaris, som egentligen menades i

”bind-brefvet på Margaretas dag i Juli månad”: men samma bref skönjes äfven användt på en ”Catharinas dag i November”; med den enda olikhet, att verserna:

Se! huru himlen ler, hur skyn gör ljufligt väder, Hur jorden har lagt af de hvita vinterkläder, Och drar sin blomster-råck med tusen färge-slag På sin föryng’da kropp, att fira denna dag –

blifvit förbytta till dessa:

Skyn gråter med sitt regn och mulna dimme-väder. Iförer sig i sorg och hvita vinterkläder, Och drar sin blomster-råck, med tusen färgor, af; För att han ingenting, som Eder värdt var, gaf.

Säkert är, att, om han var oefterrättlig förut, så blef han det från denna tidpunkt fullkomligt. En ton af likgiltighet, af trots och hån, ingöt sig hädanefter i hans qväden, och öfvergick skyndsamt nog till en skiftning, som bevittnar, huru han numera sökte sin ro hos Bacchus. Äfven i de ”Bröllopps-skrifter”, som tillika med ”Lyck-Önskningar” och ”Grafskrifter” utgöra största delen af hans såkallade ”Helicons-Blomster”, förråder sig ofta en frestelse, att behandla kärlek och äktenskap med ironi. Det var denna benägenhet, som redan följande året (1669) ådrog honom en ny rättegång: genom det vidtberyktade, förbjudna, indragna, och således nu sällsynta ”Giljare-qval”[81], för hvilket han blef kastad i fängelse. Det är allsicke mera rått, än flertalet af hans Bröllopps-qväden; det är till och med sedligare, än månget af dessa. Men brudgum och brud voro här förnäma personer – en Friherre Gyllenstjerna, en greflig Fröken Oxenstjerna; och förmodligen derför granntycktare. Han anmärkte der, bland annat, såsom det icke minsta af en giljares (friares) qval, att en sådan alltid måste i sitt föremål se och rosa en oförliknelig skönhet; och detta tillät han sig uttrycka, som följer:

All fägrings ros må han väl kunna på sin nagel; Och kalla hennes hår (om sträft, likt märre-tagel) Gull-trådar, silkes-lent, och Astrilds vidjor; se’n Måst’ alla stjernors ljus och gyllne solens sken Förmörkna, liksom moln, mot hennes ögonstrålar, Fast hon dropp-ögon har, liksom två dalkarls-skålar. På hennes kinder måst’ båd ros och lilja gro, Fast kindbenen se ut liksom en skållad so. Måst’ ej corall, rubin och skarlaksfärgen blekna Mot hennes läppars färg – lik ålskinn?

Om denna läckra målning syntes äga någon tillämplighet på bruden, veta vi ej. Nog af: han satt länge fången; ty brudskriften, på hvars titel han (märkvärdigt nog!) första gången kallade sig Lucidor den Olycklige, är daterad 1669 den 17 Augusti, och först 1670 utföll hans dom. Enligt denna blef han, med förmaning att ”hädanefter försigtigare föra sin penna”, ändtligen utsläppt; sedan han intygat på ed att han ej åsyftat någon smälek för brudparet, ej heller varit ”af någon tubbad” att i sådan styl prisa dess sällhet. Under sin fångenskap, hade han diktat den fordom så populära visan:

Skulle jag sörja, då vore jag tokot, Fastän det ginge mig aldrig så slätt . . .

Han tillstår der, att

Fängsel gör längsel, när lyckan är vrång;

men försäkrar, att

Fast om en måste förföljelse lida, Modet blir fritt, när som kroppen är ej –

och att

Lasse räds hvarken hat, afund ell’ tvång.

Den är icke bland hans sämre; den vildt muntra åsigt af alltings obestånd, som genomgår henne, yttrar sig här ännu med en viss hofsamhet, och kläder sångaren ej illa. De Lärde kallade detta qväde ”en Ode”; och

Ärkebiskop Erik Benzelius82 gick i sin beundran deraf så långt, att han lät trycka ett antal exemplar för sin egen räkning.

Förbättrad utgick han ej ur sitt fängelse. Tvärtom: de få öfriga åren af hans lif framställa endast en oafbruten tafla af tygellös lefnad och lika tygellöst rimmeri. Sjunkande djupare och djupare, uppehållande sig, såsom hans samtida berätta, nästan blott ”på källare och jungfruhus”, tyckes han afskräckt både sina anhöriga – i fall han verkligen ägde sådana – och Wrangel, att göra något vidare till hans hjelp. Kanske hade ock den sednare glömt bort honom, under sina sista lefnadsårs egna bryderier. Han tillbragte nu sina dagar, säger Gezelius, ”utan annan beställning, än att skrifva vers, lefva i hunger och dö i elände”. Ordet beställning är träffande valdt. Ty knappast firades under denna tid, inom (och till en del äfven utom) Stockholms murar, något förnämligare bröllopp eller graföl, ifrån Riksråders och Fältmarskalkars till Rådmäns och Handelsmäns, der ej Lucidor infann sig med eller insände någonting i rim hoprafsadt; och att man betraktade detta såsom hans näringsgren eller handtverk, intygar det på titlarna esomoftast utsatta: ”efter begäran viljefärdigst”,– ”efter begäran i enfaldighet”, – ”efter begäran och pligtskyldighet enfaldeligen”, – ”skyldigst öfversändt”, – hvarvid vanligtvis är tillagdt: ”i högsta hast”, eller ”i flygande hast”, – och så vidare. Sådant visar tvifvelsutan det värde man satte på hans talent; ett värde, deraf ökadt, att han, om så behagades – och lika behändigt – kunde förherrliga tillfället i sju språk på engång. En lika stor småsak, som att rimma sina verser i figur af pokaler, grafstenar, likkistor, var för honom, att, utom svenska, tillverka äfven tyska, holländska, engelska, fransyska, italienska, latinska: han skref alla dessa språk ungefär lika väl som modersmålet; snarare till och med bättre; om hans Tyska åtminstone gäller detta afgjordt. Men tillika förråder den köpenskap man dref med hans versmakar-gåfvor, å andra sidan, begrepp om skicklighet, smak, anständighet, som betydligt afvika från våra. Ty ej nog dermed, att dessa tillfällighets-dikter, i allmänhet, genom en den fullständigaste brist på allt slags tukt och städning, bära tillräcklig syn för sägen, att vara författade, ej blott för mat och dryck, utan ock – i dryckjom, eller vid bägaren: brudskrifterna äro ock till en del verkliga *versus fescennini*; så ohöfviska, eller på ett så plumpt sätt hvad man kallar ”tvetydiga”, att vi ej förstå, huru de kunde mottagas och uppläsas. Väl förmoda vi, att man åtminstone ej uppläste de ”Gåtor”, dem han ofta bifogar till de i bröllopps-laget närvararande ogifta fruntimren; men det är icke blott i dessa gåtor, som han tager sig otroliga friheter. Domstolens näpst och varning påminte han sig blott så till vida, att han sökte undvika personliga förolämpningar; men det förunderliga är, att personerna ej funno sig förolämpade i alla fall. Sällskapslifvets tänkesätt i den tiden lärer varit, att när man var nogräknad med gerningama, behöfde man ej vara det så särdeles med orden. Åtminstone icke med poeters ord. Sjelfve Stjernhjelm hade ju föregått med ett slipprigt exempel: i sin ”allvarsamma Gåta, ställd till alla vackra Damer”. Lucidor plägade ställa sina gåtor till ”alla kysksinta och dygdälskande Mör!” Stundom begagnade han till slika sjelfsvåldigheter Fransyskan, – hvilket vi finna ganska naturligt; men eget är, att i Tyskan, det språk som han skref fullkomligast, beter han sig alltid anständigt.

Föröfrigt har han i dessa fest-rimmerier behandlat plan, diction, vers lika, som vettet och ärbarheten: allt i fläng. Bilderna och tankarna (om de så skola kallas) flyga och spela om hvarandra på det bisarraste vis, i jägtad omskiftning mellan högsta svulst och lägsta platthet. Äfven i sjelfva Grafsångerna falla de ofta ner till det mest komiska; hvarpå, om rummet det tilläte, kunde anföras de lustigaste exempel. Drag af fantasi och uppfinningsgåfva saknar man sällan alldeles; men så mycket oftare besinning, reda, sammanhållning, allvarlig mening. Här och der förekomma dock några läsvärda ställen: synnerligen der, hvar han utbyter alexandrinerna mot lyriska versmått. Så är ett bröllopps-qväde, som kallas ”Berg-Rårs eller Nymphers Chor”, rätt behagligt:

Kom! sägen, Nympher J kring Mälar-strömmen, Hvad för ett glädjespel och fröjdesång Nu höres rundt omkring? J Nympher! dömmen, Hvart ut sig ärnar alla Gudars gång, Som allasamman, Med största gamman Och lust, se de Satyrers bocke-språng?

Allt ser man, hvad man ser, att det sig gläder, Fastän det löper årets tid emot; Nu gifver himlen här mer ljufligt väder, Och skyn, som härtills lidit af regn-sot, Sitt qval fördrifver: Ja! Himlen gifver, För hvad han sargat, åter läke-bot.

Men hvad är orsak till, att det så händer? Hvad för en under-makt, som lagar så? Hvem är, som all den sorg och olust vänder, Som vi allt hitintill måst undergå? För rätt och vissa Vi det ej gissa, Om vi det ej igenom Er förstå. –

”Vi se väl, att vår Mälare sjelf flyter Med mera ljuflighet och stillan flod; Vi spörja väl, att ej oss glädje tryter, Att vi i kulna vattnet få elds-mod: Men den oss tänder, Hon är oss händer; Det märkes nog, hon måste vara god!

Lell måste vi med god’ skäl oss förundra, Hvad som i dag kring Mälaren lär bli: Efter som Jupiter nyss vänstert dundra’, Och vi å denna dag fullkomligt si, Hur alla Gudar Mercur sambudar, Och ingen, än Erinnys, lemnar fri.

Välan! i fall att rättligen vi höra, Så hörs i vädret en rätt guda-röst; O, huru Muserna ljuft strängar röra! O, sköna sommar-vår i första höst! Visst bor när handen, Vid Mälar-stranden, Den, hvilken Himlen tillför hjertats tröst.

Visst är det Aske83, förr osäll, nu sälla, Som ännu gråter Signil-lillas död; Och genom Habors kristallklara källa Nu kan utsläcka Signil-lill’ burs glöd,

Och hvad som sårar, Sorg eller tårar, Aftvå, och ge den bästa tröst i nöd”.

Möjligen tillhör denna chor-sång, hvars öfriga titel (och således årtal) icke finnes, hans första och bättre period. Deremot är följande stycke af en grafskrift författad året före hans död:

Den, som rätt christna tankar I stadigt hjerta bär, Han kastar sitt hopps ankar I Gud, som hamnen är; Han låter sig ej skräcka Af hvad helst vara kan: Hans mod olyckor väcka, Att styft stå som en man. Fast Jupiter hårdt dundrar Och ner med åskan slår, Han sig ej stort förundrar, Han rädes ej ett hår; Fast jordens krets blef bräckter Och måst’ i grafven gå, Dock kan han, helt oskräckter, I sjelfva fallet stå. Men om Gud täckes taga Hvad han höll ljuft och sött: Då plär ock han väl klaga, Utaf sitt svaga kött; Men så af vanhopp låta, Som Hedna, han ej vet, Mer, än den vi nu gråta Vet utaf dödlighet. Hvad hafver Gud borttagit? Den, som Er mest var kär! Hvart har Gud honom dragit? Dit, hvar ej Ondt mer är.

Man säger, att den Olycklige utgaf sjelf några qväden under titeln *lucida intervalla*; hvem igenkänner ej här ett sådant? Men blott sparsamt framglimma dylika ljusare mellanstånd. Öfverhufvud är det bland Grafskrifterna, som de bättre ställena kunna uppletas. Äfven de sämsta upplifvas af ett och annat blänkande drag: såsom när det säges vid slutet af en eljest föga läsbar, i anledning af en späd Gyllenstjernas frånfälle:

Solen i sin ner- och oppgång håller vissan tid och lopp; Men nyss gick en gyllen stjerna genom nedergången opp.

Eljest är det originalaste i dessa beställnings-dikter, utom det nästan gigantiska måttet af yrsel och oförnuft, det burleska bruket af den Grekiskt-Romerska Mythologien (stundom äfven med inblandning af den Nordiska). Det sätt, hvarpå han låter dess figurer uppträda, handla, conversera, – ofta i smaken af sina egna bacchanalier, – har någonting som erinrar om Bellmans maner. Andra ha redan anmärkt, att ett frändskaps-tycke af Bellman framträder i de båda Dryckes-visorna: ”J män af höga sinnen” och ”Kom, käre broder, kom!” Detta är sannt (ehuru: *quantum distat ab illo!*). Onekligen är en förklang af Bellman, ej mindre i den förra, som lyktar:

Blir jag af dricka döder, – Så ber jag alla dricks-bröder, Att de min afdöda kropp Inunder ett vinfat utsträcka; Om törsten mig väcker opp, Att jag strax densamma må släcka –

än i den andra, som börjar:

Kom, käre Broder, kom! Och lät oss denna dag Dricka friskt i detta lag, Uti lust och behag Drifva bort hjerte-gnag! Sa! lät glasen gå rundtom! Hvad hjelper, att man daglig' låter, gråter? Bort pust! kom lust, med must Af öl och vin! Ett svin, Som är, i dag, i lag med oss ogin!

Men samma tycke möter oss, äfven utom dessa visor, ganska ofta; man behöfver uppslå endast på måfå, för att finna det. Man läse t. ex. sednare hälften af "Gästbuds-lusten" vid Resident-Secreteraren Giliussons bröllopp; och man skall i skildringen, än af Bacchi uppträdande, än af gästernes flerfaldiga gamman, lätt kunna tro sig läsa en bit ur Bellmans "Bacchi Tempel".

Under allt detta bragte han mellertid sin cynism till en följdrigtig och i sin art systematisk fulländning. Hans drägt blef lika ovårdad, som hans verser och seder. En lång tid bodde han i ett lusthus på Norrmalm, utan annan bädd än halm, utan eldstad och ved när kölden kom; men nödtorfteligen försedd med bläck och papper, äfvensom alltid med, om icke vin, dock öl och *aqua vitæ*. Den ädle Columbus uppsökte honom, och inlät sig i hans umgänge, så mycket som möjligt. Men han kunde af ingen räddas. Emellanåt frambröto, ur det förstörda strängaspelet, hjärtskärande ljud, som låta oss inblicka i det innersta af hans belägenhet. Stundom ansträngde han då alla sina krafter, att öfverrösta dem. Ej utan deltagande kunna vi läsa, under öfverskriften på ett af den arme beställdt "Bröllopps-Skämt", denna bekännelse: "skämtadt af en som har bekymmer som är Icke Litet"; och derefter en början, som sjelf tillräckligt commenterar sig:

Nog må J undra på, att jag vill verser skrifva, Hvar stunderna ä' få, och många griller klifva Opp i mitt skate-bo; hvar jag ej, som jag vill, Kan ha min rimme-ro; hvar Phoebus är ogill. Jag hade väl fulltänkt, jag skulle något sända, Hvad brudfolk bör bli skänkt: begynning, medel, ända84 –

. . . .

Men jag ber om tillgift: ty pennan intet duger; Tron J ej? läs' min skrift, och sen att jag ej ljuger! Här bullrar Bacchi folk; och, om J tron mig sann, Så finns här mången holk, som rimlust störa kan. Jag tänkt' att tala först, om hvad här alla tala: Om Turk ell' Polack störst? hvarom så många gala. Jag tänkt' att skrifva, hvad nu händer och är händt, Att göra målron glad; men hugen går förvändt. Den rike Mogul var uti min penn' och tankar, Och hvad som China har; men pennan kastar ankar: Förty mitt bleka bläck ej tal-likt flyter fram; Ack! tiden sjelf har bräck! . . . . . .

Det öfriga är af en oändlig platthet, som fåfängt bemödar sig om glädtighet.

Måhända räknade han bland de "många grillerna" de väldiga maningar af samvetsångest och bäfvan för evigheten, som allt oftare hemsökte honom. De bröto sig omsider en varaktig väg, sedan den katastroph inträffat, som gjorde hans korta lefnad till ett fulländadt sorgespel. Ju mera hans död likväl kom oväntad, ju märkligare är, att han kort förut hade på sina poemer börjat kalla sig Thanatophilander (en man, som önskar sig döden). Den infann sig med ilande hast. En höst-afton 1674, då han gått in "på Munkens källare", för att

Förakta den hjernlösa hopen Som lefver i sorg och pust, Och söka fröjd uti stopen 85,

råkade han der i klammeri med en Löjtnant Storm, och blef af honom med värja genomstungen. Banesåret medförde dock ej genast döden. Vår psalmbok förvarar hans dödsbetraktelser; ehuru ej alldeles fullständiga. Här lyfter hans sångmö åter sina ursprungliga vingar, och klyfver molnen till stjernorna, till ur-solen; men – med ögat oafvändt från helvetets flammor och dem, som "brinna der, men brinna aldrig opp". För ingen är den hemska sublimiteten af dessa stropher obekant:

O evighet! för dig mitt hjerta bäfvar, När i ditt djup min häpna tanka sväfvar; Begrundande, hur gräslig pinan är, Som dödar allt, men intet lif afskär.

Ack! om det qval, som de fördömde lida, På så mång' år till ända skulle skrida, Som stjernor finn's på himlarunden klar, Som löf och gräs på jorden varit har;

Så vore dem en ljuflig tröst förhanden, Att engång de skull' slippa afgrundsbranden: Men, jemmer! då förnyas plågan först, När de förment den hafva varit störst.

Rys, hisna, skälf, bäf, darra, kropp och leder! Res dig, mitt hår! min tanka stiger neder Till afgrunds djup, att se hvad qval der är, Som fräter allt, men ingenting förtär.

Under de sista dagarna skref han psalmen: ”Herre Gud! för dig jag klagar”; ur hvilken dock dels det förfärligaste, dels det mest personligt målande, blifvit i vår psalmbok uteslutet:

När jag sofver, dock ej hvilar, Fast all sorg plär då bli glömd, Sargas jag af Satans pilar, Drömmer, att jag är fördömd; Satan raskar efter mig, Döden synes, gräselig! Ja! när jag månd' vaken vara, Ser jag mig i samma fara.

Sauls qval min själ uppväcker, Jag har Davids hjerte-slag – Cains fasa mig förskräcker, Judæ ångest känner jag; Ängslan, hjertstyng, själeqvaf, Gifva längtan till min graf; Den jag åter skyr och fruktar, När jag svafvel-strömmen luktar.

Jorden vill mig ej mer bära Som en neslig tyngd och last, Utan lefvandes förtära, Rätt som Kore i en hast! Hvarje fotsteg, som jag går, Tycks mig att hon öppen står; Helvetet uppgapar vida, Att jag evigt der skall lida.

Fast jag tröst ur Skriften hämtar, Häftar hon dock ej hos mig; Men mitt rädda samvet klämtar, Och till vanhopp böjer sig. Lagen ropar straff och ve; Verlden gör mig spott och spe; Gode englar från mig vika, Onde andar kring mig fika.

Stygga laster, synder lede Hafva fört i denna nöd; Fört mig i Guds straff och vrede, – I en rätt odödlig död. Ack! jag blinde synda-träl, Som har så försatt min själ, Och för stackot lust och löje Mist ett evigt himla-nöje!

Märk du det, som detta hörer; Ty det är mitt testament! Och om det ditt hjerta rörer, Hvad med mig är skedt och händt; O, fly synden! Bed om tro! Och sök själens rätta ro, Ej i flärd och verldsligt sinne; Men i dygd och himmels-minne!

Fler än en läsare torde tycka, att jag uppehållit mig vid Lucidor för länge. Jag erkänner ock, att jag egentligen ämnade affärda honom helt kort. Men den bleka och blodiga ynglings-vålnaden kan ej på nära håll betraktas, utan att gripa hjertat med sällsam dragning.

Lucidors sista olycka var, att hans ”Helicons-Blomster” föllo i händerna på en Utgifvare, hvars redaction är ett mönster af allt tänkbart slurf, så i ordnande, som i manuscript- och correctur-läsning. Den troget bibehållna förvildningen af orthographi och interpunctering lemnar dock – det måste medgifvas – en desto åskådligare bild af författarens brådstörtande och granskningslösa skrifsätt. – Vi ha yttrat förundran, att en hop här förekommande saker kunde sägas, föreläsas, gillas i den tidens förnämsta kretsar. Men föga mindre förvånande är, att en så beskådad samling kunde dediceras till ett par af rikets Magnater; af hwilka den ene var Kongl. Rådet Grefve Lindsköld. Utgifvaren – en viss Andersin – säger sig ha ”funnit högstnödvändigt,

att i all underdån-ödmjukhet ersöka för bemälte verk detta värn och beskydd”, emedan han förutser ”äfventyr af åtskillige vidersinnige omdömen; besynnerligen deras, som kittla sig att lasta och danta andras välmening”. – Lucidors Tyska Visor, dels erotiska, dels bacchiska, men i allmänhet rena och melodiösa, har jag ansett mig böra här förbigå.

Columbus egnade honom denna grafskrift:

Den sig, i all sin tid, olycklig sjelfver spådde, Han ock uppå sin tid olycklig ända nådde. Så såg han verlden sin! Gack nu, ehvad du heter, Och säg, att ej är sannt: Poeter ä’ Propheter.

——

II.

Runius.

Son af en Prost i Vestergötland, hos hvilken Konung Carl XI ofta plägade gästa, var Johan Runius, född86 några år efter Lucidors död, en i allo spakare och tamare natur: men ögonskenlig är själsfrändskapen; så i hans rimskrifter eller såkallade ”Dudaim”, som i hans egen personlighet. Det berättas, att nyssnämnde Konung engång sagt om fadern: ”Herr Arvid i Larf, är en slarf”. Var det kungliga omdömet grundadt: så är uppenbart, både att sonen bråddes på fadern, och att han betydligt förkofrade sitt fäderne-arf.

Redan i Skara utmärkte han sig genom snillegåfvor och ungdomsyra: bägge ungefär lika besinningslösa. På hans adertonde år, eller 1697, författades hans äldsta tryckta poem; det är en ”till en förnäm gudfruktig Enka” rigtad tillegnan af ett prediko-försök, och skrifvet – enligt Spegels föredöme – i alexandriner med idel qvinliga rimslut. I Upsala, dit han kom 1700, studerade han mycket, men utan plan. Sannolikt utgjorde Språken – äldre och nyare – hans studiers egentliga föremål. En ”Insinuations-Skrift87 till Herr Professoren Carl Lundius” är författad på latinska, tyska, svenska, engelska och fransyska verser. Der tillkännagifs ock, att han förlorat sin far och befann sig i armod; ty det heter:

Jag drifves hit och dit, liksom en flyktig rö: Slätt intet har jag sjelf, måst’ tråda andras tiljor; Min’ unga studier, som nyss upprunna liljor, Af motgångs bistra köld i späda blomman dö.

Han hoppas dock af Guds godhet,

Att ock en matter själ kan under vägen finna En skuggerikan Lund den heta sommardag.

Grekiskan vann i så hög grad hans tycke, att man bland hans Dudaim finner äfven grekisk vers. Dock rustade han än flitigare, och utbildade framför alla andra egenskaper den, att vara en lustig umgängs-broder. Måhända var det ryktet för ovanlig språk-färdighet, som förskaffade honom – kanske på Lundii tillstyrkan – en plats i Kongl. Rådet och General-Guvernören Grefve Strombergs hus. Denne Herre, – densamme, som i det yttersta mot Ryssarne försvarade Lifland och Riga, – antog honom till lärare för sina barn, och gjorde honom derjemte till sin Hand-Secreterare. I åtskilliga åminnelseskrifter (t. ex. Freses) ser man honom kallad ”Secreteraren vid det Hög-Grefliga Strombergska Hofvet”. Högre i befordran och rang steg han aldrig på ”Ärans Trappa”, den han i ett af sina mest frejdade grafqväden skildrat. Af hans skrifter se vi, att han ännu i October 1712 ”corrigerade Gref Claes Strombergs sista *Exercitium Styli*”; dock synes han ej hafva qvarstannat i detta ”hof” till sin död, utan på egen hand tillbragt den sista tiden af sin lefnad. Desto vissare är, att han – såsom Gezelius uttrycker sig – ”drogs med fattigdom, så att, om ej hans gynnare R. R. Stromberg merändels hulpit honom, hade han knappt haft något att lefva af”. Kanske var hela Secreterarskapet en blott titel, hvarigenom han på anständigt vis berättigades till sådant fortfarande understöd. En samtida vitterlekare, Broms, skildrar honom i ett minnesqväde sålunda:

Han ull och blaggarn mer än sidenstycken slet, De Lärdas öde han deri ock har erfarit; Dock med en tommer pung af nöje riker varit: Ej som en Philosoph, men som en lärd Poet.

Hans rikedom bestod i förmågan, att taga allting lätt och sätta allting i rim. Midt i sina trångmål, med städse försämrad helsa, slutligen angripen at” en tvinsjuka, som dödade honom, förblef han lika redebogen att qväda. Alla möjliga tillfälligheter och beställningar, glada eller sorgliga, kunde påräkna hans vers-ådra. Hennes ymnighet tilltog, ju mer han lät den flöda; och flöda fick den, bäst den ville; i en smak, som var, om icke allom, dock åtminstone de flesta till nöjes. I allvarsammare ögonblick skref han ”Andeliga Visor”, mer eller mindre psalmartade. En af dessa, ”att sjunga när man går till sjös och segels”, anropar Gud och Frälsaren på menuettmelodien *Aimable Vainqueur*; till hvilken man finner, från denna tiden, så utom som inom Runii Skrifter, otaliga qväden lämpade. Under de allrasista månaderna tillverkade han en större mängd, än någonsin, af ”gift- och grift-skrifter” om hvarandra. I en af förra slaget, kallad ”Rimdans i Fastlagen”, betygar han sjelf någon förvåning öfver detta gränslösa versmakeri; här likväl ej utan klagan, att hans förmåga tillites alltför träget. Detta stycke, en verklig slängpolska af rim, karakteriserar i alla afseenden hans lynne både såsom menniska och poet, äfvensom hans ställning till sin allmänhet. Så begynner han:

Hvem har i bruk vara sjuk, och i vers dock fälas och älas? Gör icke jag hvar dag grift-skrift’, gift-skrifter ogifter? Rimmar och hostar iblann hvar om ann’ icke tungan och lungan? Hjertskott och hjernbrott ihop: två ofredsamma, ledsamma sysslor. Bli då min död, och dagliga bröd, slika persar och versar? Dansa går an, iblann; men städse må snart göra ledse: Och lika smak, samma sak är, rimma hvareviga timma. Alltför trädt, gör omöjeli’ godt. Förmågan, åhågan, Kraft och saft tynes af, går i qvaf, förslöses, utöses. . . . . Nu får väl ock, innan tolf, en kolf åter höra mitt öra: ”Si! rimmen hans gå på dans; si, nu svärmar och härmar han Stjernhjelm! Ja, kära kar’, ett olika par, minsann, du och han är; Han var Poet, men du är en Get, som stäker och bräker!” Tåcke bebag, lär jag ha i dag, hos många de vrånga. Ty de gemena *humeurs* ge gemenli’ gemena douceurer; Pack, för tack, ger lyte och lack: plä vi säga på svenska. Thy ville jag ge rimma god dag, slå pennan i rännan, Platt låta bli allt versmakeri, och frälsa min helsa.

Men – hvem får sitt slut föra ut? hvem känner ej vänner? En kommer här, en der: ”jag tror, kära bror, du är yrsker! Skäms inte du, neka nu, förvandta galanta bekanta, Ett näfve-tak? Stor sak! Var tapper; här har du ju papper, Penna och bläck; var käck; grip uti, var ej enveten, håll i! Skrif och drif, hvad du vill; tig still; låt smäda och häda Hvem, lik en hund, bär afunden i grunden och harmen i barmen; . . . . Lit’ på, du har, kära kar’, ordryttare marga och arga; Gynnare dock förmer, ganska fler: låt klandra de andra! Desse sku sist likvisst de belackare stackare kalla.” Nu då, välan, du min hand! Fast skrifva du tänkt låta blifva, Fast jag har os för ros, fast ofta profiten ä’ liten, Sysslan ä’ tung, och helsan ä’ tunn, och all åtalan osunn, Luften ä’ ljum, och hjernan ä’ dum utaf matthet och trötthet, Skall du dock ej säga nej! . . . .

Han sade ock aldrig nej; utan ”höll i”, till sista slutet. Äfven den vidtberömda ”Ämbets- och Äre-trappan”, som blef ”synt och betraktad” vid en Kämner Montins begrafning, uppbyggde han kort före sin död; ett verk, hvaraf till och med Lucidors grafqväde om en Fröken Strijk ansågs vida öfverträffadt. En Commissarius Frisk, som sedan utgaf hans samlade pennfoster, var vid denna tid hans förtrognaste. Jemväl den – i hvarje hänsigt – annorlunda beskaffade Skalden Frese, då ännu i sin första ungdom, tillhörde vid samma tid hans närmare bekanta, och nämner sig derföre, på ett qväde till Runii minne, ”hans i och efter döden till all kärlek högstförpligtade vän”. Ändteligen afled han på sin födelse-årsdag, just på timman då han fyllt sitt trettiondefjerde år, den 1 Juni 1713. Dagen förut hade han yttrat:

Har Majus varit svår och bitter tid för Runius, Så ger väl honom Gud en ljuf och rolig Junius.

Äfvenså på sjelfva dödsdagen: ”jag kan ej bli frisk förr, än i min födslostund”. En af hans beundrare (Lindsten) berättar tillika, att han kort före utslocknandet drack tre gånger å rad: den första drycken till erkänsla för lifvets ingång, den andra till tacksägelse för dess framgång, och den tredje till välönskan för dess utgång.

Blef det ej hans lott, att på ”Äretrappan” komma högt i ämbetsmanna-väg: så uppnådde han deremot i skaldefrejd ett desto upphöjdare hedersrum. Vore högljuddheten af samtida pris, och af ett lika en- som mångstämmigt, alltid osvikligt bevis på en poets storhet: då hade Sverige näppeligen ägt någon större, än Runius. Så populär, som han under sin lifstid var, och ännu i ett par årtionden efteråt fortfor att vara, har, i Sverige, före honom ingen, och efter honom endast Dalin, Bellman och Tegnér varit. För Stjernhjelm hade man en viss lärd och högtidlig aktning; men Runius blef i den vittra och vackra verlden, hvad man nu skulle kalla dess ”lejon”. Väl uteblefvo ej klandrare alldeles. Han knotar någongång öfver en ”Herr Tadlerkopf”, öfver folk som obefogadt häcklade honom, – till och med ”på vers, fast det ej kom på trycket”, – öfver ”förtal och otidig censur”. Man har ock sett, huru han i det nyss anförda stycket besvärar sig öfver dem. Men de äskade förgäfves ljud; de måste förstumma för det allmänna bifallsjublet; såsom han äfven i samma stycke sjelf antyder. Också täflade, liksom i kapp, den tidens Vittre, så utmärkte som outmärkte, att rosa honom. Man firade honom såsom en ”Poesiens Hercules”, – en ”Poeternes Phenix”, – ”Smycket för Sveriges Skalder”, hvars blotta ”namns nämnande borde hållas som heligdom”; det var en ”nåd af Gud, att få se jemväl det minsta af hvad han skrifvit”. Äfven de ypperste, Frese och Fru Nordenflycht, instämde: den sednare väl med någon hejd; den förre åter, som egnat honom två särskilda lofqväden, lät sig så förnimma:

Så länge nå’n Poet kan på sin luta spela, Och Orphei musik i verlden vördnad får; Så länge ljuset vill oss dag och natt afdela, Och någon rime-sten ännu i Sverige står: Så skall till Runii beröm, hvar Skalder vistas, I evighetens längd, de djupsta runor ristas.

Öfver hela landet skref man af honom och kunde honom utantill; upprepade hans infall, – sådana som det om Björnesteken, om Rangen, om Skräddaren som han ej kunde betala; sjöng hans visor och hans i daktyliska rim dansande menuetter. Ännu 1733, således året efter Dalins uppträdande med Argus, utkommo Runii skrifter i en ny och med en tredje del tillökt upplaga; hvarvid är bifogadt ett Kongl. Privilegium emot eftertryck, emedan ”Vårt Cantzelij-Collegium berättar, att detta värck mycket berömmes och af många åstundas”. Samlingen af hans Dudaim (Liljor) var nu härmed fullbordad: till sin första del bestående af ”Andeliga Blommor”; till sin andra af ”Verldsliga Liljor” (Bröllopps- Graf- och Lyckönsknings-skrifter); till sin tredje af ”Sinnekryddor” (en blandning af andliga och verldsliga stycken). När Dalins medtäflarinna, sjelfva Herdinnan i Norden, sade sig här finna ”qvickhet, lärdom, eld, lätthet, andakt, sötma, kraft, philosophi”: hvad skulle icke då andra läsarinnor och läsare finna? Dalin sjelf, ehuru det icke är utan, att han på ett och annat ställe roar sig en smula öfver Runii skalde-maner, uraktlät dervid aldrig en viss försigtighet och förtäckthet. Ja, tjugu år sednare, eller 1753, när Sahlstedt förklarade i sista delen af sin Svenska Vers-Samling, att han ej hos Runius funnit något värdigt att i denna samling införa, väckte sådant en allmän förtrytelse. Fastän samma dom der öfvergick Columbus och Lucidor, uppehöll man sig endast vid yttrandet öfver Runius; såsom en oförlåtlig skymf mot en af nationalvitterhetens heroer. Att vådan af slikt majestätsbrott ingalunda var Sahlstedt obekant, märkes ock på ordasätten och den utförligare motiveringen. Han börjar: ”Jag lärer behöfva ett längre företal till min ursäkt, för det jag inga rosor hämtat ur Runii Dudaim”; och synes liksom sjelf häpen öfver sin djerfhet.

För oss är den ynnest, hvari Runius stod och länge bibehöll sig, af det skäl märkvärdig, att den ger oss en måttstock på den dåvarande vittra sällskapsverldens smak. Det hela af hans Dudaim är tvifvelsutan sådant, som det af Sahlstedts, Bloms och Hammarskölds förenade omdömen stämplas. Bloms är ganska utförligt; Hammarskölds innehåller ungefär detsamma. Dock anser Blom ”ett och annat af hans smärre stycken röja qvickhet och anlag för Skaldekonsten”. Hammarsköld åter, ehuru likaledes tillkännande honom en viss grad

af sällskaplig qvickhet och infalls-fyndighet, säger den vara en blott prosaisk; och förkastar honom således oinskränkt. Hålla vi oss endast vid total-intrycket, eller fatta vi endast i sigte flertalet af de alster, som just företrädesvis tillvunno honom det stora skalderyktet: då undgå vi ej att studsa, vid anblicken af så afgjord omotsvarighet till så dönande loford. Härvid kunna vi likväl icke med Blom förklara slikt förhållande blott derigenom, att ”det borde så vara, så länge blotta lättheten att sammanpara likljudande ord gjorde snille och smak umbärliga, och så länge man ej behöfde skrifva sorgfälligare, än man granskades”. Lika litet kunna vi med Sondén –till Runii urskuldande – antaga, att han ”knappast hade någon annan afsigt med sina rimmerier, än att roa sina bekanta”. I detta fall skulle han lika sorglöst ha lemnat sina verser åt deras öde, som t. ex. före honom Sven Dalius, och efter honom Haquin Bager. Men långt derifrån! Väl utlät han sig ej sällan om dem med en blygsamhet, som någongång fann ett älskvärdt, ja poetiskt uttryck; såsom i denna vers ”till Baronessan Oxenstjerna”, med begärd afskrift af en förmanings-visa, – en bland hans mest omtyckta:

Sjelf må du tukta dig, Rimmare tröga! Rimmet bör frukta sig Sjelft för de Höga. Verser åt Tärnorna Kan du väl gifva; Men låt för Stjernorna Stjernhjelmar skrifva!

Icke dessmindre, och ehuru mycket han lefde blott för stunden, kom dock emellanåt på honom ett ryck, att han borde göra något för sin odödlighet. Han ämnade derföre sjelf utgifva sitt verskram, samladt i en prydlig upplaga; och hans ömtålighet, när något klander nådde hans öra, ha vi redan anmärkt. Förmodligen var den ”Herr Tadlerkopf”, som i synnerhet förtretade honom, satirskrifvaren Triewald (om hvilken mera längre fram); ty synbart nog är, att denne, vid sina skarpa och icke oqvicka häcklanden af den tidens dåliga poeter, äfven – och ofta enkom – syftat åt Runius. Kanhända var alltså just Triewald föremålet för detta fordom högt beprisade sändebref ”till en god Vän angående otidig censur”:

Ser du mitt fel i ett och anna’, Så skrif mig till med posten, om du vill: Du skall ha lof, och ändå tack dertill, Skönt du mig huden full vill banna; Och om du ej derpå får höfligt svar, Så helsa mig för ingen ärlig kar. Men om du mig på ryggen höflar Så ränn för atton tusend böflar! Jag aktar slafs Som hunde-glafs, Och mina gamla vantar. Gud ge, du mig ej pantar!

Deta utfall, som står så fjerran ifrån den lugna värdigheten af Stjernhjelms epigramm om ”månan, den en huud skäller på”, är dock ej utan en viss putslustighet; men andra ställen kunna framletas, der ett bittrare missnöje höres. Det herrskande berömmet åter, i sitt öfvermått och sin långvarighet, väcker egentligen derföre vår undran, att både författarne, och åtminstone en betydlig del af deras läsare, började vid den tiden redan vara bekanta med samma tids fransyska litteratur, och således med dess fordringar på tankevett och sällskapsvett, anständighet, uttryckets adel, styl i målningar, ton i skämt, med mera. Man tyckte sig ej för det utländska goda behöfva försmå det inhemska; och deri hade man rätt. Men att man kunde finna detta inhemska godt, och ostördt njuta, med lika smak, det ena bredvid det andra, – det är deruti, som det besynnerliga af saken består.

Mellertid var den skildrade allmänna beundringens art en i sig sjelf ganska tvetydig. Den gällde lika mycket den publike gycklaren, som den store poeten: eller fastmera, den förblandade och försmälte dessa begrepp. Den förvånande rimmar-färdigheten, som dock betydligt, hos honom som hos Lucidor, underlättades af otaliga språk-misshandlingar, kom honom väl till pass i ett tidehvarf, der de fleste ännu ansågo Poesien vara till egentligen för att uppvakta vid bröllopp och grafföl, vid födelsedagar och namnsdagar, vid disputations-acter och befordringar, vid kannan och gröten. Öfversvämningen i tryck af dåliga tillfällighets-rim, ömsom gratulerande, ömsom condolerande, var omsider vuxen derhän, att Presterskapet hade 1688 utverkat en Censors-Instruction, hvari anbefalltes en sträng uppmärksamhet på slika skrifter, ”som mestadels pläga vara odugliga, både *quoad materiam et stylum*”. Befunnes de ”förargliga och anstötliga emot *Religionem, Statum publicum et bonos mores*”, så skulle Censor ”strax förkasta dem”; felade de blott ”uti elaborationen” och vore ”utan art”, så skulle han ”visa dem till Professorers och Scholæmästares correction”. I sednare fallet

måtte dock förordningen ej strängt blifvit handhafven. Åtminstone fick Runius vara sjelf sin ”scholæmästare”. Hans förnämsta tjusmakt bestod i en viss ordjollrande tokrolighet, – ungefär lika pusserlig i sorgehus som i brudehus; och den anmälte sig såsom sådan genast, redan i påhittet af titlar. Så t. ex. ej blott ”en sannfärdig brölloppskrift angående att gå ogift är förgift” (hvilket thema sedan genomföres, ungefär som en prediko-text, i flerfaldiga afdelningar), eller ”en vacker lagom gammal man en vacker Nyman fick försann” (bruden hette Nyman); utan ock, vid en Bruksförvaltares begrafning: ”en lång grafskrift, men kort utläggning om bruk och missbruk”; vid en Handelsmans: ”dyr tid i all land”; vid en Traktörskas: ”en berömvärd värdinna i verlden” o. s. v. Lucidor hade föregått med dylik titeljagt; men, jemnförda med dessa titlar, förtjena hans i allmänhet kallas smakfulla. Bättre eller sämre, var smaken af alla slika öfverskrifter dock tidens; det visste Runius, och dervid höll han sig. En annan omständighet, då man jemnför öfverskrifterna på Lucidors brud- och grafskrifter med dem på Runii, är ock anmärkningsvärd: de flesta af Lucidors angå förnäma och högtförnäma personer; de flesta af Runii deremot besjunga endast borgar- och prestfolk, militärer af ringare grader, civile tjenstemän utan adel eller ock blott af lägre. Den ende rätt förnäme, som ledsagats till jorden vid ett qväde af Runius, är Drottning Christinas Råd och General-Guvernör Olivecrants: öfver hvars stoft hans betraktelser dock börja med denna jemnlikhets-sats:

Vi äro alle jord, ehur vi raisonnera.

Skulle det anmärkta möjligtvis betyda, att landets högadel och magnater redan begynnt växa ifrån en dylik sångmö, som Runii? Man ser dem visserligen, när man bläddrar i hans lyckönskningar, visor och ströverser, ganska nådigt hålla henne till godo. Men icke osannolikt är, att han ägde sin hängifnaste vittra allmänhet bland ofrälse-stånden.

En enda egenskap ger åt hans beställda rimsmide någon rätt till aktning, på samma gång som den gör heder åt hans hjertelag. Det är en viss oförställd godmodighet, en oskrymtad uppriktighet; hvad han säger, tycks alltid vara verkligen menadt. Också berättar Broms, att hans hand städse var redo ”till tjenst, ej till förtjenst”; att han, utan all vinst-beräkning, ”tjente androm med det Gud täckts honom förläna”; och att han hade ”så förbundit sig mång’ hjertan i vårt land”. Detta öfverensstämmer ock noga med hans egen försäkran i ett grafqväde, der han börjar med bedyrande, att han, ”fast nödgad att på vers så mycket skrifva”, ännu ”ej uthängt rimsmidarskylten”, och fortfar:

Men när min hand sig till den sysslan länar, Det endast då för denna orsak sker: Att saken sjelf, ell’ folket, det förtjenar; Ell’ ock, att man mig tvingar eller ber.

Förr vill jag dö och se mitt hjerta blöda, Än lockad, lejd ell’ sjelfmant gå åsta’, Att ge beröm åt lefvande och döda, Som ingenting berömvärdt sjelfve ha.

Ett diktadt lof, en konstig lögn att smida, Bevar’ mig Gud! fast jag fick gull som gräs; Hos mig, som skref, det efteråt skull’ svida; Och mellertid förarga den, som läs.

Redan detta ställer honom högt uppöfver massan af hans rimmande samtida. Han var dock ingen fal lakej-själ, som de.

Men onekligen ägde han ock större skaldegåfvor, än de. Visserligen äro hans utförligare stycken mestadels platta och på allt vis osmakliga. Hans psalmer bli ej sällan slagdängor; i sina gift-qväden behandlar han kärlekens och äktenskapets mysterier föga delicatare, än Lucidor, ehuruväl med en smula mer vilja att vara anständig88; och hans grafsånger äro njutbara blott så ofta de stupa ned i det löjliga, – hvilket gerna sker just då, när de sätta på sig den högtidligaste uppsynen. Den hexametriska lofsången ”Nimrods Skäkta, till Göteborgs beröm”, ett misslyckadt försök att lyfta sig till jemnhöjd med Stjernhjelm, är blott derföre märkvärdig, att han der bemödade sig strängare, än Stjernhjelm och Spegel, om en på latinska prosodien grundad versbyggnad; samt dermed gaf första föredömet till de vid slika rön oundvikliga språk-

vrängningar, som sedan möta oss hos Nicander och Palmfelt. Men med tredje delens utgifvande, ehuru sammanföst den (lik de öfriga) är, skedde hans minne största tjensten. Ty det är ibland denna dels visor och småverser, som några gullkorn (eller åtminstone silfverblickar) af poesi, här och der, framglimma: än i komisk art, såsom infall af verklig qvickhet och rolighet; än i lyrisk, såsom godsinta utgjutelser af epicureisk belåtenhet och bacchisk hänryckning. Hit hör den länge allbekanta visan ”Blomster-drömmen”, som börjar:

Vid ett berg uti en dal, På det alltför sköna näset, Låg jag, sommarnatten sval, Och sof sött i gröna gräset; På en blomster-hufvudgärd, Som mig blef förär'd, Drömma blef jag lärd: Om jag glömde

Hvad jag drömde, Vor' jag drömmen intet värd.

Hit höra ”Tacksägelse-vers för tre dagars välfägnad”; – ”Ett litet infall för ro skull”; – ”Öfver en, som ätit Björnestek”; – ”Trompet-stycke för Morianen Wilhelm”; – samt framför alla visan om ”Friskens och Runii Påsk-resa till Dalarön”. Sjelfva den moraliska visan ”öfver Verldenes Fåfänglighet” har flera drag af samma lynne.

Det är ock i dessa stycken, som äfven hos Runius, liksom hos Lucidor, ett tycke af slägtskap med Bellman yppar sig: ett tycke, af Blom ej bemärkt hos någondera; af Hammarsköld endast hos Lucidor; af Wieselgren hos bägge, men med förbiseende af den omständighet, att i dylika stycken går Runii maner långt närmare, än Lucidors, intill Bellmans – om än blott intill skämt-sidan deraf. I Lucidor var förmycket lidelse, förmycket tragiskt element, förmycket pathos, för att kunna på äkta Bellmanniskt vis leka med både fröjder och smärtor. Mer befryndad med Bellmans sinnesart var Runii. Hade i hans själ funnits mera djup, och hade han förstått sin fördel, att enkom just i denna rigtning utbilda sitt skaldskap: då skulle han i fullständigare måtto vara Bellmans förebud. Månne dock ej, bland Bellmans berättande målningar i alexandriner, följande ”Infall för ro skull” kunde ganska väl försvara sin plats?

Fråga.

Välkommen hem från Wims, min kära kamerat! Hvad vanka' der för godt? Hvad fick du der till mat?

Svar.

Ugnstekter gröt, färskt smör och gäsemjölken fin, Färsk fisk, söt mjölk och bröd, och dricka klart som vin: Vår bästa krydda var den sköna gröna löken; Vår' musikanter vor' en näktergal och göken.

Sänghimlen var sapphir, och sjelfva sängen grön, Besatt med hyacinth, beströdd med tusenskön. Zephirens ljufva blåst, som sjelfva sötman flägtar, Uppfriskar mod och blod, och svalkar mer än nectar. Kort sagdt: der var för syn, för hörsel, lukt och smak, Ett herrligt nöjes mål, en rätt förträfflig sak! Dock feltes der en lust, som femte sinnet sakna'; Förstå: den Adam fick, när han af sömnen vakna'. Si der! Tag fägnad fritt på tre ell' fyra vis: Der ingen Eva är, är intet Paradis.

Afgjordast likväl – till och med redan i titeln – yttrar sig den Bellmanska likheten i beskrifningen om resan till Dalarön. Har några stropher till prof!

Friskens och Runii resa till Dalarön, Påskafton 1712; i ett capitel af sjutton verser.

Med Herr Baumans friska måg For jag rundt omkring compassen: Dock så, att jag alltid såg Bergen och den gröna vassen. Vill jag aldrig vara frö, Om på större sjö Jag till någon ö Lifvet vågar: Ty jag frågar Efter giftas mer, än dö. . . . .

Fägnad kom oss strax emot; Hvad var det? Jo, töfva lite: Vänlig min, och mage-bot I det skönsta aquavitæ.

Detta var den första skåln, Och en sup på åln, Hvilken Mor i gåln Lät oss känna, Som kund' bränna Och curera feta kåln.

Bränvinsbröd var fint på trån: Minns! Fru Lisa lät oss smaka I de delicatska rån, Att hon också kunde baka. Ja! en morgonvard så rar, Som hon åt oss bar, Plär min mor och far Endast bruka För de sjuka, Och på stora högtidsdar 89.

Helge-messan gick nu på: Vi ock gingo dit tillika. Aldrig nånsin, förr än då, Hörde jag en fisk predika; Men, jag märker, Torsken kan Mer, än någon ann' 90: Ty tro fritt, att han Talte mustigt, Sjungde lustigt; Ja, han dundra' som en man. . . . . Mig är tiden alltför lång, Att beskrifva hela Påskan, Andr' och fjerd-dags kyrkogång, Och hur der vi hörde åskan; Hur vi spelte; hur vi log'; Hur vi for' till skog; Hur vi noten drog', Och fick stickor; Hur, för flickor, Örngått vi i famnen tog'.

Summa: för en spel-kamrat, Fanns der brädspel, kort och bricka; För en hungrig, fanns der mat; För en torstig, fanns der dricka; Vackra ögon för vår syn; Dunder uti skyn; Lust i hela byn!

Utan pengar Mjuka sängar, För en sömnig ögnabryn. . . . . Trög jag for på märren min: Friskens kusk – den var en hona! Bäst han satt på kärran sin, Vill' han sina handskar skona; Stack han då, den mannen arm, Händren, att bli varm, Uti kuskens barm, Midt på skogen; Jag i krogen Stod och vänta', full med harm. . . . . Stockholm måste vara kärt, Fast jag ingen hustru Bengta Hade, den mig kunnat lärt Efter dess caresser längta: Ty till Stockholm trådde jag Från ett glädjelag, Der jag, med behag, Hos min qvicka Lilla flicka, Önskat bli till domedag!

Läsaren dömme, om ej dessa stropher äga så mycket af Fredmans Epistlar eller Fredmans Sånger, att en och annan lätt kunde gälla för att vara tagen der. Också har Bellman, i hvars barnaår ännu Runii visor allmänt söngos, såsom gosse lyssnat till dessa toner med fruktbärande välbehag. – I en helt olika rigtning inverkade Runius på den unge Dalin. Dennes fordom så berömda "Förblindade Verld" har tydligen haft i sigte Runii (dittills ej mindre berömda) "Lofsång efter öfverstånden Sjukdom"; från hvilken den ock har ärft melodien.

Runii portrait, stucket i koppar af Assessor Brenner, visar oss framför hans Dudaim ett gladlynt, men föröfrigt just ej mycket sägande ansigte, omhöljdt af en ståtlig allongeperuk. Verserne derunder, af den latinske fändriken och poeten Lithou, äro lika prydliga, som peruken.

V.

Fru Brenner.

Samtidig med Runius, och äfven af honom besjungen, var den lärda och vittra Sophia Brenner91. Bekant är om henne Leopolds utsaga, att hon "skref på flera språk lika väl, eller rättare, lika illa". Detta yttrande passar dock bättre på Runius, än på henne. Ty redan sjelfva modersmålet skref hon med större noggrannhet, än han; samma omsorg förråder sig i hennes sätt att begagna de främmande språken; och uppenbart är, att åtminstone hennes tyska och italienska qväden taga sig långt fördelaktigare ut, än hennes svenska. Jag har i detta ögonblick tillhands blott det första qvartbandet af hennes "Poetiske Dikter": men deraf kan man dömma till det andra; och i hela nyssnämnda band torde, bland de svenska, – utom kanske bröllopps-skriften på sidd. 259–261, – ej månget ställe kunna upptäckas, der man förnimmer en skymt af fantasi och någon poetisk uttryckets höjning. Deremot träffas bäggedera i vissa hennes tyska: t.ex. sonetten till K. Johan Sobieski; den till och med något i Lohensteins smak yppiga brudskriften öfver hennes Syster (sidd. 57–58); den likaledes om samma skola påminnande artigheten till Aurora Königsmark; och det med mycken omhugsan utarbetade lofqvädet till målaren Ehrenstrahl. Detta sista utmärker sig äfven, oväntadt nog, genom en högre åsigt af Konstens ursprung och betydelse. Likaså skulle måhända ingen italiensk sonettist

blygas för dessa rader öfver den Svensk- Venetianske Fältherren Königsmark:

Quest' è l'avello, in cui estinto giace L'alto terror dell' Ottomanna gente, Del Turco domator braccio possente, L'onor de l'armi: il Konigsmarck audace. Si lagna il Dio Guerrier, piange la Pace, Mentr' è giunto al occaso il Sole ardente, Ch' à la Luna infedel tinse sovente Di sanguigno rossor l'altera face. Ma se de Clotho al fin l'ira fatale L'invitto vincitor par eh' abbia vinto, Vivranne il nome suo sempre immortale: Coronato d' allor', di palme cinto; Il grido eterno, à si gran nome uguale, Rimbombera frà semidei distinto.

Det, som i ett eljest obegripligt mått tillvann henne samtidingars vördnadsbetygelser, var väl egentligen denna hennes sällsynta och flerfaldiga språk-talent, förenad med en aktningsvärd personlighet, en i följe deraf aldrig moraliskt missbrukad rimgåfva, jemte egenskapen att i sin tid vara den både första och enda svenska poetissan. Också sparade man under hennes långa lifstid intet, som kunde lända henne till gamman af sin ära. Satiristen Triewald sjelf kallade henne ”vår nord'ska Sappho”. Hennes ”Dikter” beledsagas af en *Testimoniorum Fasciculus*, innehållande nära trettio skrifvelser till hennes pris, på mångahanda tungomål; de flesta i vers. Bland de latinska förekommer ock en af Svedenborg (då ännu Svedberg); der hon upphöjes föga mindre, än i ett par spanska qväden, det ena från en Nunna i Alcaraz, och det andra från en Nunna i Mexico, – hvilken till hennes vanliga heders-titel *Musa Decima* tillägger *Musa Polare, una de las maravillas de el Norte, Gran Minerva de los Godos* (med bifogad försäkran, att hon vida öfverträffar den Atheniska). Från *unica Poetissa Visi- Goda*, såsom hon (med något skäl) tituleras i det ena, infordras hon i det andra till

Clara Sybilla Visi-Goda; Mas docta y mas elegante, Que las, que en diversas tierras Veneraron las edades!

På Svenskarnes vägnar åter, beklagade en Adlerstedt hennes frånfälle sålunda:

Vår Svenska Poesi med Dig i grafven går, Och Skalde-barnen stå förskräckta och helt stumma: Far väl, vår Poesi! God natt, du Heders-Gumma!

Denna sista helsning betecknar mellertid, hvad hon i sjelfva verket var: en respectabel Matrona, ej blott lärd, men huslig; en dygdesam maka; en öm och omsorgsfull moder till femton barn. Af sin förtjente man har hon, i en grafskrift, gifvit denna teckning:

Det var hos hans person en gåfva af naturen: Han, som man säga plär, var dertill skapt och skuren, Att gå i konst och flit långt öfver medelmått; Fördenskull kan jag tryggt och utan skryt bedyra, Att hädanefter väl, kanske, behöfdes fyra Att komma det åstad, hvarmed han ensam rådt.

Om antalet af sina barn, och mångfalden af sina hushållsbekymmer, har hon egenhändigt underrättat läsaren, i en på Tyska uppsatt lefvernesbeskrifning; att de må lända hennes auctorliga brister till ursäkt. Hon ber honom besinna det ena med det andra, samt att hon måst vara i en person ”Koch und Küchenmeister, Geheimschreiber und Buchhalter, Lehr- und Zuchtmeister, ja auch Schneider”. Dock såg hon på sina kärfva skrifter icke utan en behaglig sjelfkänsla. Hon yttrar i sin dedication till Prinsessan Ulrica Eleonora: ”Så mycket mig är veterligt, lär före mig här i Sverige ingen qvinsperson vara framkommen med makan foster eller egit afvel, som dessa mina rimvis författade infällen”. Bättre alexandriner gjorde hon, än Runius. Det är ej ett stort beröm; men det är dock något. Förståndig var hon, och redbar; men i sina Dikter föga diktande; och med undantag af den enda gång, då Lohenstein fick makt öfver henne, skildrade hon äfven Kärleken och Äktenskapet blott från den sida, der hon förvärfvat sin myckna samhälls-nyttiga erfarenhet

Bland denna erfarenhets frukter var ock den son, medelst hvilken bröderne Höijer, bröderne Stenhammar, bröderne Fahlcrantz härstamma från henne, såsom deras gemensamme morfaders moder.

VI.

Dahlstjerna.

Så allmänt, som under Christinas, Carl Gustafs och Carl XI:s tid, har Italiens vitterhet aldrig i Sverige varit känd och älskad. Egentliga väckelsen till denna kärlek gaf nyssnämnda Drottning, hvars hof äfven talade Italienska och på detta språk uppförde skådespel. Det är då lätt förklarligt, att bland de svenska vitterhets-idkarne omsider några framstodo, som ansågo den af Stjernhjelm öppnade banan icke leda till målet, om man ej så till vida gjorde sig oberoende af hans föresyn, att man stämde sin skaldesång till närmare likhet med Hesperiens toner. Huru långt de häri från honom verkligt afveko, blefvo de desto mindre varse, som han ju sjelf hade rigtat mycken uppmärksamhet åt detta håll, ja, sjelf skrifvit Sonetter.

Redan Lejoncrona 92, ehuru fostrad genom Stjernhjelms skrifter och författare till en hexametrisk Idyll i antik art, började denna afvikelse; hvilken andra, på ännu afgjordare vis, fortsatte. Så diktaren af en erotisk Sonett-cykel ”Venerid”, den ”skogkäre bergbon” och häftige ifraren för modersmålets renhet, Rosenhane93: så den i detta nya maner gerna – ehuru ej alltid – qvädande Rudeen 94; så ”Kunga-Skalden”, den till Dahlstjerna adlade Eurelius 95; jemte, i deras spår, några flere af mindre betydenhet. Alla dessa hade – mer eller mindre uteslutande – till syfte, att bilda smak, språk, vers efter italienska mönster, för att dymedelst upplyfta den unga svenska skaldekonstens lärospån till en större sinnrikhet, klangrikhet och färgrikhet. Deras missöde, att genom sättet häraf mestadels pålägga sig nya fjettrar utan att frigöra sig från de gamla, hade, tvifvelsutan, en hufvudorsak i mönstrens mindre goda urval. Den skimrande och klingande, men med allsköns flärd bekajade Marino, och näst intill honom den visserligen smakfulle, men utstuderadt sirlige Guarini, voro för dem det högsta af all skaldekonst. De kände visserligen jemväl, och värderade högt, de äldre Italienare, hos hvilka äfven det konstigaste af denna konst är paradt med den ädlaste enfald; men till förebilder valde de ändock, med eller utan medvetande, blott de yngre. Tyskarne Hoffmannswaldau och Lohenstein, sjelfve gripne af samma förkärlek, hade makligt bidragit till detta val. Samma rigtning främjades ock af den beundran, som de likaledes egnade åt den svulstige och pedantiske verskonstlaren Ronsard; hvars anspråk var, att gälla på engång för Frankrikes Homer och Frankrikes Petrarca.

Af Lejoncrona har Hammarsköld en täck Sestine; Lénström har utgifvit hans qvarlåtenskap. Rosenhanes Sonetter, upphöjda öfver höfvan af Hammarsköld, förkastas oinskränkt af Blom och Wieselgren. Bättre, än de äro, hade de troligen blifvit, om ej Ronsard stått i Rosenhanes omdöme vid Petrarcas sida. Att de mellertid ej samtligen äro misslyckade, vittnar t. ex. denna:

Hvad rosenrödt är det, de marmorhvita kinder Så ofta färgar om, när du mig hos dig ser, När du bedröfvad äst, så väl som när du ler? Hvi talar du ej fritt? hvad kan du ha för hinder? Är dock din brand så stor, som min, och icke minder; Så het, men mera dold, när min han lågar mer! Deraf, i stad för röst, din vördnad sig beter, Och tungan, ljuflig förr, nu torr, till tystnad binder. Den lilla Gudens makt vill du, med all flit, dölja: Och kan det, till en del; men icke längre, än De glänsand' ögons sken små ögonlocken hölja. Men han, som deri bor, strax röjer dig igen! Låt då, min Venerid, härefter uppenbarlig Vår kärlek skönjas fritt: ty han är icke farlig.

Vermlänning liksom Lagerlöf, synes Rudeen, i ett och annat smärre kärleksqväde, fullt värdig att vara hans landsman. I Carlesons och Sahlstedts samlingar visar han sig mindre till sin fördel, än i stycken, dem Sondén och Wieselgren framdragit. Den sednare har anfört en vårvisa, om hvilken han med allt skäl talar väl, bredvid en sonett, om hvilken han utan allt skäl talar illa. Visan, diktad 1693 den 1 April, lyder så:

Vintern är nu från oss skriden, Mörkret har nu mist sitt våld; Årets sorgtid är förliden; Regnet har ock återhåld. Solens kraft i skog och dalar Lockar ut mång' tusen blad, Fjäderfolket något talar Sins emellan, vet ej hvad. Det dock ej min själ hugsvalar; Den min vän allen gör glad.

Vårens barn, de vackra blomster, Börja te sin' hufvud an; Fågeln har sin' återkomster Från de varma

middagsland. Isar, som min väg nu stänga Att jag ej min vän får se, Sku sig snart i vatten mänga, Och mig farten öppen ge. Kärast' östvind, töf ej länge, Förrän du det låter ske!

Hvad man dock fordom långt mer af Rudeen prisade, var hans "Fägnesång öfver K. Carl XI:s Födelsedag 1696", hans "Fägnesång öfver K. Carl XII:s Födelsedag 1702", hans Sorgesång "öfver sin Makas Anna Brunells hädanfärd" (1695), och hans "Grafskrift öfver Fröken Charlotta Dahlberg" (1699). Alla fyra träffas i Carlesonska Samlingen. Betraktad såsom ett helt, är den sistnämnda den bästa. Sorgeqvädet öfver Makan, mera ojemnt, och i sina slutrader förolyckadt 96, utmärker sig dock genom en öm och musikalisk känsla, som ingifvit flera sannt poetiska drag. Såsom:

Men fåfängt jag dig mana må Ur himlen, fåfängt sökes du på jorden, Se'n du äst vorden Fördelt till begge två. Din ljufva kropp har jorden sig tillegnat; Din ädla själ åtnjuter engla-fägnad.

Välan! de bägge måst' af mig sitt offer få! Min' suckar uppåt, men min' tårar jordvärts gå.

Än mera ojemn, och ofta ganska svag, är den sednare af de båda Fägnesångerna. Synbart modellerad efter Dahlstjernas "Kunga-Skald", men med mycken tuktelse och med förkortning af dennes stanzer från åtta rader till sex, har den mellertid några vackra stropher, samt i allmänhet mera lif och lyftning, än sången öfver Carl XI. Denna är deremot jemnare; men och så öfverallt mattare och prosa-likare. Dess största förtjenst är, att den dristade, såsom uppläst "i Åbo Academia", bryta den dittills strängt iakttagna universitets-plägsed, att vid dylika tillfällen uttrycka svenska känslor endast på Romares eller Grekers tungomål. Rudeens egen utlåtelse härom är betecknande för honom och tiden:

Om gunst likväl jag ber, att jag mot vanan träder; Att nu på detta rum (der annat språk ej hörs, Än det från Rom, Athen och Synagogan, förs) Vår Svenske Konungs lof en Svensk på Svenska qväder.

Det är nu femte höst, se'n jag den dagen egnad' En mager romersk vers: jag tycks mig dock, så väl Som en Pacatus och en Plinius, ha skäl, Att medelst landsens språk betyga landsens fägnad.

Är det en förmån ju, den vi Hans nåd tillskrifva, Att han vårt modersmål så högt befrämja vill: Sa hörer ock deraf all frukten honom till; Och jag vill, denna gång, för mig en förstling gifva.

Änskönt jag undergår en mer besvärlig börda, Än dessa skuldror dra. Ty jag förutan spår, Förutan sällskap, och förutan ledsven går, Då jag på detta sätt min Konungs dag vill vörda.

Främst ibland dem, som i denna tid försökte sina och modersmålets krafter till hesperiska tongångar, står likväl Dahlstjerna. Rudeens böjelse sväfvade, såsom vi sett, så oafgjordt mellan svensk enfald och italiensk konstprakt, att den ofta, i sin villreda, stannade vid rama svenska torftigheten. Hos Dahlstjerna åter var en lågande kärlek för fäderneslandet, dess carolinska storhet och forn-götiska minnen, på ett så eget sätt förenad med en lika eldig hängifvenhet åt det sydligaste Europas yppiga och klangfulla poesi, att hans alster ej endast bära än den ena, än den andra lidelsens uteslutande stämpel, utan ock, i båda fallen, bära den med en ungefär lika stegrad uttryckets öfverdrift. Undantag är blott hans största skaldeverk, der han gjort sitt yttersta att sammansmälta denna tvåfald till enhet. Just af slikt bemödande, att sambilda de bägge motsatta öfverdrifterna till en enda, blef hans "Kunga-Skald" den vidunderliga, men storartade frukten. Läser man hans "Göta Kämpe-Visa om Konungen och Herr Peder", – ett folksångs-qväde i anledning af segren vid Narva, – så skulle väl, utan särskild underrättelse, ingen förmoda att den härrör från en författare, som satt förtjust vid Marinos och Lohensteins fötter; likaså, när man läser hans försvenskning af Guarinis *Pastor Fido*, att han stått i ringaste frändskap med någonting sådant, som den gamla skandinaviska folksången. De likna hvarann blott deri, att kämpa-tonen i den ena och herda-tonen i den andra drifvas bägge till carricatur.

Båda dessa benägenheter till o-mått igenkänner man i ”Kunga-Skalden”; men tillika en oafbruten sträfvan, att upphäfva eller utplåna motsatsen dem emellan.

Hans fosterlandskärlek är äfven synbar i gången af hans enskilda lefnadslopp. Son af en hederlig Prost i Öhr på Dalsland, med frejd för grundlighet promoverad till Magister i Upsala, der han studerade företrädesvis Poesi och Mathematik, väckte han vid åtskilliga tyska universiteter uppseende såsom Physicus och Mathematicus, och presiderade i Leipzig för en dissertation *de Electro* med den framgång, att man der tillbjöd honom en Professors-plats. Men han återvände hellre till Sverige, för att fortsätta en redan börjad Landtmätare-tjenst, som han hade lemnat för att genom några resor på Östersjön lära sig Styrmans-konsten. Man gjorde honom till Landtmäteri-Inspector, till Directör, till Adelsman, och slutligen Öfver-Directör. Men under allt detta fick han tillbringa sitt mesta lif i ett mellantillstånd af inomlands och utomlands; nämligen med det värf, att uppmäta Sveriges landskaper på hinsidan Östersjön, – Lifland, Pommern, Rügen, och så vidare. Af dessa länder återstå oss nu blott hans deröfver förfärdigade chartor, som finnas i Kongl. Landtmäteri-Contoiret förvarade. Under påstående förrättning afled han, i Pommern, 1709: vi hoppas, före slaget vid Pultava, eller tidningen derom; och således med ofördunklad visshet, att det ändock var en del af Sverige, som han i sina mångåriga mödor uppmätt. Dessa mödor, och sin frånvaro på den främmande botten, hvarifrån hans hemlängtan till födelsebygden ofta gifver sig luft i hans qväden, förljufvade han mellertid, än i Lifland, än i Pommern, genom att uppstämma, enligt sin bästa förmåga, röst och harpa till svenska hågkomsters ära.

Dahlstjernas ”Kunga-Skald vid Högstsalig Konung Carl XI:s Likfärd”, är en heroiskt-elegisk Drottsång: i anläggningen stor och storsinnad, i utförandet sällsam, i sina lyten märkvärdig, men ock i sina förtjenster. Planen är så anlagd, att den heroiska grundtonen tillåter en flerfaldig inblandning och vexling af allegoriens, didaktikens, den målande beskrifningens och idyllens arter: sammanlänkningen och öfvergångarna har han ofta skickligt uttänkt, om än mindre ofta skickligt verkställt. I sjelfva föredraget afvexla äfven flerfaldiga personer. Än är det skalden sjelf, som talar; än – och detta gäller om det hela – är det sångmön Thalia, som förtäljande ingifver honom hvad han framställer; och inom kretsen af dessa framställningar uppträda, skiftvis yttrande sig, ömsom t ex. den döende Konungen, ömsom de personificerade fyra riks-stånden, ömsom hans sörjande brud Svea, samt tillsist den unge Konungen, som tröstande upplyfter henne från hennes knäfall vid Faderns grafvård och sätter henne vid sin sida. Besynnerligt nog förefaller, att just Thalia är den af de nio Muserna, som inspirerar skalden; sedan hon, der han dyster satt under en gran, uppenbarat sig för honom med detta tillrop:

.. Hvi? känner du ej mer din vän Thalia, Till den du likväl förr haft lust så ofta fria?

Anledningen torde likväl kunna gissas, när vi besinna, att han låter henne kalla sig en ”sorgsen skogs-poet”, och sjelf kallar sitt qväde ett ”bonde-qvad, som ej har annan mor än skogen”. Sannolikt bör man då söka skälet i Thalias ursprungliga egenskap af landtlighet, af bevågenhet för åkermän, af förtrolighet med deras villkor och lefnadssätt.

Liksom Stjernhjelm hade i vårt språk infört Hexametern, så införde Dahlstjerna, genom detta minnesqväde, den romantiska konst-hjeltediktens versform, den åttaradiga Stanzen; änskönt ej fullt ut danad efter de italienska mönstren, utan (på Lohensteins vis) construerad af alexandriner. Försöket är ett jätte-försök: ty stanzernas antal utgör tvåhundra sjuttien. Men härtill inskränka sig ej hans förtjenster. Hans skalde-anlag må allsicke föraktas. Redan denna Tillegnan, till den nyss på thronen uppstigne Carl XII, bebådar någonting läsvärdt:

Se, milde Sveriges Kung, ned af gullthronen höga Till dessa tunna blad; tag med blid hand emot Och stärk de blöda[97] rim, och mig, med nådigt öga: Dem underdånighet lagt bägge för Din fot! Jag vet: båd' Skald och Sång, vi duga bägge föga Att visas fram för Den, som styrer jordens klot. Det är ej Kunga-likt, som

växer näst vid plogen; Och har mitt bonde-qvad ej annan mor, än skogen.

Men om, hvad Kungar gifs, hvad Herrans Smorde taga, Allt uti majestät sig skulle kunna te: Hvar finns, bland alla de der skatt och skulder draga, En undersåte, som slik gåfva kunde ge? Men, liksom solen plär med ljusa strålen daga Den sida, djupa dal, och åt gräshoppan le; Som alle Kungars Kung åt Barnens lof sig gläder: Min Konung, gör ock så! Hans ställe Du beträder.

Då skall min harpa, som med hopp och tvekan tvistar, Som nu i stridan ström sin tåreflod utgöt, Som Din Herr Faders graf besjunga sig fördristar Nu på boy-kläddan lur, nu på en enslig flöt98, Sig engång stämma om; och sina ljuda99 qvistar, Sin stränglek mana upp till gäll trompete-stöt, Om Gudars gästabud vid Carl den Tolftes gifte, Och om hans hjeltemod, och sälla vapna-skifte.

Dylika stanzer, betraktade såsom de äldsta på vårt språk, utgöra en vacker lärospån; om man än får bortse från det osammanhängande bildspelet i den sista, der "harpan" sjunger än "på lur", än "på flöjt", och lofvar att "stöta i trumpet". Oaktsamheter af detta slag förekomma hos Dahlstjerna öfverallt, och drifvas esomoftast vida längre. Det vore tvifvelsutan förmycket, att kalla honom Sveriges Marino, eller ens Sveriges Lohenstein: ty han är hvarken i snille, eller i snilleflärd, någondera jemnlik. Den svenska motsvarigheten till Lohenstein är han dock; och det ingalunda blott i bristerna. I en egenskap är han dem öfverlägsen: i det fosterländska allvaret och den lika djupa, som ärliga, smärtan vid en med rätta vördad Konungs bortgång. Vi kunna ej betvifla, att hans Drapa var – såsom den äldsta upplagans titel omförmäler – "med tusend tropligtige hete tårar besprängd", eller att ju toner, som dessa strophers, framsprungit ur ett oförställdt hjerta:

Hjelp Gud! när jag beser ditt hela regemente, Kung Carl, du Karla-Kung! som utan like var, Så då, när Svenske män sin' harnesk om sig spänte, Då så mång sven sitt lif allt till din tjenst frambar, Som se'n, då du oss gaf, hvarpå vi länge vänt'e, Den rolighet, som oss alltse'n omfamnat har: Så blir min svaga syn som snö i branta lider, Den vårdags-solen varm i strida bäckar sprider.

Ty unn mig, Konung stor, du Sveriges dyre Hjelte, Få för din höga bår min harpa lägga ned! Du, som med manlig arm din fiend' tappert fällte, I örlogs-tid; och se'n, hvad ditt land torfde ved, I fredens gyllne stund väl om ditt hus beställte! Du, hvilkom gudlighet var städs en medfödd sed! Se, huru hjerta, hand och mun, i Tyska skogar, Långt bort, till Ditt beröm sig underdånigt fogar!

. . . .

Mitt qvad, det tager slut fullsnart: men ej det minne, Som jag för minom Kung i troget hjerta bär, Som evigt rotadt står med herrligt lof derinne, Så länge himmel, jord och adel något är. Mitt lof och tal så långt blott, som min mening, hinne! All verld då skulle se, hur mig han varit kär. Men när ej han nu mer månd' mina röster höra, Så vänd då, Svea, du till dessa rim ditt öra!

Urgamle svenske män ha haft de sköna seder, Att deras nit sin Kung, när han afleden var, En jordhög vid uppbredt, till evigt minnes heder; Derpå hvar man stor gråt och klagan gjutit har; Ty de qvarlefvor af den döde hjeltens leder Mullhögen midt uti sin mörka gömsla bar: Då sägs, att nattetid, hos dem, som segrar vunnit Och öfvat drottslig dåd, ha deras högar brunnit.

Om jag basunens ljud så herrligt kunde föra, Och till min Konungs lof upphöja mun och röst; Om mig ock orsak gafs, att så mig gladlynt göra, Som jag mer orsak har, i tårar bryta löst: Du skulle, sköna Mö! en sådan visa höra, För denna gång, af mig, att ej med manligt bröst Gullharpan från Mäon tillförne sin Achilles Har kunnat deremot berömma helt tillfylles.

I samma anda låter han, efter beskrifningen af de praktfulla begrafnings-högtidlighetema, den vid griften

knäböjande Svea utbrista:

Du adla marmor-häll, som villigt innesluter, I svala gömman din, min dyre Höfdings ben! Du blir mig ett altar, på hvilket jag utgjuter, Och evigt gjuta vill, min sorg, mitt själa-men. Det skall min fägnad bli, om jag hvar dag åtnjuter Med bleka läppar att få kyssa denna sten; Och säga, då min håg betänker Carls frånfälle: Hvi tar min Hjelte, förr så stor, så litet ställe?

Dessa stanzer äga tillika, såsom man ser, ett poetiskt värde, som icke är litet. Bedraga sig skulle man dock, om man i det afseendet ville från dem sluta till samtligheten af de öfriga, eller ock blott till den större delen. Syftningen är öfverallt densamma, och oftast äfven lyftningen; men icke renheten af ton, icke sanningen och värdigheten af metaphorerna, icke språkets och versens hållning. Dahlstjerna var förmycket svensk, att bit öfverbringa sina mästares vekliga lystenhet och äckliga osedligheter. Men deras andra olater höll han, villad af deras bländsken, för lika många skönheter; och det var ej utan, att deras sötsliskighet, deras ordlekar, deras såkallade *concetti*, lockade honom föga mindre än deras svulst. Härtill kommo de bryderier och hvarjehanda spratt, som gjordes honom af ett ännu half-barbariskt språk; hvari han dessutom rörde sig med större ovighet, än de fleste andre af den lidens poeter och poetastrer; kanske mycket af den orsak, att han måste vistas bland Icke-Svenskar under mer än hälften af sin lefnad. Man begriper då lätt, hvarför han så ofta råkar sjelf parodiera sig, och hvarför i hans stanzer, efter en esomoftast vacker, stundom till och med sublim början, denna parodi synnerligen tillvägabringas genom en kullerbytta, hvari han störtas af svårigheten att hitta rim åt femte eller sjette raden; ehuruväl ock ej sällan händer, att han från en platt början stiger till ett ståtligt slut, åt hvilket begynnelsen tjenar till rimfyllnad. Föröfrigt skönjes hos honom, liksom hos förebilderna, en förtrolig bekantskap med de gamla klassiska auctorerne, och ett slags – ej alltid lyckad – romantisering af vissa från dem hämtade anledningar eller lån. Slutligen har han med Lohenstein jemväl en enskild likhet: hans äfventyrliga poetiska utflygter hindrade honom ej, att vara en skicklig och högaktad Landtmätare; alldeles så, som den nyssnämnde, utan intrång af sin fantastiska och yppigt-erotiska poesi, var en respecterad Syndicus och Kejserlig Rådsherre i Breslau.

Intet är lättare, än att göra sig lustig öfver en poet, som, i sin dubbla trängtan efter präktiga – eller åtminstone ovanliga – bilder och svårhitteliga rim, stupar den ena gången efter den andra ur det högsta pathetiska ner i det lägsta löjliga. Han märkes aldrig bekymra sig om hvad kritiken kallar blindmeningar eller oegentligheter, aldrig sky för någon uttryckets besynnerlighet, aldrig studsa tillbaka för någon barockhet: äfven om den går derhän att ögat göres till ett ”perle-dike”, blickarna till ”blöta strålar, som lögas i tårebad”, månan till ”himlens silfver- vårta”, solen till ”dagens blanka kusk, som kör ut på klar gullkärra”, skaldegudens ingifvelser till ”Phoebi sockerknippe”, Försynens aga till en ”taggig häckla, hvarmed Himlen ofta pickar äfven sälla land”; och så vidare. Synbart är ett oafbrutet bemödande, att i egenheten af diction och rimsätt särskilja sig från de samtida versmakarne (från hvilka han på ett ställe undantager Lagerlöf, Rudeen, samt ett par andra); och detta bemödande har bragt honom, – särdeles för rimmets skull, – att vränga, hårdraga, apostrophera språket på otaliga vis. Han stannar ej vid att använda ord och böjningar, som äro ömsom åldrade, ömsom hämtade ur alla möjliga dialekter: han tillgriper äfven alla möjliga dialekt-uttal (så t. ex. ”lognad” och ”hognad”, när han behöfver rim till ”mognad”), äfvensom allahanda ovårdsamheter ur hvardags-talet; och, när stundom till och med allt detta ej förslår, tvekar han ej att sjelf, af sin egen maktfullkomlighet, skapa både ord och ändelser. Derföre händer ock flerstädes, att man med möda begriper honom, eller gissar till hans mening. Å andra sidan bryr han sig lika litet om, att bland enstaka uttryck väja dem vi kalla låga, när han tycker sig finna det kraftigast betecknande: då heter det t. ex. om hans djerfhet att med medelmåttiga skaldegåfvor uppträda till skaldesång, att ”den far ej väl, som vill för olja sälja tran”; eller om Danskarnes framgångar i Skåne innan Carl XI hann ditkomma, att ”ovännens ko gick härtills i smörmåsar”. Allt detta, tillsammanlagdt, gör, att han ganska ofta synes vara slätt ingenting annat, än en det sjuttonde århundradets Bjugg. – Och likafullt kunna vi, nästan ehvar vi uppslå, till prof på hans verkliga gåfvor träffa stycken, der både gåfvorna omisskännligt och oarterna mindre bjert framstå.

Denna betraktelse öfver det jordiska menniskolifvet:

Ty säg, hvad är vårt lif? En boja af skör koppar; En handa-vändning, dryg af tvång, af dagar kort; En dryck, hvars käril är bräddfullt af bittra droppar; En rök, den elden födt, den vädret blåser bort; En mygga vingelös, som kringom ljuset hoppar; Ett sommar-hagel, som att gömma är för svårt; En glansk-is, hvaruppå vi gå och alle slinte; Ett glas; ett gräs; ett dam; ett solegrand; ett inte –

förekommer på ett annat ställe utvecklad i samband med de smärtliga förluster, dem Svea gjort redan före den nu besjungna:

Vår bräcklighet är gjord för fall; vill ej tillstädja, Att någon under sol skall sig allt framgent glädja.

Ty fägnad blid, och sorg, från stjernorna nedsända, De hänga så ihop i allt vårt väsende, Liksom en länke-ked, att der den enas ända Månd' lykta, låter sig den andra genast se; Ej fanns än, der igen den ena ville vända, En hårsbredds skiljerum emellan väl och ve. Hvarför? Om jorden oss, allt stadigt, nöje skänkte, Så vore icke en, som på dig, himmel, tänkte.

Hvad är då menniskan, som vill så modigt braska? I sitt lifs början dag hon börjar ock att dö! Så väl de blödige, som örlogs-hjeltar raska, De smälta alla bort, liksom Aprilens snö, Fast han är än så hvit nedfallen; i sin taska Den jord, som gömmer allt, in samkar allt; den ö Derpå, hvad anda fått, ett ögonblick omvandrar, Har största lust i det, att hon sig ständigt andrar.

Ty är hvar födslostund med grafven så förknippad, Att mellan båda går en skör och löslig trå, Som är kring hvarje lif i lätta hvarf omvippad, Att Dödens stränga våld ej dervid röra må: Men snart är denna sno med liten sax afsnippad; Se'n syns ej öfrigt mer, än blott den salta å, Den de qvarlefvande på liksten låta falla; Och, inom sjutti' år, så ligga de der alla!

Ho är, som då ej ser, i alla sina fröjder, Att menniskan blir mer af sorger och af låt, Än löje, känd igen? Si! förrn hon blir upphöjder Och lagd till modrens bröst, så badar hon i gråt. Sin uppsyns första ljus, och sina första slöjder, Att två i varman tår, är hennes första ståt. Och aldrig nånsin än har solen haft det nöje, Att hon sett något barn hit födas fram med löje.

Ty märk, att intet djur inunder månans säte Utöfver sinas död och bortgång gråta kan: Ulf, tiger, lejon, björn, ja alla, ha sitt läte; Men tårar fälla, det går skäligheten 100 an. Ei någon mer, än de, som gå upp-ända räte, Kan vattna ögat sitt, när hjertat står i brann. Med tårar att gå om förnuftets första söner, Vet vilda hopen ej; det hvar man stadigt röner.

En mäkta sorg är det, när som två vänner såta, Som lefvat kärligt hop, hvarandra gå ifrå: Så ses här mången man sin ljufva maka gråta; Så ser man mången bror om brodern sorgse gå. Mång' barn med suck och qvid kring faderns kista låta; En vän sin stallbrors död beklagar äfvenså. Guds Son derföre sjelf med gråt den graf bestänkte, Deri han fann sin väns qvarlefvor nedersänkte.

Men när ett rike och ett folk sin Konung mister, Der är än större nöd: det allgemena qval, Som både sjö och land med ängslig skälfva rister, Det pressar jemran ut, och tårar utan tal; Hvem undersåte är, hvars trogna bröst ej brister, När han inträder i sin Herras sorge-sal? Den Far, Bror, Maka, Vän mist har, mist mycken gamman; Men den, som mist sin Kung, – den, han har mist allt- samman.

Hvad lycka har du ej, i detta manna-minne, O sälla Norra Verld! af dinom Gud undfått? Dervid sig fröjdat har så mången Svensk och Finne,

Då ditt baner så vidt i fjerran-landen gått, Att fränmand' riken än ej gånget är ur sinne, Hur du din fiend's fält med man och häst besått, – Med palmer städs bekrönt och lager-rika segrar: Så att afunden sjelf dig det

beröm ej vägrar.

Det ros, hvaraf du dig derhos kan helst berömma, Är, att rättrådighet dig vapen gripa böd: Ovännen kunde sjelf dervid ej annat dömma, Alltse'n han gjordes klok af sjelf-ådragen nöd. Och ho, som mer kom vid de sår och ärr så ömma, Han tillstod strax, att vinst, och segrars öfverflöd, Rättvisan städs stå bi: ty Gud är med i striden; Men är Gud med, så sker med rätta, om J liden!

Tänk på Kung Gustafs mod, och på hans tappra glafvar, Uppå hans blanka hjelm, och värjas skarpa ägg; Ehvar hans rytteri i korta kyllrar trafvar, Der lyser öfverhand fram ur de spitsa101 skägg: I Tyskland hvart ett barn ännu hans loford stafvar, Med vördnadsfullan mun, på sin fars stugu-vägg; Ty, hvar hans fanor sig i fältet månde rota, Der föllo fiender på flykten och till fota.

När honom många krig nu bragte många öden, Men hvad han började, sågs efter önskan gå, Föll Gustaf Adolf sjelf; dock segrade i döden: Hans värja månde än de grymma sällar slå, Som Guds hus' rena ro tillfogade den nöden! Der Gud är med, si! der kan ock den döde stå. Ty qväder man ännu den store Kungens slagter, Hur han ock efter död nedlagt så breda makter.

Kom, Polen! sjelf förtälj Carl Gustafs krigs-bedrifter; De Danska Öjar ha ock honom ej förglömt. Ja! alle Skalders qvad, och alle Lärdes skrifter, De ha hans manlighet i sina böcker gömt. Att han, liksom till lands, så sälla vapen skifter På Bält, det hade Bält och is förr aldrig drömt;

Men si! de båda dock sig till hans tjenst infunno, Då hans gevär der tätt i snälla eldar brunno.

Nu beskrifves den sistnämnde Hjeltens plötsliga död och Svenskarnes allmänna sorg deröfver. Sedan heter det om den konungslige Sonen:

Den gyllne Gifmildhet, den perlekrönta Nåde; Fru Tapperhet, beklädd med pansar och med stål; Rättvisa, välväxt mö, samsyster med de både; Gudsfruktan, hvit och skär, förutan vank och prål, Soin, bittida och sent, med signadt råd och dåde Intalte honom väg till ärans ändamål: Si! dessa Möjor fem, med honungs-gullkrus fulle, De kämpa', hvem af dem sin Prins bäst fostra skulle.

Vår väntan månde oss i inga delar fela: Såsnart gullkronan på Guds Smordas hår blef sänkt, Begynte han, för allt, rättrådighet utdela, Den Himlen honom fullt i tusend måtto skänkt. Då månde hvar och en på glädtig harpa spela: Och löje var med fred, och qvad med dans bemängdt. Då såg man säkerhet på törnebuskar blomma; Då såg man trätor fly, men blidögd sämja komma.

Vid "gifmildheten" och "rättrådigheten" torde dock de läsare icke varit få, som med bittert leende påminnt sig Reductions-väsendet. – Nu skildras anstalterna till det plötsligt inbrytande Danska kriget; och, i anledning deraf, Carls säte i midten af sitt Östersjö-välde. Synbart nog genomlyser den stolta känslan af detta väldes makt och utsigt till snar oinskränkt fullbordan. "I stillan natt kom en enspännare, så flygtig som en vind", med den underrättelse, att "fienden har fallit in i Skåne":

. . . . Men förr'n han uttalt allt, och lyktade att flåsa, Lät ljudligt Konung Carl i fält-trumpeten blåsa.

Det är en liten ö, den Mälaren omfamnar Med blankan sölfver-arm, då söta vattnet sitt Han med den salta sjö, der så mångt segel hamnar

Och för båd' storm och ström och sjövåg ligger fritt, Hopblandar; den man nu, med Stockar pålad, namnar En Holm' och hufvudstad, som förr het' Agnefit; Då, när två fiskare till hvar sin koja rodde, Der se'n i höga hus så mången Herre bodde.

Der står ett fagert slott, med rika vägge-bon'er: Der står – ack nej! der stod102 – en gullrik byggnads skatt, Der Majestätet sjelf, med Carl, på gyllne throner I sidan purpur-råck och herrlig ära satt; Der kunde han – så högt uppreste sig Tre Kroner – Se, höra och förstå, så dag som mörkan natt, Allt, hvad som föreföll uti hans vida riken, Från kallan Kemi mark, till varma Odens-viken.

Han kunde der också, fastmer än de i Sala103, Der alla språk ä' fal', med nåderikt besked De många sina män i svar och tal hugsvala: Så Svensk, som Göte, Tysk, som Finn på östanhed; Ja Lappar, Estar, och de Lettar, som plä mala På tungan hand-qvarnsten, och sjunga bredeved, Höll han, hvar i sitt mål, för sina drängar trogna; Men Danska tungor höll han ännu intet mogna.

Hvad mer? Det Guda-bo det vidunder ock hade, Att alla de, som ä' och kallas Svenska land, Från Ladoga till Dyn', från Dyna vest till Stade, Så väl som allihop, som Norra Hafvets rand Bebo, de hörde allt, hvad dem Kung Carl der sade: Ty, när han ropte: "Marsch!" var all den salta strand I fulla segel; och allt redo upp i sadel, Som svärd vid sida drog, af svenner och af adel.

Thalia ville mer, hur de trumpeter klingde, Förtälja, som till tåg nu blåste fält-alarm, Och hur mångt lustigt blod de blåa fanor svingde, Och hur man blanka svärd drog ut med modig arm; I det ett mäkta ljud af många klockor ringde, Som riste styfva torn, och kläppen gjorde varm: Jag frågad', hvad det var? Hon svarte: Gud hugsvala! Det är den jordefärd, hvarom jag först bör tala.

Klockringningen erinrar henne om det närmaste föremålet. Hon berättar den bortgångne Konungens uppbyggliga afsked, och beskrifver hans nya vistelse-ort:

Högt öfver månans ring och middags-strålens näste, Och än de andra fem villfarand' stjernors rad, Högt öfver alla de små natte-solars fäste, Der står en herrlig borg, en mäkta präktig stad. Tolf perle-portar, som ej nånsin blifva läste, Stå öppna städs för dem, som denna boning glad Få ärfva. Men här finns i staden intet tempel: Gud Sjelf är sinas der båd' kyrka och exempel.

En blank demante-mur, som jaspis och rubiner, Sapphirer och topas till all sin grundval har. Kring detta stora slott med sådan prydning skiner, Att solen mörknar mot den fägring, som så klar Af Gud Sjelf lyser fram; dess gata är helt finer, Af guld, hvars höga färg ej nånsin skifte tar. Kort sagdt: en dylik stad har aldrig någons öga Än sett; mans tankar ock ej nånsin gå så höga.

De englar, Herrans här, som honom städs bistogo, Och förr om Kung och Thron och Krona höllo vård, Hans sälla själ de nu på sina armar togo, In i sin himlaborg, sin Kunga-Konungs gård: Der alle helige sin bror till mötes drogo; Och Gud ny krona der (dock ingaleds så hård, Som den hos oss han bar) uppå hans hufvud satte; För hvilkens åsyn sol och stjernorna bli matte.

Svithiod eller Svea, nu liknande "en högt bedröfvad enka, klädd i sorgeflor och kolsvart boy'", målas i sina vanliga drägter och sitt förriga lynne sålunda:

"Hon plägat ömsa förr, med tvenne helgdags-kläder: Den ena är helt grön, af mjuka silket byggd; Derpå, invirkade i gull, stå många städer, Och kyrkor uti silf, och mången vacker bygd; Högst på det blanka bräm kringspelar Nordanväder, Bland berg och högväxt skog, af fruktbar art och dygd. Men kanten ses omkring upphöjd, i blått, borderad Med haf och tusen skepp, bland skär och klippor flera.

Der löpa jägare i häl på rår och hinder, De branta klippor upp, utmed de höga trä; Men strax der nedanför man släta ängar finner, Och herden blås på horn, bredvid sitt spaka fä. Snart ser man, här och der, hur en bergsgrufva brinner, Och svarta smeder dra smält silfver under stä'; På bäck, och sjö, och å, der fiskar simma, leka, I lugna'n utmed vass, kan man med gamman peka.

I tätväxt nöteskog ses hjort och mången hara, Som hundar, med full hals, fram ur de trånga snår Utfösa; der

står ställdt ett nät, en långsträckt snara, Och utbredt manna-skall ger akt på björnens spår: Men uppå hvarje gren en mångfald' fjädrad skara Inunder löfven ser på, hur den leken går; De qvittra all' ihop; mång präktigt målad fågel Har der, i luftig ek, båd' bo och bröd och sågel.

Den klädning är den hon plär alla somrar draga: Den med finväfvet tyg af blommor fodrad var; Men på sin väna hals hon en dyr rosen-kraga, Med diamant, rubin och perlor hordad, bar. Ja! likasom en brud, så snart hon vill sig laga Till bröllopps, all sin skrud och prydning på sig tar: Så var hon ock beklädd; men hennes hufvudbona, Snarlik ett långväxt torn, var tredubbel gullkrona.

Det andra plagg och drägt, hvarmed sig herrligt sirar Den Guda-Nymf, då hon den halm-beströdda Jul Med mycken rolighet hemväntar (ty hon firar Dess högtid under tak och fönsterfulla skjul), Är snöhvit öfverallt. Diana, som så plirar Uti sin silfverduk, är dermot mörk och gul.

Men här finns ingen fläck: om ej, att fagra graner Kring fållen sydda stå, som sammetsgröna faner.

Si! all den perlemjölk, som Phoebus sjelf tillreder, Den alabaster, som man förr på Paros fann, Den fina kammarduk, som Holland vidt utbreder, Och ingen bomull mjuk härvid förliknas kan; De hvita svanor, som hit våre-solen leder, Det konst-bemängda gips, som reds i Välska land, Ja, allt hvad namn af glans och blänka har, – sin krita De mista, läggas de mot denna kjortel hvita.

Med hvad för ståt och prakt har förr man, många gånger, Sett denna Nymfen gå i herrligt tidsfördrif? Der hennes systrar snällt, till lek och ljufva sånger, Framträdde uti dans, med väl-uppväxta lif!
. . . .

Men, med hvad nöje än, i höga loft och svalar, Enhvar uppfann sin lek och älskogs-visa qvad, Var, mellan Systrarna, hon lik de långa alar, Som enar öfvergå med högt upphäfna blad; Ja, som det spanska rör, som sig i hafvet balar, All vass-sarf öfverser, och alla säfvars rad: Så var hon hufvuds längd ock högre, än de alla: Och när hon stod på språng, de all' ihopa tralla'.

Närmare för egen räkning yttrar sig Skaldens fosterlandskänsla i dessa stropher, af hvilka de två första äro lagda på läpparne af en i "Nya Sverige" bosatt colonist:

Tänk på: jag minns ännu, – fast dessa cedrar löfvat Sig nio gånger fem, se'n jag, helt flink på ben, En yngling rask af år, mer lustig än bedröfvat, Ifrån min faders tjäll drog ut, och här alltse'n På främmand' strand i kapp båd' ondt och godt bepröfvat, Gått vall med utländskt fä och plöjt så sällsam ren, – Som vore det i går, hur mina landsmän tala I Vermars bygd, och hur Vestgöta-tuppar gala. Jag vet ej, hur mig är: när jag min tanka sänder Långt öster öfver sjö, intill de Svenska skär,

En medfödd underkraft mitt sinne genast tänder, Som i mig lefver städs; den åldren ej förtär, Men mig med starkan drift till födsel-orten vänder! Liksom en segel-nål, fastän mot ström och vä'r Så högt i vildan våg den kloke Sjöman seglar, Hon dock, af medfödd gunst, i Nordens punkt sig speglar:

Så är ock mig till mods, när jag min barndoms bygder Betraktar. Vermeland! du, alla länders pris! Du äst uppfylld med lust, och alla ädla dygder; Du äst, för alla land, ett jordiskt paradis. Om man med bundnan syn, der min Fars gård står byggder, Mig ledde, kände jag igen båd ugn och spis, Båd kyrkor, berg och skog; men mest (hör, hvad jag säger) Gläds jag med dig, att du så mildan Konung äger.

Unns mig en gång ett rum i mina kända skogar, – Se'n jag, en husvill lik, kringvankat många år, – Der ingen landsväg finns ännu, och inga krogar, Och intet Herre-hus på breda murar står, Dit intet präktigt skepp med hårdan dön sig fogar: Jag ville, liksom nu om Carl den Elftes bår, Om Carl den Tolftes thron en sådan visa qväda, Att man i tusend år skull' tusend gång sig gläda.

Det är – man säge hvad man vill – en herrlig sak, en afundsvärd lycka, att känna sig tillhöra en i politisk betydelse stor nation. Denna känsla behöfver ej med ord förkunna sig; hon yttrar sin närvaro, äfven såsom stillatigande, i en ädel värdighet, en lugn *grandezza*, en själsdaning, på samma gång högsinnadt mensklig och högsinnadt fosterländsk. Hos goda engelska författare är hon öfverallt tillstädes. Just denna sälla fullkänsla och värdiga sjelfkänsla möter oss äfven hos vissa svenska författare, dels från den tid, då jemväl Svenskarne voro en stor nation, dels från den, då de så nyss hade upphört vara det, att småaktighetens eller kälkborgeriets anda ännu ej hunnit taga öfverhand. Läser man t. ex. de ypperliga Talen af Lagerlöf och Upmark (Rosenadler), så märker man snart, att tonen af *majestas romana*, långt från att vara en phraseologisk tillgjordhet, är hos dem ett sjelfnödvändigt och sjelfgifvet uttryck af likartad sinnes-lyftning. Äfvenså förnimnas i Höpkens skrifter, i de bästa af Dalins, i de äldsta af den siste Gyllenborgs, ännu vingeslagen af den fordna svenska storheten, flyende, men icke bortflydd. Bland modersmålets poeter har dock den egentliga carolinska tiden blott en att framvisa, hos hvilken, under en af mångahanda ofärdigheter besvärad gång och sång, det svenska östersjö-väldets medvetande utgör just sjelfva grundstämningen. Denne ende är Dahlstjerna. Samma stämning, som ej förmådde skydda honom från de löjligaste smaklösheter, gifver likväl icke otydligt tillkänna, huru nära detta välde var, att ur sitt sköte framföda en sina hjeltebragder motsvarande hjeltesång. Ja: sjelfva den förbistring i hans språk, hvilken han sträfvar att med ett nog godtyckligt och hårdhändt envälde kufva, har någonting sinnebildligt. Ty de tre elementer, som då inom svenska samhällslifvet voro i gäsande beredning att sammansmälta sig till ett ny-danadt folks-helt, uttrycka sig äfven här, – i en dylik gäsning af trenne idiomer: ett, som är det carolinskt hög-svenska; ett, som är det forn-nordiska och dialekt-svenska; ett slutligen, som är de tyska lydländernas. Detta förhållande, visserligen märkbart äfven hos flere vitterhetsidkare från samma tid (och i någon mån hos alla), framträder dock hos Dahlstjerna mest påfallande. Han behandlade svenska språket lika dictatoriskt, som Carl XI och Carl XII behandlade svenska riket.

Icke utan ett ganska blandadt intryck, på samma gång elegiskt och komiskt, kunna vi läsa den mot slutet af detta Drottqväde förekommande spådomen om Sveriges framtid under den nya Konungen. Haus värf skulle bli, att åt ”all verlden skaffa frid”; under hans regering skulle alltså ”den fordna gyllne tid med blidan vår framgå”; hvadan ock Svea får höra sin nu instundande lycksalighet skildras i en liten herdedikt, så lyktande:

De många sälla år, som denne sälle Konung Ditt land regera skall, skall allt ditt folk i ro, Vid Jul och goda dar, i trygg och trefsam våning Och sämjerikan frid, hvar i sin hydda bo; De hårda ekar då sku svettas socker-honing, Och bonde-barnen dra i kärret tyska sko. Din örlogs-flotta skall för stilla ankar ligga; Och ingen för din dörr skall höras mera tigga.

För dessa utsigter tycktes ock passa sig väl, att Guarinis ’Trogne Herde” blef, såsom det på titelbladet heter, ”från vidt-aflägsnan bygd framhafd, och alle vackre Svenske Vallbarn, som redlig älskog kär hafva, till välment efterdöme föreställd”. Något besynnerligt tager Herden från Belriguardo sig ut i sitt svenska skick; men öfversättningen, omsköntt oförmögen att besegra språkets motsträfvigheter, är ögonskenligt gjord *con amore*. Det oaktadt synes vår skald – lik den tidens Svenskar i allmänhet – ingalunda haft något emot, eller blifvit illa vid, när fridslekarne helt plötsligt förbyttes till bardalekar. Han gaf nu sina ny-italienska och nytyska förebilder på båten, och qvad, i gammaldags folksångs-art, om sin unge Hjeltekonungs första segerbragd. Anträffad bland en mängd andra visor ”tryckta i år”, var ”Kämpe-Visan om Konungen och Herr Peder” en af min barndoms tidigaste vittra njutningar. Man finner henne nu i Geijers och Afzelii samling. Han borde författat flera qväden af samma slag: ty detta har, i sanning, en flägt af den äkta fornkämpa-diktens anda. Sitt hufvudsakliga lyte, en viss half-parodisk kämpa-bålhet, har denna visa gemensamt med mången af de gamla, – ehuru visserligen ej af de äldsta. Längre fram uppstämde han en sång, hvari han ville omfatta samtligheten af det nordiska Lejonhjertats bedrifter. Han kallade den ”Hjelteqvad, uti enfaldig

skaldeart, sammansatt öfver Carl XII:s margfallige dråpelige Segrar". Men den är oss, tyvärr! blott till namnet bekant. Detta poem, tryckt 1706, är nämligen så sällsynt, att hvarken Lidén, eller Hammarsköld, eller Sondén, kunnat uppspåra det. Hurudant det än föröfrigt må vara, så kan dock åtminstone antagas, att det är någonting i sin art högst märkvärdigt. Han önskade, såsom vi hört, att få qväda om Carl den Tolfte en visa, hvaråt man "i tusende år skulle gläda sig tusen gånger". Tilläfventyrs ansåg han detta sitt "Hjelteqvad" för en sådan.

I den första upplagan af hans "Kunga-Skald" finnas äfven bifogade "fyra Kling-Rim, eller Sonetter, öfver Klagedags-texterna"; samt efter dem ännu fyra till, öfver fyra Söndags-Evangelier. En af de förra slutar:

Så länge jorden står och aftonsolen faller, Så länge svenska fjäll dem ropandom ge svar, Skall Kung Carls äre-skald i verlden ej bli aller.

Såsom Carlarnes sångare må han deruti prisas lycklig, att han fick dö just 1709. Hans dödsdag känna vi ej: men i alla fall lefde ännu Carl XII, och med honom hoppet om nya segrar. Sin religiösa och politiska bekännelse har han afgifvit i dessa slutrader af en sonett, som afhandlar evangeliet om Skattpenningen:

Gif Gud ditt hjerta, gif Konungenom din tro; Gif Gud din själ, och gif din Kung gods, lif och blod; Gif Gud och Kung hvar sitt: si, så får Fanen inte!

Detta kan man kalla, att tänka och tala som en "Carolin".

VII.

Frese.

Jag uppslår i detta ögonblick, med tvåfaldig rörelse, en liten "blå bok", kallad "Valda Skrifter af Jacob Frese 104, samlade och ånyo utgifna af P. A. Sondén". Den lilla boken, i alla afseenden väl ombesörjd, förvarar de ömma ljuden af en luta, hvars ägare bortgick från jorden i sin ålders vår, sedan han tillbragt nästan all denna vår på sjuksängen eller i en långsam aftyning. Utgifvaren åter, som, ungefär hundrade år efter Freses död, egnade honom denna välförtjenta minnesgärd, bortrycktes sjelf blott tio år sednare, – och föga längre framskriden i ålder, – från svenska kyrkan, från svenska vitterheten, från sina talrika vänner. De ännu närmare band, genom hvilka han var med mitt hjerta förenad, böra ej afhandlas här. Att de nämnas, torde dock ursäktas en öfverväldigande smärta.

Frese var skald, i ordets sannaste betydelse; väl icke en af högsta ordningen, men af den näst derintill; en sångare, på hvilken vi kunna lämpa Taciti bekanta utlåtelse: *bonum facile crederes, magnum libenter*. Sondén har anmärkt, att bland våra poeter före Gustaf III:s tidehvarf knappast – med undantag af Stjernhjelm – finnes någon, med hvilken Frese ej uthärdar jemnförelse. Måhända kunde tilläggas, att han godt uthärdar jemnförelse med Stjernhjelm sjelf. Ty väl öfverträffa honom både Stjernhjelm och Dalin i tonarternas omfång och flerfald; men deremot öfverträffar han såväl dem, som alla de andra, i sina färre – om man så vill, inskränktare – toners innerlighet och rena behag. Genom alla hans "andelige och verldslige Dikter" går en gemensam stämning af mild klagan, from försakelse, längtan från jorden, och likväl ett sinne, som älskade henne med en Höltys oskuldsfulla vemod och elegiska vår-kärlek. I sina brud- och grafskrifter skattar han visserligen mer, än i de öfriga, till sin tids smak: men det är dock i dem alla någonting, hvarpå Frese igenkännes, äfven under hans svagare ögonblick; en större verklighet af känsla och mening, ett hjertligare uttryck af deltagande fröjd och smärta. Hans erotiska och landtliga qväden intaga genom naturlighet, menlöshet, blomsterfägring; hans sinndikter, på vers och prosa, äro – till större delen – väl tänkta och väl sagda; och när han, än i psalmer, än i rimmade hexametrer, än i fosterländska glädje- och sorg-betygelser, lyfter sig till högtidligare tonföljder, sker det vanligtvis med framgång. Mot språket och

versen begår han sällan uraktlåtenheter. I denna våldsamhet går han närmast intill, och jemnliknar ofta, den kort efter hans död uppträdande Dalin.

De stycken, som företrädesvis bekräfta detta omdöme och klarast afspegla hans sköna personlighet, har Sondén, med säker urskillning, utvalt och sammanställt. Kanske hade ännu ett och annat kunnat upptagas. I alla fall lönar det mödan, att med det Sondénska urvalet jemnföra den gamla qvart-upplaga, som Skalden sjelf ej långt före sin död utgaf. Till omständigheter, som då göra hans bild fullt åskådlig, hör – bland annat – hans förhållande till sina föregångare. Oväntadt kan ej förekomma oss, att Stjernhjelm, Columbus och Lagerlöf voro hans älsklingar; att han bildat månget af sina qväden omedelbart efter vissa af deras (såsom t. ex. efter Columbi ”Hvad är det åt, att jag mitt sinne qväljer”, och Lagerlöfs ”Ifrån den dag jag Elisandra”); att till och med ordliga hågkomster från dem, äfvensom någongång från Spegel, från Rudeen, ja Dahlstjerna, träffas och upprepas. Att (som han sjelf kallar det) ”eftertota Lohensteins penna”, ansåg han dock vara att

uti de djupen ro, Der vågor himlen hota;

och han vaktade sig visligen, att på dessa djup ro för långt ut från gröna stranden. I sjelfva verket var Frese en återvänd – men fullkomligare – Columbus; hvilket ock hans samtiding, Lithou, i en latinsk bifalls-sång rätteligen utsagt. Men, med sitt lena sinnelags mjukhet för alla lifliga intryck, försökte han äfven emellanåt, att stämma röst och strängspel till likhet med Runii, ja Lucidors; ehuru aldrig på blygsamhetens bekostnad, och föga på städningens. Hans Lucidor-likaste stycke, en brudskrift kallad ”Oskyldigt Skämt”, motsvarar derföre samvetsgrannt sin titel; på hans anmälan, i första strophen, till bruden:

Jag ber, att dristigt skämta få, Men allt med måttlighet ändå, –

kunde hon tryggt svara jakande. Att äfven Runii maner någongång lockade honom, vittnar t.ex. stycket ”om Joseph, som blef af Raggen rådd att gifta sig”. Egentligen var dock skämtet icke hans sak; allraminst det öfverdådiga. Frese var hemmastadd endast på allvarets område. Han älskade betraktelsen; – likväl blott den, som utgår från en känslofull besinning. Det metaphysiska tänkandet höll han för en onyttig hjernpina. Att på Philosophiens väg finna ingången till det Innersta och uttrycket för det Högsta, var, enligt hans mening, en fåvitsk förhoppning. Man kan sluta dertill endels från hela hans lynne, endels från denna hans såkallade ”öfverskrift” om Gud:

Bort vare det, långt bort, att du Guds varelse rena, Det obegripliga Ljus och det Treeniga Ena, Tänkte beteckna med ord, och i tal en Anda förklara! Slut dig i tysthet och bön: bön skall dig i tysthet bevara. Vast du med honom i råd, då morgonstjernona tändes? Då det stormande haf vidt ut på rymdena sändes? Vest du, hur vädret skops och hur sig skyarna vända? När, hvar, hvarför och hur beslöt han verldenes ända? Här förlore vi oss: här, här bli tankarna fjerran: Säga, hvad Herran han är – det hörer allena till Herran.

I allmänhet får man icke hos Frese söka tankar, som hänföra genom storhet, djup, nyhet; icke dessa snillets ljungeldar, som förvåna genom sin styrka och prakt. Hvad man träffar, är dock en syn, hade gudar och menniskor värdig: skådespelet af ett ynglingshjertas vackraste böjelser; än, i en oskyldig naturfröjd, sväfvande som bi kring blommor eller lärkor i luften, än, i en genom hårda pröfningar luttrad försakelse, uppsvingande sig på andaktens dufvovingar till Sångens eviga hem. Med färre ord: han var en af de lycksalige, – äfven under alla lidanden lycksalige, – som äro skapade blott för att älska och älskas. Också har han, med ett af de Stjernhjelmska efterljud, som ofta från hans lyra förnimmas, i stället för Helsan, som var den gamle mästarens ”allt”, prisat Kärleken såsom sitt:

Kärlek är allt: vårt allt är allsinte, när Kärlek är ute.

Hvadan ock det qväde, hvars slutvers vi härmed anfört, begynner med denna åkallan:

Kärlek! vördade dygd, som tid och evighet hinner, Som både början och slut af allt det skapade vinner105! Långt om Englarnes år du din upprinnelse räknar, Och ditt oändliga mål ett ständigt blifva betecknar.

Hans lefnads-omständigheter kunna snart förtäljas: ty om dem veta vi ej mycket. Icke ens årtalen af hans födelse och död; icke hvad fadern varit; icke, om benämningen *Viburgensis*, som i allmänhet häntyder på hans första hembygd, tillkännagifver, att han var en verklig Finne, eller son af en i Finnland bosatt Svensk. Att sjelfva staden Viborg var hans födelseort, se vi af det ställe i hans Riddarhus-Tal på K. Carl XII:s Namnsdag 1715, der han, i en minnesgärd åt denna stad, säger det uttryckligen:

Du, andra städers pris, min barndoms första boning! Skull' jag förgäta dig, som mig i ljuset bragt? Der jag i lindan låg, i Nöjets rika våning? Ack nej! men af min mun må städse varda sagdt: Att förr'n jag glömmer Dig, så skall mig jorden gömma, Och se'n skall askan min i mullen dig berömma.

Att han redan i sin barndom blifvit fader- och moderlös, underrättar oss denna bland hans "Korta Sedeläror" förekommande suck: "Mina Föräldrar! O J, mina käraste Föräldrar! Efter den Högste eder mig ifrånskilt i de spädare åren, måtte det nu honom icke obehagligt vara, om jag edert stoft vördar och välsignar". Af qvädet vid en hans broders bröllopp (1714) skönjer man, att denne, som hette Hans, var Handelsman i Stockholm; men att några syskon vistades qvar i det af Ryssen eröfrade Viborg, der de likväl skulle

På denna dagen, vid sitt ris, Af glädje, på de fångnas vis, Sin' händer klappa samman.

Sjelf var han, såsom Privilegiet för hans Skrifter utvisar, Cancellist vid Inrikes Civil-Expeditionen. År 1714 erhöll han "Kongl. Senatens fullmakt, att vara Secreterare vid Amiralen Liljes Esquadre": men kom ej att tillträda denna beställning, "emedan den strax derpå, för besparing i Staten, blef indragen". Den måste varit ansedd som förmånlig: ty personer funnos, "som under missunnsamhet ställde sig medömksamma öfver hans öde att fara till sjös"; man ser det af ett till dem rigtadt qväde, hvari han undanber sig deras beklagande. Denna menlösa och lidande varelse hade således afundsmän! falska vänner! Det synes så otroligt, att man frestas misstänka verkligheten deraf; emellertid smärtade honom föreställningen. – Sina akademiska studier hade han, troligen, fullbordat ganska tidigt. Sammanlägger man, att hans äldsta tryckta poem är af år 1712; att han mot slutet af Runii lefnad var dennes umgängsvän; att han kunde redan 1715 vara utsedd till "Echo å Sveriges allmänna Fröjde-qväden", såsom talare på Riddarhuset inför "ett högt och förnämt samqväm", hvaribland Hertigen af Holstein och de Kongliga Råderne; men tillika, att han i en tillegnan af detta Tal kallar sig, till sin ursäkt, en "i åldern späd": så tyckes man ej kunna utsätta hans födelseår sednare, än ungefär 1692, man också ej heller tidigare. I en annan tillegnan af samma Tal, ställd till Konungen sjelf, säger han sig ock,–

Fast den konstiga mö ock vänaste jungfru Thalia Synes ha korgen i hand, till den jag ärnade fria106, –

drista i ringhet tända sitt rökverk, "skönt än med spädare händer". Att han ännu 1715 var ganska ung, samt dessutom begåfvad med ett angenämt yttre, intygar följande något platta fägne- och bifalls-rim af en beundrare, som dermed utstyrde hans Echo-qväde vid dess tryckning:

Är er håg, Herr Fres', att fria Till den väna mö Thalia? Vackra ungdom! våga't då! Och så framt J der få korgen, – Den J aldrig fått ell' få, – Gack till Venus' döttrar små;

Då så går jag väl i borgen, Att J genast slippa sorgen.

Foga vi nu härtill, att ifrån 1712 till 1728 finnes under hvartenda år angifvet något af honom författadt, och att det allrasista, som kunnat uppspanas, är en grafskrift öfver den nyssnämnde brodern Hans, död den 27 Juli 1728: så kan väl ock antagas med temlig säkerhet, att han inom detta års förlopp sjelf följde brodern efter.

Hans ”vackra ungdom” hade, nästan alltigenom, helt annat att tänka på, än ”frierier till Venus’ döttrar”. Väl voro honom de ljufva känslor, som väckas af qvinliga behag, ingalunda främmande. Åtskilliga ”kärleksdikter” lemna de omedelbara bevisen; och motsatsen skulle, vid en själs-beskaffenhet som hans, vara otänkbar. Man läse den varma och ömma, sin ”Elisandra”-förebild långt öfverträffande visan:

Gudinna, som din täcka orden, Likt solen pryder himlens hvälfda blå (m. m.);

den strax derefter följande, till och med af en smula galanteri smakande, som börjar: ”Alla Nymphers Princessinna”; herdevisan ”Celinde gick sörjand’ och sökte sin hjord”; sången till ”den dejliga Iris”; det skalkaktiga stycket ”Varning till Psyche”. Alla dessa, och flera som kunde nämnas, låta förnimma, hvad i alla fall hans brudqväden, ja sjelfva hans ”andeliga” dikter skulle förråda: huru tillgänglig denna själ, så känslig för himlens skönheter, jemväl var för jordens. Mellan dessa och honom ställde sig dock den till engla-renhet luttrande skickelse, att hans lefnad blef nästan blott en ständig sjukdom, eller ett till grafven långsamt rörande krankhets-tillstånd. Det ansatte honom svårast alla vårtider, och höll honom slutligen alltjemnt vid sängen. Sjelf hade han förvärrat det genom tidig och mycken medicinering. ”Braka läkedom” – säger han i sina Sedeläror – ”för nöd skull, och icke för någon vana. Vilja läkarens första försök icke anslå, så lägg dig ingalunda ut på djupet med honom: ty då har du ju säkert prof, att all hans grund består i gissning. Bättre är, att du låter ankomma på Naturens hjelp, än att du med Läkaren ingår ett lifs och välfärds vågspel. Lär af mitt olyckeliga exempel, att, hvarest hastig läkedom ej hjelper till helsan, der gör långligit läkedomsbruk sjukdomen obotelig”. Vinsten för oss blef njutningen af en själs-fägring, som med så skär renhet sällan, kanske aldrig, i Sveriges vitterhet framträdt. Dess bekännelser möta oss först och främst i en poetisk sjukdoms-krönika, med öfverskrift: ”Då jag åtskillige särskilte Vår-tider af en svår och häftig Skälfve-sot varit angrepen”. Det är en kedja af likartade och likformiga vårbetraktelser, en för hvarje år, från och med 1712 till och med 1728. Under de första åren är ock dagen utsatt: engång den 29 April; eljest idel Maj-dagar. Sedermera utsättes blott årtalet. En gång tillägges: ”då jag åter i Maj månad föll in i febren”; en annan gång – 1726 –: ”då jag hela året igenom måste hållas vid sängen”. Dessa ”Vårbetraktelser under Sjukdom”, såsom de i den Sondénska upplagan heta, kunna ej läsas utan varmare deltagande. Deras innehåll är ett dubbel-thema, en fortgående försoning af motsatser; af hvilka den ena ljuder:

Du gyllne sol, som nu en ljuflig vår bebådar, Och ser så glad på mig, som dig bedröfvad skådar! När dagen bäst blir lång, då blir min glädje kort; Min sorg, den flytter till, när andras flytter bort.

Hvad är, att solen högt på horisonten skrider, När jag förgäfves dock mäst’ tälja mina tider? Förgäfves ömsa sig höst, vinter, sommar, vår; Ty idel, idel natt ä’ alla mina år –

den andra åter, på samma gång:

Dock nej! mitt hopp begynns, när Gud mig mest bedröfvar; Min tröstan stärker han, när han min tröstan pröfvar: Jag kysser riset nöjd; mitt kors jag tåligt drar; I glädje jag min sorg, i sorg min glädje har.

Jag fruktar döden ej, och hatar icke lifvet; Jag har i Herrans hand, i lif och död, mig gifvit; På stormen följer sol; min Gud har allt gjort väl: Fördenskull – bid och lid, och var tillfreds, min själ!

Ett värdigt motstycke, bland flera andra, är den vackra Psalmen ”Under en långsam och svår Sjukdom”:

Mina ögons källor briste Med en ymnig tåreflod; –

der man, å ena sidan, träffar en den bevekligaste målning af hans qvalda belägenhet, och å andra sidan den obrutna styrkan af en tro, som är bergfast och segrar. Än klagar han:

Glad och sund jag mig väl ställer, Med ett högt och lättadt ljud; Men de tårar, som jag fäller, Dem allena känner Gud. Gråta var min första röst, Då jag låg till modrens bröst; Allt, hvad sedan jag förfarit, Har mest

sorg och sjukdom varit.

När sin resa solen sluter, Och när andre somna in, Jag slätt ingen hvilo njuter: Då begynns först plågan min. Natten, som är sömnens vän, Drifver sömnen från mig hän; Dagen tärer min förmåga; Natt och dag mig ömsom plåga.

Än, ur förföljelsen af ”tankar, som själen qvälja och tillsatta hårdelig’” (såsom:

Månn’ jag mer, un andre brutit, Medan mig så illa går?),

bemannar han sig, i en fråga till sitt ”sorgse sinne”

Säg, hvar tar du sådant tal?

och fortfar:

Förr sku bergen fly och vika Och Guds sanning ej bestå, Jord och himlar sku tillika Förr försmälta och förgå; Förr skall evigheten sig Ändra till ombytelig: Förr, än Gud mig öfvergifver, Om jag fast i trone blifver.

O! hur kär, den Herren späker Helst uti hans ungdomstid: Då man än sig tycker säker, Och med verlden plägar frid; Då än tvist med andan är, Kött och blod ha än begär. O! hur kär, den Herren agar I de fria ungdomsdagar!

Liknande motsättningar, med samma vexelspel af smärta och betryggelse, klinga oss föröfrigt till mötes nästan ehvar man uppslår. Så t. ex. inom dessa fyra rader ur en ”Bön i Sjukdom”:

Beveks du ej till nåd af ett förkrossadt ljud, Då af din godhet jord och himlar äro fulle? – Ack jo! ditt hjerta rörs; jag vet, du äst ju Gud; Du blef ej menska, att du evigt vredgas skulle.

Så, då han på ett annat ställe, suckande, utropat:

Kan. ingen mensko-hjelp min räddning mer förtros? Ack! mina bästa år, hur fara de sin kos! Mig tycks, nog fort jag går den allgemena färden; Jag kunde än ha tid, att mätta mig af verlden. Ej trött jag är af år, och ej af mödor tung! –

lugnar han sig genast, och lyktar:

Dock, väl den, som dör glad! om gammal eller ung.

Korteligen: hans lefnads uppgift var, att göra sig förtrogen med Döden; och han lyckades förträffligt deri. Sjelf säger han härom: ”Mina tankar stannade vid det mål, hvaröfver ingen komma kan; då öfverlade jag med mig, om jag icke vid sjelfva Dödens betraktande måtte finna nöje. Och si! mig syntes af frossarenom utgå mat och sötma af den starka: jag förnam, att dödsens bitterhet skulle förvandla all min sorg i idel glädje. Detta förvarade jag i mitt hjerta som en skatt, större än all jordens rikedom”. Hans poesi är ett spegelglas, som har sjukligheten, plågan, döds-utsigten till folium, att fagra evighets-bilder må klara och skinande framstå.

Men ej blott under den skepnad, som jag hittills tecknat, var hans lif ett ständigt öfvervinnande af smärta. Det kämpade tillika mot ännu ett annat djupt-genomgripande och hjertfrätande qval; som jemväl i hans poesi troget beledsagar det förra. Det är sorgen öfver nedergången af Sveriges lyckostjerna och äresol; sorgen öfver fäderneslandets missöden i följd af det plötsliga omskifte, som förvandlade Carl XII:s segerbana och förde den till ett brådslut, hvaraf allt hopp om det förlorades återställning blef utsläckt. Freses

egentliga ynglingsålder inträffade först vid eller efter året af Pultawa-slaget. Endast såsom barn hade han öfverlefvat segrarna vid Narva och Düna: såsom yngling upplefde han födelsebygdens fallande i rysk träldom; såsom man, skottet vid Fredrikshall. Vill man lifligt sätta sig tillbaka i de sinnesstämningar, som vexlade hos svenska allmänheten under sjuttonhundratalets bägge första årtionden, så bör man gå till den tidens vitterhets-idkare (så sämre, som bättre), för att uppsöka och jemnföra de tolkande uttrycken. Först möter oss ett obegränsadt seger-jubel, med den gladaste förvånings högljuddaste gärder till den unge Hjeltens pris. Derpå följer en fortfarande segerfröjd, hvari dock blandar sig en växande längtan efter fred, – likväl med ännu ostörda förhoppningar om dess ärorika vinnande; förhoppningar, som väl omsider – efter Petersburgs anläggning m. m. – icke hos alla bibehöllos lika oförminskade, men åtminstone hos poeterne och oratorerne voro det. Läsvärda i sådant afseende äro den eljest medelmåttige Geislers ”underdånigste Fägne-Tankar Öfver K. Carl XII:s tjuguåttonde Födelsedag, den 17 Juni 1709” (alltså just samme dag, då Hjelten erhöll det sår i foten, som blef sista och afgörande anledningen till olyckan vid Pultawa!). Dessa ”Fägne-Tankar”, som äro formade efter Rudeens Födelsedags-qväde 1702 och vid dess sida utgöra förebilden för Freses 1715, börja (liksom det sistnämnda) med en tillegnan till Konungen på rimmade hexametrer, hvari önskas, det Gud måtte honom

. . . . . . än allsköns nåde bevisa, Till att Ryssarnes häftiga våld än vidare risa.

Förtäljandet af hans bedrifter slutar med dessa rader:

Sist hör jag Wabitz, Soss öeti Nieper nog berätta, Hur han – som han är van – besegrar Czarens makt; Hur Ryssar med sitt blod måst vida länder tvätta, Och hur vår Konung band på Svarta Hafvet lagt. O, tappraste Monark! I hörs nu sönderbryta Den andra höga Staf, som Er till vrede rör . . . .

Tvifvelsutan en ganska rigtig uppfattning af Hjeltens afsigt, att lika grundligt ”sönderbryta” Peter, som August. Hoppets stjernbloss glimmar allt präktigare:

Så snabbt Ert blanka stål triumf och seger vinner, Så byggs Er ärevård, allt mer och mera stor; Dess hvita glans så ljust nu i vår midnatt brinner, Att den förbländar helt de förra tiders flor.

. . . . Så (Himmel, evig tack!) må hvarje ovän märka, Att du framhärdigt står vår store Carol bi! Ja! att en allmän frid i Norden må befrämjas, Måst’ våld och tyranni af slika krafter tämjas.

Äfven denna slutliga frid var ostridigt Carl XII:s syfte. Men ändtligen väcktes man ur den förtröstande väntningens drömmar; och vaknandet var förfärligt. Med olyckan infinna sig den smärtligaste öfverraskning, omätlig sorg, kamp mellan förtviflan och ruelsefulla andakts-utgjutelser; derefter uppglänsa, vid Konungens hemkomst, ånyo några luftsken af räddnings- och seger-bilder; men som skyndsamt, genom hans död, begrafvas i full sorgenatt. Hans tillgifne – och till dem hörde alla, som i den tiden ägde en gnista poesi – göra sedermera endast tvungna och matta bemödanden, att med icke alltför ängslig uppsyn helsa den nya sakernas ordning.

Huru man i Sverige var till mods vid slutet af år 1709, kan bedömmas deraf, att sjelfve Runius blef så allvarsam och betryckt, som han möjligen kunde bli. Han skref, i Reval, ”vid års-skarfven af det olyckeliga 1709:de och det följande (Gud gifve lyckeligare) 1710:de året”, en mosaik af klagande, bedjande och tröstande Bibelspråk, kallad: ”Svea Rikes ödmjuka *Supplique* till Gud Allsmäktig, uti de vid det himmelska Hofvet längesedan introducerade och mest brukelige, af otalige bönhörde supplicanter tillförne brukade, och i den Helige Andes Archivo till alla tiders efterrättelse upptecknade Termer”. Man ser, att han ändock i titeln var sig lik. Men också repade han snart mod. Sedan Stenbock slagit Danskarne, Ryssarne nödgats af sitt Turkiska fälttåg att för några månader lemna Finnland oantastadt, pesten upphört, och årets gröda gifvit löfte om ”ymnig växt och korn”, tyckte han sig i Juni 1711 tydligen se, huru ”Sveriges ovän låg dignad och

luktade på brändt horn”; hvarför han ock fann tiden vara ypperlig för den utväg till fäderneslandets upphjelpande, hvilken han, vid en Löjtnant Drakes bröllopp, sålunda föreslog:

Man märke väl på orden, Nar man om Adam läs: Han tog mot tomma jorden, Och lemna’ folk som gräs. Hvi skull’ man oss då skylla, Att vi ha konsten glömt? Skall kärlek icke fylla, Hvad fiendskapen tömt?

Nog har här delts ut slängar, I dessa elfva år; Deraf mång’ tappra drängar Ha fått sitt bane-sår. Låt delas nu ut kyssar, Och annat ljufligt mer! Så botas, hvad de Ryssar I slägtren rifvit ner.

Till bara ris och plaggor Har Gud ej skapt all skog: Låt somt ock blifva vaggor; Här finns ju timmer nog. Allt lin blir ej till slöjor Och svepning, hoppas vi; Somt må väl barne-blöjor Ock brudgums-skjortor bli.

Tack skall Herr Drake hafva, Som tänker på vår brist, Att Sverige vid Pultava En hop med adel mist! Snart två små drakar gläda Oss sjuttonhundratolf, När svenska barnen träda Ny fröjdedans på golf.

Alla kunde dock ej lika lätt muntra sig: och minst Frese. Närmast grämde honom barndoms-hemmets öde. Den skicklige Nieroths frånfälle, i förening med dumhufvudet Lybeckers orådighet och feghet, hade vållat Finnlands förlust. Ja, hvad mera är: om det befäl, som Konungen anförtrodde åt denne usling, blifvit uppdraget åt en Stenbock eller en Lewenhaupt, så hade czar-staden vid Newa nu varit, om icke utplånad från jorden, en svensk stad; kanske med namnet Carlsborg. En välutrustad här af 14000 Svenskar, tågande mot det nyanlagda Petersburg, betydde då ännu ofantligt; och här åtminstone var Senaten felfri. Men samma hårdnackade envetenhet, samma öfvermått eller omått, som hos den dygdigaste af hjeltar gjorde nästan alla hans dygder till förderfligheter, satte han äfven i sitt förtroende, sin nåd, sitt ädelmod. Hade han engång trott någon om godt, så kunde ingen och intet i denna tro rubba honom. Det var hufvudsakligen just derigenom, som vapenlyckan bortspelades i Ukraine och östersjö-landskapen gingo förlorade. Frese såg det, från sitt sjukläger, med blödande hjerta. Ej blott i hans griftqväden – se framförallt klagodikten öfver Grefve Falkenberg – framljuder hans samlidande med Sveriges belägenhet. Det genomklingar lika ofta sjelfva brudsångerna; så att han ömsom börjar med dess svårmodiga accorder sina skildringar af vår och kärlek, ömsom lyktar uppmuntringarna till glädje med en anmaning, att brudparet dock må först och främst ”med hela riket sucka efter fred”, och bedja:

Gud! störta fienden, som Pharao, med fasa! Barmhertighet! se ned till vårt förtryckta land!

Till bekräftelse, må man läsa denna hans

Klagan under Ofred.

Ack! hvar är nu den gyllne tid, Då fred ibland oss bodde?

Då Himlen regnad’ sällhet nid? Då ymnoghet än grodde? Vårt land är vilda öknen likt; Vårt paradis är öde; Vårt rike är på armod rikt, Och nåd och rätt ses döde.

Jag såg en man, med svärd i hand, Den röda hästen rida: Han slet i stycken Sämjans band, Hans fullmakt var, att strida; Om honom flöt en häftig flod, Utöfver hela jorden; Det var de många slagnas blod I vår beträngda Norden.

Ack, att mitt matta ögonpar En tårekälla vore; Ack, att de floder hafvet har Mig sina ådror bore; Så skulle jag det slagna folk I Israel begråta! Nu vare hvarje ström en tolk Af mina ögons våta.

O Fredsens Förste! fromme Gud! Hvi ger du oss till spillo? Vi afstå, efter Dina bud, Från våra vägars villo. Så var, var icke längre vred, Men gläd oss allesamman! Gif enighet! gif mod! gif fred! Gud! gif oss fred och gamman!

I en enda omständighet var mellertid vår skald lika oböjlig, som Carl XII sjelf: i tron på Gud – och på honom. Desto hänrycktare uppstämdes hans toner vid Konungens återkomst. Den tid var ändtligen öfverstånden,

Då Lejonet i skuggan satt, Af mycken motgångs möda matt.

Han tillropade nu sin Lejonkung:

Sveriges hulde Monark, Stormäktige Prins uti Norden, Rådande rike och land! Regenters ära på jorden! Verldenes under och skräck! din oväns ifriga tuktan! Trotsige Drottars hämd! all ondskas fasa och fruktan! Uslas nådiga skydd! förtrycktas myndiga hägnad! Rikets styrka och värn! Du, landsens Fader och fägnad! Månde ej ljufliga slag mig än i konstene fela, Vore jag villig i dag långt högre tona och spela: Spela, så Orphei konst sin eviga dyrd skulle sakna; Spela, så liflöst allt till lifs skulle väckas och vakna.

Men denna rörande glädjedruckenhet blef ej långvarig. Snart fick han beklaga

Vår hela glädjes slut i Nordens Alexander;

och ”skrifva, till tårar och tröst, några underdåniga rim på hans dyra Likfärds-dag”. De förråda – om än med en och annan strophs undantag – den vanmakt, hvari hans sångarförmåga dignade under verkligheten af ett sådant öde. Dock gjorde han sedermera sitt bästa, att fira ”Freds-slutet emellan Kronorna Sverige och Ryssland år 1721”. Detta lilla stycke är ej misslyckadt. En annan gång tyckte han sig böra säga Ulrika Eleonora och hennes Gemål ett par undersåtliga höfligheter. Men i det hela lemnade han detta fält åt personer, som med slikt poeteri kunde bättre gripa sig an: såsom en Lector Serlachius, som lofsjöng Ulrikas uppstigande på thronen i ett qväde, kalladt ”det qvidande och muntrade Sverige”; eller en Kyrkoherde Gröndal, genom hvilken Drottningens dotter Svea fick om sin höga Moder, bland annat, veta följande:

Då hon aftog sina muddar, Silkeskuddar Bäddad’ hon då under dig.

Hvad mannen tänkte sig vid dessa ”muddar”, är svårt att gissa. Läsaren torde antaga, att den ena mudden var Enväldet, och den andra Sveriges Ära.

Så mycket till antydning om ett lif, djupkänsligt, blödigt, lika åtkomligt för allmän och enskild sorg. De profstycken, som följa, skola bättre måla, hvad denne förgätne skald var – och är.

I.

VÅR-BETRAKTELSER UNDER SJUKDOM.

1.

Hvad? hör jag dig igen i lunden lustigt spela, Och med din skära röst den vida luften dela? Hvi skall din glädjesång förkunna mig mitt qval, O skogens sångarinn’, du sköna näktergal?

Så är den sorgetid för mig nu åter inne, Som qväfver mod och hopp, som kränker själ och sinne; Som gör, att motgång mig i stadigt minne har, När andra träda in i sina glädjedar!

Välan! vill du min sorg uti din visa fatta? Skall jag igenom dig mig mera lycklig skatta? Beklagar du, kanske, hvad sjelf du lidit har, Och, i det samma, del uti min ängslan tar?

Ack! kunde jag så visst mig glada nätter göra, Som du dig ofta glad om natten låter höra: Jag skull’ min

ledsamhet i glädje byta bort, Och mången långsam natt med sånger göra kort.

Ack! hade jag din röst och dina lätta vingar, Med dem du dig i hast till solens grannskap svingar; Så flöge jag dit upp, och klagad' så mitt ve, Att Nåden ej min nöd skull' utan tårar se.

J, som er andakts eld upptänden i Guds boning, I helgedomens hus; bemedlen min försoning! Ho vet? En enskild suck ej mot min synd förslår; Ett samnadt rop ju mer, än ensam röst, förmår.

Likväl, min Gud! min Gud! fast dit min syn ej räcker, Der själen blir förnöjd och dit mitt hopp sig sträcker: Ljuf är den varma mig, som nu din anda blås; Den säger mig, att snart hos Dig jag vederfås.

2.

Nu sjunga fåglar gällt på trädens gröna grenar, Och vattnens tysta folk slå ut de blanka fenar; Den stela svalan, som i floden haft sin graf, I luftens fria vidd nu sväfvar till och af.

Och storken vet sin tid, när tiden är förhanden, Och gör sin resa hit ifrån de södra landen; Den hvita svan sig ned i öppna floden slår, Och turturdufvans ljud man åter höra får.

Här ligger jag ännu vid dammen i Bethesda: Min Gud! hvi tänker du då icke på mitt bästa? Jag usle ligger jemt i fjäderbojor tryckt; O, finns dock ingen hjelp? finns ingen undanflykt?

Hur länge, gode Gud! vill mig du tröstlös låta? J skyar, gifven regn och hjelpen mig att gråta! Ack! om förmedelst gråt jag hunne till mitt hopp, Jag skulle ocean med tårar fylla opp.

Men hvad? när tiden är, att fikonträdet knoppas, Är då ej tid för mig, att min förlossning hoppas? Din godhet, – ja! jag vet, – den hinner dock till mig; Ty utom hvarje vidd ju Nåden sträcker sig.

Snart innan skörden blir och bleka skylar bindas, Jag lär i jordens famn till salig hvila lindas; Jag tröstar mig dervid: mitt sista sjukdoms-år, Hos Dig, min Läkare! mig evig helsa spår.

3.

Så kommer du igen ifrån din vinterhvila. Du vårens glada post? Ja, låt din ankomst ila! Du, som till all min sorg ett årligt vittne var, Bär du det budskap nu, att vreden stannat har?

Kom! kom! välkommen kom! och sjung din morgonvisa; Jag vet, det är din akt, den Högstes godhet prisa; Din ankomst (sälla röst!) försöker mitt behag: Hur länge hjelpen dröjs, blir dock en hjelpedag.

Mitt hjerta rörs af fröjd, min blod af glädje gäser: Jag sjunger Herrans lof, och hans beröm jag läser; Ej annat, än Hans pris, på mina strängar slås; Hans ros, och annat ej, jag på min pipa blås.

J fåglar, vilda djur, och allt hvad eljest andas! Må våra rösters ljud till Herrans ära blandas; Och om mitt glädjerop ej hörs till Lammets thron, Min suck, så tyst han är, besegrar eder ton.

Trots, J, som täflen nu att eder fröjd förklara, J, sjöar, strömmar, skog! du, tingens hela skara! J, stela berg, som, likt till vördnad, böjde stå! Trots, att jag dock för er, ell' något, vika må!

Min andakt, skynda dig, men tröttna ej på vägen; Min tro, misströsta ej, men var i Gudi trägen; Mitt tålamod, se till, i döden att bestå; Mitt hopp, förhoppas mer, så skall du mera få.

O, huru kär hos Gud, den han har under aga! De, hvilkom allt går väl, de måga sig beklaga; Men i ett tacksamt lof min klagan byter sig: Ack, huru ljuft det är, att Herren späker mig!

4.

Tänk! lärkans fjerde sång mig nu i örat gäller: Och åter sker, att Gud mot mig sig vredgad ställer. När genom luften hon med sina vingar ror, Då är det re’n så dags, att plågan hos mig bor.

J löfbeklädda träd, som i er fägring grönska! J hugnens af det väl, som andra sig tillönska: Dens glädje öks, som ej sin glädje lärt förstå; Den glädjen älska vet, den viker glädjen frå.

Så förr jag tänkt: till sorg jag måtte boren vara, När vilda fåglars hop all gamman få erfara! Nu tänker jag: o, hvad en flyktig fröjd det är! Den fröjd, mitt hjerta rör, den väntar jag ej här.

Ej! så är tid ju, att min själ sig hasta låter: Min Gud! jag kommer nu med vårens ankomst åter; Och, bäst all jorden dig sin offerskyllnad bär, Med lof och tacksamt ljud jag midt i hopen är.

Du löser köldens band och strömmars lopp förenar; Du tämer stormens våld och hvassa väder lenar; Du bjuder mörkret bort i trånga gömslor gå, Och månan i sin väkt om ljusa natten stå.

Så länge något år den glada Majus nämnes, Så länge någon dag af Majo öfrig lemnes: Så skall den tid till Gud mitt offer helgadt bli, Tills jag i himlen får den rätta glädjen si.

II.

ANDELIGA BETRAKTELSER.

Arla, då solen i höjd en morgon skinande blyste, Och öfver högar och berg dess strålande anlete lyste; Rätt då fåglar och djur af vintrens långliga dvala Väcktes, och hördes om ann’ uti skog och i markene tala: Började mig dervid Guds under i tankarne rinna, Som vi, fjerran och när, uti allt det skapade finna.

O, huru herrliga lys det blå bestjernade fäste! O, huru prydliga kläds den jord, vi bygge och gäste! Våren tedde sig an, med blomster tusende sköna, Skiftande blader och färg, blå, hvita, gula och gröna.

Åkrarne stodo i växt, och omkring den skjutande gröda Frodiga renar med gräs: hvad margfall spisning och föda! Djuren smygade fram ur skyggiga gömslor och skogar, Samlade sig till språng å slätter och skallota mogar. Fåglarne qvittrade gällt på trädens toppar och grenar, Fiskarne i sitt stim slogo ut de blankota fenar. Vattnet skilde sin våg för glupska, fnysande hvalar; Bäckar bröto sig hän genom ängar, lunder ock dalar. Svanen simmade snällt, afmätte fikar och floder, Seglade, med sitt dun, förutan styre och roder. Hafvet skummades opp och vågorna vrängdes i våder, Lade sig åter i stillt, som man ett lugnande skåder. Vädret flägtade fram, ett ljummigt sväfvande delte, Och uti aspars löf med sakta susande spelte. Dock, Allsmäktige Gud! hvad mer du dråpliga gjorde, Finnes af allt ditt verk i dino heliga Orde. Ditt ”Blif Ljus”! uti hast sig fram om mörkrena trängde, Så att klarhet och sken sig rundt kring rymdena svängde. . . . . Menskan allt du i våld, i makt, i besittande gifvit, Att till vatten och land hon en beherrskare blifvit! Henne felar ej råd, konst, klokhet och nödiga funder, Visdom, snille och vett: hon är dina gerningars under. Ja! hon njuter och har, hvad hennes hjerta behagar: Glädje, hugnad, och fröjd af ovärderliga dagar. Hennes ä’ välde och prakt, gunst, ynnest, högket och ära; Men huru få äro de, slik höghet rättliga bära?

Så sågs lycka och lust sig mätta i kämpande flöde. Men jag märkte derhos ett hotande, sorgligit öde: Bäst jag vände mig om, så hade det snarliga svunnit, Och deras rum var se’n ej mer när hopene funnit. Vidare såg jag och hän till tidsens tvång och elände, Och mig mötte besvär, ehvart jag likte och vände. O! huru

bundit är allt! huru svår vår bergning och föda! Visdom, dårskap och vett, – allt, allt är jemmer och möda. Skicklighet ej till gunst, ej konst till rikedom hjelper; Hvad den ene gett hopp, en annan skadar och stjelper. . . . . Sådan är verldsens art, sed, skick och svikliga lycka: Somlige lida förtryck, och somlige andra förtrycka. Ytterst kommer häran den svultne och hungrade gästen,

Tysta hyddones drott, som rider å blackote hästen; Slägts-utödaren, ja! den trumpna, ohyggliga, gamla, Tomma och tunna, som jemt vill fånga, fälla och samla: Döden! syndenes son, obeveklig af ängslan och böner! Ytterst helsar ock han på Adams döttrar och söner. Detta är ändan å allt; och ho kan sedan i grafven Konungaspiran mer åtskilja från tiggarestafven?

Sen, J dödlige! sen en sorgligt lysande spegel, Ock påminnen er jemt er bortgångs lära och regel: Om uti saligit hopp J Döden i tankarna bore, Han er icke så svår, så alltings faselig vore. Ty så gruflig han är dem ej hans nalkande lida, Lika så ljuflig kan är dem honom tröstliga bida. Och hvad ville han väl mot de behjertade våga? Bruten är ju hans udd, och bräckt hans skadliga båga! Han afkläder oss väl, men strax vår nakenhet höljer I den svalkande natt, och huldt i grafvena döljer; Lemnar oss i vår frid, och om oss dörena sluter, Der vår aska sitt hägn af vårdande andarne njuter.

O! huru sälle ä’ de, som i jordene ligga och hvila; Jorden, – vänaste jord, dit de från nödene ila! Der ej arbete mer de trötta skullrorna tvingar, Men de bäddas i ro inunder nattenes vingar: Hvarfrån alle i hast vid domsens nalkande väckas, Då, när högarne fly och djupa dalarna skräckas; När basunerne gå och gällt i luftene stötas, Att vid sådana dön båd’ döde och lefvande mötas. Guds åskådande! kom, att de bedröfvade mätta, Der en evighet gör dem åter unga och lätta; Der vår längtan och lust med hvarandra löpa i glädje; Der ej natten är natt, men dagen dager af glädje!

III.

SOMMARNATTEN.

När allt var tyst och stilla, Jag hörde, med behag, Af fjäderskarans slag

I ensam skymnings villa, Ett sammanljud till Skaparens beröm: Som glad uppväckte mig vid sidan af en ström, Utur min dröm.

Hvad? skola sjelfva djuren Med offer Honom nå, Som ingen vill försmå Af alla kreaturen? Är jag då mer, än vilda djuren, vild? Som blef i andakt, från hvad blott har anda, skild? Guds egen bild?

Ack nej! Hans lof förkunnar Min sälla glädjeröst: Jag sjunger Dig, min Tröst, Med ljusets, mörkrets munnar; Dig lofvar jag, för allt hvad anda bär, För vildt och tamt, för hvad i luften, skogen är, Båd’ fjerr och när.

Ja! Dig, min Gud, tillsamman Det skapta tacke; Dig Det sjunge idkelig, Du, våra fäders gamman! Om du ditt lof i djurens munnar satt: Så skall min röst, med dem att kämpa, ej bli matt, Den ganska natt.

IV.

ECHO Å SVERIGES FRÖJDEQVÄDEN DEN 28 JANUARI 1715.

Upp, stöter i basun, och låter strängar klinga, Att dubbelt fägneljud till solens grannskap hörs! Låt, Sverige, öfverallt i alla klockor ringa Ett *Jubilate*, som till andra verlden spörs! Så varen ock till fröjd, J Sångens döttrar, snare; Ja: jorden glädje sig, och himlen echo svare!

Var ej vår ångest stor, vår vedermöda mycken? Bedröfvelse satt främst, ehvart man om sig såg;

Af Svea-kronan föll' så många dyra smycken, Och hela riket låg liksom i själe-tåg. Hur månget lås sprang opp af fasta slott och borger! Och blacke ryttaren – han spädde sorg på sorger!

Hvad blef vår lust? en sorg. Vår glädje? oväns agan. Vår fägnad? frids förlust. Vår sällhet? uselhet. Vår högtidsdrägt? en säck. Vår jubelsång? en klagan. Vår' håfvor? fattigdom. Vår fordna fröjd? förtret. Ja, till att klaga kort: vår tröst bestod i orden: "Ack! sälle de, hvars ben nu hvila under jorden"!

Der finns en dejlig Mö uti ett förstendöme, Som vetter öster ut, hvar de Careler bo: Om hennes vård och vakt de varit ganska ömme, De tjena Konung Carl med oförliklig tro. Den jungfru står så skön, i skydd af sina murar; På henne Grannen, lik en hök på dufvan, lurar.

Men, fast en tvungen kyss han från din kind har röfvat, Din vilja, okränkt dock, har spjernat deremot. Hvad våld har satt i band, slits sönder oförtöfvadt; Och tvång, när lägligt finns, i frihet söker bot. Kung Carl, han sitter re'n till häst, och till dig rider: Din glädje nalkas snart: han kommer, hvad det lider.

Så länge någon tid, och verlden, ännu varar; Så länge man af strid, af örlog höra får; Så länge någon stad mot härar sig försvarar; Så länge någon borg och präktig byggnad står: Så skall, o Viborg! du, snart utan like, prisas; All trohet skall utaf din trofasthet bevisas.

Ack! att jag finge snart på dina gränder träda; Ack! att jag Herrans hus der finge åter se: Min tunga skulle då ett lofsångs-offer qväda, Att dina hvalf deraf högt skulle genljud ge. En gång man skall dig visst ur oväns fjettrar rycka, Hvartill, med dubbelt ljud, jag önskar: lycka, lycka!

Och J, som lika tro för Kungen låtit lysa, Er skall, med lika rätt, ej mindre hugnad ske:

Er äras glans, den skall med tindrand' stjernor blysa; Odödligheten skall er lager värde ge. Hur kunde jag väl er i detta qvad förtiga, J väna, käcka mör: du Reval, och du Riga?

Men J, som med ert blod er tapperhet beseglat, Vid edra grifter må ur jorden ekar gå; På dem, med jern i jern, ert lof skall blifva pregladt, Med öfverskrift af gull i gull, som lyder så: Här hvila tappra ben, som trotsat Martis pilar; Här hvila tappra ben, med pris som aldrig hvilar.

Man länge allmänt hört af etter-tungor tuggas, Att Svenske Gideon "sin' ögon lagt igen". Af edra ögnahvarf lär sömnen nu snart gnuggas, J, olycks-fåglar J, och samvetshårde män! J lären sjelfve er i egna snaror veckla, Med blygd för ert förtal och för dess skarpa häckla.

Ty fåfängt, fåfängt nu J anlagt all er möda; Gud vare evigt lof! Kung Carl – han lefver än. På lång och dyster höst kom herrlig vårens gröda: Så njuten edert hopp, J trogne Svenske Män! Er Hjelte lefver än – och har i sina länder, Till allas fröjd, förbytt båd Timurtasch och Bender.

Välkommen, Glädje-sol! välkommen kom från Öster, Der du dig brutit fram, utur den mörka sky; Kom, kom! välkommen kom, vid tusen glädjeröster; Din klarhets strimma nu hvar morgon vare ny! Till välkomst, låta här vi alla stycken knalla; Vår vördnad, och Din gunst, det båda oss befalla.

O Gud Allsmäktigste! Din Nåd är ganska mycken, Din godhet sträcker sig så vidt, som skyar gå: Så vidt, som dundret far, att bergen slå i stycken; Så vidt, som ljungeld lys, att ondskan skrämmas må. Först efteråt man skall om Herrans vishet dömma, Och änden kan som bäst begynnelsen berömma.

Så må du icke dig, du matk, o Jacob, frukta, Och du, du ringa hop i ganska Israel! Han lefver ju, som kan de högmods-andar tukta;

Han skall ock än en gång dig göra stor och säll. Han icke från sitt rum din ljusastaka stöter, Men, lik en vingårdsman, dig, som sin vingård, sköter.

Än syns Kung Carols svärd af sina segrar ryka; Än har ej Tidens erg hans värje-udd utnött; Än kan ej Glömskans hand hans vapenfrejd utstryka; Än ser jag öppna sår af dem hans arm har stött. Än vill den Högste med sin Smorda göra under; Och då skall hvalars bröst bli mört och skört, som tunder.

Då skall till enighet de stolta hjertan böjas; Frid och Rättfärdighet skall famna om hvarann. Sann Vänskap skall med tro af Menlöshet förnöjas, Och lefva kärligt, lik en hustru med sin man. De låga vånings-hus skall Nöjet göra rika, Och Fromhet ro en båt med Sämjans hand tillika.

Men Arghet, som hos oss så länge varit vaken, Hon, ändtligen, skall då för lång tid fly till ro. Så skall ock Sanning gå oskyldigt klädd, ja naken; Man skall på tal och svar, förutan eder, tro. Ack! gifve Himlens Gud, den gyllne tid må komma, När orden utan konst, och tankarna bli fromma!

V.

TILL KONUNG CARL XII.

Nyårs-önskan 1716.107

Gack, Sverige, ut, med uträckt hand; Din Konungs ankomst fägna: Du eljest nog förtryckta land, Dig hopp igen tillegna!

Tro Gud om godt! ty salighet Lär än din' portar vakta; Din räddning han förkunna vet, Fast glädjen kommer sakta.

Låt eld med åska åka fram, Så firmamentet ryser: Vårt skepp bär lika lyckligt stam, Så länge solen lyser.

Låt ovän sin bestämda tid Vårt rikes gränsor skaka: När Carl han skaffar Sverige frid, Så kommer allt tillbaka.

Rätt så! far fort, vår Unders-Kung, Dit Gud din vilja leder! Den, som dig rådfört späd och ung; Ännu sin hand utbreder.

Vi följa med, hvar på sitt sätt, Vårt glada echo klingar; Ty kärlek gör oss vägen lätt, Och trohet skaffar vingar.

Till lycka! på det nya år, Nytt öde vi förbida! De svärd, som gjort så djupa sår, Må rostas i sin skida.

Der Afund bjuder spjut och lans, Förblinde legioner För röda gullets klara glans Af de Tre dyra Kronor!

Gud! gif vår Konung mera godt, Än grannar ondt oss hota; Han låte alla deras skott I egna hjertan rota!

Hans mod i motgång, glädjedar Så mång', och fler, må vinna, Som gräs och örter varit har, Som ljus på himlen brinna!

När Lejonet från Nordens natt Sin' ramars styrka pröfvar,

Ho blir väl då så styfsint fatt, Att han det mer bedröfvar? Ja! förr må Tiden stilla stå, Med noll sin djuphet mäta, Än någon tid ell' ålder må Kung Carols namn förgäta!

VI.

DEN DEJLIGA IRIS.

Dejligheten i sin skrud, Klädd i oskulds siden, Präktig som en englabrud, Bär en krans af tiden:

Hvilkens glans sjelf morgonrodnan gett behag, Under skymt af ögons dunkla penseldrag.

Och hvad under är det då, Iris undersköna! Att du, mot din tanka, må Allas undran röna?

Ty din' ögons eld, som åskan, genomskär; I din fägring ses, hvad allrafagrast är.

Himlen gifve läglighet, Det jag beds så gerna! Han, som mina tankar vet, Vet, hvad jag har ärna':

Du och jag, vi skulle till vår sista dag . . . Men, min Iris, säg: hvad skulle du och jag?

Vi skull' den framfarna tid Som en dröm förgäta, Uti stilla ro och frid Nöjets kransar fläta;

Enighet skull' blomstras i vår ålders vår; Tro och ära samka oss de hvita hår.

VII.

VARNING TILL PSYCHE.

Först i vårens späda grynne Gick Amandus om en dal, Och i ganska gladligt lynne Hörde på Fru Näktergal, Efter hvilkens ljufsta sång Djuren höllo dans och språng.

När han såg allt hvad här skedde, Tog han ock sin pipa fram, Och sin hand till spels beredde; Ställde sig vid ekens stam, Der Fru Näktergal satt qvar; På hans härmning hon gaf svar.

Venus kom från närmsta lunder Med en fager jungfruflock, Märkte på naturens under, Stannade af nöje ock: Bad, de ville lyssna till, Hvad af detta varda vill.

Psyche, den för andra sköna, Hörde först med allvar på; Tog af marken sammetsgröna Snart ett blomster då och då, Band ihop en konstig krans Af de fagraste der fanns.

"Hör", sad' hon, "Fru Venus väna, Och J systrar af mitt kön! Månn jag skall hans pipa läna, – Emot denna krans till lön, – Hans, som spelar vid den ek, Der som djuren hålla lek"?

Venus sade: "Flicka lilla! Är din frihet re'n försåld? Akta dig, att dig går illa, Om du råkar i hans våld! Akta dig, att du erfar: Pipan fågeln helst bedrar". –

"Nej, Fru Mor! Nej, nej, Fru Fröja! Aldrig nånsin någon dag Skall han så mitt sinne böja: Aldrig skall det taga lag; Förr skall himlen smälta bort, Vilda hafvet blifva torrt". –

"Gör då, hvad dig göra lyster; Du har sjelf ditt fria val"! – "Än ett ord, vår söta syster"! Ropte hvar af Venus' tal: "Än ett ord: gör ock din flit, Att du honom sjelf får hit".

Psyche nu ifrån dem hastar I en nätt och ledig gång, Kransen i hans händer kastar, Till belöning för hans sång. ”Hör, Amandus”! sade hon: ”Lär mig denna pipas ton!

Kransen vill jag dig förära, Den jag dig i handom bar; Vill du något mer begära, Tag då allt, ehvad jag har: Dock likväl med det fördrag, Att min vilja blir din lag”.

Utaf hennes gudatycke, Hennes anlets dejlighet, Utaf hennes allt-för-mycke, Som jag ens ej nämna vet, Sjudde allt Amandi blod; Så att han i häpnad stod.

”Ej! Gudinna, verldens under”, Sade han, ”gack bort från mig! Söker du i skogens lunder Någon, som kan lära dig? Gack till Gudar, Gudabarn! Hvad skall silke hop med garn”? –

”Du äst silket, som jag söker, Du äst Gudars Gudason; Vällukt på ditt altar röker, Om din gunst är mången mån: Lär mig ljufva konsten din, Den jag önskar vara min”. –

”Gerna skall du den få lära, Du, naturens dyrsta skatt, Du, de fagra systrars ära, Främst i deras ordning satt! Men, om du den lära vill, Vet: der höfves tid dertill”.

Hon med honom, han med henne Följdes åt i kärlighet. Nu, om dessa såta tvenne, Jag ej mera nämna vet. Venus myste: ”Flickor små! Sad’ jag ej, det skull’ så gå”?

VIII.

SOLENS VERKAN I MAJ MÅNAD.

(Brudskrift).

När Sunnan med ett sakta sus, Förmedelst solens varma ljus, Ur dalen gräset lockar; Och jorden, som med snö var täckt, Anlägger glad sin gröna drägt, Som Persers silke pockar 108;

När lärkekirr och bäckars fall, Till echo eller återskall, De närmsta bergen mana, Och fisken blåser bubbel-skum Uti sitt våta vattu-rum, Sin vida vädjebana;

När späda qvistar skjuta fram, Att ur de rädda grenars stam Till lifs ånyo ledas; När, vår uppståndelse till hopp, De klä’ sin vinternakna topp; När svalans bon beredas;

När hjorden, drifven nyss i vall, Bakom Guds eget lås får stall, I fagra marken vida; Och bien tyngsta sysslan ha, Att af de blomster honung dra, Som dem i dälden bida;

När djuren, af en innig brunst, Hos sina qvinnor söka gunst, Och utaf kärlek ryta, – Samt spegla sig af uppblåst mod, Vid hafvets strand och stolta flod, Der de sin älskog syta:

Då ser man, hvi, helst par om par, Ju allt, hvad lif och anda har, Följs åt i luft och skogar; Hvi blommor vexla blad om blad; Hvi gräset, under regnets bad, Sig kärligt sammanfogar.

Då är det lätt, att understå Hvad helst Naturen syftar på, Med sådant spel och smicker; Hvad eld, när solen sjelf på nytt Sin vänas bleka hy förbytt, I blod och ådror sticker.

Skäl öfver skäl, J kära Två, All verldens fotspår eftertrå, Och upp med Våren lefva! Nu – lycka till långt mera godt, Än åt allt brudfolk blifvit spådt, Se’n första bruden Eva!

IX.

LANDTLEFVERNETS LJUFLIGHET.

Är dock fåfängt allt, allt fåfängt uppå jorden? Hvad kan oss då här ett sannskyldt nöje ge? Ingen för besvär ännu är friad vorden; Hvad har fordom skett, som icke än kan ske? Höghet kan en ej, ej rikdom båta; Under gyllen duk man sorgse hjerta bär; Hvarken gagnar le, ej eller gråta: Fåfängt, fåfängt allt, båd' gråt och löje, är.

Men att jag mig dock utaf min del må glädja, Vandrar jag min väg och söker enslighet: Ensligheten kan min frihet mig tillstädja; Frihet föder ro och dödar all förtret. Nöjet är för allt en himmelsk gåfva, Dock kan ingen nöjd förutan frihet bo: Frihet endast kan oss nöje lofva; Nöjet endast kan i frid och frihet gro.

Ack! hvad rolighet, på gröna tufvor sittja, Och på bygden bo och bli bland åkermän; Nyttja lyckans lån och nöjets dammar vittja, Berga årets frukt och mångfaldt få igen! Der kan man sin sorg vid plogen glömma, Och sin helsa kan man der med arbet få; Uppå hårda strå om rosor drömma, Rosor drömma om uppå de hårda strå.

När vid dagens rand den gyllne morgonröda Sig om trädens topp och bergens spetsar svängt, Daggen ock förut har vattnat jordens gröda, Samt på blad och blom sin' perledroppar stänkt: Börjar lärkan strax sin visa qväda, Bjuda herden med sin' hjordar gå i vall; Luftens fjäderflockar då sig gläda, Mana echos ljud och bergens återskall.

Spaka fåren se'n i blomsterängar beta; Gettren gnaga möss af sten och bergen grå, Och det späda gräs på ludna kullar leta, Ell' af blad och barr sin rika föda få. Herden mellertid dem sammanlockar, Blåser i sitt horn; och när han ledsen är, Han de mogna bär i marken plockar, Eller ock sitt namn i björkebarken skär.

När sig solen se'n till skymningsdalen lutar, Bryter han sig löf utaf de gröna trä; Sjunger så en sång, ell' uti hornen tutar; Under qvad och spel han drifver hem sitt fä. Då ses glada barn i marken springa, Lekar, lust och skämt i gräset börja på; Och herdinnor sig med herdar svinga, In till mörkret täckt det vida hvälfda blå.

Bonden vid sitt bruk och vid sin slöjd sig gläder, Gärdar om sin jord, sin åker, äng och by; Noga aktning ger på ondt och vackert väder, Vet, hvad göras skall i nedan och i ny. Snart för vattnets folk försåt han ställer; Snart mot luftens han i härnad drar; Snart han grymma djur och björnar fäller. Sällan ledsnar den, som något göra har!

Städse han på lust, på vällust aldrig tänker: Aldrig smakar han de röda drufvors blod; Är han ej till pass, och något honom kränker, Styrker han sig helst af rena källans flod. Och fast han sitt bord ej präktigt dukar, Han bland blomster dock har bryta lärt sitt bröd; Måttligheten han till kryddor brukar; Helsans hunger är hans enda öfverflöd. Hvad lycksalighet, hvad glädje, fröjd och fromma, I de låga tjäll och tysta hyddor bo, Der, som frid och lust på törnebuskar blomma, Säkerhet och hopp på gröna ängar gro! Fåfängt, fåfängt må allt annat heta: Intet nöje jag förutan frihet vet. Säll, den nöje lärt i frihet leta! Hvila är hans sömn, hans arbet rolighet.

X.

FLÄCKEBO SURBRUNN.

Låt, stolta ocean, låt dina vågors flod Sig af sitt strida ras, sin yra ej förhäfva! Ställ in ditt fräcka svall, ditt

snöda öfvermod, Som lärt, med dön och larm de stilla elfver qväfva!

Här rinner en kristall i sakta sus och dån, Som ej af något gull och ej af perlor qväller, Men dock i rikedom dig skiljes vida från: Ty idel helsa ur dess dolda djup uppväller.

Flyt, ädla källa, fram: flyt med ett dubbelt mått: Håll ej din ymnoghet, ditt rika lån tillbaka; Utvidga öfverallt ett tusenhanda godt; Låt i din sötma oss Guds godhets sötma smaka.

Ack! måtte sig ditt lof, som oceanens lopp, I verlden vidt och bredt till tusen grenar dela! Dig söke folk och män från fjerran länder opp; Och ingen sot må ges, den du ej hinner hela!

XI.

ENSLIGHETEN.

Kom, tysta enslighet! dig vill jag mig betro, Att sig mitt hjerta må i hemlig suckan fräta! I ditt fördolda rum, der är mig lust att bo; Ty jag mig föresatt all annan fröjd förgäta.

Du, trycktas välbehag! de sorgsnas paradis! Bedröfda själars ro, och blöda sinnens längtan! I dig förnöjes man uppå ett saligt vis: Du stillar vårt begär; du dödar all vår trängtan.

J, glada stunder! du, min fordna fröjd, farväl! O! en bedräglig lust, som verldens sällhet gifver! Kom, tysta enslighet! undsätt min matta själ: Ty endast uti dig och Gud min glädje blifver.

XII.

AFTONTANKAR.

Allt vill till ro: till ro min' tankar hasta: Jag gör min håg från verldens oro fri. Med fåfäng sorg är fåfängt sig belasta; Hvad gagnar dock, att jemt vid jorden bli? Min evighet i tiden jag begynner, Jag har i hopp min tid till ända bragt; Uti min själ sig glädjen färdig finner: Jag ser det mål, som Gud mig förelagt.

Du söta sömn, som all min smärta gömmer Och gör, att jag din hvila längtar till, Der kroppen re'n sin vandrings möda glömmer, När ingen sorg mer själen nalkas vill! Mig tycks, att du en himmelsk ro mig sankar. Ack, hade jag i döden lika hopp! Dock, ja! – jag ser i mina glada tankar, Hur Gud mitt stoft ur dvalan väcker opp.

XIII.

MORGON-FÖRNÖJLIGHET I GUDI.

Så gläd dig, mitt hjerta! upp, tunga och röst! Tillred dig, din Gud till att prisa! Drif sorg och bekymmer ur ängsligit bröst, Och dikta i glädje en visa! Din andakt från jorden sig svinge: Förakta, hvad verldsligt och nedrigit är, Och haf till det sälla ditt hopp och begär. Sök Himlen om nåd; Ack, att du Guds nåder undfinge!

Min salighets klippa och eviga tröst! Fördölj ej ditt ansigte länger: Jag längtar från verlden att blifva förlöst,

Der oro och omsorg mig tränger. Hvad gagnar dock, längre att lefva? Fullborda min väntan, slit sönder det band, Som trycker mitt sinne och fängslar min and'; Gif hvila från storm, Der seglen jag ej kunnat refva!

Förklarade morgon af Helgonens land, Kom! lossa min stämma och tunga: Att snart jag mitt "Helig", med palmer i hand, Må rätt inför Gud kunna sjunga; Med englarne Lammet berömma; Hans klarhet från anlet till anlete se . . . O! saliga väl, som Guds vänner skall ske! Den önskade tid! Ty skynda dig, Gud, till att dömma!

XIV.

SLUTSÅNG.

Nu sluter sig min vandring och min möda: Nu, Gud ske lof! min jemmer sluter sig. Nu får jag se, för dagens morgonröda, Hur Gud, min sol, han evigt lyser mig. O, huru glad min själ till frid jag sänder! I tankan re'n jag vistas utom mig! Jag flytter bort, och till de sälla länder; Nu, Gud ske lof! min jemmer sluter sig.

Liksom en dröm nu är, och snart försvinner, Ett ovisst visst oss ger att hugnas af; Som strömmen bort i modrens sköte rinner, Och samlas i det vida vilda haf: Som skuggen, bäst han syns, har undanfarit Och blott en skymt utaf sitt väsen ger: Så är, hvad jag i denna verlden varit, En dröm, en ström, en skugge, och ej mer.

Nu fån J ro, J trötta leder, smaka; J, hvilkom ron i verldens öcken trytt! Jag önskar ej min vandring mer tillbaka, Se'n jag har hit till skuggors boning flytt. Hur hvilar sig min kropp i kyle sanden, Och i sitt rum en ljuflig svalka får! Hur gläder sig hos Gud den sälle anden! O, huru väl mig dock på slutet går!

Som fåglar små sig ganska glade göra, När solens sken dem lockar ut till ro, Men strax, så snart sig åskan låter höra, Fly bort, att söka opp sitt hem och bo: Så flyr ock jag, att säker trygghet njuta – Här torde bli . . . ho vet? . . . en usel tid! – På det, om Gud sin vrede vill utgjuta, Jag hvila må och sofva sött i frid.

XV.

GRAFSKRIFT ÖFVER SIG SJELF.

En son, den allas mor ur modrens sköte bar, Ännu sin moders bröst i kalla grafven trycker; Och, som han henne minst med högmod trampat har, Hon här hans trogna ben i hulda armar lycker. Det var en lydig son, som modrens skygd begärde: Det är en kärlig mor, fast hon sin son förtärde.

Efter läsningen af dessa utdrag ogillar väl ingen det utlåtande, som Censorn Rosenadler framför samlingen af Freses Dikter afgaf: att de "i enkannerlig måtto bära vittne om Herr Auctorens gode naturlige gåfvor och böjelse till vår svenska skaldekonst, hvilken medelst hans försök och lyckelige penna, intet ringa till sitt pris och värde förökes". Snarare torde man förvånas, att i vår Nord, på svenskt tungomål, sådana qväden kunde för hundratjugu år tillbaka sjungas. Det var derföre ock i sin ordning, att denna samling afvek i en vigtig omständighet från de äldre vitterhets-idkarnes föredöme: hon innehåller endast och allenast svenska dikter. Vid en öfversigt af de förra kan man ej undgå den anmärkning, att de i allmänhet, ända till Runius, skrefvo bättre Tyska än Fransyska. Att hos Runius förbållandet omvänder sig, är ett tecken, till hvilken grad Tyskan, som – likväl bredvid Svenskan – varit det Carolinska hofspråket, redan börjat undanträngas af Franskan;

som nu innan kort steg till det envälde, att hon knappast tålde Svenskan vid sin sida. I samma mån sjönk Tyskan så hastigt till förakt, att man hos Dalin finner henne använd blott som en tokrolig rotvälska. Märkligt är, att denna plötsliga förlust af värdighet och inflytelse led hon just under det tidskifte, då tvenne Tyska Furstar sutto på Sveriges thron; men så var ock ingendera utrustad, att upprätthålla Tyskheten i vördning. Frese hade företrädesvis studerat tyska författare, och de fransyska voro honom ej obekanta. Men han förstod sitt modersmåls höga värde, och älskade det mera uteslutande, än någon af hans föregångare. Det var hans hjertas språk; och han ville ej efterlemna en rad på ett annat.

Hos hans samtida var sådant ej sättet att göra lycka; och om någonsin den önskan föresväfvade honom, att hos dem rigtigt ställa sig in, så lärde han sig dock aldrig vägarna. Man skulle väl eljest förmoda, att hans medlefvande vetat uppskatta, hvad de i honom ägde. Påminner man sig derjemte, hvad man nyss hört om Runii stora rykte: så antager kanske mången desto vissare, att ett åtminstone jemnstort omgaf den så omätligt öfver honom upphöjde Frese; eller att äfven denne (såsom ock billigare kunde vara) blifvit firad hellre för mycket, än för litet. – Tvärtom! Just vederspelet inträffade. Väl fick hans sångmö gälla för god och uppbygglig; men ingen af hennes egenskaper var egnad, att starkt anslå den dåvarande vittra allmänhetens nimme. Under hela sin lefnad öfverglänstes han af Runius, och strax efter sin död af Dalin. Egentligen säger sig sjelft, att för ett slägte, som i Dudaims-qvädaren såg ”Poeternes Phenix”, måste Frese vara en ringare sångfågel; täck nog, men mindre lystringsvärd. De åter, som i bildning tillryggalagt det stadium, der Runius kunde beundras, läste, af det nyare Europas vitterheter, alltredan föga någon annan än Frankrikes, och bekymrade sig (vanligtvis) allraminst om de späda försöken till en inhemsk. Också klagar Frese, i en af sina brudskrifter, öfver ”det nu snart Franska Sverige”, der den unge ädlingen ”har för helgdags-sed att i vind och vädret sprätta”, ehuru han med allt sitt ”hvissel och hväs” vinner endast

. . . rang utaf en pauvre Svensk-Fransos, Som inländskt oförstånd med utländsk flärd vill röja.

”J lären”, tillägger han, för denna fritalighet nog ”ge mig både text och titul”:

Dock drar jag åsnan ej till tings, fast hon mig trampar.

Med särskild tillämpning på Poesien, och just i anledning af Freses Skrifter, besvärade sig Lithou, i en framför dem ställd latinsk elegi, att ingenting annat hördes med behag än *externæ cicadæ, Galli superbi, fastus peregrinæ Musæ*, och tillropade sina landsmän, att de här ägde en svensk poet, lika god som de franska, – om icke bättre. Men tidsandan förblef mäktigare, än Skalderne; och äfven de vackraste latinska verser, fastän man ännu för sådana hyste aktning, kunde ej skaffa dylika varningar gehör. Dalin förstod, att – med verklig talent – åtminstone någorlunda instämma i de förnämas numera afgjorda smak, men på ett sätt, hvari jemväl det svenska modervettet igenkände sig. Se der hemligheten af det ofantliga bifall, som han genast tillvann sig och i det längsta bibehöll. Desto snarare måste ske, att det mångtoniga och lekande af Dalins sång trängde i glömska det ljufva, det rörande, men mera enformiga, af Freses; hvartill kom, att dennes förtjenst om språk och vers ändock ej på långt när uppgick mot Dalins, – nemligen i stilistisk hänsigt; ty för den musikaliska öfverlägsenheten af Freses hade, i den tiden, blott ytlerst få något öra. Obilligt vore, att lägga Dalin till last det lyckligare öde, som bekrönte hans bemödanden: det var grundadt i deras större tidsenlighet, i alla sammanträffande omständigheters inre nödvändighet. Men väl hade han kunnat, om han varit mindre full af – sig, kosta ett vänligt ord på minnet af sin närmaste och anspråkslösaste företrädare. Eller skulle han ej hafva insett dennes värde, om än icke så klart som vi, dock klarare än sina flesta samtida? Då han mot slutet af sin ”Svenska Vitterhetens Historia” uppräknar ”en Stjernhjelm, en Columbus, en Lucidor, en Dahlstjerna, en Lindsköld, en Spegel, en Runius, en Rudeen, en Sophia Brenner, en Holmström 109, en Werving och flera”, måste Frese åtnöjas att vara inbegripen bland dessa ”flera”, som befunnos mindre nämnvärda än till och med Sophia Brenner, Holmström och Werving. Fru Nordenflycht sparade visserligen ej det vänliga ordet. ”Ömma Frese”, säger hon,

Du, som härmar lärkans läte, I din drill och blida sång! Ja, du lockar dock vårt öra: Dina qväden sakta gå; Smyga sig, att hjertat röra, Förr än snillet tänkt derpå.

Sannt och vackert! Men hvem skulle vänta, att sjelfva denna närmare själafrände, i samma stroph, ställer honom i jemnbredd med rimmaren Eld, och kallar "bägge ljufva, bägge matta, som ej högt sin harpa spännt"? Måhända var denna tillsats ett berigtigande, utgånget från hennes vittra umgängskrets; men ingenting kan då visa tydligare, både huru osäkert hennes eget omdöme var, och huru det allmänna omdömet bortblandade honom i hopen af dagens versmakare. Till yttermera bevis på det sednare, finna vi Sahlstedt (i sin "Samling af Verser på Svenska") sätta honom vid sidan af Broms, och tro sig prisa honom nog genom den bägge lika innefattande dom, att "deras poetiska arbeten berömma sig sjelfva". Det får ej heller förgätas, att man mera hos de andra poeterne – och mest hos Runius – träffade den friskhet och munterhet, som esomoftast påståtts vara det äkta svenska skaldelynnets uteslutande kännemärke; hvarvid alla de toner, som ej tyckts passa till det begrepp man gjort sig om denna kärnfriskhet, plägat fördömmas såsom blotta inympningar af t. ex. tysk hypochondri. Det är sannt, att Freses sorg ej är en "sorg i rosenrödt": den enda, som för det närvarande förlåtes det svenska snillet, emedan Bellman tillåtit sig den. Freses är en sorg i himmelsblått; men svårt är att förstå, hvarför denna, – om den än väcker färre sympathier, – skall vara mindre svensk.

Om han nu alltså, redan bland sina medlefvande och närmaste efterlefvande, var känd och prisad vida under sin förtjenst: hvad är förklarligare, än att, sedan Dalin, Creutz, Gyllenborg uppträdt, dessa blygsamma själs-utgjutelser från en half-barbarisk tidsålder skulle bortglömmas? Huru glömda de omsider voro, synes bäst af Leopolds yttrande i uppsatsen om Dalin: "Frese skref en mängd andeliga verser, utan allt annat värde än deras gudaktighet". Omöjligt hade detta kunnat halka ur hans penna, om han dessförinnan gjort sig den möda blott, att titta i Freses Dikter. Ursäktligt är, att ej ha läst dem; mindre ursäktligt, att förkasta hvad man icke läst. – Blom utlåter sig en smula billigare. Dock sträcker han sitt ädelmod blott till det medgifvande, att "ett och annat ställe saknar ej en viss behaglig enfald eller rättare ljufhet i uttrycket och sammanhang i tankar"; hvilket ock ej hindrar honom, att strax derefter inkasta Frese bland en skock rimsmidare, dem han tillsist sammanslår i denna (föröfrigt qvicka) slutdom: "det är ej lättare att beskrifva den olikhet, som uppkommer hos Poeter genom saknaden af poetiska gåfvor, än den, som uppkommer hos Sångare genom saknaden af röst". Sjelfve Hammarsköld, slutligen, ehuru omtalande honom med vida större aktning och sanning, gör honom dock ej på långt när tillräcklig rättvisa. Sondén är den förste, som fullt utsagt hvad Frese var. För hans egen harmoniska själ kunde slik upptäckt ej bli förborgad.

Med sin tids litteratörer synes Frese ej haft något umgänge eller personligt samband. Sedan Runius dog, hvars godsinthet behagade och hvars glada lynne roade honom, lefde han i det ensliga tillstånd, der man (såsom det heter i en af hans psalmer)

.. med Gud får tala I stilla rolighet.

Det är alltid godt, när man föröfrigt sammanhänger med ungefär ingen och intet, att sammanhänga – med Gud och sig sjelf. Dock funnos i hans närhet åtminstone två personer, hvilkas hjertan begrepo honom, och äfven kunde tolka det med en anklang af hans egen poesi. Troligt är att desse, som ock skattat till "fägne-dikterna" framför hans samling, voro hans sista dagars vänliga sällskap. Den ene (I. Björklund) lyktar med denna stroph:

Hans spel är med den slöjd ställdt upp på gyllne stränger, Att det med ljufligt ljud till inre bröst sig tränger, När kyska stråkan med hans snälla händer rörs; Och när han börjar rätt på Davids harpa klinga, Hans drift kan honom vidt om sol och stjernor svinga, Så att dess skära klang till tredje himlen hörs. Det är det ädla frö, som mognar strax om våren: Det är det skaldeguld, som luttradt blir med åren.

Den andre (som tecknat sig endast med initial-bokstäfverna J. P.) har, i sjelfva verket oöfverträffligt, målat Skalden i en skildring, som förtjenar meddelas hel:

Det tviflas föga mer om Svanens afskedssång Och att han för sin död så ganska ljufligt qväder, Att ho som helst det hör, sig öfver döden gläder: Ty djuren längta ock att lösas af sitt tvång. Ja! han med slikt behag en fredsam död gör möte, Att han ej vet sig dö, men somnar i dess sköte.

Så ock vår vittre Skald, som här sitt afsked tar, Med slik beveklighet sig döden möta bjuder, Att ingen luteklang så sött i örat ljuder, Att allt i glädje rörs, som lif och anda har. Välsignad röst! hur må jag dock din ifver prisa! Din ton är Zions sång, och salighet din visa.

VIII.

Fru Nordenflycht.

När som mitt spel om aftonstunder Härmar de ömma fåglars bröst, Och väcker upp från närmsta lunder Echos röst: Finner jag i menlösa under Ro och tröst. HERDINNAN I NORDEN.

Till underrättelsen om Freses död lystrade med deltagande en täck tioårig flicka, som, vid denna tidpunkt, ömsom i Stockholm, ömsom på en föräldrarna tillhörig landtgård, satt efter befallning vid sin sybåga eller knyppeldyna, men med uppmärksamheten sällan fästad på sömmen eller knypplandet. Mestadels nämligen läste hon i någon bok, den hon dock skyndsamt, så ofta hon hörde modren eller en annan lärmästarinna komma, gömde under sitt lilla förkläde. Var boken henne alltför kär, så hände väl ock, att hon djerft framtog den äfven när de voro i rummet tillstädes, men sysselsatta med något, som vände dem bort ifrån henne. Ertappades hon då på bar gerning, så vankades aga och förmaningar. Länge dröjde likväl ej, förr än hon ånyo höll i handen någon Svensk Poet, eller den då nyss försvenskade Telemaque, eller någon Fabelsamling, någon Resbeskrifning, något utdrag af Verldshistorien. Dessutom var hon aldrig säker, att ju äfven midt för modrens eller lärmästarinnans ögon försjunka i tankar, som än sökte betrakta lifvets och verldens underfulla inrättning, än spelade på sammansättandet af någon saga eller vers. Stundom smög hon sig ock till den afundade skolkammare, der en Student från Upsala underviste hennes yngre broder i Latin och Tyska; tills hon ändtligen, genom faderns bemedling, fick också med sin moders vetskap, ehuru blott då och då, uppsamla några smulor från det rika kunskapsbord, der brodern redan kände sig öfvermätt.

Denna flicka var Hedvig Charlotta Nordenflycht110. Hennes fader hade, till belöning för sina förtjenster såsom Kamrerare i Kongl. Kammar-Collegium och dess General-Afräknings-Contoir, blifvit upphöjd i adeligt stånd och korat sitt namn. Modren, af den gamla prest-slägten Rosin, var befryndad med åtskilliga biskopar och adliga ätter. Bägge, utmärkta genom en äldre tids allvarsamma dygder, vårdade hennes uppfostran med omsorg: men utan att förstå, huru hennes utomordentliga lärgirighet borde behandlas. Väl hade hon fått vid fyra års ålder lära sig läsa Svenska: men det bruk, som hon genast började göra deraf, liknade sig till att bli långt vidsträcktare, än för hennes kön och bestämmelse syntes dem tjenligt. Hennes afgjorda böjelse till studier och theologiska, ja metaphysiska tankeämnen, hennes lefvande inbillningskraft och redan vid sjunde året framlysande fallenhet för skaldekonsten, hennes förnämsta nöje, att på sina lofstunder roa lekkamraterna med sagor, dem hon emellanåt uttänkt och i minnet sammanväft, – allt detta, visande sig vid sidan af en lika afgjord ohåg och tröghet för vanliga fruntimmers-arbeten, var i föräldrarnes ögon betänkliga förebud till en framtid, som genom sådan rigtning skulle endast bli olycklig. Sjelf säger hon derom i den egenhändiga lefvernesbeskrifning, som hon i sitt tjugusjunde år uppsatte på Cancelli-Rådet v. Stjernmans begäran 111: ”De visste nogsamt, att ingen grufva någonsin uppfunnits på Parnassen, och att ett lärdt fruntimmer, med ingen annan brudskatt än sin lärdom, kunde dömmas till Kloster- Orden; och som den icke är i anseende i Sverige, tyckte de mera om, att uppföda sin dotter till en skicklig Hustru, än bland Vishets-gudinnorna”. Men om sålunda både fader och moder, i sin välmening, ville hindra flickan att bli ett

”lärdt fruntimmer”: så var likväl blott modren deri conseqvent och sträng; då fadern åter, gång efter gång, bevektes till undantag, otillräckliga för en ordentlig undervisning, men tillräckliga att gjuta olja i den eld man ville släcka. Så t. ex. medgafs henne till och med Latin, men endast vecktals, eller när broderns informator, en ung Tideman, var ledig från sina Upsalaterminer; hvad hon då hann inhämta, fick hon aldrig emellanåt underhålla eller fortsätta. Slutligen samsades man dock derom, att hon, utom ”de vanliga qvinnoslöjderna, såsom söm, ritande, spånad och dylikt mer”, skulle få rigtigt lära sig Tyska. Om Fransyska ville man ej höra talas; men deremot fann man för godt, att bibringa henne Musik; ”till hvilken jag”, säger hon, ”hade stor lust, så att jag vid åtta års ålder spelte på Clav-Cymbal efter noter”. Böcker i ämnen, hvilka öfverstego blotta elementar-undervisningens krets, fortforo likväl att vara bannlysta. I allt öfrigt, uppföddes hon lika långt från tvång, som från klemmighet och sjelfsvåld. Föräldrarnes hus var en föresyn af gudsfruktan och tarfliga seder. Broderns lärare, exemplarisk både i tro och vandel, utsådde i hennes späda själ de första frön till fruktbärande religions-begrepp. Men ännu var alltjemt hennes uppfostran behäftad med det fel, att göra böjelsen för vitterhet och högre studier till en oloflig, som blott smygvis kunde tillfredsställas. Vi måste gifva henne rätt, då hon anser det för ”ett klart prof af den skadliga vana, att barn uppfostras efter en antagen sed, utan att deras naturliga böjelse skärskådas och urskiljes”.

Ändtligen ljusnade utsigterna. Efter fem år flyttade fadern, trött vid ämbets-mödorna, för alltid från Stockholm till sin landtgård. Här lemnades henne frihet, att, så ofta modren ej befallde henne ”vara med i hushålls-förrättningar”, efter eget behag anordna om sina sysslor. Sjelf uppgifver hon ej dertill annat skäl, än: ”som jag då var på mitt trettonde år”. Troligen hade man omsider insett, att hennes natur måste ledas till det goda på sin egen väg; hvilken det vore fåfängt att söka hämma.

Här frambröt ock hennes skaldeådra. Glada åt sin frihet, åt landtlefnadens lugn och det ostörda umgänget med Naturens skönheter, kunde hennes känslor, hennes tankar desto mindre motstå driften, att med rhytmisk motsvarighet återgifva deras intryck. Det blef ock enda utvägen att skaffa sig luft under en sinnes-beklämning, hvari hon råkat genom läsandet af ”en hop theologiska och mystiska böcker”, redan tidigare börjadt, och nu tillökt med ”philosophiska”, – emedan hon i sin ”vanliga läsning icke mera fann någon föda”. Gripen af en oro, en tvehugsamhet, en grubblande åtrå, att reda tillvarelsens gåta och veta alltings rätta sammanhang, ägde hon ingen lefvande Vis att tillspörja, och träffade i sina böcker en vishet, som gaf skiljaktiga orakelsvar. Den äldsta af hennes tryckta dikter, kallad ”Det högsta nöje, känna och ära Skaparen”, är författad vid denna tid och i denna själsstämning; men dock äfven i menlös förtröstan på annalkande ljus från Ljusets Fader. Den trettonåriga tänkerskan begagnar älsklings-melodien af Lagerlöfs Elisandra-visa till frågor om menniskolifvets ändamål, om Guds försyn, och så vidare. Efter den började anmärkning, att alla andra varelser äga något hvari de sätta sin lefnads nöje, fortfar hon:

Men hvart skall jag min tanke skicka, Att hämta ro i min orolighet? Jag, som af intet säkert nöje vet? Hvarmed skall jag ett hopp uppqvicka, Som tröttnar att i oviss längtan stå, Och ser sin åtrå ingen fyllnad få? Skall jag vid glas min lefnad stöda? En hungrig själ med intet föda? Är ingenting I verldens ring, Som henne kan förnöja? Hvart ut skall jag mig böja?

Hvi är jag satt på denna jorden? Hvi är min själ hopbunden med en kropp, Och ställd uti ett så ordentligt lopp? Hvi är jag således skapad vorden, Om ej det Ursprung, som har allt beredt, Till någon nytta hafver mig utsett? Låt, Herre, mig i öfning hinna Den enda, enda sällhet vinna, Att känna Dig, Så långt du mig Dertill vill krafter gifva, Och upp till Dig dem drifva!

I mognare ålder fann hon det stycke, der dessa stropher äro tagna, ”någorlunda utvisa en menniskas tillstånd, då hon först börjar tänka”; och lät det derföre, tretton år längre fram, införas i det första af sina ”Qvinliga Tankespel”. Mellertid voro de ”philosophiska böckerna” på väg, att göra henne olycklig. ”Deras skrifart”, förtäljer hon, ”stod mig väl an; djup, redig och demonstrativ, tycktes den nära och uppodla mitt lilla förnuft: men i stället för att fästa och öfvertyga mig om något visst, lemnade de efter sig en tviflan och

en ny trängtan . . . Jag hade snart kunnat blifva en Sceptica, om jag ej träffat i bekantskap med en man, som genom invärtes arbete och utvärtes lidande redan blifvit fast i sina tankar . . . en ny Socrates, som i utseende, tankegåfvor och lefnadssätt liknade temligen den gamla”.

Det var en ung Mechanicus, Johan Tideman, broder till den förutnämnde; lärjunge af Polhem, och kallad till hennes faders egendom, att biträda vid anläggandet af manufactur-verk. Sådana anläggningar begynte då i Sverige bedrifvas med stor ifver. Det Mångvälde, som upprest sig på Enväldets fall, firade just då sina vackraste dagar: nyttans och välmågans genius uppträdde liksom personificerad i Alströmer, under det tillika återstoden af den fordna aristokratiska storsinnigheten hade en icke alldeles ovärdig representant i Arvid Horn; de egentliga ”fribussarne”, såsom Dalin kallar dem, voro ännu okläckta eller ofjädrade. Man får ej neka, att denna hvilotid från excentriska bragder var tjenlig för befrämjandet af de concentriska, som uppkomma, hos den enskilde liksom hos samhället, genom en sinnets vändning åt inre föremål. Tideman synes varit en af dessa stilla i landet, som gå bort utan att omtalas, från en välgörande lefnad full af djupt, men fördoldt, ingripande verkningar. En man af stark tankegåfva, genomträngande urskillning, upplyst undergifvenhet för Gud och det Outforskliga, orubbligt sinneslugn, ren och intagande sedelära, och ett uppförande, som i allo motsvarade den: sådan beskrifves han af en tacksam vänskap, hvars vittnesbörd är oss heligt. All flärd och fåfänglighet tycktes han betrakta med ett öfverjordiskt förakt, som dock aldrig förledde hans omdömen öfver andra till hårdhet eller bitterhet. Med dessa egenskaper förenade han en sällspord beläsenhet, synnerligen i Naturkunskap och Philosophi. Den vetgiriga flickan blef idel öra och beundran. Länge töfvade hon icke, att utfråga honom om det framförallt angelägna: hans ”religions-grunder”. Hvad en så beskaffad man höll för sannt, måste ju ofelbart vara sanning. Han mötte hennes önskan gerna; och hans meddelningar gjorde honom, både genom innehållet och sättet, till hennes ”Mentor”. Han förklarade det tvifvelaktiga, och utbredde för hennes inre syn en sammanhängande verldsåsigt. Med kännedom af de menskliga tingen och vördnad för de gudomliga, varnade han henne lika mycket för brådklokhet och enklokhet, uppdrog en sorgfällig gräns mellan det emot förnuftet och det öfver förnuftet varande, samt inskärpte i första och sista rummet, att man vid förståndets uppodlande icke finge bortglömma viljans. Det vore nämligen, sade han, i alla fall ”vigtigare, att arbeta på sin egen förbättring, än på nya systemer”. Icke dessmindre, tillägger hon, ”roade han sig stundom med sannolikheter, och utsträckte sin starka inbillningskraft till alla de möjligheter i Naturen, både om andar och kroppar, som kunna vara till; särdeles var nöjsamt, att höra honom tala uti det nya och nu allmänt antagna systemet om flera verldar”. Hon lemnade allt annat, för att sitta vid denne Gamaliels fötter; hon läste endast de böcker, som han utvalde, och föredrog framför alla sin ålders lustbarheter hans visa samtal.

Man igenkänner lätt deras frukt i flera af hennes tidigaste qväden. Så t. ex. i detta om ”Själenes fasta Nöje”:

Himmelens ädlaste verk, dyrbaraste mennisko-själar, Hvarföre gören J er till jordens uslaste trälar? När er fina natur ej jordiskt i sig kan fatta, Kunnen J då af flyktigit stoft er lyckliga skatta?

Själenes åtrå går ut, att söka sig nöje och hvila; Hennes tankar och drift till ändlöst ändamål ila: Hon, som är odelad och en, hur kan hon då trifvas I ombytliga, ändliga ting, som städse fördrifvas?

Falsk, ostadig är ron, som sig på menniskor stöder; Plågsam, tärande ron, som gyllene skatten framföder; Blind, sjelfdödande ron, som vällust-strömmen utgjuter: Trängtande själen af er en slät förnöjelse njuter.

Öppna din andliga syn, du andliga himmelska låga! Sträck till himlarna upp din åtrås hela förmåga! Skapade tingen välj icke så, att Skaparen glömmes: Dessa förgås; det Eviga blott har fröjd, som ej tömmes.

Under denna lärorika tid hade hon fyllt sitt femtonde år, och tillryggalagt mer än hälften af sitt sextonde, då hon, en juni-dag 1734, blef inkallad till sin faders sotsäng. Han hade legat der i sju månader, och såg nu sitt lefnads-slut nalkas. Med nöje fann hon sin vise vän stående vid hans bädd: men detta nöje uppblandades

med en besynnerlig känsla, då den döende yttrade såsom sin yttersta och oföränderliga vilja, att de skulle taga hvarandra till man och hustru. Någon svårighet härvid å hennes sida kunde han ej föreställa sig; han förtröstade, att hennes dotterliga lydnad skulle äfven efter hans död förblifva sig lik; hennes stumma häpnad tillät denna uttydning. Dermed gaf han henne sin välsignelse, och gick ur verlden. Länge tänkte hon blott på sin stora förlust; och det var henne angenämt, att finna sin sorg troget beledsagad af Tidemans. Men ändtligen besinnade sig hennes minne på det oväntade faders-beslutet om deras framtid. Hon skulle från hans lärjunge förvandlas till hans älskarinna! hans maka! Från denna stund öppnades hennes ögon för omständigheter, på hvilka hon dittills aldrig gifvit akt. ”Såsom Philosoph”, berättar hon, ”var han mig kär att höra; men såsom Fästman, odräglig att se. Hans ansigte var icke så obehagligt, emedan hans physionomi var mycket ren: men ett olyckligt fall, som tillskyndat honom en knyla på ryggen, hans torra åtbörder, hans släta drägt, voro inga medel att uppväcka tycke hos ett femton års fruntimmer”. Dertill kom, att han, ehuru sjelf endast tjugufyraårig, bar, utmattad af många plågor, alltid ett utseende af gammal och ålderbruten. Han varseblef, att hon började undvika hans sällskap. Lika försigtig, som blygsam, yppade han ingenting af sina tankar om det föreslagna äktenskapet; talade, när de träffades, endast i samma ämnen, som fordom; och lockade henne derigenom ånyo till sitt umgänge. ”Dock märkte jag snart”, säger hon, ”att denna kallsinnighet var med flit antagen, och att Philosophernes hjertan äro ej heller orörliga för den i Naturen inplantade ljufva böjelsen”. Han led, anspråkslöst och tyst. Detta rörde henne: hon gaf honom tillfälle att förklara sig; och han gjorde det med ett återhåll, som rörde henne ännu mer. Hon tog i öfvervägande personens inre värde, och en älskad faders sista vilja: hon sjuknade af själs-kamp att segra öfver ungdoms-tyckets motsträfvighet: men bjöd honom, tillfrisknad, sin hand; och blef lugn, sedan hon vant sig ”att anse saken för god och nyttig”. Deras nya förhållande skildrar hon så: ”Han vardt mig sedermera mycket kär, ehuru mina ögon ej hade samma nöje som öronen; men jag såg nu endast den skönhet, som i själen låg. Tre år varade denna förbindelse, som pröfvades på mångahanda sätt. Alla de små oskyldiga nöjen, som älskande kunna röna, voro oss derunder obekanta. En allvarsam och torr vishet födde vår vänskap. Tadel, okunnigas förakt, ja ändteligen både brist och sjukdom, voro, dock för svaga, att bryta detta bandet. Min Mentor syntes mig i de största motgångs-moln mest prisvärdig”. Det sista af hans motgångs-moln var ”ett års stadigt sängliggande”; hvarefter han, i Maj 1737, afled. – Så bröt Försynen det band, hvari hon af vördnad och pligtkänsla ingått. Våga vi kalla ett sådant band onaturligt? Uppfostran, sjelfuppoffring, aktning, fördragsamhet, kraft i vilja och trohet i löften, äro dock inga tomma ord. De torde så temligen innefatta menniskolifvets högsta verkligheter.

Hans afsked och dödssätt voro honom värdiga. ”Min älskade”, sade han med ett stilla sinne: ”jag kan lemna dig med glädje, sedan jag gifvit dig smak för Dygder. Följ henne framgent, och sörj icke öfver min bortgång”. En kort stund efter dessa ord gick han ur tiden: ”med en modig förtröstan på Skaparens nåd, och prisande i sitt sista ögonblick den Eviges makt, hvars herrlighet han sade sig snart få skåda”.

En fästman af denna art, man säge eljest hvad man vill, träffas icke alla dagar. Han var värd, att sakna; och hon saknade honom uppriktigt. Derom vittnar ej blott det långa sorgeqvädet ”Öfver en trogen Vägledares död”, der hon ej kan finna ord nog många för sin erkänsla. Hon klagar äfven flerstädes, att vinsten af dygdens genomkämpade strid blifvit henne genom hans död beröfvad: såsom, i ett stycke kalladt ”Dygdens oförväntade belöning”:

Min vän, som dock min trohet smakat, För ungdoms blickar lyste ej; När sinnet till hans önskan jakat, Har ögat likafullt sagt Nej: Hur plågsam var den långa tid Af ögats ock förståndets strid!

Hvad hjelper nu, att jag har dämpat All lust för vårens gröna prakt! Hvad gagnar nu, att jag har kämpat Mot flärdens ondskefulla makt? Hon fick dock ändtlig se sin lust Uti min klagan, gråt och pust.

Hon förnötte ett år med, att känna sig ställd i en ensamhet, en ödslig tomhet, som ej kunde fyllas. Af sina förra studier tillgrep hon än det ena, än det andra; och påminnte sig omsider, att hon ej ännu var kommen

långt i kännedom af Fransyskan. En ung slägting, som dervid förut biträdt henne, måste afresa till Akademien, och alltså föreslå en annan handledare. Detta blef den obetydliga anledningen till en desto betydligare händelse. Hennes öde tillförde henne nu Den, som skulle bli en ny orsak till glädje och sorg; men båda af ett slag, hvilket hon aldrig hittills erfarit. Vänskapen och Philosophien hade varit hennes första ungdoms allt. I hennes tjugonde år måste de maka åt sig för Kärleken och Poesien; som nu, för alltid, i hennes hjerta intogo högsätet.

Den föreslagne hette Jacob Fabricius: en prest, som någon tid förrättat tjenst vid Fransyska församlingen i Stockholm. Hon hade hört honom omtalas med beröm; han kom, och fanns öfverträffa sitt rykte. De upphörde genast att känna sig främmande för hvarandra. Hon tyckte sig ånyo höra Tidemans vishet, men såg den tillika i den älskligaste gestalt. Allt det höga och värdiga af denna vishet framställde sig här såsom förskonadt genom en förklaringsglans, hvilken hon väl tillförne drömt, men först nu skådade med vakna ögon. Den nye läraren var en ung man af behag i figur, behag i tycke, åtbörder, umgänge; förenande med ett sedligt allvar en liflig qvickhet, med det ljusaste hufvud det varmaste hjerta, med en philosophs tankestyrka en poets känslostämning; allmänt eftersökt, och aldrig missbrukande gåfvan att tilldraga sig menniskors ynnest. Hvad blef nu af det vid Tidemans graf fattade beslutet att lefva ogift? ”Det förgick”, säger hon, ”allt efter som Kärlek vardt mästare öfver mitt hjerta”. Snart upptäckte hon med glädje, att äfven han såg i henne sin varelses motbild. Påminnande sig likväl den bortgångne Mentorns förmaning, att öfver allting värdera Dygden, tordes hon icke lemna sin böjelse fritt lopp, förrän hon, efter ett års granskning och rön, blifvit fullt öfvertygad om den nya vännens profhaltighet. Då knöts trolofningen.

Men med detsamma infunno sig allahanda yttre svårigheter, som ville förhindra deras äktenskap. Hennes synpunkt af saken var icke hennes slägtingars. En äldre broder, som sedan dog utrikes, hade af äregirighet uppgjort en annan plan för hennes lycka, och motarbetade på allt vis, att hon skulle nedstiga till prestfru. Dåvarande tids begrepp om stånds-skillnad och adelig värdighet voro stränga. Fyra år qvarhölls det älskande paret i förgården af sin förbindelse, under farhågor, ovisshet, kamp, och en otålig – men lycksalig – längtan. Sjelf yttrar Skaldinnan om dessa år, att de voro den ljufvaste delen af hela hennes lifstid. Rik på ”förföljelser, afund och romanvärda äfventyr”, var den, öfverhufvud betraktad, ”likväl både behaglig och nyttig”. Hon kände sig mäktigt förkofras i kärleken till allt ädelt; hennes studier togo en ny fart; Fabricius lärde henne, att i verldsskapelsen se Gud uppenbarad såsom Skönhet; i Poesien, för hvars utöfning jemväl han ägde fallenhet, blef han hennes eggande medtäflare. Frånvarons dagar försötmades genom ömsesidiga sändningar af skaldebref och andra vittra meddelanden. I ett af dessa tillsjunger han sin brud:

Lyft dig modigt ifrån gruset, Du, som himla-adel bär! Tag emot det skära ljuset, Som från högsta höjden är! Det kan göra sinnet klart; Det ger hjertat liflig fart.

Utur sorgemoln och dunder, Som på Dygdens himmel gå, Hörs dock sång och glädje-under; De all ängslan nederslå; Himla-namn och guda-tröst, Lätta hennes qvalda bröst.

Ljuf förmaning från ljufva läppar! huru skulle den icke från henne framkalla ett återljudande svar:

Varen med sin prakt begynnes, Jorden finnes Byta om sin vinterdrägt; Lärkan bådar alla djuren, När naturen Blir utur sin dvala väckt.

Skogens prydnad börjar knoppas, Allting hoppas; Solen delar lif och saft. Ja, min själ, från oro vaka! Upp, att smaka Hoppets ro och gudakraft!

Så fortgick utbytet af helsningar i Diktens språk. ”Vi öfvade”, säger hon, ”flitigt den konsten; vår brefvexling är ej annat, än Herdaqväden.”

Också blef hon egentligen nu den ”Herdinna i Norden”, hvaraf man, längre fram, allmänt gaf henne

benämning; det vill säga: hennes skaldskap antog nu sin egnaste tonart, – den idylliskt-erotiska. Det var denna, som närmast af Creutz ärfdes till vidare utbildning. Hammarsköld gifver hennes poemer ett alltför frikostigt pris, då han yttrar, att man "i dem skönjer de första verkliga spåren till lyrik i Svenska skaldekonsten". Men sannolikt menade han erotisk lyrik; och dervid vore ej mycket att påminna. Ty onekligt är, att till den älskogs-sång, som hos flera den Svenska Lyrikens mästare har uppnått det i sin art högsta mått af skönhet, utgingo från henne de första, inledande lutoslagen; och dessas bukoliska stämning fortfor länge att efterklinga. I den Fransyska vitterheten, med hvilken Fabricius gjorde henne bekant, hade man redan länge roat sig att leka smäktande herdar och menlösa herdinnor. Från det förkonstlade sällskapslifvet tog man der sin tillflykt till ett Arkadien, som dock, sjelft konstgjordt, yar i många stycken föga mindre höfviskt och siratligt. Ändtligen uppnådde denna rigtning sin höjdpunkt genom Schweitzaren Gessner, hvars idyller nu blefvo för Fransoserne sjelfve otaliga härmningars föremål. Det länder vår skaldinna till heder, att hon, i sina bästa försök af detta slag, mera är, hvad förebilderna vilja vara. Hon förkläder sig mindre; hon bemödar sig mindre om deras gjorda naturlighet. Deri liknar hon sin firade samtiding Dalin, som också stundom beqvämde sig att instämma i herdaqväds-tonen, och i allmänhet gerna, liksom hon, författade visor. Bägge bibehålla dervid, mestadels, ett skaplynne, som ofta påminner om den gamla inhemska Folkvisans; hvars form och maner de jemväl bägge understundom begagna. Skillnaden är ej blott den, att Dalin är språkfärdigare, och väl öfverhufvud starkare i konstens technik. Men hos Dalin, som dessutom sällan afhåller sig att äfven åt sina kärleksvisor gifva en epigrammatisk, komisk, stundom (dock harmlöst) satirisk vändning, öfverväger den naiva beståndsdelen: då deremot hos Fru Nordenflycht – så ofta hon nöjer sig att vara sig sjelf – städse möter oss känslo-innerligheten af en företrädesvis sentimental sinnesart. Derigenom åter, att denna sentimentalitet såsom sådan sjelf är naiv, har hon en icke ringa andel i den för Sveriges sednare Poesi så utmärkande erotiska sång, som, än smäktande, än glödande, än klagande, än jublande, än till allmän melodisk verldsbetraktelse lugnad, alltid har uttryckt en för vår Nord egen sammansmältning af det Sentimentala och det Naiva.

Men de ömsesidiga meddelningarna stannade ej inom denna krets. De sträckte sig äfven till de högsta ämnen för mensklig tanka. Fabricius författade vid denna tid en philosophiskt-allegorisk, till större delen dialogiserad, berättelse, kallad "Vänskaps-Väg" (till Vishet): som, i sin blomstrande och välklingande prosa, vida öfverträffar hans verser, och långt fullkomligare tolkar hans i sanning poetiska verldsåsigt. Den förtäljer, huru en man, som åskådat Dygden i egen person, blef af henne utsänd till en resa kring verlden, för att uppsöka en skönhet utan fläck; återkommen till hennes paradis och boning, beskrifver han sin färd, dess äfventyr, det samtal han derunder fört med en ålderstigen, i enslig stillhet lefvande Vis; och lyktar med den försäkran, att han endast i henne, till hvilken han hemkommit, har funnit den fläckfria skönheten. En anspelning på den Trolofvade synes gömma sig i "Dygdens" personlighet, såsom identisk med hennes. Han har der alltså velat förherrliga sin Beatrice. – Föredraget, om än här och der en smula tavtologiskt, uppenbarar med behag en verldsuppfattning, som i sjelfva utgångspunkten låter skönja en anande beröring med Swedenborgs; märkbar redan i dessa första ord: "Den allmänna idee, i hvilken hela Gudomen bör åskådas, är en evigt lysande Godhet; eller, hvilket är detsamma, en sannfärdig Kärlek och kärleksrik Sanning. Gud är sannfärdeligen Ljus och Sol. Skaparen hafver upprättat sig tvenne stora liknelser i verlden: den ena för den sinnliga verlden, och den andra för den förståndiga. Gud är ett Ljus, som känner och tänker. Han har satt sin sinnebild af ljus i solen, och han har satt sin tankebild i engla-andarne och i de menskliga själar". Fabricii philosophi kan föröfrigt, i allmänhet, betecknas såsom en åt Christelig Platonism uppstigande förädling af Cartesianska tank-fermenter. Med förundran, att omkring 1740 fanns en svensk prest, som kunde så tänka och skrifva, skall man i hans uppsats igenkänna några af dessa mensklighetens eviga odalsanningar, som för all äkta Philosophi och all äkta Poesi äro gemensamma. Bristande utrymme – tyvärr! – tillåter ej denna gång, att fägna läsare med ett utdrag112.

Ändtligen kom en solglimt af lycka. Den, som gjort sitt yttersta att åtminstone fördröja deras äktenskap, hade begifvit sig utomlands. Den öfriga slägten var medgörligare. Brölloppet firades 1743; och genast

derefter följde hon sin man, som blifvit Pastor vid Kongl. Amiralitetet, till Carlscrona. Der – att vi må nyttja hennes egna ord – tillbragte hon med honom ”den allrasällaste lefnad, som någon dödlig kan hafva i denna ofullkomligheten”. Flera kännbara förluster, – såsom då det förnämsta af hennes lilla egendom förolyckades på sjön, – kunde ej störa hennes sinnesro. Hon ägde allt, när hon ägde sin ”Herde”. Städse trodde hon sin lycksalighet fullständig, och såg den likväl städse förökas. Det enda oroande var föreställningen, att den vore för stor; hon spådde sig många gånger, att den skulle bli lika kortvarig. Så förgingo sju månader, hvarunder alla dagar voro uppfyllda med glädje, alla stunder lefvande, alla ögonblick förnyande. – Mellan dessa månader och oss ligger nu ett århundrade. Förunderliga känsla, att skildra en förtjusning, hvaraf längesedan förmultnade hjertan klappat! Det vore ett sönderslitande värf; om ej denna förtjusning med skäl dristade påräkna en öfver stoftverlden upphöjd fortsättning.

Plötsligt insjuknade hennes älskling i en hetsig feber. ”Strax märkte jag”, berättar hon, ”att min olycksstjärna var uppgången”: Hon anropte den Evige, hon ”föll på knä för Doctorerne”: men ”ingen skötsel, inga läkemedel, inga tårar” kunde ändra sjukdomens lopp. Det behöfde blott nio dagar, för att lykta – med döden. Det endaste, som gaf någon styrka i hennes förtviflan och lindring i hennes jemmer, var det med Guds vilja förnöjda sätt, hvarpå han afsomnade: ”denna lysande Guds nåd”, säger hon, ”som halp honom öfvervinna allt och äfven det sista band, hvarmed hans hjerta var bundet till mitt”. Så bortgick han i sin ålders blomma; inom sin verkningskrets allmänt saknad, och stående just på trappan att mottaga ett högre ämbete.

Hennes sorg vore öfverflödigt att måla. Hon visste icke, hvad hon vidare skulle göra med lifvet. Hennes känslor stormade, hennes sinnen och tankar förvirrades. Kroppens helsa tärdes af nattvak, och tankestrid utan hvila. Hon nedkastades sjelf på en elfva veckors sjuksäng; hennes der författade ”Afsked från verlden, vid en häftig sjukdom”, är ett troget uttryck af hennes hopp, att denna skulle föra henne till Vännen. Mot hennes förmodan, och allas, tillväxte dock ånyo hennes physiska krafter. Hon tillfrisknade så långt, att hon förmådde återflytta till Stockholm. Der erfor hon det slags oväntade nöje, att träffa sina anhöriga djupt rörda öfver hennes förlust. Likväl kunde hon ingen tröst finna hos menniskor. Hon valde sig en hydda på landsbygden, att der hädanefter lefva blott för minne och längtan.

I ett torp på Lidingön inrättade hon sin ensliga boning. Hennes rum var beklädt med sorgliga målningar. Ett claver, några böcker, några sångfåglar och blomster, afbröto endast för ögonblick hennes suckar och tårar. ”Mina ögon”, säger hon, ”hvilade sällan, och min harpa spelade idel sorgeqväden”. Hon var dock ej så undangömd för verlden, att de icke funno ”en medlidande åhörare”. På hans tysta föranstaltning utkommo några af dem i tryck, ännu innan årets förlopp. Den lilla samlingen fick namn af ”Den sörjande Turturdufvan”. Detta häfte, tillegnadt ”den ljufva och ömsinta Philomela”, begynnte hennes namnkunnighet; hvartill äfven bidrog den mer och mer sig spridande sägnen om hennes poetiskt-eremitiska lefnadsart. Utom en epilog, kallad ”Lefnads-beslut”, innefattar det åtta sångstycken: alla till melodier af då allmänt kända visor; hvaribland ett par af Freses. Innehållet så väl af dem, som af flera till samma ämne hörande och sedermera i ”Tankespelen” förekommande qväden, kan sålunda i korthet sammanställas:

Min lefnads lust är skuren af, Och döden är min längtan; Till dig, du mörka tysta graf, Står all min trängtan! På jorden jag ej finner Hvad mer min själ sitt nöje bär, Min glädje borta är; Min ungdoms dag försvinner, Min tid i gråt förrinner; En långsam död för ögat står, den jag dock icke finner.

Du arma, ömma hjerta! Kan ej den bittra smärta, Som tär dig utan mått, Dig ge så dödligt skott, Att ädla själens gnista Sitt fångehus må mista?

Jag har redan fått min lott; Smakat ett oskyldigt godt, I det högsta glädjemått, Sora i tiden gifs! Nu har den sig vändt, Har mig oro sändt; Hårdt betalar jag Fordna nöjets dag; Nu går tiden bort uti en kulen natt, Tills min själ blir utom tiden satt. Jag söker i mitt inre bröst: Der känner jag ett band, Som ej har hunnit än bli löst

Igenom dödens hand; Der finner jag hvar stund en bild Så djupt i hjertat tryckt, Att ej, fast ifrån kroppen skild, Dess själ från mig är ryckt.

Ack! hvartut skall nu jag hamna, Du, mitt sinnes enda vän? Jorden vill jag ej omfamna; Hinner icke himmelen!

Den klarhet, som omgifver dig, Det ljus din själ nu har, Kan ej begripas utaf mig, Som går i mörkret qvar: Jag ser en stråle blott deraf; Men Du, i detta ljusets haf, Fördjupas mer och mer.

Epilogen till ”den sörjande Turturdufvans” sånger, eller hennes ”lefnads-beslut”, är det följande:

I denna enslighet, har jag min boning valt; I detta tysta lugn, jag verldens storm betraktar: All höghet, prakt och lust, som Lyckan bjuder falt, Jag som en flyktig rök, en väderbubbla aktar.

Här skall jag lära mig, att draga Tidens ok I tålamod och hopp, tills frihets-stunden nalkas, Tills döden löser af mitt mörka ängslans-dok, Och all min smärtas eld i säker hvila svalkas.

Imellertid jag här min fordna lust beser, Det ljufva paradis, som likt en ros förbleknat; Och trogna tårar till Dens dyra minne ger, Hvars kärlek, vett och dygd jag i min själ har tecknat.

Här skall jag repa upp min Herdes hulda namn, Här skola klippor på min klagans toner svara; Här skall jag göra mig bekant med denna hamn, Der rena själar få i evig kärlek vara.

Ett helt år förblef hon i det hemvist, som hon åt de ljufbittra hågkomsterna utkorat. Hon ville stanna der för alltid: men rycktes derifrån genom Anhörigas försorg; emedan det oafbrutna sörjandet hade tillskyndat henne vådliga giktkrämpor, som påkallade omedelbar och långvarig läkarevård. Hon återfördes till Stockholm; och nödgades finna sig i det öde, som anviste henne hufvudstaden till boningsort. Omsider till kroppen förbättrad, fortfor hon länge att till själen vara sjuk: men själs-qvalen antogo en ny skepnad, hvari hennes ungdoms tidigaste bekymmer återkommo fördubblade. Då hon i minnet genomgick alla de olycksfall hon redan måst uthärda, och öfvertänkte, hvad hon, utom sina obotliga hjertesorger, äfven lidit af ”sjönöd, tjufnad, eldsvåda, bedrägeri, som försatt välfången egendom i främmande händer”, vaknade ånyo de fordna tvifvelsmålen. Hon företog sig att jemnföra de särskilda tankegrunder för sanning och visshet, som af verldsåldrarnes visaste män blifvit uppgifna. Den mest opartiska framställningen af deras olika satser ansåg hon sig finna i Bayles bekanta vidlyftiga verk, hvilket hon fördenskull sorgfälligt genomläste. Men vinsten svarade föga mot mödan. Hvilkendera öfvertygelsen var den rätta? Bayle tycktes veta det lika litet, som hon. Hennes begrepp om den Eviges väsende, försyn och nåd, långt ifrån att uppklarna genom dessa forskningar, kändes alltmera förmörkas. Hon utmattade sig i egna tank-bemödanden; hon frestade inhemska vänner; hon rådfrågade lärda utlänningar. Bland dem, i främsta rummet, Danskarnes Holberg: som i sitt värdiga svar, infördt i öfversättning bland hennes skrifter, afstyrker allt theoretiskt grubblande på gåtan och hänvisar till en praktiskt- religiös upplösning, såsom den enda möjliga och enda nöjaktiga. Mest fann hon sig dock tillfredsställd af Kyrkoherden (sedermera Biskopen) Brovallius, ”emedan hans förnufts-ljus hvarken i sig sjelft var slögt, eller med flit förblindadt”. Stark i Bibeln, kunde han vid dess förklarande taga både Metaphysiken och Naturkunnigheten till hjelp. En skatt af dyrbar visdom, ständigt redebogen till meddelning, ägde hon äfven att tillgå hos sin slägting, Akademi-Secreleraren i Upsala Klingenberg: densamme, som hade inledt hennes bekantskap med Fabricius; efter hvars död han intog första platsen i hennes vänskap.

Så lugnades hon småningom, och återvände till sitt strängaspel. Hennes studier concentrerade sig omkring Poesien, Historien och den Moral, som i lynne och undervisningssätt är närmast med dem befryndad. Man öfvertalte henne att framträda i det offentliga: och hon började år 1744 utgifva en poetisk års-skrift, kallad ”Qvinligt Tankespel af en Herdinna i Norden.” Den fortsattes till år 1750. Ungefär liktidigt med det första af

”Tankespelen” utgaf hon ur sin mans qvarlåtenskap ett litet band vitterhets-försök, och egnade dem, med en rörande dedication, till ett par förnäma Gynnarinnor i Carlscrona. De verser, af hvilka dessa ”Amaranter”113 till hälften bestå, äro dock i allmänhet bristfälligare, än hennes; de röja långt mera kärlek för Poesien, än förmåga. Det läsvärdaste i den lilla samlingen är derföre dess sednare hälft, som består af prosa; ty här möter oss just den förutnämnda ”Vänskaps-Vägen”. Huru uppmuntrad hon kände sig genom närmare och fjermare läsares bifall, skönjes bäst af den snabbväxande alstringslust, som nu framstörtade med fria tyglar. Under samma tid, som Tankespelen årligen utgåfvos, lät hon jemväl (1744) trycka ”Tankar om Skaldekon”stens nytta, och (1746) en fosterländsk glädjedikt i fem sånger, kallad ”Det frälsta Svea.” I den bref-berättelse om sin lefnad, som hon lyktar vid denna tidpunkt, förtäljer hon ock, att hon ”för Theatern” gjort några försök, som hennes vänner ”funnit förtjena att komma i dagsljuset”; äfvenså, att hon hade ”under händer Lefvernesbeskrifningar, Romaner, jemte en öfversättning på svensk vers af Spanioren Gracians Tillrättakomna Menniska”. Det är mig obekant, om, af dessa arbeten, något eller några – måhända anonymt – utkommit bland allmänheten. Mellertid ser man, att hon var helt och hållet blifven författarinna. Väl skedde längre fram, att den vittra vänkrets, som omgaf henne i de sista lefnadsåren, ansåg hennes första skrifter samtligen för blotta lärospån, dem hon sedermera lemnat långt under sig. I motsats till hennes ”mognade arbeten”, betraktades de då såsom ”vidlyftiga vers-samlingar, der hon ännu icke med noggrannhet underkastat sig konstens ädlare reglor och den finare smakens urskillning”; eller befunnos innehålla, som det på ett annat ställe heter, endast ”oskyldiga qväden, författade utan ledsagare, utan konst, utan reglor, med en behaglig menlöshet, men med en ännu i allmänhet vårdslösad eller icke polerad skaldegåfva”. Utlåtelserna äro Fischerströms: den förra i företalet till hennes ”Utvalda Arbeten”; den sednare, i den minnesteckning, hvarmed han beledsagat hennes portrait i det af Martin utgifna ”Svenska Galleriet” 114. Detta omdöme gällde allt, hvad hon skrifvit och utgifvit under de första tio åren af sin skaldebana: ty enligt samme Fischerströms påstående var det icke förr, än ”vid år 1753”, som hon ”egentligen började att upparbeta sin skaldegåfva”, – eller med behörigt afseende på konstens och smakens fordringar. Men först i den mån, som hon sjelf blef mera nogräknad, blef man det med henne. Hon uppfostrade sina läsare och medtäflare derigenom, att hon uppfostrade sig sjelf.

Någon skulle här kunna fråga, hvarför hon såsom författarinna bibehöll sitt tillnamn, och icke utbytte det mot sin mans; eller hvarför hon, med eget begifvande, blifvit af samtid och efterverld kallad Fru Nordenflycht, i stället för Fru Fabricius? Detta spörsmål har, mig veterligen, hittills hvarken gjorts eller besvarats. Och likväl – var slikt uppförande ingen sidvördnad mot minnet af en make, för hvilken hon burit så mycken kärlek? En förklaring häröfver söker man lika fåfängt hos henne sjelf, som hos någon annan. Troligen bevektes hon dertill af eftergifvenhet för sina närmaste anförvandter, hvilkas nitälskan om adelskapet vi känna. Sedan hon emot deras vilja gift sig med en ofrälse, tyckte hon sig förmodligen, efter hans plötsliga bortgång, böra i denna mindre omständighet foga sig enligt deras önskan; helst som ju de ändock fingo åhöra med tålamod, huru hon aldrig upphörde prisa såsom både lycka och ära, att hafva varit Fabricii maka.

På hårda och snöda domar, illvilliga stickord, smälek af häcklande afund, ser man henne stundom anspela. De tyckas dock sällan ha rigtat sig mot hennes skrifter; men desto oftare mot hennes enskilda person och hennes befogenhet, att såsom fruntimmer sysselsätta sig med vittra yrken. Det var i synnerhet från sitt eget kön, som hon fick erfara dylikt klander. En författarinna, en skaldinna var då i Sverige ännu ett så sällsamt ting, att mången ärbar husfru och jungfru fann det alldeles otillbörligt. Visst hade man redan haft Fru Brenner. Men hon var en bedagad, förmögen, stadig matrona, med ett vidlyftigt hushåll och femton barn, dem hon visat sig kunna sköta dugtigt: idel skäl, att ursäkta hennes verser; helst som de alltid predikade gudaktighet och goda seder, utan ringaste tecken af någon hjertats eller temperamentets svaghet. Fru Nordenflycht deremot, ung, fattig, barnlös, behaglig, full af eld och lidelse i vänskap som i kärlek, oblygt förrådande i en mängd visor, som söngos öfver hela landet, att hon varit förälskad och väl kanske än kunde blifva det, – skulle en sådan vitter äfventyrerska få passera onäpst? Denna ställning brydde henne. Hon

iakttog derföre hvarje tillfälle, att i dedicationer söka skydd hos Riksrådinnor, Grefvinnor, Friherrinnor, för att genom dessa höga föredömen imponera på de öfriga innorna; framför det första af ”Tankespelen” tog hon sin tillflykt hos en Öfver-Hofmästarinna 115 och sju Hof-fröknar, med anrop:

Gudinnor! hägnen mig! Jag är en svag herdinna, Som önskar vägen finna Till Sannings rätta stig; Här mig så många möta Med både hot och bön, Och be mig sådant sköta, Som hörer till vårt kön.

Kunde ej – och borde ej – äfven vishet och vitterhet höra till Könet? Detta blef ett ämne, hvartill hon i sina skrifter ofta återkommer. Den nyssnämnda samlingen öppnas med en inledning om ”Fruntimmers pligt att uppöfva deras Vett”. Omedelbart derpå utbrister hon, med ett krigiskt lynne, som är hos henne oväntadt och sedermera ytterst sällan märkbart, i en skarp philippik ”emot afundsjuka Fruntimmer”. Hon beklagar sig der, att, ehuru hon drifvits ”af en ädel pligt för Könets heder”, eller skrifvit till dess ”förhöjning mot karlarnes högfärds-agg”, har hon, emot sin tanka, blifvit af sina ”systrar tackad med afunds tadel-svärta”; men, fortfar hon:

Jag ömkas likväl åt de pilar, som hon sänder, De bita icke på den blanka sannings-sköld; De komma slöa fram ur qvinfolks veka händer! En tycktes vara hvass: den grep mig an för stöld, Att jag ur böcker tog, med andras tankar gäste: Men – huru vet hon det, som aldrig nånsin läste?

Du späda tadelröst, som tycker lätt dig hitta Uppå ett bättre ord, än det som står förut, Du skulle vackert qvar vid lilla bågen sitta, Och lära dig att slå på silkesändan knut: Än hinner ej ditt vett en annans gerning tadla; Men, tvärtemot, den kan ditt lilla gry uppadla.

J, som med tusend bry blott sköten mat och maga, Och spotskligt len åt mig, som pennan tar i hand; Som tron ert eget kön, så ömkliga och svaga, Ej kunna lära mer, än sy och väfva band: Tänk! tiden räcker till för läsa och för spinna; Jag har det sjelf försökt; man kan alltsammans hinna.

Kom! låt oss kämpas i en rigtig hushålls-styrsel: Jag trotsar er, som blott af vanan sysslor lärt, Ej rensat upp ert vett, men i er snålhets yrsel Kan träta på ert folk, för stoft som ej är värdt! – Men, visa qvinnor, J, som höjen er från jorden, J finnen, att för ljus vår själ är hitsatt vorden!

Längre fram, eller närmare slutet af sin lefnad, behandlade hon i följande ”Fabel” motsatsen mellan det äkta skaldesinnet och den vanliga kritiken:

Siskan kom till Näktergalen, Den hon vänskap svurit har; Gråtögd, rörd och vred hon var. ”Vet du”, sad’ hon: ”nyss i dalen Var jag på en fågla-fest: Det jag ångrar tusen gånger! Tänk: man tadlar dina sånger, Och de skönsta allramest. En på drillen lyte lade, Sade, att den faller trögt; En, att sången går för högt. Ändtlig spolen myndigt sade: Hela rösten jag försmår. Tacka vill jag trastens tunga; Lärkan kan ock temligt sjunga, Så att rösten man förstår. Mest mig dock till ifver rörde Otacksamma gökens spel! – Aldrig utaf dig jag hörde, Att du sigtar andras fel. Deras gåfvor du berömmer, Lemnar heder i sitt mått; Icke eller den fördömmer, Som ej någon stämma fått. Hvi skall du så lindrig vara, Om de andras sång och tal?”

”Derför”, – hördes fågeln svara, – ”Att jag är en Näktergal”.

Synbart är mellertid, att åtminstone ”Gudinnorna” ägde nog själsodling, för att vara erkänsamma. Ryktet om hennes snille och lidande framträngde till Konungathronen: så att redan den gamle Fredrik, derefter Adolf Fredrik, och innan kort Lovisa Ulrika, hugnade henne med nådebevisningar, som försatte henne i en för de timliga behofven sorgfri belägenhet. Slutligen gaf Kronprinsen Gustaf en årlig lifslids-pension. I sitt bref till Stjernman bekänner hon helt menlöst: ”panegyriska skrifter har jag svårast vid att skrifva”. Hvad hon af detta slag tillverkat, kan dock läsas rätt väl vid sidan af sjelfve Dalins lofqväden. Vi glädja oss på hennes vägnar, att det icke blef obelönt. Hon hade ej öfverflöd; men hon hade det nödvändiga. Hon njöt ock i det

längsta det nöjet, att dela detta med sin åldriga Moder: hvilken hon, ur en brand som härjade Norrmalm och med detsamma hennes boning, hade burit på sina armar midt igenom lågorna; gerna uppoffrande sina öfriga små håfvor för detta kostbara byte.

Mot det anförda påståendet om året 1753, som delar hennes offentliga skaldebana i tvenne tioåriga hälfter, anmärker Hammarsköld sig "ej kunna finna, att hennes sångmö under denna sednare period vunnit någon väsendtlig utbildning". Så bestämd skiljegräns kan väl ock näppligen uppdragas. Men allt kommer här an på meningen af ordet "väsendtlig". Medgifvas måste, – hvad han efteråt sjelf till en del medgifver, – att hon nu ojemnförligt mindre slösade sin vers-talent på allahanda brud- graf- lyck- och lof-skrifverier, samt ojemnförligt mera beflitade sig om laggrannhet i grammatik och versbyggnad, jemte en viss concinnitet i ämnenas behandling och en viss städning i dictionen, som hädanefter röjer en stigande böjelse för rhetorisk prydlighet. Onekligen arbetade hon sig ganska mycket ifrån den halffärdighet, den vidtsväfvighet, den urskillningsbrist i både innehåll och uttryck, den beredvillighet att i det allmänna utströ hvarjehanda obetydligt (eller blott inom den enskildaste krets betydligt) bläckhornskram, från hvilka hennes tidigare författar-verksambet ej kan frikännas. Öfverhufvud blir hennes sammanhang med sina första fostrare, de äldre dels svenska, dels tyska poeterne och poetastrerne, under dessa sednare år föga synbart: hvaremot anklangen af de Frankrikes skalder, som för dagen voro de mest prisade i Epik, Ode och Didaktik, städse igenkännligare framljuder. Att Fruarna Deshoulières och Dubocage blefvo synnerliga älsklings-mönster, kan lätt förklaras. En annan fråga är, huruvida denna förkofran i smak och styl ej vanns, i någon mån, på bekostnad af den oskyldighet och rena innerlighet, som under den tidigare perioden utmärker hennes bästa stycken. Mest är hon sig tvifvelsutan olik i den rimmade afhandlingen "Fruntimrets Försvar", hvartill hon kände sig uppmanad af ett utfall hos Rousseau, i dennes bekanta bref till D'Alembert om en Theaters inrättande i Genève. Hennes anmärkningar äro rigtiga: framförallt de båda, att mängden af qvinnor alltid är sådan, som mängden af karlar vill hafva den, och att, om än i Frankrike vore upprättadt "ett sällsamt qvinno-välde af okunnoga, högdragna, fåfänga och behaglystna qvinnor", så borde den efter dem tecknade bilden ej utsträckas till "Qvinnokönet i gemen". Men visserligen påminner detta polemiska läroqväde nog mycket om en författare i styfkjortel; och hade hon lemnat efter sig blott detta, samt några likartade, så skulle man rättmätigt på henne sjelf tillämpa hennes omdöme öfver Fru Brenner:

Fast hon icke är så fager Som La Suse och Deshoulières, Stundom något torr och mager, Skruden dock broderad är Med crepiner och galoner, Från Germanien, Rom, Paris; Bland de Nordiska Matroner Var hon granner på sitt vis.

Lyckligtvis äro hennes flesta dikter af annan beskaffenhet116. Visst är mellertid, att ju äldre hon blef, ju mera tog, i ett hufvudsakligt afseende, hennes bana en omvänd rigtning mot Dalins. Denne, sedan han utgifvit sitt poem öfver Svenska Friheten och fördjupat sig i utarbetandet af Svea Rikes Historia, idkade skaldekonsten blott episodiskt, blott på lek och nästan endast i tillfällighets-rim. Hon åter gjorde den, ju längre hon framskred i ålder, desto allvarligare till sin lefnads hela uppgift; och det såsom en konst att besjunga Naturens välgerningar, Kärlekens under, Hjeltars ära och Dygdens pris.

Det är nu tid att andraga den egentliga omständighet, som gjorde året 1753 till ett af de vigtigaste i hennes lefnad, och tillika gaf henne i vår vitterhets häfder den plats, hvarifrån hon, i flera rigtningar, djupt inverkat på dess följande utvecklingsgång. Det är nämndt, att hon, liktidigt med sig sjelf, fostrade andra vitterhetsälskare till en renare konstsmak. Om denna inflytelse har man likväl då först rigtigt begrepp, när man vet, att den omsider föranledde en återverkan, som åtminstone i förhållandet till ett par af hennes yngre vänner blef en ömsesidig fostran.

Omkring henne slöt sig nämligen just vid utsatta tidpunkt en sällskapskrets, som i sin begynnelse var ett urval eller utskott af en talrikare; hvilken ett Cancelli-råd Eckleff hade bemödat sig sammanfoga till en "Tankebyggare"-orden, ur hvars sköte ock en vers-samling, kallad "Våra Försök", hade utgått. Af detta

inskränktare, men också för ändamålet påräkneligare antal, stiftade hon ett Samfund till Svenska Skaldekonstens befrämjande. Tankebyggarne, som gåfvo sig mine af vidsträcktare planer, hade roat sig med ordens-formler: alla dessa afkastades; de enda banden voro vänskap och gemensam lust för det skönaste af yrken. Sällskapet höll sina möten hos henne; och hon, som här bar det af medlemmarne gifna namnet Uranie, förblef intill sin död dess själ, dess medelpunkt. Upprunnet på samma gång från ett snille, hvars herrskande böjelse fästat sig vid Poesien, och från ett hjerta, hvars mäktigaste passion (näst Kärleken) var Vänskap, framträdde detta samfund såsom det första af de flera i vår vitterhet upprepade försök, att genom förening af likasinnade Vänner förhjelpa den till en lifligare, högre, skonare uppflygt. Häfdatecknaren måste om dessa försök samtligen yttra, att i samma mån, som de haft i sigte ett värdigt ideal, hafva de ingen gång motsvarat sina tillställares förhoppningar, – men ändock hvarje gång åstadkommit vigtiga och varaktiga följder. Det var detta Sällskap, som, efter att hafva utgifvit ett par band ”Vitterhets-Arbeten”, hvilka längre fram fortsattes såsom ”Vitterhets-Nöjen”, kallade sig (dock först efter Stiftarinnans bortgång) *Utile Dulci*; ett namn, hvarunder det, återförsamladt af Schröderheim, fortfor intill den tid, då Svenska Akademien med sig införlifvade dess förnämsta dåvarande ledamöter. Granska vi den tidigaste förteckningen på dess medlemmar, sådan den med detsamma är förteckningen på Fru Nordenflychts närmaste vittra vänner, så tindra der främst emot oss de kort derefter så strålande fostbrödra-namnen Creutz och Gyllenborg. Den förre elfva är yngre än hon, den sednare tretton, hade uppsökt henne, då de (1751) från fullbordade universitets-studier ankommo till Stockholm. Snart tillhörde de hennes dagliga umgänge. Man behöfver ej länge skärskåda hennes skrifter, förrän man i dem upptäcker de stycken, hvilka, dels författade redan förut, dels numera i vän-täflan med dessa unga skalder, skulle på ett enkom befryndadt vis anslå deras sinnen. Å ena sidan träffas här Herdaqväden och Elegier, som kunna anses för inledningar eller förespel till de Creutziska; å andra sidan, beskrifvande sånger öfver samtliga Årstiderna (en ”Vår-ro”, en ”Sommar-ro”, en ”Höst-ro”, en ”Vinter-ro”) – moral-philosophiska Oder – till och med ett ”försök till en Caroliad eller Tåget öfver Bält”, i alexandriner, som föga eftergifva de Gyllenborgska. För den ene ägde hon idyller och visor till aftonstjernan; för den andre tankedigra betraktelsedikter, sådana som oderna öfver Guds Varelse och ett Godt Hjerta; den sistnämnda tillegnad honom sjelf, och i grunden hans egen ädla spegelbild. För Creutz klagade hennes ”Camilla”:

Du mörka skog! du enslighetens gömma, Jag fåfängt döljs i dina tysta vrår; I glömskans bo, kan jag ej Herden glömma; Ej skuggan fly, som följer hvart jag går. Din bistra natt, hans öde för mig målar; Ditt villo-ljus, min lyckas fordna strålar.

Du Herde-hop! som fåren stilla drifver, Der vittne du af menlös kärlek var! När ryktet dig den sista tidning gifver Om ett så kärt, som osällt herde-par: Förgät dess namn; låt Echo det ej stafva; Bryt hyddan ner; låt öcknen allt begrafva!

För Gyllenborg åter, skildrade hon det ”goda hjertats” ägare med drag, sådana som dessa:

Hans tunga höres aldrig svika Den lag han vördar i sitt bröst; Men, utan att från sanning vika, Förljufvar han dess stränga röst. Han frambär henne utan häpnad, Ej sminkad, ej med pilar väpnad, Med samma språk hos hög och låg. Han ej ett inbilskt vett bedrager; Han ingen dygd sitt lof betager, Och vacklar ej i ord och håg.

Den sällskapsro, som allmänt vankar, Som sed och ondska värde gett, Der tungan leker utan tankar Och dåren har det mesta vett; Det lösa gift, det skum af snille, Som sårar ej så djupt det ville, Men fläckar hvad det flygtigt rör; Ett späckadt nytt, en barnslig blanning Af löje, arghet, lögn och sanning, – Man från hans läppar aldrig hör.

Huru han stöter ifrån sig allt dylikt, med dess tillbehör af falsk politik och nedrig afund, målade hon i denna slut-liknelse:

Så, när en flod från höjden hastar Och rödjer väg i grus och sand, Hans strida fors det vrak förkastar, Som nalkas till hans klara strand. Här, nöjd han sin förfriskning njuter: Den ström hans rena källa gjuter, I loppet skäras mer och mer; Hans inre rikdom ögat finner, Som med en stråle djupet hinner Och perlan der, på bottnen, ser.

Till gengäld meddelade de nya vännerne sina skaldeprof. Så Gyllenborg sitt stoiska, men i djupet högst menniskovänliga ”Verldsförakt”; så Creutz, efter åtskilliga förberedelser, slutligen sin vidtfrejdade Camilla-dikt; som utkom fullständig ett par år före Väninnans bortgång. Dessemellan fullföljde de Fabricii verk, att inviga henne i den Fransyska litteraturens kännedom. För enhvar, som är bekant med denna litteraturs dåtida skick, vittna de nyss anförda stropherna redan tillfyllest, huru långt de i slikt värf hade lyckats.

Tvifvelsutan förforo de nog ensidigt. Huru uteslutande fransysk hennes läsning ändtligen var blifven, synes bäst af hennes Noter under ”Fruntimrets försvar”. Också ställer hon der Helvetius vid sidan af ”Socrat” och ”Galilée”; med den anmärkning: ”man kan ej medgifva allt hvad han anfört i sin bok; men att han skrifvit emot préjugéer, lärer icke nekas”. – Det är en sällsam blandning af komisk och elegisk känsla, att föreställa sig dessa trenne rena skaldeandar, i sina hjertans oskuld, på fullaste allvar hänryckta öfver den paradisiska sällhetsdag, som genom Helvetii, Encyclopediens, Voltaires vishet skulle uppgå öfver jorden. Men för våra ögon uppföres, under förändrade namn, alldeles samma skådespel. Huru många ser man icke äflas, med välmentaste menniskokärlek, att i Frihetens och Fördomsfrihetens namn ånyo sätta på Guds thron en död Verlds-mechanism[117]; okunnige, i menlös enfald, att de hylla grundsatser, som, i händelse af seger, skulle göra all Kärlek, all Trohet, all Vördnad för ett Heligt, all verklig Poesi och Philosophi omöjliga! Och denna *sancta simplicitas* är jemväl nu, stundom, ej rätt belåten med vissa bundsförvandter; men – det kan ju ej nekas, att de ändock ”skrifva emot préjugéer”. – Ur nitet mot ”préjugéerna” kunna ock de cosmopolitiskt-philanthropiska alexandrinerne ”till Storfursten af Ryssland Paul Petrowitz” förklaras. Deras ingång, hvars thema är falskheten af blodiga hjeltebragders ära, liknar i styl redan fullkomligt de många, der samma themas behandling sedermera blef gång efter gång prisbekrönt. I hennes ”Utvalda Arbeten” sticker detta poem, genom sin plats, besynnerligt af mot det nästföregående; som nämligen är en lofsång öfver Carl XII.

Vill man i möjligaste korthet sammanfatta omdömet öfver Fru Nordenflychts poesi, så bör man säga: den innehåller, å ena sidan, afslutningarna af alla de rigtningar och tonarter, som närmast före henne voro i Svenska skaldekonsten herrskande, och, å andra sidan, begynnelserna till alla dem, som närmast efter henne blefvo det. Egnast och lyckligast är hon visserligen i sina herdedikter, visor och öfverhufvud smärre lyriska qväden: dessa voro ock de populäraste; ännu i mina barnaår hade de icke alldeles upphört att sjungas. Men det måste äfven erkännas, att hennes oder, ja hjeltesånger äga i betydlig grad, hvad man hos sådana, i den tiden (liksom hennes loftalare Fischerström), kallade ”uppfinning, dristighet, höjd och målning”. Både hon och Dalin äro öfvergångs-länkar från det Carolinska tidehvarfvet till det Gustavianska. Men han grep genast emellan det Gamla och det Nya en medelton, hvilken han sedan, alltigenom, bibehöll med nästan ingen förändring. Hos henne deremot finnas stycken, så gammalmodiga i anda, språk, vers, som om de tillhörde Spegel, Runius eller Fru Brenner; äfvenså andra, i hvilka den Dalinska mellanstylen är påtaglig; men tillika dock andra, så nyvulna, att de skulle kunna förekomma hos hvilken som helst af Skalderne från Gustaf III:s tidsålder. Så t. ex. skiljer sig det träto-samtal mellan Momus och Cupido, som utgör en af hennes brudskrifter, föga ifrån ett dylikt hos Runius, der Momus uppträder såsom Asmodeus; men större är sannerligen icke heller skillnaden emellan hennes ode öfver ett Godt Hjerta, och Kellgrens öfver en Stadig Man; och hvem kan läsa hennes föregående öfver Guds Varelse och Försyn, utan att igenkänna ett äldre syskontycke af Leopolds moraliska oder? Likaså är, från hennes öfversättning af Horatii ode till Grosphus, ett ganska måttligt afstånd till de Kellgrenska och Wallinska öfversättningarne af samme romarskald. Härtill kommer ännu en omständighet, som ej må förtigas. Med Fabricius delade hon smaken för en poetiserande prosa, hvaraf hon i sin berättelse om ”Fröjas Räfst” gifvit prof; och just den nyssnämnde Fischerström, som ett par år före hennes död upptogs i hennes sällskapskrets, utbildade vidare detta slags prosa till ett

mellanting af poesi och vältalighet, hvilket så lifligt slog an hos den unge Thorild, att det genom honom fulländades till en rhythmisk declamation, den han förklarade vara till och med den äktaste arten af Poesi. – Öfvertänka vi nu allt detta: så inse vi, huru mäktigt Fru Nordenflychts inflytande varit; och vi drista då påstå, att på Skaldekonsten särskildt har hennes inflytande varit ett större, än Dalins; hvilket deremot varit ett ojemnförligt större på Språket, Kritiken och hela Litteraturen såsom sådan.

Här torde vara lämpligaste stället, att tillsammans meddela några af ”den Svenska Uranies” qväden, för hvilka vi hittills ej kunnat finna plats.

I.

VISA.

För Gud och för sitt eget hjerta, Är bäst, att gjuta ut sin smärta.

Håll upp, min ömma själ, För andra gjuta ut den sorg, dig sårar! Hvad lättar det ditt bröst, Att plåga andra med din sorgeröst? I enslighet dig qväl, Och fäll i löndom dina tårar! Den, som i ro mår väl, Behjertar ej ditt klagoskäl; Tro fritt, att du dig dårar! En fri beklagar ej en usel träl. Håll upp, min ömma själ, För andra gjuta ut den sorg, dig sårar!

Nog är det sannt, en vän Kan läka allrabäst ett såradt sinne; En suck, en ömksam tår, Är bästa salfva på ett hjertesår: Men ack! hvar finnes den, Som har så ädel pligt i minne? Som, i bedröfvelsen, Står fast, och håller trohet än? I lust vi vänner finne; Men tag dem ock i nöd igen! – Nog är det sannt, en vän Kan läka allrabäst ett såradt sinne!

Välan! så säg din nöd Då endast för dig sjelf, mitt slagna hjerta! Gjut ock din suckan ut För Den, som börjar allt, och ej tar slut; Han ser din sorgeglöd; Han dömmer, och han vet din smärta. Din jemmers öfverflöd Han sluter, med en salig död: Då flyr all nattens svärta; Då glömmer du ditt tårebröd. Välan! så säg din nöd Då endast för dig sjelf, mitt slagna hjerta!

II.

HERDINNANS BEKÄNNELSE».

1.

Frihet, min fröjd, du min Gudinna, Unna mig i din skugga bo! Ungdom och oskuld hos dig finna Lugn och ro: Kärlekens nöjen snart försvinna, Bäst de gro.

Fjerran jag sett hans falska snara, Fjerran den eld, som allt förtär; Men aldrig än förnöjd den vara, Som är kär: Skydda mig, Frihet, att förfara Hvad det är!

Tirsis för mig det band berömmer, Prisar den vällust Kärlek ger: Af honom sjelf tvärtom jag dömmer, När jag ser Sinnenas oro, som han glömmer Qväfva ner.

Ja, jag märker, att denna branden Qväfver båd’ minne, mod och vett: Herden, som söng vid klara stranden Allt i ett, Tiger nu, se’n i kärleks-banden Han sig gett.

Kärlek kan sig ock snart förbyta, Flyger så lätt, som svalor små; Liksom säfven på vattnet flyta, I vår å, – Minsta år-tag dem sönderbryta Och nedslå.

Långt mera lust, i skogen vanka, Der mina får i skuggan gå; Se, hur sin mjölk af modren samka Lammen små: Sådan kärlek min glada tanka Nöja må.

När som mitt spel om aftonstunder Härmar de ömma fåglars bröst, Och väcker upp från närmsta lunder Echos röst: Finner jag i menlösa under Ro och tröst.

Derför – fly, Kärlek, med din båga! Jag har dig för min ovän nämt: Gack med din flärd, din lust och plåga, Lösa skämt! Mig har din blick, din första låga Redan skrämt.

2.

Ack! tystna, täcka fågle-hop! Du roar mig ej mer: Min Herdes röst, i Echos rop, Mig större hugnad ger.

Att jag med klippan tala får, Är nu min enda tröst, När ej med honom mer jag går, Ej hör hans ljufva röst.

Min klagan jag för skogen bär, När luften blifvit sval. Den mörka skuggan tjenlig är, Att dölja ömma qval.

Här vallar herden sina får, Och gläds åt bergadt hö: Se’n ej min hjord med Damon går, Syns den af trånad dö.

Med blomster, som oss våren ger, Herdinnan pryder sig: Se’n Damon dem ej plockar mer, De växa ej för mig.

Jag ofta dalen genomfar, Att söka der min Vän: En sol går bort, min sorg blir qvar, Ty Damon dröjer än.

Vid källan fåfängt väntar jag, Tills månan runnit opp; Hur mången natt, och långsam dag, Bedragit mina hopp!

När vestanvädret rör ett blad, När fågeln ömsar gren, Mitt öra lyss: i tankan glad, Jag famnar Damon re’n.

Ack! skynda, Damon, till den ro, Som pröfvad vänskap ger! Hvad gagnar mig din dygd och tro, När jag dig sjelf ej ser?

3.

En älskad skugga döljer mig, En verld försvinner, der jag sträfvat: Se’n mina sinnen flygtigt sväfvat, I stillhet tankan roar sig.

Nu speglas aftonrodnans sken I böljans klara famn, Och alla fåglar hafva re’n Intagit skogens hamn. Nu, medan enslig svalka rår, Drif hit, min Damon, dina får, Och hvila dig hos mig!

Kom, Aftonstjerna! snart, att båda De bästa stunder af mitt lif! När tysthet öfver allt får råda, Då vakna hjertats tidsfördrif.

III.

STJERNEHVALFVET.

Du, allraskönsta skåde-plan, Du vidd, den ingen gränsa innesluter; Dit ögat sina strålar skjuter, Men aldrig fyllnad finna kan! Omätligheten dig omgifver: Att räkna ut din höjd, är menskovett för kort; Ditt sammanhang fördoldt och obegripligt blifver; Här tappar sig förnuftet bort.

Men, fast du är en labyrint För vårt förstånd, och all din ljusa skara För oss så obekant skall vara; Fast ingen skapad tänke hinnt Att högre gå, än i din ställning En hög och oombytlig ordning se: Är dock ditt majestät en herrlig vedergällning För dem, som aktning på dig ge.

Den skönhets glans är allrastörst, Som på engång förnöjer själ och öga: Det mörkblå hvalf, det djupet höga Ju lockar ögat allraförst Upp till sin prakt, det vida runda, Der tusen eldklot stå på Herrens eget hus; Der börjar tankans ro: hon får då nog begrunda På dessa stolta himla-ljus.

Men, fast i sig de klarhet ha, Som ut på alla sidor lifligt flödar: Förgäfves tänkaren sig mödar, Att klara tankar om dem ta! Hvad äro de? hvad månd' de göra? Till hvad för ändamål stå dessa himlabloss? Månn de en mängd af ting i sina kretsar föra? Ell' månn de lysa – blott för oss?

Om de som solar fästa stå, Att inom sina sphärer jordar lysa, Som creaturer i sig hysa, – Ty intet Tomt man finna må I all Naturens vida rike: Hjelp, Himmel! hjelp då mina tankar opp! Ho är då Du, o kraft förutan like, Som sammanhåller denna kropp?

Du, högst af hvad jag tänka kan: Fullkomlighet och Ljus, som vi för Gud åkalla! Hvad tankar i min själ uppsvalla, Vid den oändlighet jag fann! Månn Du, som dessa stora kretsar vänder Och ännu fler, dit ej min tanka når, Ditt öga hit till usla maskar sänder, Och nedser på en jord, som vår?

Är vårt elände Dig bekant, Och ser du nådigt våra brister många? Vi, som i våra gränsor trånga Ej kunna skilja falskt och sannt, Ej se vår pligt, än mycket mindre hinna Att känna Dig, du högsta underkraft! Vi nog i dina verk ditt väsen finna; Men känna likväl verken knappt.

Månn Du är öm om dessa lif, De usla kräk, som du dock känsla gifvit Af ondt och godt, och föreskrifvit Ett mer än jordiskt tidsfördrif? Månn du har dem till högre sysslor ämnat, Än träla för sitt stoft på denna villo-ö? Ell' har du dem förgäfves krafter lemnat, Att tänka längre, än att dö?

Ack! såsom Du fullkomlig är, Så måst', i dina helga ögon klara, Båd' stort och smått ju lika vara, För Dig, som lif åt Allt beskär! Hur skulle Du de verken kunna glömma, Som du af nåd och vishet engång gjort? Du, högsta Nåd! hur kan Du nåden gömma? För Dig är allting lika stort.

Så är jag viss, att mig Du ser, Och att du äfven på min jemmer märker! Det är det enda, som mig stärker I all den sorg mig tiden ger; Det är det hopp, som i min anda brinner, När jag af suck och qval försmäkta må: Att jag hos Dig en säker tillgång finner, Får inför Dig med böner gå.

Ja! Dig jag skönjer, store Gud, Fastän i moln och genom dunkla skyar! Engång Du visst mitt lif förnyar, Och kläder i fullkomnad skrud: Då får jag se, i ljus och rena strålar, Dig Sjelf, och hvad din Vishet allt beredt; Den stjernehär, som nu så gåtlikt prålar, Begriper då jag med mitt vett.

J, Himla-kroppar! höga Ljus, Som dragen mig så sällt till Ljusets Herre! J, Solar! större med de smärre, Som lysen många verldars hus! Ack! om hos Eder bo så rena Andar, Som kännen denne Guden mer, än jag: Så prisen den! Mitt lof med ert jag blandar, Och väntar min förhöjnings dag.

IV.

EN RÄTT SVENSK SOLDAT.

(Bröllopps-Lyckönskan).

Han är den fromma tapperhet, Som vett med mandom blanda vet: I honom kännes grannt igen Den gamla art af Svenska Män; Se'n han oss blifvit rätt bekant, Blir gamla Göters rykte sannt, Som syntes fabel-likt och dödt, Förrän han det ånyo födt.

Här har Naturen fogat väl Ett modigt bröst, en vänsäll själ: Han bär, uti sitt hjelteblod, Ett grufligt och ett kärligt mod; Ett lejon, vid fiendtlig hamn; Ett lam, uti sin makas famn; En man, vid värja, eld och mord; En jungfru, vid båd' glas och bord;

En kämpe hård, vid grymhets rön; En andlig lärd, i bok och bön; En härdad, som kan lida allt, Båd' ljuft och ledt, båd' hett och kallt; Han är den rätta fria man, Som ingen lycka ändra kan. Nu önskas honom, all sin tid Få nöta vid en ädel frid!

Ja! hvila dig, från krigs alarm, I nöjet, på din Makas arm! Ja! minn dig der i stillhet på Den tid, du månde Ryssar slå; Hur värjan aldrig miste gick; Hur, hvem du slog, sin bane fick; Hur ofta, med bedrifter din', Du roat store Carols sinn'!

Beskrif, för dina hjeltebarn, Vårt förra krig med Ryska Czarn: O! säg för dem den Svenska lek, Hur ingen från sin Konung vek; Hur man i fält skall skicka sig, Att föra med beröm ett krig, Och, när man uti striden går, Båd' dela ut och tåla sår!

Då ammar du soldater opp, Då fostrar du en hurtig tropp, Som, liksom du, i faran flink, Är städs tillreds vid minsta vink. Och om så sker, att Svenska spjut Af någons djerfhet manas ut, Så spänn på nytt din brynja på; Gack ut, med dina gossar blå!

V.

UR "CAROLIADEN, ELLER TÅGET ÖFVER BÄLT".

. . . . Nu hviner Bores röst, hans hot är utan like: En isklädd vinter rår på Äges vida rike; De hållit envigskamp på hafvets blåa fält; Sist vann den grymma köld, och tog sitt rum på Bält. Han klädde böljans rygg med starka frostens täcken; I djupets dolda göl han band den falska Necken, Hvars treudds gaffel-grep, som fälld och bruten låg, Satt honom utur stånd, att reta hafvets våg. Här ses en Guda-makt, som skyddar Manhems hjelte. – "Upp", ropte Carl, "mitt folk! och spännom modigt bälte!" Han sedan Tirfing drog, och ställde hären opp; Här börjas nu ett tåg, med mod och segrens hopp. Gudinna! du, som sjelf bland vådor Hjelten leder, Till underfulla värf, till namn och evig heder: Ditt majestät, din glans från Vasas ögon gick; Det var din gudakraft, som honom röra fick. I spetsen går han främst, med dödens udd i handen: Af styckens dån och knall re'n darrar Bransö-stranden; Nu bär det hala golf de Göters stolta här, Och solen skymmes bort af fanor och gevär, Nu höras stumma berg trumpeters klang besvara, Nu dödar tusentals med eldens vingar fara. Af härskri luften fylls, som ned i djupet hörs, Hvars blanka skara skräms och bort af fruktan förs. Snart sättes bröst mot bröst, de hårda svärden klinga; Men, Svenske Höfvitsman! du vet en ovän tvinga. (o. s. v.)

VI.

UR EPITREN ”TILL STORFURSTEN PAUL PETROWITZ”.

Det moln förskingradt är, det mörker har försvunnit, Som höljde jordens krets och irrat menskovett. En ny, en upplyst tid, har nu med häpnad funnit, Att verlden falska namn åt våld och grymhet gett. Åt den dess sällhet bröt, åt den dess frid förstörde, Hon reste ärestod, och vördnadsoffer bar: Hon söng Tyrannens lof, som henne fängslig förde, Och kysste nöjd dens spår, af den hon trampad var; Hon nämnde Hjelte den, som vann den grymma lycka, Att spilla menskoblod och sina likar trycka.

En sanning klarnat har, som skänkt åt verlden dager, Och upptäckt deras pligt, som fått om Samfund vård; Ej vägen blodig är till en odödlig lager, Ej storhetens bevis, att vara vild och hård. Den ömma Menskorätt, Naturens äldsta dotter, Gudomlighetens bild och alla Dygders mor, – Som sina foster ger af nöjet lika lotter Och gör, att jordens son på jorden säker bor, – Hvars suckar fordom blott i ringa kojor hördes, Palatsen nalkas fick – och Prinsars hjertan rördes.

VII.

TILL EN IGENFUNNEN VÄN.

En gammal vänskap sällan glömmes, Om den har sanna grunder haft. Som eld i falnad aska gömmes, Men glödgas snart af vädrets kraft; Så har i Chloes ögna-strålar Min fordna låga tändts igen; En själ, som der sin fägring målar, Ger mig på nytt min ömma vän.

Säg, Chloe! vill du åter sköta Vårt band, af fri, af egen drift? Så vill dig än ett hjerta möta, Som stelnar bort af plågors gift. Det nu i köld sin trefnad vinner, Se’n alla lågor slocknat ut: För dig det dock ett ämne finner, Som väntar blott på ditt beslut.

Den starka eld, som Kärlek tänder, Knappt varit mig så ljuf, som din: Jag röres, då jag tankan sänder, Att fordna nöjen samla in. Än ser jag ej din blick, ditt tycke, Att icke hjertat frågar sig: Om det för lite, ell’ för mycke, Förgäter eller älskar dig.

VIII.

ENSLIGHETEN.

I denna lugna skog jag Nöjet får igen, Som flydde för mitt bröst, när jag bland Menskor dväljdes. Du, ömma känsla! du, som alla stunder qväljdes! Njut hvila, smaka frid; min frihet varar än.

Här ser jag ingen konst: naturen ensam rår; Med blomstrens söta lukt den friska ångan blandas, Jag drager helsans flägt i hvarje pust jag andas, Och känner, hur dess kraft till märg och ådror går.

Än vid en källas brädd det späda videt gror; Än i ett skuggrikt hvalf, som evig svalka gömmer, Jag på en mossig bädd om glömda nöjen drömmer; Och, Ödet sjelft till trots, mig åter lycklig tror.

Bland trädens täta flock jag ofta vilsefar Och stannar i en lund, som ljuset undanskymmer; En helig fasa känns, min tanka från mig rymmer, Hon öfver jord och sol sin djerfva kosa tar.

I sådan enslighet, jag dock ej ensam är: Jag sällskap om mig ser, och väckes ur min dvala; Då luftens fria barn om sina fröjder tala, Och bryta ut i sång sin känsla och begär.

Hvad prasslar här i gren? Hvad är, som örat bryr? En eckorn som en pil i granens topp sig kastar; Ett rådjur skymtar fram, men strax tillbaka hastar; Det rubbar ej min ro; det undrar, räds och flyr.

Hur ren den glädje är, som sinnet fyller opp! Naturen fridsam är; hon frid i själen sprider: Af böjelsernas våld jag intet anfall lider; Jag ingen fruktan har; jag känner intet hopp.

Jag har min plågo-svärm i staden lemnat qvar, Der oron tränger sig från slott till lägsta murar; Der arghet icke mer fördoldt på oskuld lurar, Men der hon i triumf för allas ögon far.

Den enda strid jag ser, är mellan bladens flägt, De yfvas om hvarann, men utan inre bäfvan; Det enda sorl jag hör, är vestans lena sväfvan, Då han sin envåldsmakt till trädens toppar sträckt.

Hvad för en Guda-hamn var det mitt öga såg? Hvem är, som nalkas mig med harpa och med båga, Mig sluter i sin famn, och med sin kyska låga Ingjuter lif och kraft uti min kalla håg?

Det Skalde-guden är! Han till min hydda går: Hans rika, ljusa hår omkring hans axlar hänger; Den eld, som ur hans blick och högblå ögon tränger, I tankan tänder ljus och öfver hjertat rår.

Han talar – och min själ blir tjust af denna röst: ”Du skall min kärlek bli, men dig för hopen dölja; Gack, skynda till ditt lugn118; min ömhet skall dig följa!” – Han flyr: men lemnar qvar sin styrka i mitt bröst.

IX.

SINNEDIKTER.

1.

Ej något jordiskt ting mot Vänskap liknas må! Ett hjerta ömt och godt, som hennes värde känner,

Det sätter ej sin ro i myckenhet af vänner; Det väljer värdiga och få.

2.

Ett qvickt och bittert skämt, i sällskap mest behagas; Men vakta dig för tungans fina mord! Sälj vänskap, dygd och frejd ej för ett artigt ord; Och låt ditt hjerta ej utaf ditt vett bedragas.

3.

Man räknar högt förstånd bland Himlens största skänker, Och skattar lycklig den, han mycket snille gett: Men ringa är den hop, som tänker; Månn det då nöje är, bland dårar äga vett?

4.

Att vara värd beröm, det är en verklig ära: Men glöm ej bort, när du det får, Hur mycket af din pligt tillbaka står; Så kan du ödmjukhet af egenkärlek lära.

5.

Man bör ej allt beröm för smicker taga: Men pröfva den berömmet gett, Om han behöfver att behaga, Och om han alltid håller ett!

6.

Låt andras oförrätt din sinnesro ej bry! Det är ett svaghetsprof, på menskors ondska klaga. Hvarthän i verlden vill du fly, Om du ej dårskap, kan fördraga?

7.

Den fredar sinnets ro, som kan, i alla fall, Om ryktet vara öm, för tadlet vara kall.

8.

Döm lindrigt andras fel! Sker dig ej samma rätt, Var lika mild och öm, i ord och lefnadssätt.

9.

Att sina tankar kunna dölja, Det kallas klokhet i vår bygd; Att ej behöfva hjertat hölja, Det är en ännu större dygd.

10.

Man kan ett hjertas höjd, blott på det tecknet finna: Att alltid vilja ge; att aldrig vilja vinna.

11.

En qvick och eldig själ, är en Naturens gåfva, Som varsamt skötas bör och ledas af förnuft: En gnista, vådeld blir utaf förmycken luft; Vid snabb och häftig vind, får Styrman aldrig sofva.

12.

En stor och ädel själ, som är på vishet rik, Förändring ser i allt; men blir sig alltid lik.

13.

De mesta, drömma lifvet bort, Och klaga: ”lifvet är för kort!” Hvad är, att lefva och att vaka? – Naturen se; sig sjelf ransaka.

14.

Af allt, hvad jordiskt är, hör ingenting oss till! Hvad kan då kallas mitt? Blott hvad jag gör och vill.

Svårigheten vid ett val ur Fru Nordenflychts skrifter är icke, att fördubbla de anförda profvens antal; men att inskränka det till, hvad här nödvändigheten bjuder: de möjligast få. Endast derföre har jag här lemnat ur sigte både hennes ”Andeliga Skaldeqväden” (utgifna 1758) och de flesta af hennes ”Tankespel”: ehuru man visserligen, vid ett sådant val, ej får hålla sig inom gränsorna af de arbeten, hvilka Fischerström utgaf såsom hennes ”utvalda”. Man får det desto mindre, då äfven bland dessa förete sig många svaga, och än flera ojemna. Det ena med det andra intygar dock endast, att hennes urskillning aldrig blef så fullständigt – och ofta förmycket – grannsmakande, som de Gustavianska skaldernes. Ådagalagdt är nu i alla fall, huru berättigad hennes sång var att behaga de bästa af hennes tid, och huru mäktigt inverkandet deraf skulle främja deras egen vittra utveckling.

Och ändock var det förnämsta af denna snillrika qvinnas inverkan det rentaf omedelbara: det, som utgick från hennes enskilda person. Med ett hjerta, som ej tycktes andas för annat, än att utgjuta vänskap, nöje, tröst, medlidande och välgerning, med en umgängsamhet, i glädje och sorg lika intagande, använde hon sina sällskapsgåfvor lika oafbrutet, som sina skaldegåfvor, till Poesiens bästa. Hon talade väl; hennes uttryckssätt var eget, okonstladt, ledigt; hennes förstånd, klart och rättvist; hennes lynne, öppenhjertigt, oförställdt, kanske till öfvermått; hennes rastlösa vetgirighet, benägen för allvar, utslöt likväl aldrig skämtets lekar. Man begriper lätt, huru en sådan karakter skulle tillvinna sig vänner, gerna se sig af dem omgifven, och qvarlemna idel lifvande intryck.

Dalin synes, fastän under ytan af qvick och glädtig hofman, varit en i grunden mera eremitisk och enstörig natur. Det vissa är, att han ifrån Fru Nordenflycht höll sig på stelt och kallt afstånd. Hammarsköld antager, att han i henne hatade en medtäflarinna om skaldeäran; Sondén, att han ansåg henne för en svärmerska. Hon, å sin sida, hade icke försummat någon skälig artighet. Hon hade ej blott lofsjungit ”den obekante Argus”, utan ock i anledning af ”Svenska Friheten” således utlåtit sig:

När Svenske Orpheus, med sina harposlag, Förnöjt och prydt sitt land, och många airer spelat, Som fina öron skänkt en ro af stort behag; Fast tadlet stundom sagt, att någon ton har felat: Så gaf han fram ett prof, ett präktigt mästerstycke, Som, med sin skönhet, vann båd väns och oväns tycke. Ho är, som ej blir rörd af detta stolta lof, Hvarmed han höjer opp vår Frihet, vår Gudinna? Han gör Ulrikas graf så lysand’, som dess hof; Hvartenda tag går högt, och konsten har att vinna. Månn ej ett bläck, som så till Sveriges ära flutit, Bör hedras som ett blod, för Sveriges välfärd gjutit?

Vänskapligt blef förhållandet likafullt aldrig. Väl fick hon bli medlem af den förnäma och jemväl i någon mån vittra sällskaps-orden, som hade Dalin till själ, och under namnet ”Avazu och Wallasis” upptager många blad af hans skrifter. Deremot fann den af Lovisa Ulrika år 1753 instiftade Vilterhets-Akademien, hvars hufvudman Dalin var, ej för godt, att tilldela hennes ”Caroliad eller Tåg öfver Bält” det pris, som i stället beviljades åt ett latinskt qväde af Luxdorph. Möjligt är, till och med troligt, att man inom hennes sällskapskrets yttrade sig obelåten med det bagatell-bruk, hvartill Dalin på sina äldre dagar nyttjade sin vers-gåfva. Att man der gjorde större fordringar af Poesien, än den Dalinska sång-gudinnan uppfyllt, visa nogsamt de skaldeverk, som ur denna krets utgingo. – Märkligt är, att just samma år, då den Svenska Drottningen stiftade sin Akademi, stiftade den Svenska Herdinnan sitt enskilda samfund. Bland den förras ledamöter, idel förtjenta män, var dock, med undantag af Dalin, ingen enda skald; i det sistnämnda åter befunno sig hon sjidf, Creutz och Gyllenborg. – Om föröfrigt Dalins föredöme, i afseende på henne, kanske hos mången af hans beundrare verkade efterföljd: så kunde likväl sådant hvarken hindra personer af högsta rang att söka hennes umgänge, eller utmärkta lärde och snillen, att göra likaledes. Bland dessa finna vi antecknade Polhem, Klingenstjerna, Linné.

Icke heller stannade hennes beröm inom Sveriges gränsor. Man hörde henne nämnas med aktning i Danmark, i Tyskland, ja i London och Paris. Haller, Gessner, Kästner, Holberg, firade hennes snille; hon var med dem, med Fontenelle, och flera andra frejdade utlänningar, i brefvexling. Holberg öfversatte på Danska hennes stridskrift mot Rousseau. Allt skäl, att trösta sig öfver de smärre motgångar, som bereddes henne af afund, klanderlust, skadefröjd. Också bar hon dem; om än med en ömtålighet, som mot slutet öfvergick till nästan oinskränkt skygghet för menniskor. Men större motgångar kommo från andra håll: och mot dessa behöfde hon en högre tröst.

En förlust, som syntes henne råga lidandet af alla hennes förra, var (1757) hennes anförvandt Klingenbergs bortgång. Han hade i hvarje hänsigt varit hennes stödjestaf. Om hennes smärta dervid yttrar Fischerström: ”J, som ännu lefven, som kännt Herdinnan af Norden, som sett hennes lif försvinna emellan eld och tårar, J kunnen vittna, hurudan den ängslan var, i hvars famn hon dignade vid detta olycksslag”. Och likväl återstod en ännu bittrare kalk, att tömma.

I allmänhet voro hennes känslor för djupa, för fina och lättrörda, att kunna vidmakthålla en ostörd sinnesro. De små ojemnheter och nycker, som härigenom uppkommo, gjorde henne aldrig besvärlig för andra; sjelfva de brusningar, till hvilka de stundom uppstegrades, kunde aldrig förminska hennes älsklighet; men de skadade henne sjelf. Den ömhet, som utgjorde hennes lif, hennes glädje och plåga, var i lika mått grannlaga och häftig. Ett högt begrepp om vishet och dygd var äfven synbart i den ”devise” eller sinnebild, som hon antagit: vintergatan, med öfverskrift: *ex lumine candor* 119. Men det var hos henne sammansmält med ett behof af vänskap och kärlek, hvars ungdomlighet inga år kunde utkyla. Hennes yttre fortfor att afspegla denna själs-daning. Hon var ej skön; knappt skulle man vid första anblicken finna henne vacker: men ju längre man såg och hörde henne, dessmera hänförd af liksom oväntade behagligheter, var man innan kort öfvertygad om bäggedera. Hennes former voro nog mycket fylliga; kopporna, som i den tiden voro koppor med besked, hade lemnat spår på hennes ansigte – dock endast få och lätta: men anletsdragen voro harmoniska, hy och mun angenäma, de stora blå ögonen klara och själfulla. ”Man kan hafva en vackrare växt, ett mera retande utseende: men icke ett sedigare tycke, en mera rörande uppsyn; der ur ögonen strålade förståndets eld och oskuldens frid”. Sådant var hennes utvärtes, ännu vid fyrtiotre års ålder; då Fischerström, hvars utlåtelse vi nyss anförde, såg henne första gången. Kanhända blef det medvetande, att ännu kunna intaga såsom qvinna, i någon mån medorsak till hennes slutliga olycka. Vi lemna detta derhän; men väl kunna vi föreställa oss, hurudan hennes skepnad var tjugu år tidigare, när hon icke var ”den Svenska Uranie”, men Fabricius i henne dyrkade sin Urania.

Nyssnämnde biograph såg henne först 1761; och det hos henne sjelf. I hennes hus herrskade ordning, nätthet, smak och beqvämlighet. Hennes rum hade ett återsken af hennes väsende: något synnerligt, utan att vara sällsamt; något utsökt, utan att afvika från en ädel enfald. Creutz och Gyllenborg voro just då hos henne på besök. Den förre hade nyss utgifvit sin idylldikt ”Atis och Camilla”; äfven den sednare hade redan förvärfvat sig skalderykte. ”Hvilken syn!” utropar den nykomne. ”Vett, snille, enhet i smak, likhet i tänkesätt, hade knutit föreningen mellan dessa sällsynta menniskor. Huru stor var icke min lycka, då jag sedan fick deltaga i deras värdiga nöjen!” Vi tro honom villigt på hans ord.

Kort derefter utflyttade hon ånyo på landet; hvarifrån hon icke mera till Stockholm återvände. Alltsedan Fabricii död, och vistandet på Lidingön, hade hon ofta varit plågad af giktartade krämpor. Dessa började nu åter förvärras. Hennes läkare, Archiatern Bäck, fann rådligt, att tillstyrka henne någon längre tids landtlefnad. Välförtjent gunst utsåg, eller beviljade, en fristad på Mälarens kust; enslig efter önskan, ehuru ej långt aflägsen från Skoklosters slott. Af dess ägarinna, Grefvinnan Brahe, arrenderade hon på lifstid en liten gård, som då hette Qvarns-löten, och lät bebygga den. Hon kallade den Lugnet. Från en skogshöjd, hvars grannskap förvarar spillrorna af en förmodad vikingaborg, skyndar der en liten å, eller större bäck, mellan skuggrika alar och hasslar, att söka sjön och kasta sig i det större vattnets sköte. I å-dälden inrättade hon sin boning. Samtida ögonvittnen prisa smakfullheten af alla dess inre och yttre anordningar. När den stod färdig, skref hon dessa ord, som blifvit införda bland hennes Visor:

Långt från den storm, som verlden skakar, I Lugnet jag min hydda fäst: Med glädjen, som mitt hjerta smakar, Naturen fägnar der sin gäst. Der skall den strid hos mig försvinna, Att vara vis och icke nöjd; Der skall med stilla själ jag hinna Att le åt verldens gyckel-fröjd; Förakta Lyckans falska smycken Och fly de blinda mensko-tycken.

På stranden, der mig böljan kastar, Ett ringa gods sig bergat har; Jag med dess lätta börda hastar I Lugnet, der jag andan drar! Der skall mitt lif af nöjet näras; Der skall min nötta Iefnads-tråd Utaf en vänlig Norna skäras, Och röna hennes sista nåd; Der skall mig jorden hvila låta, Och någon Vän vid grafven gråta.

De tvenne sista förhoppningarna blefvo de enda, som ej felslogo. Väl tolkade äfven hennes redan aftryckta sång öfver ”Ensligheten” den sinnesförfattning, i hvilken hon ämnade här afsluta sina dagar; och hon företog att granska sina arbeten till en samling, som skulle innehålla blott hvad hon numera höll värdigt att

öfverlefva henne. Tyvärr! hon medförde dock i sjelfva detta Lugn frön till en oro, hvilkas utveckling den större ensligheten just tjenade att påskynda: en begynnande lidelse, förlåtlig, – helst hos en skaldinna, – men icke passande för den ställning af äldre vän och välgörarinna, hvari hon befann sig till dess föremål.

Det var den flera gånger nämnde, nyligen i hennes sällskap upptagne Johan Fischerström, som, emot sin vilja och länge utom sin vetskap, erhöll denna utmärkelse. Längre fram ansedd af många sina samtida för en stor vältalare, hade han, uppkommen till Stockholm under riksdagen 1761, nyss börjat göra sig känd för hvad han sedan egentligen blef: en gagnelig ekonomisk författare; samt i följe deraf, genom Ständernas bifall, utnämnts till Ekonomie-Intendent120. Han var föröfrigt en älskvärd ung man, och enthusiastisk dyrkare af all vitter storhet. Man har sagt, att Fru Nordenflycht hade framdragit honom ur fattiga villkor, och genom dels omedelbar frikostighet, dels inflytande hos gynnare och vänner, förhjelpt honom in på en förmånligare bana. Säkert är, att hon skaffade honom ett fördelaktigt arrende af det på Lugnets motstrand belägna herregodset Sjöö, då tillhörigt en Grefve De la Gardie. Detta skedde kort före hennes egen utflyttning; och man har misstänkt såsom grund för den sednare, begäret att städse vistas i hans närhet. Han, full af beundran och tacksamhet, anade ej, att han för henne var något mera än en ädelmodigt omfattad skyddsling; och jemväl hon tyckes knappt anat det förr, än hon – såsom det förtäljes – blef genom honom sjelf underrättad, att hans hjerta gjort sitt val och vore fästadt vid en person, som förtjente hans kärlek. Först af hennes oförmåga, vid och efter dessa tidender, att dölja sina verkliga känslor, märkte han med bestörtning ett missförhållande, lika smärtligt, som öfverraskande. Man har efter henne tre qväden, diktade, och till honom rigtade, under detta tillstånd. De uppenbara tillräckligt de skiftningar, i hvilka hon ömsom hänfördes af sin böjelse, ömsom gjorde sitt yttersta att beherrska den, ömsom ock ville skyla dess verklighet, för både sig och honom. Slutet af det mellersta synes antyda, att han någongång erbjudit henne, eller varit på väg att erbjuda, uppoffrandet af sin. Troligen gör man gerna dessa qvädens bekantskap. De voro hennes sista!

TILL FISCHERSTRÖM.

1.

Med en Hyacint.

Du rara ört, som ej din like I färg, i glans, i täckhet har! Bland all din slägt, i Floras rike, Din fägring mest mitt öga drar: På dina blad Naturen spelar, I konst, i prakt hon yttrar sig; Den fina balsam-lukt du delar, Förnöjer och förtjusar mig.

Med trogen omsorg jag dig sköter: En lindrig luft du andas får; En häftig il dig aldrig möter; För hetta, köld du säker står. Ett lifligt väder på dig flägtar, Som tränger genom blad och knopp; Och när af värma du försmäktar, En kylig flod dig friskar opp.

Men bäst som du min hydda pryder Och dig i all din täckhet ter, En grym förvandlings lag du lyder: Du, vissnad, liknar dig ej mer. Du hastigt all min möda glömmer, Och ledsnar vid min ömma vård; Bland ringa stoft din fägring gömmer . . . Du är ju otacksam och hård!

Dock – skall jag på en blomma klandra, Dess veka väsen klaga an? Dess öde är, att sig förandra; Hon måste vara, som hon kan. Hon är ett gräs, hon skall förfallna; Jag intet agg till henne bär! – Så ser jag ock Ditt hjerta kallna: Det måste vara, som det är.

2.

Den 25 Juni 1762.

Hvad har jag sett? Hvad gruflig plåga! Hvad nya ämnen för mitt qval! Hvad olja på min olycks-låga! Hvad öde för mitt hjertas val! De ögon, som af ömhet brunnit, Som ha mitt lif, min död i sig, Ha nyss af sorg och saknad runnit – För hvem? Ack! för en ann, än mig!

Jag tecken ser af ömhets tårar På Damons kinder röjas än . . . Ett afsked så hans hjerta sårar! Så kan han känna för en vän! Och jag, jag skall, till evig smärta, En sådan skatt på jorden si, Det bästa och det ömsta hjerta, – Och sjelf dock icke lycklig bli!

Mig skulle hopen svartsjuk kalla, Och ge mitt qval förhatligt namn. Jag kan dock, utan köld och galla, En skönhet se uti hans famn. Men se det dyra hjertat delas, Se'n jag engång dess ömhet vann, En grad för mig i känsla felas, – Är, hvad jag icke bära kan.

Låt dock ej, Damon, dygd och ära Dig hålla qvar i något bann! Jag svär, vid dig och hjertats lära, Att jag det aldrig tager an. Förr må min sorg mitt lif förstöra, Än gå i tvungen vänskap in! Du kan min sällhet icke göra, Om jag ej högst kan göra din.

3.

Den lågan, som mig tär och bränner, Till Kärleks-elden icke hör, Dock oro i ett hjerta gör, Som starkt och ömt och häftigt känner. Det är en Vänskap, som mig rör, Som ej är gjord för tidens vänner.

I dessa toner har hon andats ut sin yttersta själskamp. Härrörde den från hvad man vanligen kallar Kärlek? Eller kanske mera från svartsjukan af en Vänskap, som väl alltid hos henne ägde mycken likhet i lynne med den förra? Nog: den förenade sig med en stigande kroppslig ohelsa, och försatte henne omsider i en ångest, hvari hon ej mera kunde uthärda lifvet. Redan ofta kallad af sina beundrare den Svenska Sappho, greps hon af en omotståndlig lust att följa Sapphos exempel. Enligt den berättelse, som genast efter hennes död var allmänt gängse, störtade hon sig i sjön – en annan sägen påstår, i ån; blef uppdragen, ännu lefvande; men afled tre dagar derefter 121. Annorlunda förmäler en uppsats, funnen bland Lidéns åt Upsala Bibliothek förärade papper, och ämnad att begagnas vid fortsättningen af hans *Historia Poetarum Svecanorum*. Enligt denna uppgift hade hon, redan några månader före sin död, på en kall vintermorgon setts nästan alldeles oklädd brådskynda ned till sjön: man lyckades hejda och tillbakaföra henne; men en derunder ådragen förkylning, som dref gikten inåt och slutligen förvandlade den till vatten i bröstet, nedlade henne strax på en långvarig sjukbädd, hvarifrån hon aldrig uppstod. Måhända kunna bägge uppgifterna så till vida sammanjemkas, att hon, möjligtvis, under sjelfva sjukdomen förnyade det bedröfliga försöket. Hvad man förvisso vet, är, att hon, krank till själ och kropp, velat för hjertats brand söka svalka i vågorna. Den på flera vis hennes minne firande Fischerström, som förtäljer endast att hon dog af "vattensot", säger sig bivistat hennes yttersta stunder, och sett, "huru hon utan oro, tyst och stilla, gick att intaga det rum, som i lycksalighetens boningar var henne beredt". Dermed öfverensstämmer ock, hvad Lidén berättar: att hon för en rättskaffens prestman, som (ehuru okallad) flera gånger besökte henne, försäkrat sig vara nöjd att dö, samt "förtrösta på Försoningens nåd, att det Högsta Väsendet, som är idel Kärlek, skulle dömma henne med barmhertighet". Dock hade hon "ej velat mycket yttra sig i det ämnet"; så att han hörde hennes tänkesätt derom nästan blott denna enda gång. Också tyckte han sig varsna, att hon "icke höll Nådemedlens bruk nödvändigt till sin räddning". Det öfriga af samma berättelse visar likväl, att hon under den sista tiden var i allmänhet stum, eller obenägen att meddela sig. För det mesta syntes hon slumra. Smärtsamt är att förnimma hennes sista önskan, efter hvilken hon upphörde att tala. Den var, att "hvarken ihågkomma menniskor, eller bli af menniskor ihågkommen". – En fullständig lifs-leda kan icke bestämdare uttryckas.

Den förståndige Lidén skakar hufvudet, öfver hennes "otyglade passioner och obetänkta steg"; han anmärker, att hon dog "af en orsak, som icke hedrar hennes stora namn". Än misslyntare deröfver var den fromme presten. Visserligen kan ändock den arma med större skäl, än Lidners Medea, till "älskande hjertan

och tillkommande tider" vädja om en skonsam dom.

Hennes dödsdag var den 28 Juni 1763. Den afbröt ungefär i midten det fyrtiondefemte året af hennes lefnad. – Två dagar före hennes död, och föga äldre än hon, afled på Bro prestegård den då så ryktbare, men af fattigdom förqväfde Mörk, hvars roman "Adalriks och Göthildas Äfventyr" förtjuste allas sinnen; inom två månader efter henne, på Drottningholms slott, hennes medtäflare, den ännu ryktbarare Dalin. Detta år vardt således för Sveriges Vitterhet ett stort sorgeår.

Begrafningen skedde den 3 Juli, på aftonen, i Skoklosters kyrka. Den aflidnas vänner och grannar hade, så talrikt som möjligt, i sorgehuset församlat sig. En sal i hennes Lugn var svartklädd: hennes jordiska vålnad sågs der hvila på en upphöjd ställning, hvaröfver hängde en svart med fransar omgifven och med hvita rosor öfverströdd himmel. Derunder syntes, på en pelare, hennes med frisk lager bekrönta portrait. Rundtomkring liket stodo på öfversta afsättningen blommande orangeri-träd, och, nedanför dem, utsmyckade gueridoner med brinnande vaxljus. Alltsammans omgafs af nättelduks-förhängen, öfver hvilka voro strödda gröna bouquetter. På de svarta väggarna framglänste, mellan ornamenterna, "hvita buster af Ålderdomens för vitterhet och sinnesstyrka namnkunnigaste män"; deras hufvuden buro kransar af myrten. Processionen till kyrkan aftågade, klockan sex, i vagnar. Närmast efter likvagnen följde tolf bönder. Vid en "tyst musik", såsom det i den gamla här begagnade urkunden 122 heter, buro desse hennes stoft in i kyrkan. Der mottogs det af de närmaste sörjande. Bland dem var Fischerström: enligt all sannolikhet, äfven Gyllenborg; hvars sköna elegi öfver hennes död nu bland gästerna utdelades. Den ärevördigt vackra kyrkan skyddar hennes grafställe; under en tvärgång och en häll, som dock icke bär någon inskrift.

"Lugnet", numera en bondgård, har bibehållit sitt namn. Den byggnad, som hon der åt sig lät uppföra, säges vara flyttad till Vassunda prestgård. Platsen, der den stått, är ännu känd, och lätt igenkännlig: en fyrkantig upphöjning, med en källar-öppning midt uti, belägen ungefär i medelpunkten af hennes fordna trägård. Stället hade ej kunnat tjenligare väljas; ty just der börjar å-dalen, med en brantare sluttning, stupa ned åt en derifrån fortfarande större fördjupning, dit den lilla ån, i den tiden vattenrikare, nu nästan utsinad, hoppar i små afsatser, att sedan bland alarna gömma sig. Under fönstren åt sjösidan, var en häck af syrener; den har nu vuxit upp och ut till en reslig dunge. Nedanför denna är en lägre upphöjning eller terrass, hvars ännu regelrätta gränsor kantas af bärbuskar, och i hörnen fruktträd; den har varit hennes blomsterparterr. Öfver den, såg hon från sina rum den nu för denna plats osynliga sjön, genom uthuggningar i däldens löfskog, efter hvilka spår äro märkbara. Från framsidan förde till landsvägen en rak gång eller allé', som nu icke mera finnes. Förvildadt är föröfrigt allt, så af parken, som af trägården: förvildadt, liksom hennes dervaros historiska hågkomst; hvilken redan under de åttio åren hunnit förvandlas till en folksaga. För blott tre år sedan afled der en högtbedagad gumma, som hade sett Fru Nordenflycht, kunde minnas henne, och ägde mycket att om henne berätta. Ur så pålitlig källa är hämtadt, att den "märkvärdiga frun" hade råkat förälska sig i en herre, som bodde på det snedt öfver viken prunkande Sjöö, och som ofta i båt kom roende till Lugnet. En afton satt hon under en ek, der hon gerna plägade sitta, och der hon hade utsigt åt fjärden. Då kom hennes älskare, som vanligt: men båten kantrade; hon såg honom drunkna. Af förtviflan deröfver kastade hon sig sjelf i den nedanom eken förbiströmmande ån, som då ännu fyllde sin flodbädd; hvarur hon af en betjent förgäfves uppdrogs. Så lyder den nuvarande husmodrens krönika. En ung tärna försäkrade mig, till yttermera visso, om dess sanning.

Qvar är alltså, af den Nordiska Herdinnans bostad och lefnads-slut, en sägen, som bygdens döttrar, från slägte till slägte, ärfva och bevara. Qvar äro Mälaren, bäcken, alarne, och de gångstigar, der hon än vandrat med sina skaldebröder i själfulla samtal, än i ensamhet utsuckat, hvad hon för både sig och hela verlden önskat dölja. Den bredaste af dessa gångar, ögonskenligt danad af konst midt igenom den dystraste alskogen, leder, när man går uppåt från sjöstranden, på höger om den sorlande ränniln, till en mera öppen

gräsplan; der fortsätter den nyssnämnda eken, sorglöst, sitt månghundraåriga trädlif. Ättlingar af de fåglar, vid hvilkas sång hon så ofta fördjupade sig i ”menlösa under”, uppstämma ännu, i samma löfskuggor, om samma under, sina vårqväden. Öfver de stilla lundar, dit hon flydde undan menniskors otack, öfver det speglande vatten, der hon sökte sitt sista fridhem, skimrar alltjemt en af minnets mildaste dagrar. Gerna återkallar man dervid i sinnet hennes anlets-bild, sådan den i Martins Svenska Galleri genomskinligt förråder ett lif, som ”försvann emellan eld och tårar”.

Denna skogs-ensamhet, helgad af allt hvad Diktens gåfva äger smärtligast och sällast, är ock rätta orten, att påminna sig följande ljud ur Gyllenborgs tackoffer vid hennes graf:

Jag tände Uranie, jag hennes tankar skördat; Jag har din höga själ, du dyra Skugga! vördat; Men glömmer annat allt, då jag ditt hjerta minns. Hvad hjerta! jag ännu dess ljufva intryck känner: Det var en ömhets-grad, ett sätt att älska vänner, En liflighet, en eld, hvars like aldrig finns.

Vett! snille! guda-ro! som vår förening knutit, Föreviga den tid, som vi tillsamman njutit: J stunder af mitt lif, då ledsnan okänd var! Då, i ett roligt lugn, jag glömde hvarje smärta, J, mina sälla dar för tanka och för hjerta! Jag sörjer Uranie – jag er förlorat har.

Hvad ger mig dem igen? J, lyckans låga trälar! J, ljumma mensko-bröst! J, små och trånga själar! Skall jag min oro fly, och söka tröst hos Er? Nej! fast af Uranie jag blotta minnet äger, Det mer, än edra lif, ert tomma väsen, väger; Jag henne sakna kan – och vill ej njuta mer.

Du verld, som efter oss skall detta minne dyrka, Än en sokratisk själ i hennes tanke-styrka, Än Sapphos liflighet i hennes ömhet se: När, åt ett öfrigt ljud, du tjusta öron länar, Ack! älska hennes namn! Hon det af dig förtjenar: Din vördnad gör ej nog; du måste tårar ge.

En sång, som hjertan rört, ej kunde ödet lindra; Ej snille, kön, behag den blinda Lyckan hindra, Att hämnas på en själ, som tänkte fritt och stort. Ett offer måste hon för hopens tadel vara, Och qvalet inom sig af samma glöd förfara, Som skalde-ådrans lif och vänners fägnad gjort.

Men skall bland sorgemoln jag Sånggudinnan måla? Se! dimman skingrad är; och sälla ljus bestråla En hög och ädel själ, ur tidens bojor fri! Brist, – svaghet, – allt är dödt, som menskligheten följer; Men snillet lefver qvar: och glömskan aldrig döljer Den eld, den himlakraft, som lifvat Uranie.

Tillägg.

——

Sid. 8. ”Vår bildning har alltjemnt måst från andra folk emottaga både de stora ämnena och de stora väckelserna.” Detta yttrande bör väl icke, för någon uppmärksam läsare, synas motsäga den sanning, hvarpå i det nästföljande hänvisas, att sjelfva grundämnet till vår bildning är ett arf ifrån de i vår Nord invandrade Asarne.

Sid. 22. Mot versarterna Runhenda och Rimur sättas här gemensamt de äldre och konstrikare vers-slag, i hvilka ”Draporna” vanligast, ehuru visserligen icke alltid, plägade diktas.

Sid. 27. Ville man uppsöka en motsvarighet i vår Nord till Troubadourernes sång, så erbjöde den sig närmast i de sednaste Islands-skaldernes sångkonst; hvarvid man likväl, utan någon blind beundran för den förra, skulle nödgas erkänna dess stora poetiska öfverlägsenhet (synnerligen om jemnförelsen anställdes med dess tyska skepnad, eller ”Minnesången”). Men för den nya tidsanda, som gaf sig uttryck i Skandinavernes ridderliga Folkvisa, voro både själen och språkarten af de isländska verskonstlarnes qväden lika främmande.

Sid. 30. Att den Heliga Birgittas Uppenbarelser först uppskrefvos af Sierskan sjelf på hennes eget modersmål, säges uttryckligen på ett ställe i deras latinska tolkning. Att de voro både först och bäst skrifna på Svenska, intygar äfven den mot Gustaf I och hans Reformatorer polemiserande Danske Katholiken Paulus Eliæ.

Sid. 40. En grafskrift af en gammal hos Wieselgren anförd rimmare, Ratt, skildrar i dessa drag det "liturgiska oväsendets" ena sida:

På thet the ej skulle mista sitt bröd, Så togo the vid then boken röd, Och messade therur; mächta glade, Att the ej skulle mista sin tiondelade. *In innocentia lavarunt manus*, Och mumlade thervid som en gammal *anus* . . . The säga, såsom Harpagus sade: *Quidquid Rex aut vult aut facit*, *Illud mihi bene placet.*

Målningen är putslustig, och tvifvelsutan träffande. Dock får man ej glömma, att saken har ock en annan sida. Eller månne man ej, hos några bland Liturgisterne, får antaga möjligheten af en ärlig synkretistisk eller eklektisk välmening? Och månne hos Anti-Liturgisterne allting var så helt, att man ej skulle på mången bland dem kunna använda just samma latinska citater? Månne, slutligen, ej någon ursäkt å båda sidorna kan hämtas från de bekanta *antecedentia*, genom hvilka Konungen – eller den verldsliga Regentmakten – hade (under dåvarande omständigheter) *de facto* trädt i Påfvens ställe? – Att så var skedt, hade ock redan den förutnämnde Paulus Eliæ (bland mycket annat) invändt mot Olaus Petri. Denne svarade derpå ganska bra; men kunde ej hindra, att den nästföljande tidens praxis föga passade till hans apostoliskt frisinniga theori.

Sid. 55. Vid den späde Gustaf Adolfs undervisning, tillförordnades Buræus såsom biträdare åt Skytte, som var sjelfve öfverläraren och styrde det hela af Prinsens uppfostran. Skytte, som för sin höge lärjunge särskildt skref en bok, att förmana honom "såsom en furstelig tuktomästare, på thet at landzens inbyggare må undgå qvida och jemmerliga gråta", inskärpte ock vid samma tillfälle, att "en vacker herre, som ej är lärd, är en *bella bestia*".

Sid. 72. I samma smak skref Carl Gustaf, såsom Christinas friare, till sina vänner, att han begärde "en viss och favorabel resolution, huruvida det ambierade giftermålet vore practicabelt och kunde bli exseqveradt, omsökande annars att blifva utländes employerad och icke till Sverige vocerad; judicerande hvad inconvenienser eljest mötte, hvaremot han *ab aula et conspectu remotus* bättre kunde skaffa *remedium*" o. s. v.

Sid. 78. Den allmänna öfvertygelse, att Stjernhjelm ville ställa Svenska Metriken på den Antikt-klassiska Prosodiens grund, tål ganska mycken inskränkning. Sådant ville sedermera Palmfelt och Nicander. Stjernhjelm ansåg denna Prosodis fordringar kunna i vårt språk blott annalkningsvis uppfyllas. Man behöfver ej läsa många Stjernhjelmska verser, för att dermed komma under fund.

Sid. 118. Stjernhjelms slutliga ställning, å ena sidan till Dr. Christina, å andra sidan till Aristokraternes hufvudmän, skönjes bäst deraf, att omsider både han och Terserus ansågos tillhöra den tidens demokratiska liberalism – Skyttarnes parti. Om bägge var fråga vid den Messeniska rättegången. Bland Stjernhjelms umgängsvänner var Bengt Skytte. Detta skulle, naturligtvis, öka eller bekräfta misstankan.

Sid. 162. Just till Ständerne vid den Riksdag, som dödade Spegel, afsände Stenbock, ur sitt fängelse, det bref, hvaraf Wieselgren i sitt verk infört det rörande slutet; med rättmätig hänryckning, och detta ypperliga tillägg: "Se här en äkta Royalist! Måtte Sverige aldrig sakna sådana. Han är Allas broder; sin Konungs tjenare i döden; offrar sin frihet, sin egendom, sitt lif för Samhället; bär i sina kedjor Aristokraternes hat; och blifver en heros för Folk-minnet".

Sid. 168. Det straff, hvartill anklagelsen yrkade att Lucidor skulle dömmas, var, att "först slita ris, och sedan

förvisas Riket evärdeligen”. Det sednare drabbade i allmänhet hvar och en ”ofrälse, som lockade en adlig jungfru till giftermål eller lönskeläger”; det förra drabbade den ofrälse, som var en ”löske-karl” eller ”lösker-man”, d. v. s. var utan någon tjenst. – Så hade man stadgat i den år 1665 utgifna förordningen om Adliga Giftermål.

Sid. 177. Till närmare upplysning om detta qväde bör anmärkas, att herregårdarne Aske och Signildsberg ligga på Mälarens kust i hvarandras grannskap. Slutstrophen synes antyda, att en brudgum från den ena gifte sig med en brud från den andra.

Sid. 190. Frese har i samlingen af sina Dikter gjort åtskilliga ändringar. Bland dem förekommer ock en vid spådomen om de runor, som skulle af efterverldens skalder ristas till Runii beröm. Bestämningen: ”i evighetens längd”, har blifvit här en smula afkortad; nämligen till: ”i tidsens långa längd”.

Sid. 220. ”Reductions-väsendet”. Åtskilligt, som kan bidraga till ett rigtigt omdöme öfver både Carl XI och Carl XII, förekommer i nästföljande afdelnings inledning.

Sid. 264. Äfven hos Dahlstjerna finner man – se sid. 220 – ”säkerhet på törnebuskar blomma”. Han nedstiger således åtminstone understundom, från troper sådana som ”himlens silfvervårta”, till ganska menskliga och trefliga.

Sid. 323. I afseende på Dalins tankar om Fru Nordenflycht, är Sondéns förmodan egentligen denna: ”Snarare torde han hafva ansett henne såsom en vitter äfventyrerska, såsom stiftarinna af en ny sect, hvilken han, såsom den gamla goda smakens hufvudman, trodde sig pligtig att motarbeta”.

Sid. 336. Det portrait af Fru Nordenflycht, som visas på Skoklosters slott, måste, tyvärr, anses för antingen ett falskt eller ett alldeles misslyckadt. Man bör kunna tryggt antaga, att det, som beledsagar Fischerströms uppsats, är det tillförlitligaste. Önsklig vore en derefter i stort utförd målning, af en konstnär sådan som Sandberg eller Södermark. Den skulle intaga ett värdigt rum bland de minnebilder af Svensk Ära, som i nyssnämnda slott förvaras och förmeras, under skydd af en ridderlig arfving till forn-svenskt magnatnamn och magnat-sinne.

Att Fru Nordenflycht i sin ungdom skref någongång rimmade hexametrer, ha vi funnit. Men hon försökte sig äfven i orimmade, – och det till och med enligt Nicanders stränga prosodi. Se här ett prof ur en bland ”Våra Försök” införd Eklog, kallad ”Herdinnans Ankomst”:

Mårten.

Sätten er här uti kojan ned, mina redliga vänner! Regnet börjar igen; hvad hafven J göra derute? Men har någon af er väl sett ett grymmare väder? Hiskliga slagregn, skurar å dugg aflösa hvarannan. Solen i moln är svept; tänk, knappt hon syntes i lördags; Farmor säger, att hon ej minns en våtare sommar. Säd och hö, det lilla jag har, tycks ruttna på marken. Hvar skall herden å hjorden hans taga födan i vinter?

Nils.

Slika bekymmer lemna du bör till tiden å lyckan: Bry sig om hushåll, å dylika ting, lät gubbar å gummor; Sådana sysslor passa sig ej för glädtuga gossar. Tralla vi böra, så rösten ju hörs kring dalar å backar; Nyttja vi böra vår ungdoms tid, att sjunga vår älskog.

Man ser, att dessa verser, med undantag af förvandlingen från och till ”å”, icke röja något spår af den hos Nicander vanliga språk-förbråkningen. Att den likväl ej kunnat alldeles utebli, visar en och annan vers, sådan som dessa:

Ögat täfle mä luften sjelf, att strömmar utösa! Tänk man på, kvad faseli fel, som nylin är öfvadt!

Men – jag bjuder mina läsare, till afsked från ”Herdinnan i Norden”, på ett annat stycke; hvilket de lätt kunde anse flutet ur en Kellgrens penna.

Visa.

Flygtig kärlek städs förklarar Sina nöjen, fjerr och när: Men den eld, som evigt varar, Vördsam, öm och hemlig är. Lågan, som min själ förnöjer Och så ljuft beherrskar mig, Sig hvart ögnablick väl röjer; Men för ingen ann, än Dig.

Uti träd och bark sin smärta Andra herdar rista må: Men allena i mitt hjerta Min herdinnas namn skall stå. Aldrig törs jag dig till ära, Någongång, på lutan slå: Echo kunde slagen lära, Och jag mångens afund få.

J, som Kärlek fjolligt dyrken, Kännen då hans bättre sätt! J – att skryta, honom yrken; Vi – att äga honom rätt. Må man ej i tysthet sluta, Hvad så aktsamt vårdas bör? Ömma Kärlek! att dig njuta, Lär mig tiga, tills jag dör,

Rättelser.

Sid. 123 rad.	1		*står* allintet *läs* allsintet
–	247 –	16	– svita *l.* hvita
–	256 sista rad.		*efter* pröfvar *sättes* comma
–	268 –	18	*efter* hofspråket *sättes* comma
–	275 –	4	nedifr. *st.* Aug. *l.* Juni
–	280 –	7	nedifr. *st.* ändmål *l.* ändamål
–	288 –	23	*st.* ock *l.* och

I förra Delen:

– 102 – 5 nedifr. *st.* lampor? *l.* lampor!

– 178 – 21 *st.* af plåga *l.* att plåga

Noter

1)

Dit höra t. ex. Elfvorna, Högspelarne, Strömkarlen, Necken, Rå-slägtet o. s. v.

2)

De många afskrifter, som togos af dessa ”Euphemias Visor”, synas intyga, att de blefvo mycket omtyckta. Om hennes dotterson Magnus Smek läses, att han till en förnäm Norrman bortgaf ett exemplar år 1340.

3)

Troligen. Språket är ganska gammalt; och man vet, att hon först på Svenska nedskref sina uppenbarelser, dem hennes ”confessor” sedan på Latin öfversatte.

4)

Sattes i bruk, nyttjades ånyo.

5)

Bör: god vind, medvind.

6)

Blom, som (i sitt Utkast till en historisk och kritisk afhandling om Svenska Vitterheten före v. Dalins tid) anser den forn-nordiska poesien uttrycka blott ett ”enfaldigt, ohyfsadt, kallt, styfsint och phlegmatiskt” folklynne, försäkrar ock om ”Påfve-mörkrets epoch för Sverige”, att den ”har för Verldsbetraktaren ingenting annat anmärkningsvärdt, än att förnuftshat och kunskaps- och sede-råhet befrämjades med den största framgång”.

7)

Ovederläggligen bevisadt af den åtminstone icke för ljum Protestantism beskyllde eller misstänkte Wieselgren, i första delen af hans verk om ”Sveriges Sköna Litteratur” (sidd. 96–118).

8)

Med ”runemål” menas dock förmodligen ej annat, än i allmänhet skrifkonst.

9)

En mängd af den ny-europeiska lyrikens vackraste versbyggnader förefinnes i Medeltidens latinska kyrko-poesi, och har lånats från den.

10)

Utlåtelsen är Nordins, i hans ”Minne af Stjernhjelm” (Svenska Akademiens Handlingar, D. IV. sid. 200).

11)

De ofvannämnda skaldeverken, af hvilka Ariostos var utkommet från trycket år 1316, kallas i hans reqvisition: ”de *tractatus italici* på rim,” som afhandla ”*Inamoramentum Caroli Magni, Renoldi vel Orlandi*.”

12)

”En liten Chrönike” m. m. Se vidare hos Hammarsköld.

13)

Åtminstone såsom kända att vara författade af honom. Gerna önskade vi veta någonting närmare om den ”Visa då Konung Erik var för Varberg”, som – enligt Wieselgrens uppgift – finnes i biblioteket på Strö.

14)

Den förre, i sitt bref till Johan efter hans afdagatagande; den sednare, i sin påbörjade Historia om sin faders regeringstid.

15)

Messenius, Johan: född i Vadstena 1579; Juris Professor i Upsala, slutligen Hofrätts-Assessor i Stockholm; död, såsom statsfånge, i Uleåborg 1637.

16)

Bland hans skrifter i vers täflar dock ingen med hans på tyska författade Krigspsalm; som nu äfven, i försvenskadt skick, finnes upptagen i vår Psalmbok.

17)

Se hos Wieselgren, i ”Sveriges Sköna Litteratur”, D. III. sid. 522.

18)

Buræus, Johan: född 1568; Riks-Antiqvarius; död på sin gård Vårdsätra vid Upsala, 1652.

19)

Tjenstehjon, tjensteqvinnor, pigor.

20)

Man finner bland hans efterlemnade handskrifter, utom isländska, ulphilo-götiska, angelsachsiska dictionarier, äfven finska, slavonska, cambriska, armeniska, – alla med samma synpunkt i sigte.

21)

Några undantager han såsom outrotliga. Ett och annat bland dessa (t. ex. *intent, scars*) har dock sedan blifvit utrotadt.

22)

Utom de ofvanföre nämnda, samt några strödda metaphysiska ock astrologiska anteckningar, finnas ännu ett par namngifna: *Ars nova Lulliana*, och *Sapientiæ Mosaicæ indago* (den sednare, såsom det tyckes, af

både philosophisk och philologisk beskaffenhet); men dessa skrifter tillhöra hans förkomna (eller nu blott till namnet bekanta). – Fragmentet *Umbra Sapientiæ* är författadt i dialogisk form. Hammarsköld hade i sinnet, att utgifva både detta och *Monile Minervæ;* men hann ej verkställa sitt vackra uppsåt. – Främst i Stjernhjelms fordna, med hans marginal-glossor försedda exemplar af Plotini skrifter, nu förvaradt i Linköpings Gymnasii-Bibliothek, läses af hans hand: *G. Stjernhjelmii animi pabulum diu esuritum, Dorpati tandem inventum et comparatum die 6 Maji anno Domini* 1656.

23)

Det här uteslutna tillkännagifver närmare verkets afsigt, grundtanke och anledningen till dess namn.

24)

Dedicationen är daterad d. 4 Jan. 1644.

25)

På ett ställe äfven ”jambico-heroisk Alexandrin-vers”.

26)

Hammarsköld är böjd att tillerkänna honom den sistnämnda: hvilken han ock säger sig funnit i många gamla exemplar hopbunden med *Musæ Suethizantes*. Men detta inträffar troligen äfven med den förstnämnda; och ett så beskaffadt gammalt exemplar är det, som jag till denna uppsats begagnat.

27)

Junkrar.

28)

”Rauschen”.

29)

”Flüstert”.

30)

”Eben”.

31)

”Hallen”.

32)

”Kåtors” (kojors) invånare.

33)

Af ”äga”: egendom.

34)

Ett efterljudande dön. Verbet ”ljomma” är ännu ej kommet ur bruk. Lucidor nyttjar ofta både verbet och substantivet.

35)

Afskraps-börda.

36)

Yrande fåfänga.

37)

Spets på husgafvel, flaggstång, flöjel.

38)

Har hus eller bor.

39)

”Haft”: fångenskap.

40)

Tatare, Tartar.

41)

”Uti ett härligit och sällsynt, enkannerligen ther til opfunnit konstverk”.

42)

”Sieghaft”.

43)

Den 8 December 1643.

44)

”Speer”.

45)

Ett slags blås-instrument.

46)

Valdthorn.

47)

Se dissertationen: Bidrag till Svenska Skaldekonstens Historia, sid. 72.

48)

Ehuru med en not, hvari ”versslaget” ogillas, såsom ”ett då för tiden brukeligt, men i vårt språk onaturligt, och derföre sedermera med ratta förhastadt”.

49)

”Mätlig” betyder sannolikt här – såsom ännu i Vermlandsdialekten – fager, täck.

50)

Lekman.

51)

Se Poetisk Kalender för år 1816, sid. 101.

52)

Hammarsköld har i sin upplaga intagit den, efter en afskrift i de Palmsköldska Samlingarna; af det skäl, att den var, hos Stjernhjelms samtida, berömd för sin macaroniska qvickhet. Skalden, som här kallar sig *Gratius Major Micropolita*, har velat göra en satir på vissa ”allmänna opinioner”, som i den tiden voro gängse. Sondén tycker, att denna *Discursus* kunnat, utan skada, förblifva otryckt. Ur rent ästhetisk synpunkt kan man ej annat, än tycka som han.

53)

Denne man instämde måhända med den fransyske poeten Le Pais, som hellre önskade

Un buffet bien garni pendant cent ans de vie, Que mille autels après ma mort.

54)

Födelseorten var byn Svartskär, i Vika socken. Fadern hette Olof Marqvardsson: modren Karin Matthisdotter.

55)

Det var theorien af denna hans såkallade *Linea Carolina*, jemte fullständig tillämpning deraf, som hos Wankijf skulle tryckas. Till grunddragen var den redan framställd i *Archimedes Reformatus;* derföre ämnade han ock i sina sista lefnadsår utgifva denne i en förbättrad upplaga, under namn af *Archimedes, per Lineam Carolinam practicus*. Begynnelsen dertill finnes bland hans handskrifter, daterad den 27 Apr. 1669.

56)

På underrättelsen, att Drottningen, emot hans vilja, hade insatt honom i Krigs-Collegium, hvarvid han ock påminntes att stolen vore Drottningens, genmälte han: ”Om Hennes Majestät rår om stolen, så rår jag om – – , som derföre aldrig skall sättas på den”.

57)

Det är Pindarus, som har denna utlåtelse.

58)

Gryt- eller gröt-vänskap.

59)

Enligt en underrättelse i äldsta upplagan, så lydande: ”Fattadt af G. Stjernhjelm, i gröna gräset vid Jakobsdal. *In Julio circa ortum Sirii, Anno Christi 1666; ætatis anno pæne completo 68*”. Jakobsdal är det nuvarande Ulriksdal.

60)

Se uppsatsen om Dalin, i femte bandet af Leopolds Skrifter.

61)

Lindsköld, Erik: född (Lindeman) i Skenninge 1634; Grefve, Kongl. Råd, Akademi-Canceller m. m.; död i Stockholm 1690.

62)

Rudbeck, Olof: född i Vesterås 1630; Professor vid Upsala universitet, i Anatomi och Botanik; död 1702.

63)

Den tidens romaner äro, i allmänhet, vida voluminösare, än våra. Men det är ej detta, som gör dem så långtrådiga; det är egenskapen, att i grunden (om än ofta under glindrande utstyrsel) vara – prosaiska tidsbilder med anspråk att vara poetiska. Detsamma skall göra, att de dagar snart komma, då äfven det pikantaste, det populäraste af nutidens roman- och novell-kram lefver endast på gamla bok-register i *historia litteraria*. Ingenting annat bibehåller dylika verk i oförvansklig ungdom, än en sann poetisk anda, uppenbarad i en gedigen och ren konstform. Endast de ytterst få, som verkligen äro poemer, skola härda ut och ännu efter århundraden läsas gerna. Alla de andra äro – mode-varor; sjelfve Bulwers likaså, oaktadt författarens talent och bit- (eller mosaik-)poesi. De gamle romanskrifvarne hade föröfrigt, vanligtvis, ett visst storartadt begrepp om skrifsätt. I utöfningen blef det esomoftast pretiöst och pedantiskt; men afsticker ock ofta förmånligt mot de flesta nyares fladdrighet eller sluddrighet.

64)

Född på Husby prestgård i Dalarne 1642; afled i Stockholm 1679.

65)

Timglas.

66)

Lagerlöf, Peter: född i Fryksdalen i Vermland 1648; först Logices, sedan Poeseos Professor i Upsala; slutligen Riks-Historiograph; död 1699.

67)

Född 1676; Landshöfding; död 1737.

68)

Född 1679; Riksråd, Cancelli-Präsident; Academie-Canceller; död 1746.

69)

Buræus utsatte sedermera Domens ankomst till 1674. Detta år upplefde han ej.

70)

Spegel, Haqvin: född i Runneby 1645; Biskop i Skara 1685; i Linköping 1691; Ärkebiskop 1711; död 1714.

71)

Så citeras dess titel af Spegel sjelf (Hammarsköld har: *la saincte Sepmaine*).

72)

I boken om ”fjerde dagens skapelse”, der Förf. afhandlar ”Stjernor och Planeter samt deras egenskaper”, finner man ock de inkast, som då ännu gjordes mot Copernici system; på hvilket Spegel var ganska förtörnad.

73)

Märkligt är, att i det bifogade förklarande registret ”öfver några gamla ord, som äro uti denna skrift införda”, förekommer icke detta, som är liktydigt med skälfva eller rysa; men väl det sistnämnda. I allmänhet är en stor mängd af de ord, hvilka här, såsom föråldrade och ovanliga, upptagas med förklaring, nu längesedan ånyo införlifvad med både vårt skrif- och tal-språk.

74)

Fruktsamhets-ämnen.

75)

Dristighet.

76)

Född (sannolikast) på 1640-talet: Student och Vagabond; mördad på en källare i Stockholm 1674.

77)

Biographiskt Lexicon, B. VIII. H. 3.

78)

Det grekiska ordet för perla, ädelsten. I den tvetydiga visan:

Hvad begär du, hjerta lilla? Visor? Visor gör hvar man –

förekommer hon såsom ”Magga”; förmodligen hennes hvardagsnamn i föräldra-huset.

79)

Möjligt är dock äfven, att detta afseende stödde sig på vad man om de aflidna föräldrarna hört talas.

80)

Snart.

81)

Hvad i de vanliga exemplaren förekommer under detta namn, är blott begynnelsen.

82)

Den yngre, likväl.

83)

Ett upländskt herregods, vid Mälaren.

84)

Här bjuder han till, att muntra sig och ”brudfolket” med en tvetydighet.

85)

Se visan; ”J män af höga sinnen”.

86)

I Larfs prestgård, d. 1 Juni 1679; död i Stockholm d. 1 Juni 1713.

87)

Oskyldiga tid, när man ännu sjelf rakt fram nämnde dylika skrifverier vid deras rätta namn!

88)

Verserna vid Amiralitets-Captenen Baron Ankarstjernas bröllopp tyckas dock näppligen vara skrifna i nyktert tillstånd.

89)

Runius har sjelf här anmärkt i en not: ”vinsoppa”.

90)

Antingen hette presten Torsk, eller var han så på skämt kallad i orten.

91)

Sophia Elisabeth Weber, född 1659; gift med Assessorn i Antiqvitets-Collegium, Elias Brenner; enka 1717; död 1750.

92)

Lejoncrona, Christopher: son af den på sid. 117 omnämnde; Envoyé vid Engelska Hofvet; död i London 1710.

93)

Rosenhane, Gustaf: född 1619; Friherre; President i Dorpts Hofrätt; död 1684.

94)

Rudeen, Thorsten: född 1661; Biskop i Linköping; död 1729.

95)

Eurelius, Gunno: född 1658; Öfver-Directör af Svenska Landtmäteriet; adlad 1702; död 1709.

96)

”Förgätes min Brunell, Så är min själ ej själ.”

97)

”Blöde”.

98)

”Flöte”.

99)

Högljudda, ”laute”.

100)

Förnuftigheten.

101)

Spetsiga.

102)

Det fordna slottet hade då nyss uppbrunnit. Längre fram förtäljes, att det,

Så snart det saknade sin store Herre Konung, Har af förtviflan sjelf i hetan brand uppgått; Så snart man Kungens lik i svepan månde vefva, Har ock hans boning, tro! ej velat längre lefva.

103)

De Lärde i Upsala.

104)

Född (sannolikt omkring) 1692; Cancellist vid Inrikes Civil-Expeditionen; död (sannolikt omkring) 1728.

105)

Öfvervinner, sträcker sig längre än.

106)

Reminiscens från Dahlstjerna.

107)

Framgifven af en deputation i Ystad.

108)

Trotsar.

109)

Författaren till den bekanta grafskriften öfver Carl XII:s hund Pompe.

110)

Född i Stockholm d. 28 Nov. 1718; död på ett landtställe nära Skokloster d. 28 Juni 1763.

111)

I ett bref till denne, dateradt Fullerö d. 17 Aug. 1745. Det blef efter hennes död infördt i Svenska Mercurius f. år 1763.

112)

Se, tills vidare, min akademiska afhandling ”Tankar om Kritiker”, sidd. 113–122.

113)

”Amaranter, eller några Poetiska Tankar, vid åtskilliga tillfällen yttrade af Jacob Fabricius”. Stockholm, 1744.

114)

”Svenska Galleriet, eller Portraiter at märkvärdige Svenske Herrar och Fruntimmer: graverade af Joh. Fr. Martin”. (Tryck-året finns ej utsatt).

115)

Grefvinnan Hedvig Wrangel: ett namn, hos hvilket vitterhet och konst aldrig förgäfves påräkna sympathier.

116)

Hammarsköld finner det ”märkeligt, att, i en skrift till beprisande af qvinnans dygder, moderskänslan alldeles med tystnad förbigås”. Han fortfar: ”man märker, att aldrig något barn hvilat i författarinnans armar. Så mycket högre vigt lägger hon på dem, som vunnit auctorlig ära”. Men det var ju på dem, som högsta vigten – här – borde läggas. Hennes försvar omfattar egentligen ej flera af qvinnans egenskaper och dygder, än dem, hvilka Rousseau förnekat: snille, enthusiasm, tankestyrka, verklig smak, förmåga att med sann passion vara älskarinna o. s. v. Bland hennes smärre qväden intyga åtskilliga, att moderskänslan ingalunda var främmande för hennes föreställning. – I en af de många noterna under denna försvars-skrift nämner hon, att hon gerna velat ”anföra den bekanta Johanna d’Arc eller la Pucelle d’Orleans, som visat så underbara hjelteprof: men, som detta ämne varit en stötesten för flera poeter, så har man icke vågat sig att röra dervid”.

117)

Numera drifven af ångkraft, – men ej derför dess mera lefvande.

118)

Anspelning på Skaldinnans sista bostad; hvarom längre fram.

119)

Af ljuset skärhet.

120)

Sedermera tillika Secreterare i Patriotiska Sällskapet och Ledamot af Kongl. Vetenskaps-Akademien; dog 1796.

121)

Kellgrens oridderliga utfall i ”Mina Löjen” visar, huru händelsen i hans ungdom, så nära efter hennes frånfälle, gällde såsom ett allbekant factum.

122)

Den af Gjörwell, i Sv. Mercurius f. Juli 1763, åberopade ”Inrikes-Tidningen N:o 58”; som likväl icke egentligen beskrifver (hvad han påstår) sjelfva ”begrafnings-acten”. Artikeln är daterad ”Skokloster i Upland d. 3 Juli”. – En annan artikel om Fru Nordenflycht träffas i samma Tidnings-årgång N:o 53.